PAUL GEORGESCU

GEAMLÎC

cartea românească

PAUL GEORGESCU

GEAMLÎC

PAUL GEORGESCU

GEAMLÎC

roman

CARTEA ROMÂNEASCĂ

1988

Coperta de *Corneliu Nicolae*

Și, ca naiba, e o lună plină, mare, pe un cer cinic, asasin, fără nori, spînzurînd deasupra mea, reflector care luminează cărarea ce suie dealul pietros, prin pădurea de brazi. Mă tîrăsc pe brînci, sprijinindu-mă în coate și genunchi, sunt transpirat tot, sudoarea îmi curge pe frunte, îmi curge în ochi, cîteodată orbindu-mă. Dau să mă șterg cu dosul palmei, murdar de pulbere de piatră, încît mă ustură ochii, pe care trebuie să-i țin — totuși — larg deschiși, să am privirea ageră și urechea ciulită. Mă tîrăsc penibil, respirația șuieră, inima zvîcnește tare; și mai am jumătate de drum pînă sus, pe vîrful măgurii — dacă oi ajunge! —, de unde să privesc încordat valea, măgura din față, dacă inamicul a instalat baterii sau măcar o tabără de observație. Ar fi posibil ca pe vîrful măgurii pe care o sui, să fi fost instalat, de cu seară, un post inamic, cu mitraliere. Trebuia să observ, să prubuluiesc forța de foc a inamicului, fără ca ei să mă simtă, să mă întorc tîrîndu-mă în liniile noastre — deși în acest caz șansele mele erau minime —, să raportez ce văzusem, auzisem... Un singur lucru știam sigur: că nu am voie să cad viu în mâinile lor: de împușcat, tot aveau să mă împuște, sau să mă spînzure (pentru asta eram pregătit), dar înainte aveau să mă tortureze, ca să afle informații din liniile noastre; or, nu vedeam de ce aș fi suportat schingiuirea, ce tot la moarte avea să ducă, și de altfel, cine poate fi atît de sigur de trupul său, de cît chinuit ar fi putut îndura — pînă unde; corpul nostru poate ascunde atîtea neașteptate taine! Armă însă nu aveam: nici pușcă, nici pistol, o detunătură ar fi răsunat imens în tăcerea pădurii, ar fi declanșat cine știe ce acțiune din partea inamicului,

luîndu-i pe ai noştri pe nepregătitelea; deci asta era legea noastră, a cercetaşilor: fără arme de foc. Ceva totuşi aveam: un fel de sabie scurtă, bine ascuţită pe ambele muchii, vîrîtă într-un tesac, cu un capăt prins de cingătoare, cu vîrful într'o gaică, la pantaloni:; era uşor de manevrat (făcusem multe exerciţii): de-aş fi fost observat mi-aş şi împlîntat-o adînc în beregată, tăindu-mi venele (stabilisem, pe ascuns, unde trebuie lovit). Acum însă, în lumina mortală a lunii, eram năpădit de un fel de sfîrşeală năclăită: sudoarea îmi şiroia în ochi, de nu mai zăream nici la doi paşi, abia mai suflam. M-am aţinut după un brad gros, să-mi trag niţel sufletul. Nu împlinisem nici optsprezece ani, eram firav, nededat la munca fizică, nu practicasem nici un sport şi-mi trebuise multă dibăcie perseverentă ca să ajung aici, pe front, într'o unitate specială. La biroul de mobilizare nici nu se uitaseră la mine: n'aveam vîrsta. Să aştept acasă pînă va fi chemat sub arme contingentul meu. Şi acum cu misiuni ce depăşeau forţa mea fizică, firavă. Dar ăsta a fost destinul meu: să mă vîr în vîrtejuri ce depăşeau forţa mea, puţină. Sentimentul solidarităţii? Setea de intensitate? Acum stau după bradul acesta gros, chiar la marginea cărării, încercînd să-mi revin. Am scos batista, mi-am şters fruntea, mi-am tamponat ochii, încerc să-mi reglez respiraţia: unu, doi, trei, patru, cinci; unu, doi trei, patru, cinci, şase, şapte, opt, nouă, zece. Inima bate alarma. Încă niţel, îmi zic, încă puţin răgaz, şi apoi mă voi tîrî din nou în sus, pe vîrful măgurii. Dar simt o tensiune specială; poate luna asta malefică, luminînd reflector, un decor de teatru. Aerul încremenit. E o vrajă în tensiunea asta, de care sunt, în fond, însetat. Deodată, un curent electric, mă trezesc în picioare, lipit de marele arbore. Privirea mi se ascute. Şi, brusc, îl văd venind. Coboară pe brînci, aşa cum eu suisem. Se opreşte. Amuşină. Priveşte în jur. A simţit ceva? Nu, îşi reia tîrîrea. Mă lipesc de scoarţa copacului, îmi ţin respiraţia. Un alt eu însumi, dar în altă uniformă. Viaţă şi moarte. Nu aceea vagă pe care rimează poeţii, nici aţipeala spăimoasă a bătrînilor: a vîrî lama într'un trup viguros, a-l transforma într'un întepenit cadavru. Sau el pe mine. Inamicul. Ce caută el în ţara mea? Se tîrîie fantastic de încet. Încordat, vibrez. Ce-ar fi să-l las să treacă? Apoi, în sens contrar, eu să mă tîrăsc spre vîrful măgurii. Nu se poate:

să-l las să ajungă în liniile noastre, să amușine. Și, oricum, ne vom reîntîlni — el urcînd, eu coborînd. Hazardul mi-a oferit o poziție favorabilă ce nu se va mai repeta. Va fi o luptă corp la corp, și el pare robust, desigur bine antrenat. Inamicul! E întîia dată cînd îl văd; pînă atunci îi auzisem obuzele urlînd, iar noi, ciuciți în tranșee... Mă omoară, sau nu mă omoară? — ca fetele rupînd petalele unei flori: Mă iubește, nu mă iubește?... Luptele la baionetă — noi, cercetașii, nu avem voie... Și acum, un om singur, tîrîndu-se pe brînci, asudînd, gîfîind, îngrijorat, poate speriat de singurătate și de lumina prea explicită a lunii. Șovăi. Se apropie de arborele meu. Inamicul. El mi-a invadat țara și vrea să ne distrugă. Ura urcă în mine, trag scurta baionetă din tesac, o țin lipită de corpul meu. S'a oprit în dreptul bradului... Gîfîie... Vrea să se... nu, a pornit mai departe, tîrîndu-se. Atunci, fac un salt, îi pun bocancul între omoplați, apuc baioneta cu amîndouă mîinile și lovesc cu toată furia în ceafă. Corpul se zbate, dar eu apăs cu bocancul, smucesc scurta sabie din rană și mai izbesc o dată. Acum, sîngele țîșnește cu forță, gîlgîie, inundă cărarea de piatră, bălțește. Corpul mai zvîcnește de cîteva ori, apoi, brusc, se destinde. Trag de scurta mea baionetă, care șiroiește de seva vitală. La picioarele mele nu se mai află inamicul, ce-ar fi putut să mă ucidă. Iau puțină țărînă și-o arunc peste cadavru.

Sar din pat și mă așez pe marginea lui. Inima bate alarma, dar creierul e năclăit și confuz. Sunt leoarcă. Îmi scot lent pijamaua udă. La capătul patului — un prosop și o pijama uscată. Mă șterg, îmi pun pijamaua proaspătă. Acum începe Odiseea mea meschină, penibilă. Dau să mă scol, proptindu-mă în mîna stîngă, dar recad. Iar. A treia oară reușesc. Ca un bețivan, ținîndu-mă de scaune, ajung la ușă, o deschid, intru în marele hol înghețat, șovăi ținîndu-mă de pereți, altă ușă. Acum, biroul meu. Mă arunc în scaunul încăpător. Gîfîi. Șuier. Inima bate alarma. De pe fruntea mea asudată, șiroaie de sudoare îmi curg în ochi, aproape că nu mai văd. Rana din picior... Pe o vreme împosocată ca asta, mai ales... Cu batista, mă tamponez stăruitor, apoi mîna mea, mecanic, apucă o țigare, o aprinde, trag cu sete. „Acest viciu meschin"... Medicul mi-a spus să nu mai pun țigare în gură. Ridic din umeri. După cîteva fumuri, întind mîna

spre ceașca de cafea și sorb: e rece, cum îmi place mie. Reintru încet-încet în zi, în mine însumi. Deși tot năuc, privesc cu plăcere în jur: biroul meu, fortăreața mea. O ușă pe stînga, o fereastră pe dreapta și alta în față — prin care se vede cîmpia. Fără mantia-i de zăpadă, e mohorîtă și amenințătoare. Apoi bibliotecile: cea din spatele meu, aceea, pe dreapta, în colțul dintre ferestre, a treia dintre fereastră și ușă: înalte, masive, pline ochi cu cărți; o fortăreață care mă apără. Și biroul acesta solid... Aici am scris atîtea articole, după o busolă pe care o am în inimă. Mi-am băut cafeaua. Aprind o altă țigare. Măiastra nu se arată: e poate în oraș, după cumpărături, dar prezența ei o simt peste tot, ocrotitoare. Am ajuns acum, cam anchilozat și deprimat, să cunosc adevărata dragoste, iubirea pentru dînsa, ce-mi dă forța necesară să continui. Încîntătoarea și gentila apariție, cu atîta vigoare patetică spirituală. Iubesc cu uimire acest dar neașteptat, har nemeritat — iubire consubstanțială. Atît de grea trecerea de pe un tărîm pe altul, din bolmojeala halucinațiilor nocturne la zăpăceala zilelor stătute; dar știu că Măiastra așteaptă de la mine. N'am dreptul s'o dezamăgesc! Acum, după război, a început „dansul milioanelor", obrăznicia celor ghiftuiți din sîngele altora, cum înainte alții se ghiftuiau din foamea altora. Partide apar și dispar, ziare apar și dispar... Nu-mi aflu locul. Trebuie să las vîrtejul ăsta să se mai potolească, și atunci, poate, probabil... Dar pînă atunci să fac ce?! Mi-am mai aprins o țigare și m'am uitat la caietul mare, gros, pe care nu era scris nimic. Și totuși, ea îl șterge mereu de praf și mi-l așază mereu la îndemînă, lîngă cafea, pachetul cu țigări, scrumieră și chibrituri... ca un blînd îndemn. Mă bătuse gîndul să-mi scriu amintirile, trecusem prin atîtea, cunoscusem atîția oameni... Dar cine să publice o bazaconie ca asta, și de-aș fi pomenit de cunoscuții ce-și schimbaseră concepțiunea cum ai întoarce mănușa pe dos ar fi ieșit o hărmălaie... numai asta-mi lipsea. Și pe urmă, să le înșiri pe toate e și plicticos, doar nu fusesem un „făuritor de istorie", ci pur și simplu un martor, care însă făcea și comentarii scrise la zi. În definitiv, dacă vreodată cineva va dori să reconstituie epoca aceasta, acela va răsfoi și presa, va da și de însemnările mele, deși ele au fost scrise într'un context, iar ca să-l refaci trebuie intuiție, pene-

trație și... simpatie. Am făcut tot ce a fost posibil? S'ar fi putut încerca mai mult? Au existat și încercări de acomodare? Dar pe cine să intereseze toate astea, cînd pe mine însumi mă plictisesc?! Au trecut puțini ani, însă umbrele trecutului — ale noastre — îmi par atît de îndepărtate... Cu hărmălaia asta postbelică... Nimeni nu mă solicită dar, ce-i drept, nici nu mă simt solicitat. Poate e spre binele meu... Ziaristica suscită zarvă, pasiuni... și maladia mea are nevoie de ceva mai multă liniște... Mă amuz Dar un roman? Nu e o simplă ficțiune... ceva foarte inspirat de realitatea... trăită. Vesel: Poate chiar nițel amestecat cu scene reale. Îmi răspund umilit: — Pentru asta trebuie o... anumită experiență.

Îmi sună în urechi fraza lui Stendhal: „Scrieți simplu și amănunțit ca într-un proces-verbal...“ Unii spun că marele Stendhal ar fi depășit. Oare? Modele trec. N'am chef de scălîmbăieli. Pur și simplu, n'am chef. Adevăratele enigme stau sub carapacea dură a realității. Cine a făcut un război știe un adevăr pe care ceilalți nu-l cunosc: *cu toții* suntem condamnați la moarte. Mai devreme sau mai tîrziu. Dar și acest „mai tîrziu“ e atît de aproape... Și atunci nu-ți vine să te mai scălîmbăi... Am retrăit, sub veghea acută a Măiastrei, amintirile noastre de la Platonești, cînd ni se părea că secolul cel vechi nu se mai duce, și cel nou nu se urnește, apoi formarea în jurul lui Miron Perieșeanu și declanșarea caracterelor noastre după moartea sa, zbuciumul dinaintea războiului... Dar, iată, marele război trecuse, cu umilirea de la Buftea, apoi Victoria — Unirea. Și acum?... Spusesem tot? Și cu mine nu se mai întîmplă chiar nimic? Iau caietul de alături și încep să scriu repede, ca și cînd ar fi un editorial pentru ziarul de mîine, Coșmarul!

Îmi aprind o țigare. Așa se începe o nouă carte? Fără un plan? Cu ce-ai visat noaptea. Să zicem: o scenă de război... Dar tu nici n'ai trăit întîmplarea asta... Mă burzùluiesc: — Bine, dar ăsta a fost un coșmar... care, de un timp, mă persecută. A dat buzna peste mine chiar în dimineața în care m'am apucat de scris o nouă carte. Am simțit că are o semnificație, nu știu care, o s'o descopăr eu pînă la urmă, dacă nu, o tai, și gata...! Dar coșmarele, anumite coșmare, ce revin, fac parte, cred, din existența noastră ca și... scenele adevărate. Și pe urmă, anumite elemente,

sunt reale. Nu mi-am vîrît baioneta în nici un inamic, dar! Am început să povestesc, pentru că a scrie în loc de a vorbi e o mare ușurare... — Da, aveam cam treizeci de ani cînd s'a dat ordinul de mobilizare... zbîrnîisem prin presă, cerînd să trecem imediat la acțiune, pentru eliberarea Transilvaniei, așa că era firesc să mă prezint la Cercul de recrutare... Vizita medicală: o formalitate. Dar, spre stupefacția mea, ascult verdictul: respins. Doi medici militari, păr alb: — Stai prost cu plămînii, dar... să zicem că aerul curat, viața activă... s'au mai văzut cazuri. Dar cu inima... nu-i de glumit: la primul marș forțat — pac! Acolo înțepenești. Respins. Altul la rînd. Fierbeam de indignare: tocmai eu, care militasem... Am cerut audiență la Mesteme, secția mobilizare. Cu chin și umilință am reușit să intru în biroul colonelului Buzoianu. Era cam scund, dar lat în spate, un cap pătrat, cam chel. Îl știam de mult: avea deprinderea condeiului și publica mici comentarii politico-militare. M'a ascultat, apoi: — Credeam că vrei o scutire de front... să te aciuezi printr'un birou... S'ar părea că pentru un ziarist n'ar fi prea greu. Am făcut gălăgie. Buzoianu avea o figură inexpresivă: era grav? mînios? plictisit? A răspuns sec: — Noi nu avem voie să trecem peste decizia comisiei medicale. Rămîi acasă și scrie, că le zici bine; cei de pe front au nevoie de articole de încurajare! Am făcut tărăboi: — Dar e abject să-i îndemni pe alții să moară, în timp ce tu stai pitit la fereală. Buzoianu, cu voce groasă: — Audiența s'a încheiat. Următorul! Am dat să plec fără să-l salut, cînd o mînă mi s-a pus pe umăr. — Ia, stai așa, flăcăule! Vino să vorbim nițel. Am ieșit împreună, m-a dus într-un birou mic, a încuiat ușa, ne-am așezat pe cele două scaune. Era un bărbat puternic și frumos, foarte blond. Cu cîțiva ani mai în vîrstă ca mine, era totuși colonel. Spuse: — Tu chiar vrei să lupți? — Da. — Și inima? — O să crape sigur dacă mă pitesc în spatele frontului. — Uite ce e, cetățene, eu am ordin să pregătesc o formație de luptă, specială. Te iau cu mine. Vii? — Da. Cînd? — Mîine. — Dar decizia medicală? Spuse: — Mai dă-i în mă-sa. A doua zi am plecat cu el. O să-i spun simplu: Lică. Un om cu totul deosebit. Pur și simplu nu știa ce înseamnă frica; altfel, calcula fiece mișcare. Ce însemna o formație specială? Patrule de trei-patru oameni ce se

apropiau cît se poate de mult de liniile inamice. Luptam în sudul Moldovei, în Carpați. Făceam și acolo ce-am săvîrșit în vis, dar m'am înîlnit oare cu un inamic în care să fi înfipt baioneta? Nu. Înaintam tiptil și noi, și ei. Cînd ne amușinau, ne retrăgeam: orice foc de armă ar fi putut stîrni o dublă canonadă inutilă. Mai pe urmă, am luptat în armata regulată, în tranșee... dar aveam alt comandant. Deci, în coșmarul meu sunt și cîteva elemente reale. Întîmplări, în ordinea în care vor veni ele la mine. Nu numai. Note pentru un roman posibil. Poate din ele va ieși — de ce nu? — și un roman... Nu-i prea mult? O să încerc.

Dar să revenim la coșmar. Am trăit eu pe front lucruri și mai și... De să ce apară tocmai o scenă care — avînd, recunosc, și cîteva elemente reale — este o invenție? De ce-mi amintesc de un act necomis? Esențială mi se pare atmosfera: de teroare, de pîndă. În al doilea rînd e o înfruntare cu omor. E o răsturnare de situație tipică visului unde intervine cezura ca să te apere de starea profundă în care cel omorît, îți închipui, ești tu. Am reluat: — În fond, nu are importanță în ce ordine voi pune amintirile-scene, nici dacă le voi amesteca, într'un fel sau altul, cu un roman. Important e să spui ceva adevărat despre această mașinărie numită Om. Un clasicist francez scrisese un vers: „Adevărul este adesea neverosimil". În romanele anterioare, am observat, realitatea era întotdeauna neverosimilă. De n-aș fi trăit toate astea, nici eu nu le-aș crede. Sigur, mai schimbînd cîteva amănunte...

După ce m'am gîndit cam fără spor, am rămas față în față cu hîrtia. E o confruntare dificilă. Ce am scris pînă acum nu poate constitui începutul cărții: e un prolog sau o uvertură sau un cuvînt către iubitul cetitoriu... dar nu așa se începe o carte, fie ea de amintiri sau un roman, sau chiar ambele, amestecate. Există în mine o rezistență formată din... cum să-i spun?... da, un fel de... aglomerare nediferențiată. „Material" am destul, dar cu ce să încep? Și există realmente un început? Confruntarea cu un caiet alb, încă, îmi creează înhibiție. Dintre atîtea întîmplări, pe care s'o aleg? Să fac efortul de a căuta un nexus, și de acolo s'o pornesc? Ar trebui să încep o lungă dibuire și, ciudat, dincolo de inhibiție, sau paralel cu ea, există un fel de presiune, de urgență... ca să nu întîrzii... un fel de

sentiment că starea în care mă aflu nu va mai dura mult, că se apropie sorocul... Dar în ce va consta el? Era inutil să socotesc, să emit ipoteze, să fac profeții? Erau prea multe necunoscute în joc, dar sentimentul urgenței rezista la analiză. Și eu dau tîrcoale tocmai începutului. Această stare o mai trăisem odată, de mult, și în alte condiții: eram tînăr și vroiam să mă lupt!

Războiul începuse pe continent și depășise cu mult masa de combatanți și forța de distrugere a armelor din, marele război napoleonian, ce durase, cu întreruperi, aproape douăzeci de ani. Țara noastră se declarase neutră dar cu toții simțeam că situația era precară. Masele vroiau să intrăm în conflict *acum*, pentru eliberarea Transilvaniei, aflaseră și de pactul secret cu Puterile Centrale, și mînia se revărsa pe stradă: manifestații, mitinguri... Agenții inamicului, din posturile lor importante, o băgaseră pe mînecă și se trăgeau mai în umbră, cei ce erau cu aliații duceau tratative, trimiteau emisari, dar tergiversau... Ce-ar fi vrut, să se decidă întîi soarta războiului, și abia atunci să intrăm și noi? Dar atunci, pretențiile noastre justificate ar mai fi avut greutatea necesară? Poporul înțelesese mult mai repede situația decît politicienii. Bucureștii se schimbaseră de să nu-i mai recunoști: cei ce se destindeau la o bere sau se plimbaseră agale pe bulevarde — unde pieriseră? Mulțimea manifesta furioasă: nu era de glumit cu ea; nu mai era vorba de „legea tramvaielor", ei vroiau să intrăm în război, erau hotărîți să plece pe front, unde — era clar — aveau să-și riște viața. Ce se poate opune unei mase care vrea să înfrunte moartea?! Nimic.

Presa avea ureche fină și a prins murmurul străzii la timp: ea s'a zvîrlit în bătălie cu toate forțele și fără măsuri de precauție. Inamicul avea doar o foaie, sub firma compromisă a lui Teodor-Buzău, avocat „de mână stîngă", cum se zice, trăgînd sfori și otgoane prin hrubele Palatului de Justiție, fără a înfrunta sălile de dezbateri ale Tribunalului. El făcea parte dintre acei ziariști — puțini — care nu publică și nu semnează niciodată. Foaia vîndută, publicul n-o cumpăra. Mă dezlănțuisem și eu: scriam zilnic articole scurte, dar incisive, în care batjocoream zvonurile răspîndite de inamic. Ce-i drept, trupele Puterilor Centrale, bine pregătite,

aveau succese, dar lor le trebuia repede o victorie, altfel, pe cît se înnămoleau, îşi sleiau forţa. Serile eram pe străzi, discutam, convingeam, luam parte la marile manifestaţii, multe dintre ele spontane, fără a fi puse la cale de Progresivi, pe care, uneori, presiunea maselor îi ,chiar, incomoda.

Dar nu despre toate astea vreau să vorbesc, ele sunt cunoscute, ca şi urmările lor de mai tîrziu — şi în definitiv, descrierea epocii şi dezvăluirea documentelor secrete ar fi trebuit să le facă istoricii —, am dorit doar să amintesc atmosfera tumultuoasă, mînioasă, a maselor şi starea de urgenţă pe care o trăiam eu şi mii de tineri, stare de urgenţă pe care, în altă situaţie şi la altă vîrstă, o retrăiesc acum şi din pricina căreia am început să scriu aici o carte despre care nici nu am idee cum o să continue. Cînd m'am întors de pe front, de fapt la un timp după asta, o cam băgasem pe mînecă: anchiloza picioarelor progresase, abia mă mai tîram de colo-colo şi, sincer să fiu, nici nu prea mai aveam unde să mă duc. Fusesem ziarist, apoi soldat, dar acum erau o puzderie de partide, mici grupe strînse în jurul unei personalităţi, ce se cartelau, se scindau, dispăreau, apoi apăreau iar, cu altă denumire şi compoziţie — fiecare cu un ziar mic, citit de cîteva sute de apropiaţi, jurnal ce dispărea cu grăbire; de programe, ce să mai zic, toţi vroiau să fie bine şi tot românul să prospere. În locul boierilor se iţeau — cu dansul milioanelor — îmbogăţiţii de război, dintre care puţini prindeau cheag, mulţi se scufundau, dar după ce zvîrleau, ca zăltaţii, cu paralele în toate părţile. Era un fel de nebunie. Stam şi eu pe mar'ne, aşteptînd să se aleagă apele într'un fel, dar ca să aştepţi trebuie să ai puţină osîndă, şi eu nu aveam de loc... Nici nu ştiam încotro să mă îndrum. Atunci apăru Măiastra: delicată, cu gravitatea ei patetică, cu verbul tăios şi plastic. Frumuseţea se combină mai greu cu inteligenţa — şi dînsa avea, la maximum, ambele calităţi. Un om de carte şi idei, trăind în artă şi pentru ea, cu fervoare. Eu păstrasem un fel de parapon sexului frumos, din pricina, desigur, a experienţei mele nefericite, dar felul cu totul deosebit de a fi al Măiestrei mă subjuga cu totul. Starea mea jalnică nu o impresiona: se ocupa de beteşugurile mele cu o stăruitoare delicateţe, dar hotărîtoare pentru dînsa erau cele ale spiritului. Încet, cu perseverenţă,

mă convinse să scriu proză, și am început, dacă nu cu începutul chiar, cu ceva aproape de el, cu adolescența, cu formația noastră de la Platonești și Huzurei, a celor strînși în jurul lui Miron Perieteanu, care ne-a învățat să gîndim exact, și apoi, în absența lui, conjugînd fiecare temperamentul cu evenimentele, ne-am format personalitatea, motorul Destinului. Narînd minuțios, am încercat să deosebesc temperamentul și intensitatea lui de concretul social ce degajează energii sau, dimpotrivă, ridică obstacole, cum am încercat, deopotrivă, să desfac din spectacolul supraetajat, micile incidente individuale de jocul marilor forțe sociale și în urmă de furtunile Istoriei ce distrug sau ridică și consolidează destine, cu o totală indiferență la soarta indivizilor prinși — vrînd-nevrînd — în vîrtejul ce ne anulează dorințele. Am scris despre prietenii mei fiindcă-i știam bine, și episodic despre personajele episodice în povestea noastră, dar nu știu ce m'a reținut să mă menționez și pe mine în cărțile astea: poate pentru că mă consideram implicat în personalitatea și cariera acestor amici atît de osebiți și — totuși — atît de asemenea între ei, încît Miron Perieteanu, dascălul nostru de hermeneutică, ne spusese odată: — Noi, cu toții, împreună, am forma un om întreg... Asta fiindcă, în loc ca personalitatea să fie plină-deplină, ne creăm limite, ne'ndemnăm pe o singură latură, scindîndu-ne, schilodindu-ne. Lucram cu frenezie împins de obsesii uitate ce bufneau acum cu forță, obligîndu-mă ce și cum să scriu; dar eram grăbit și de necesitatea de a supraviețui. Măiastra citea atent, cu exigența ei teribilă și cu gustul ei fără greș, uneori izbucneau certuri înverșunate, deși ea avea dreptate, fiindcă eu eram obligat să mă grăbesc, iar ce-mi cerea dînsa însemna timp, și tocmai asta-mi lipsea grozav. Măiastra scria și dînsa, o proză densă, dar — mereu nemulțumită — relua, modifica, reîncepea, cerînd literaturii mai mult decît poate aceasta da. Am început noua carte, hotărît să apar și eu, de data asta nu numai ca narator, ci și ca personaj. Dar ce era cu acel coșmar ce dăduse buzna peste mine? Nu numai că viața nu e vis, nu!, ci visul însuși este un aspect al realului, modificat, desigur, de propriile lui legi. Un filosof englez observase, demult, că în cîmpul conștiinței nu pot rămîne mai mult de patru-cinci preocupări; dar ce se întîmpla cu toate trăirile, sentimentele, eveni-

mentele ce ne obsedaseră odată, altădată? Prea scurtă o viață ca să le poți uita; de altfel, nici chiar Istoria nu uită decît parțial anumite epoci, pentru a își reîntoarce apoi atenția asupra lor. Trăirile noastre nu stau cuminți, în rafturi, ca niște tomuri ce așteaptă vremea cînd vor fi reluate, după o logică ascunsă dar exactă, ele se modifică, se contopesc, formează adevărate conglomerate ce presează asupra actelor, ilicit, fără învoirea conștientului naiv, dus de nas, dus cu zăhărelul, dus cu prețul, de acele teribile conglomerate, încît cînd spunem: Eu sunt convins, Eu vreau etc., dăm glas unor poncife ingurgitate în junie, unor cărți asimilate altădată și mai ales obscurelor, teribilelor complexe. Scriind acestea știu că exprim părerile unui vienez de geniu, doar că redescoperite de mine cu cazna și asudarea psihicului. Am descoperit, de pildă, că scriitorul — dacă nu e un meșteșugar ce lucrează pe calapodul pasagerelor mode — nu face chiar cartea pe care o vrea, ci e împins, constrîns, oarecum, de a da formă obsesiei celei mai puternice, înghesuite în pragul conștiinței, cerînd „veștmintele vorbirii", obligat pînă'ntr'atît încît și tonul romanului, chiar, e dictat de cinestezic! Ce romancier scriind posedat de daimonul interior, de eul său, atîta vreme comprimat, va chibzui dacă și cîtă psihologie sau politichie folosește în afurisitul său obiect literar (de stă să prubuluiască e pierdut și e ridicol), și asta pînă se recitește cu un ochi rece — dacă avea cumva dreptate franțuzul acela chichiricios ce susținea că un clasic e un scriitor dublat de un critic? Dar ce mai e de dres cînd romanul, de care autorul însuși se miră, e scos de la cuptor? Să fie aceasta umilința scriitorului lucrînd sub dicteul obsesiei, sau mîndria sa, sigiliul forței creatoare? Amîndouă poate. Drama ar fi că nimeni și nimic nu garantează scriitorului ce începe o carte, nici chiar succesele anterioare, că va scrie o carte bună, frenezia, intensitatea inspirației nu-l asigură cu nimic. Ceea ce-l obligă pe scriitor să continue este nemulțumirea sa față de cărțile lui anterioare, cît și obligația de a comunica un anume lucru — să-i zicem așa — care numai el, în ochii autorului, are însemnătate. Tehnica literară fiind impusă oarecum de mesajul lansat, fără de care arta ar fi ceva fără gravitate. Partea proastă este că pe cele esențiale le aflăm tîrziu, taman cînd suntem în condițiile cele mai precare.

De aici decurge starea de urgență, lupta — dacă nu cu ornicul — cu calendarul, altfel zicînd: cu moartea. Coșmarul meu, adevărat și neadevărat, face parte din acele vise sintetice, condensînd simbolic o stare difuză și inavuabilă, un adevăr refulat, știut-neștiut, ce ne apare deghizat, dar descifrabil. El mi-a amintit de marasmul anilor de'nceput de veac, de împietrirea ce dura de-un secol, cînd ciuleam urechile la vestirea celui nou, fără a-i prinde sonurile anunciatrice. I-au trebuit noii ere 13—14 ani ca să demareze în oțel și sînge, și acum știm că distincția lui este înalta tensiune a unui dinamism în accelerare, încît coșmarul meu, tocmai tensiunea violenței o enunța. Impresia pe care uneori o avem că Istoria s'a oprit, împotmolindu-se, este cu totul falsă, chiar cînd un episod durează mai mult, el nu face decît să pregătească, pe dedesubt, o nouă zguduială cu ameteli, ce schimbă actori în scenă. Istoria e o piesă cu nenumărate acte și cu epicul neprevăzut și se păcălesc cei ce se înfig la cașcaval, ca și cei ce așteaptă o schimbare absolută, fiindcă o nouă epocă, rezolvînd anumite contradicții, creează altele. Se realizaseră România unită, reforma agrară — fie ea și ciumpăvită —, se generalizase votul, dar, chiar din rezolvarea acestor vechi visuri, apăruseră noi coșmare, o tensiune nouă promițînd lacrimi și sînge.

Noaptea asta am visat-o pe Irina. Eram într'o casă cu mai mulți cunscuți, era și ea acolo, discuta cu cîțiva inși, sta cu spatele la mine, nu mă observase, sau doar se făcea că nu mă vede. Trezindu-mă, mi-am amintit că ea murise acum cîțiva ani, într'o boală lungă și chinuitoare, dar aflasem asta abia mai tîrziu, amicii nu-mi comunicaseră nimic, ca să nu mă îndurereze, așa că am fost informat despre boală ei deces întîmplător, de la o vagă cunoștință, convinsă că cu cunoșteam faptul. După primul — inevitabil — șoc, am șonstatat că, pentru mine, ea decedase încă de atunci, și cînd îmi reaminteam de ea — ceea ce se întîmpla destul de des fiindcă prea fusese amestecată în tinerețile mele — îmi apărea ca un prieten ce murise de mult, ca o fotografie ofilită și aproape ștearsă. Ce ciudate sînt legile memoriei! Fiindcă de tot ce s-a întîmplat în perioada cît am stat împreună îmi amintesc în amănunte, ca și cînd ar fi fost ieri; pe urmă, nu numai că am uitat-o (deși o întîlneam rar și întîmplător), dar nu reușeam să mai pricep nici cum

de reușisem să sufăr atît din pricina ei. Probabil că m'am îndrăgostit atît de repede, ca să nu zic hipnotic, din pricina acelui sentiment de urgență de care am amintit. Trecusem de douăzeci și cinci de ani fără să cunosc „marea pasiune", fără să mă fi îndrăgostit adînc și grav, și — probabil — simțeam nevoia acestui sentiment... de ce? Să nu fi fost amorezat înainte de a pleca, poate fără întoarcere, pe front? sau tensiunea în care trepidam invadase întreaga mea ființă? De altfel, și circumstanțele în care ne-am cunoscut au avut ceva deosebit. Asta mă obligă să spun cîteva cuvinte despre serile muzicale pe care le petreceam, o dată pe săptămînă, la amicul meu Dinu. Era un tînăr firav, foarte slab, brunet, în figura căruia te reținea doi ochi negri, imenși, ce priveau uimiți spre lume; un surîs subtil, amuzat și melancolic. Era matematician și trăia alături de o mamă bolnăvicioasă, scheletică și extrem de binevoitoare; își ducea existența printre cărți, cîteva biblioteci impozante, pe care i le lăsase tatăl său, mort de cîțiva ani, arhitectul. Moștenise și o vilă cu etaj, care comunica, interior, cu un turnuleț, o cameră rotundă. Tot din moștenire făcea parte un gramofon, foarte modern, cu o pilnie mică și înzestrat cu o discotecă grozavă. Acolo ne întîlneam o seară pe săptămînă și ascultam muzică pînă amețeam. Eram cîțiva cunoscuți, prieteni nu aș spune, pentru că în restul săptămînii nu ne întîlneam nicăieri și, în afară de nume, nu prea știam unul despre altul mai nimic, nici nu ne păsa de asta. Dinu trăgea perdelele grele de la ferestre, stingea lampa, numai el, cu ajutorul unei lumînări, alegea plăcile, schimba acul... De vorbit, nu vorbeam, doar jarul țigărilor aprinse indica prezența unuia sau altuia dintre noi... și inevitabila foială pe scaune la schimbarea unei plăci; atunci, șoptit, glasul lui Dinu indica orchestra, dirijorul, pianistul. Ne despărțeam apoi în tăcere, cu strîngeri de mînă. Ciudate seri, cînd învolburarea orchestrei, melancolia unei viori, neliniștea unui pian care dialoga cu orchestra, cînd înfruntînd-o, cînd punîndu-se de acord cu ea, toată această furtună de pasiuni umane, cucerindu-ne, reușea totuși să ne scoată pentru o seară din trepidația ce ne scuturase toată săptămîna și care avea să ne înhațe iar, a doua zi în zori. De cum începea învolburarea de sunete, plină adesea de durere, cu accente desperate sau căderi într'o neagră melancolie, tensiunea mea

scădea — sau era o metamorfoză doar. Fapt e că eram atras în altă lume — ireală? Și totuși, nu erau uverturi spumoase pentru inși ferchezuiți, ahtiați de plăcere, sau cîntecele unui suflet împăcat cu o lume din care avea să dispară mult prea repede... nu, era un tărîm de patimi respinse și de suferințe, și de desperare, asemănătoare cu a noastră, dar depășind-o prin purificare. De unde, însă, impresia asta de halucinație? Nu doream să analizez, mă lăsam purtat de valurile suprarealității ce afirma că fiecare dintre noi există în deplinătatea sa, dar în același timp că Omul există și el, iar Eul meu vibrînd se contopea cu ceea ce simțeau, simțiseră, vor simți ceilalți oameni în stare de a se ridica deasupra agitației create de aparențe. Sunt perioade în viață în care e greu să asculți altceva decît Beethoven. Abia mult mai tîrziu aveam să înțeleg afirmația ciudată a personajului unui roman ce avea să devină celebru, cum că „muzica este politicește suspectă", poate fiindcă ea crea sentimentul de consonanță cu umanitatea, dincolo de apartenența la o tabără sau la alta, dincolo de diviziunile dintre noi. Era o înșelăciune?, o pauză?, prevestirea unei vremi viitoare? Oricum, aceste momente muzicale nu-mi slăbeau voința de a doua zi. Într'o asemenea seară hărăzită, ne aflam cu toții adunați, dar audierea nu începuse încă; atunci, în clarobscurul camerei apăru o fată potrivită ca statură, mlădioasă, cu o clădăraie de păr negru, cîrlionțat. Ceilalți o cunoșteau probabil, fiindcă ea emise un plăcut surîs circular, după care se așeză pe o canapea, într'un colț, cuminte. Atunci, eu, ce nu știam nimic despre existența ei, într'un gest halucinat, m'am ridicat de pe scaun, m'am așezat pe canapea și, întinzîndu-mă, am pus capul în poala ei. Gestul meu somnambulic nu a provocat reacția nimănui, nici chiar a ei, care știind desigur cine eram, mi-a pus o mînă pe cap și, spunîndu-mi pe nume, adăogă: — Așază-te comod. Am stat așa, vrăjiți de muzică, al cărei zbucium se transforma la mine într'o atracție irezistibilă pentru acea fată agil mlădioasă, ce continua să-mi țină mîna pe cap. N'aș ști să spun nimic despre seara aceea, în care muzica urca în mine ca o sevă, transformîndu-se în iubire. Ascultasem *Simfonia fantastică*, de rea premoniție, dar nu mă gîndeam atunci la asta, și ceva voluptuos, lasciv chiar, de Richard Strauss, foarte modern pe atunci. Am plecat amețit, cu ea,

ținîndu-ne de mînă, eu făcîndu-i declarații de dragoste, pe care ea le asculta în tăcere, cu gravitate. Nici nu mi-a spus măcar: — Bine, dar acum cîteva ore nici nu știai de existența mea... iar la Dinu, fiind întunerec, nici nu mă puteai vedea bine... Nu. Nimic. Era — abia acum vedeam — o fată drăguță, încît, fără îndoială, i se mai făcuseră asemenea declarații, dar observase din tonul și din expresia mea răvășită că nu-i făceam curte, eram stăpînit de un sentiment intens, adînc și grav. Am condus-o pînă acasă, iar în poartă mi-a surîs — Atunci, pe mâine seară. Am stabilit locul și ora. Nici azi nu'mi pot explica purtarea mea halucinată din seara aceea, cînd ea ar fi putut refuza, pur și simplu, să'mi pun capul în poala ei, decît prin acel sentiment de inexorabilă stringență pe care îl trăiam și prin atmosfera suprareală creată de vraja muzicii. Să zic că apropierea războiului ne apropiase? Fapt e că toți cei de față primiseră cu o gravă aprobare gestul meu somnambulic, nici unul nu a făcut, după obiceiul tinerilor, glume pe socoteală mea. Ne plimbam în fiece zi pe bulevarde, seara fremătînd la unison cu mulțimea, fiecare simțea parcă nevoia de a nu sta singur, de a-și vedea forța tălăzuind pe străzile fierbinți. Eram admiratorul înrăit al plimbărilor nocturne, în aerul cald al verilor bucureștene, un nărăvit al bulevardelor pustii și feerice, dar acum, în mijlocul valurilor de oameni, cu Irina alături, simțeam o exaltare fericită. Ne vedeam doar seara; ziua, ea lucra — șef de raion la un mare magazin de textile de pe mereu ticsitul Lipscani. Absolvise gimnaziul, dar mai departe nu putuse urma, fiindcă nu avusese bani de taxă și trebuia să-i ajute pe ai săi, care o duceau decent, dar cam zgîriat. De studiat, o făcea totuși, cînd și cum se nimerea: împrumuta albume de artă de la Dinu, învățase binișor franceza, citind cărți de la bibliotecile publice, iar acum tocea de zor engleza, luînd lecții de la o pensionară, ce-i cerea mai nimica, fostă profesoară de engleză și care, nu știu de ce, trăise peste un deceniu în perfidul Albion. De vorbit, vorbeam eu, ea sprijinindu-mă cu cîte o întrebare din cînd în cînd. Doamne, dar despre ce nu vorbeam... ce multe poate trăncăni un tînăr, pe toate le știam! și îmi pare rău doar că nu mi-am notat atunci măcar cîte ceva din ce-mi trecea prin minte, nu de alta, dar pentru arheologia structurii mele... Articolele... desigur... unu pe zi;

dar aveau cap și coadă, aveau un obiectiv precis, erau scurte... Atunci fusese remarcată tînăra mea pană; recitite mai tîrziu, în colecția ziarului, ele îmi apărură la fel cu toate celelalte, aceleași idei, se'nțelege, aceleași demonstrații, în același tip de fraze și cu un vocabular redus. Directorul nostru ne repeta imperturbabil: — Un articol, o idee; și: — Un limbaj să-l înțeleagă tot omul! Scriindu-le, aveam impresia că-mi fac datoria față de Istorie, și într'un sens, chiar așa și era, totuși eu încercam să-i dovedesc directorului — fără a reuși — că trebuiau texte și pentru intelectualii care citeau presă străină, îndeosebi în limba germană, spre a le explica unele fapte îngrijorătoare, în perspectivă imediată, dar răspunsul lui era mereu același: — Ce să încurcăm ideile în capetele bieților oameni? Deși credeam în ceea ce scriam, articolele mele nu mă satisfăceau nici atunci, convins că s'ar putea face analize mai atente, mai grave și îndeosebi mai atractive. Irina îmi citise articolele încă înainte de a ne fi cunoscut, convinsă că, fiind scrise „cu nerv și tensiune", „își atingeau scopul". Eu eram însă mai interesant decît articolele mele, emiteam ipoteze, comentam desfășurarea evenimentelor într'un spirit cu mult mai critic, ca să nu mai pomenesc de toate celelalte probleme monologate, dintre care îmi amintesc doar de una singură: idealul umanist confruntat cu omul în război, altfel zicînd: umanistul în tranșee. Cîte erezii și nerozii eram în stare să emit — cine să le mai ție minte?! Irina mă asculta ca atenție, doar din cînd în cînd mi se plîngea că spun prea multe lucruri, sărind de la unul la altul, încît îi venea greu să mă urmărească; dar, în starea de agitație în care mă aflam, cine să fie atent la un atare semnal?

Ne plimbam, zisei, în fiece seară pe străzile îmbulzite de lume, uneori mîncam o friptură și niște mici într'una dintre acele plăcute grădinițe, cu cinci mese, un chelner și un grătar scos în stradă, dar și aceste oaze erau luate cu asalt, sau chiar prin parcurile unde rar se afla o bancă liberă... iar aleile erau pline de citadinii care vara asta se temeau să plece în concediu, să nu-i prindă mobilizarea cine știe pe unde... la dracu'n praznic. Aceste condiții speciale făceau pe de o parte să ne simțim tot mai apropiați, încît nici nu ne mai imaginam o seară în care să nu ne vedem, iar pe de altă parte nu mai aveam posibilitatea de a ne

îmbrățișa; o sărutare furată unui moment prielnic, doar, în care ne comunicam însă dorința noastră în creștere. Era atît de puțin... dar atît de frumos... Uneori, o vizitam acasă, beam cîte-un ceai, dar avea o familie numeroasă, în continuă frăsuială, așa că era mare lucru să rămînem singuri zece minute. Dinu urmărea evenimentele fără grijă, tratîndu-le cu indiferență ironică, drept o „înfierbîntare momentană". Își acompaniase mama la o stațiune balneo-climaterică, unde politicoasa doamnă își curarisea cu o sfințenie științifică, și cu același rezultat nul, bolile de mațe, ficat și rinichi, încît se suspendaseră și momentele muzicale. Dinu cel slab și cu ochi imenși, excelent matematician, era nu numai un prunc neîncărcat, ce continua să sugă de la sînul matern, dar în ce privește viața reală se afla la vîrsta mentală de sub zece ani. Era ciudat că un tînăr ce-i citise pe Kant și Nietzsche (filosof la modă) în original era atît de puer în toate celelalte chestiuni; părea un surd surîzător. Optimismul său depășea gradul îngăduit unui adult. Romantica lui mamă și distratul ei fiu matematician au dus-o bine chiar și sub cumplita ocupație străină, fiindcă un al doilea fiu, roșcovanul Gică, avea un mare talent în a procura de toate, ceea ce nu-i împiedica pe cei doi intelectuali să-l disprețuiască fățiș. Pe Dinu, debilitatea (fizică de astă dată) l-a scăpat de război, iar după aceea a trăit lîngă mămica sa pînă ce aceasta a repauzat, apoi, orfanul a plecat în Suedia, unde a fost numit în învățămîntul universitar; n'a făcut nici o descoperire, dar cred că a știut să formeze generații de matematicieni, dintre care cîțiva, poate, au reușit să născocească o drăcie nouă. Îmi aminteam, în legătură cu el, un amănunt: cînd citea un eseu interesant sau ascultam *Passacaglia* lui Bach, să zicem, exclama: — Grozavă!, nu? lingîndu-se pe buze în timp ce figura sa lua expresia veselă pe care o ai cînd ți-a plăcut mult o prăjitură. În legătură cu el îmi pun întrebarea dacă a cunoscut vreodată vreun sentiment, fie și invidie, să zicem, pentru un coleg fertil, devenit celebru. Cred că n'a încercat nici un sentiment omenesc, în afară de atașamentul față de politicoasa lui mamă, care ține, acesta de prima copilărie, depășind firescul, firescul simțămînt față de genitorii noștri, ce adesea nici nu-l merită; cît privește lectura, audițiile muzicale și albumul de pictură, țineau de

buna creștere a unui băiat educat într'un mediu intelectual, așa cum o fată bine condiționată e ținută să-și viziteze de sărbători și la aniversări mătușile și unchii zaharisiți sau să facă figură bună într'o conversație de salon, unde nu se cade nici să te dedai la ample comentarii, nici să susții ipoteze îndrăznețe. Nu cutez să fac observații asupra inteligenței matematicienilor, dar am cunoscut destui specialiști în evul mediu, în civilizația elină sau finanțiști de înaltă clasă ce, scoși din mediul lor ca peștii din apă, fie clămpăne fără glas, fie dau drumul unor teorii năuce, de-ți crapă obrazul de rușine. Asemenea oameni cînd își expun, cu prestigiul lor de specialiști, părerile despre artă sau politică devin de-a dreptul primejdioși. Exceptîndu-i pe oamenii excepționali, ce-și formează o personalitate armonioasă încît pot judeca sănătos fenomene străine cu totul de disciplina lor, alții, înarmați cu o răbdare de catîr, își folosesc bucățica de inteligență, îndiguind-o, spre a fi mediocrități superioare — ispravă demnă de laudă! — în domeniul lor de activitate. Ceea ce m'a mirat însă la Dinu era nu lipsa unui surplus de inteligență, ci incapacitatea de a resimți un ecou afectiv sau măcar de a-l imagina. Mi-am dat seama, mai tîrziu, că abundența sentimentală a tinerilor, elanurile lor, cum li se zice, descresc cu vîrsta, unii închircindu-se într'un egoism spăimos, strîmt și amar de fiere.

Locuiam într-o cameră mobilată, altfel spațioasă și luminoasă, dar unde n'o puteam aduce pe Irina, fiindcă proprietăreasa îmi interzisese de la început — și atunci acceptasem cu indiferență — să „aduc femei în casă". Ca să ajungi la camera mea treceai pe un culoar întunecos, spre care dădeau două uși, corespunzînd celor două camere, și ori de cîte ori intram sau ieșeam, cele două uși se crăpau și patru ochi mă inspectau dacă am o servietă sau un pachet, și atunci, văduva Gogoneață își vîra capul ei rotund tuciuriu prin crăpătură, întrebînd hulpav: — Ce aveți acolo? Tic tipic de mahalagioaică, amuzîndu-mă la început, dar care, prin repetiția lui mecanică începuse a mă enerva. De cîte ori mă căuta un amic era interpelat și i se lua un interogatoriu sever: cum se numea, cu ce se ocupă, în ce scop mă vizita. Unii, mai nevricoși, dădeau răspunsuri aiuristice, așa că negricioasa văduvă, grasă și cu năduf, îmi cerea socoteala pentru „impertinența" amicului, conchizînd ca un senator roman:

— Eu trebuie să știu pe cine primesc în casa mea! Ar fi fost ușor să-i răspund, dar ceartă cu o mahalagioaică e ca rîia; mai ales că mă dumerisem că această curiozitate spontană era și frumușel retribuită: în fiece dimineață năvălea spre a-mi turna ultimele zvonuri lansate de Ambasada Kezaro-Krăiască. Era o preocupare ce, pentru o văduvă fără venituri, nu putea fi decît foarte binevenită. Vocație susținută de o merituoasă osîrdie. Trepida la victoriile, uneori imaginare, ale Puterilor Centrale, curgea veninul din gura ei de năpîrcă știrbă cînd pomenea de franțuji și de „miezul spurcăciunii de pe lume", Parisul. De altfel, de i-ai fi pus în față o hartă geografică a Europei n'ar fi fost în stare să-ți indice necum Parisul, dar nici scumpa ei Kakanie, vaca ei de muls. Sigur, se zbătea și 'mneaei pentru o pâinică, dar își făcea meseria cu patimă, așa cum în casele de *rendez-vous* există, pe lîngă lingave, și lucrătoare pasionate. Norocul ăl chior mă încartiruise tocmai la năpîrca asta, ce se ducea zilnic la biserică, ținea posturile toate și-i trăgea cu parastasele, ceea ce nu-i micșora rîvna în „vînzarea de frate" — în care roata de cașcaval luase locul blidului de linte —, dar cum naiba să știi ceva despre cineva fără să-l fi într'un fel sau altul frecventa?... Cît privește fetița proprietăresei — căci avea ceva de genul ăsta —, sigur că inocența ei senzuală trebuia să nu fie tulburată, de vreme ce, la cei patruzeci de anișori ai săi, sunați, avusese legături carnale cu un comisar de poliție (căsătorit și cu doi copii), ce se rupseseră printr'un avort, legături urmate de un funcționar la Ambasada Habsburgică, trimis apoi în altă țară, pe urmă cu un lăutar prusac ce-și purtase un timp dibla prin țara noastră, pe care-o îndrăgise brusc, numai că lipsea cu lunile. Ultima relație și-o pescuise la magazinul de instrumente muzicale, unde o oploșise o năsică, deși junica nici nu știa citi notele; încolo, era leneșă, lehămetisită, sta, acasă, lungită în pat și făcînd nimic — deși venea de la magazinul Burckhart și fiii, încărcată cu polen, de victorii germane, ca o albiniță. Era la ele ceva slinos și lipicios, de nu te mai lăsau să-ți vezi de treabă pînă nu le spuneai două-trei vorbe, pe care ele le depuneau în gușulițe. E și asta o meserie...

Sigur, m'aș fi putut muta, dar mă săturasem de camere mici, igrasioase, în case cu larmă și huiet, și de altfel interdicția de a pofti la tine „femei" funcționa pretutindeni, chiar

și la cîte-un cuplu de pensionari, de ai fi zis că te afli pe muntele Athos, așa că mi se aplecase de atîta mutat. Și pe urmă, doar așteptam mobilizarea, nu? Auzind pe cine are în gazdă, văduva Gogoneață a crezut la început că a dat pleașca peste ea, deci s-a apucat să-mi răsluiască hîrtiile, să-și vîre ritul prin sertare, să-mi cerceteze cărțile, doar-doar o găsi niște documente secrete, de nu chiar o bombă artizanală; or, eu, în afara articolului pe care-l scriam după prînz, ca să-l duc, în buzunar, la tipografie, nu aveam pe masă decît ziare și reviste românești și străine, ca să iau pulsul zilei; și niște vrafuri de cărți, privite pe atunci drept „ultimul strigăt" al modernismului, dar care după război s'au ofilit repede; pe unele le-am recitit, și n'am mai priceput de ce-mi plăcuseră înainte. Trecusem printr'un mare măcel, o lume se răsturnase și tot încerca să se așeze, într'un fel sau altul, iar autorii aștia erau niște băieți, se scălămbăiau să-i sperie pe burghezi. E bine să te aiurești și să te nasulești uneori, dar cînd treci prin vremuri grave nu prea mai ai chef de așa ceva.

Mai greu era cu, să-i zicem, conversația, fiindcă gureșa văduvă azvîrlea asupra mea toate zoaiele cacanice. Am încercat să nu răspund, dar împungea pînă nu mai răbdam și-i ziceam două de s'o secе la ficați, însă e neplăcut să jignești o matroană, fie ea și tuciurie; dar cum altfel să stai de vorbă cu o pornită din astea, care nu știe de est și vest și crede că Italia vine pe lîngă Turcia? Mă gîndesc la ființele acestea ignorante ca niște ciubote, cărora stînd de vorbă cu niște oameni școliți, nu le trece prin tărtăcuță — dar știi, niciodată — că ar avea ceva de învățat de la ei. E ceva comun dar totuși ciudat cu viețuitoarele astea, care, neștiind nimic, se cred niște enciclopedii bipede. Lichidam accesele de limbuție oferindu-i ziarul cu articolul meu din acea zi („Dacă doriți să știți ce gîndesc..."), dar nu-mi lua ofranda, mi-o lăsa pe birou, plecînd cu coada sus. Oare fac eu parte din aceeași încrengătură cu văduva Gogoneață?

Cred, totuși, că aș fi reușit să aflu un mod — de pildă, în camera unui amic, pe două-trei ore, cînd la unul, cînd la altul — de a mă vedea cu Irina, dar pe lîngă caracterul sordid, maculant, al unor asemenea întrevederi, ce se pot practica doar cu o amantă, nu cu o iubită, mai era și ideea, foarte

firească atunci, în iminența morții, că nu aveam dreptul să las o văduvă tînără, cu un șoșoi în brațe, închizîndu-i toate perspectivele, pentru o săptămînă, două de posesiune reciprocă.

Ieri n'am fost în stare să notez un rînd. Azi, mi-am amintit de un episod din viața lui Dinu, cel cu serile muzicale. Poate că greșesc, în cazul lui, stabilind o legătură între pasiunea sa pentru matematici, (căci prea se temea de orice contact, indiferent de natura lui, și fugea de real, ocolind prudent ceea ce ar fi fost vîrtej de pasiuni, spre a nu vedea la el o spaimă fundamentală în fața contradicțiilor, adesea dure, ale vieții, adoptînd singura pasiune licită și singurul teritoriu abstract). Am spus că, după ce maică-sa a repauzat, el a plecat în Suedia, alegîndu-și un post în Universitate; exact, numai că între deces și plecare se situează un episod, în care amicul a încercat să iasă din linia Destinului său. Realizase patru decenii cînd a contractat un amor pasionat pentru o studentă. I-am văzut o dată, în trecere, în îmbulzeala Gării de Nord. Dusesem pe cineva la tren și mă îndreptam spre ieșire, în timp ce perechea matematică se grăbea să ia trenul spre Sinaia, se duceau la munte, să facă alpinisme, el căra în cîrcă, pe lîngă un sac burdușit, cîteva instrumente de cățărătură. Plăpînd și firav cum era, se'ncovoiase sub povară, șiroia sudoarea pe fața lui congestionată și sufla greu, dar trăgea la jug, cu spor. Alături de el, pășea grațios o tînără slăbuță, delicată, zveltă, purtîndu-și o mică poșetă. Nu era, desigur, cazul să-i opresc, prea se grăbeau... dar din imaginea asta reieșea o situație. El își asumase rolul viril, pentru care nu cred să fi fost croit, ia ea nu observa, adică nu-i păsa, că efortul lui îi depășea forțele. Dispăruse mămica lui, care-l corcolise ca pe un prunc firav, cum și era. Juna nu cred să fi fost inocentă, mai degrabă de un egoism gros și fără iubire. S'au căsătorit apoi și am auzit că menajul lor era de groază, că ea îi făcea scene cu țipete cîte o noapte întreagă. Nu știu ce o scotea din sărite, așa, ca la mahala, dar îl cunoșteam pe el, de o politețe desăvîrșită, incapabil să jignească pe cineva, mai ales pe tînăra soție, dornic cu grăbire să-i satisfacă orice dorință ar fi stat în posibilitățile lui. Era la ea isterie logodită cu un autentic mahalagism, vroia să-l împingă în cariera universitară?, să-l angreneze chiar în politică?, vroia viață mondenă? Nu știu, dar ima-

ginea din Gara de Nord mă determină să cred că el a făcut tot ce-i stătea în putere, ba chiar mai mult. Lucrurile luară o întorsătură urîtă: ea aducea bărbați în casă — și pluralul e potrivit —, încît, cu toată discreția lui, nu mai era posibil să închidă ochii. Pînă la urmă, ea dădu divorț și, cum alte rude nu aveau, cred că ocupă — manu militari — și vila, iar el plecă, scîrbit, să-și urmeze destinul ascetic. Mă întreb însă dacă unica sa încercare de a-și sparge linia destinului nu fusese tocmai o viclenie a inconștientului de a-i demonstra că nu poate duce altfel de viață decît dusese pînă atunci, fiindcă și în „alegerile" astea dintre soți se petrece o selecție fățișă, dar și secretă. Scandalul dintre ei, cu tot ce-a urmat, este, la urma urmei, ceva banal, meschin, uneori sordid, care n'ar merita cine știe ce atenție, totuși, este și ceva neliniștitor în felul cum se aranjează lucrurile. Din poza luată la Gara de Nord apare o fată delicată, și în definitiv nu era o precupeață, ci studentă la Matematici, deci o ființă evoluată, capabilă să-l înțeleagă în profesiunea lui. Cît îl privește pe Dinu, nu-ți trebuiau mai mult de trei minute ca să-ți dai seama că nu e deloc un sportiv, un tip bine, lat în umeri și ducînd la tăvăleală. Nu! Ceea ce nu-mi plăcuse la ea, în acea scurtă întîlnire, era indiferența la efortul lui, care-l depășea, dar mă iritase și felul în care el încercase să intre într'un rol ce nu i se potrivea, ce nu-i era croit pe măsură. Poate fetei i-ar fi plăcut tocmai un tip de sportiv cu care faci alpinism, excursii, scoțîndu-te des și pe ringul de dans... Poate că el intuise gustul ei și încercase a i se conforma — deși era imediat vizibil că nu era în stare de așa ceva — vreme îndelungată. Poate că ea alesese un asistent universitar, care să devină repede conferențiar, apoi profesor, asigurîndu-i și ei un post mai acătării, precum și un spațiu în mondenitatea țifrelor, dar, văzîndu-l cît de fisticit era în viața practică și nevolnic în arta cocoțatului, se lehămetisise de el. Probabil fusese atrasă de ambele tipuri, dar, neîntîlnind un exemplar care să le întruchipeze pe ambele, îl alesese pe cel de-al doilea, zicîndu-și că o să facă ea în așa fel încît să-l tragă la excursii și să-l împingă pe ringul de dans. Dar el, odată căsătorit, răsuflă ușurat și nu se mai urni de la biroul său decît ca să se urce pe catedră. Dînsa constată deci că dăduse greș în ambele calcule. Mai cred că și viața lîngă el trebuie să fi fost tare aridă. Nu avea arta conversației; în serile muzicale, nu

făcea decît să schimbe discul și, după fiecare placă, să se lingă pe buzele subțiri, ca după o excelentă prăjitură cu frișcă, zicînd: — Grozavă, nu? Mă tem că și acasă, cu ea, era tot așa de succint. Dar de ce scandalele ei cu țipete? Dinu era o ființă pașnică, în acord cu lumea dacă îl lăsai într'ale lui, dar ea vroia excursii, vroia să fie scoasă la dans, moțată la soarele, să primească și ei, în rînd cu oamenii, iar el nu făcea gălăgie, nu explica, dar nu se urnea — nu din rea voință, ci fiindcă nu-l țineau balamalele —, și atunci îmi apărea făptura lui cocoșată sub povară, sudoarea șiroindu-i pe față, cum și îndîrjirea cu care își îndeplinea misiunea. Făcuse asta cît făcuse, pînă cînd organismul lui simțise că nu mai ține figura. La dans, Dinu era, cred, ridicol, țopăia rigid, n'avea simțul ritmului — ciudat pentru un meloman — și toată povestea îl plictisea, așa că se simțea mulțumit cînd altcineva, eventual un necunoscut, îi dansa demoazela. De aici i-o fi venit ei ideea de a-și găsi un partener, eventual mai mulți, și pentru alte jocuri. Am încercat s'o înțeleg, în ciuda felului sordid în care le-a făcut pe toate, și poate că, în parte cel puțin, am și reușit s'o fac. Cred că la ea nu e vorba de vinovăție, ci de calcul greșit, iar la el — de o supraevaluare a forțelor, fiindcă îl atrăsese spre dînsa tocmai vibrația tinereții, sperînd că îi va insufla și lui o parte din dinamismul ei; dar doza îi fusese prea puternică. De iubit, studenta, însă, nu-l iubise, vreau să zic: nu îndrăgise la el calitățile ce-i erau proprii: delicatețea, pasiunea pentru calculul abstract și un fel de liniște voioasă, nu, toate astea o iritaseră, dînsa încercînd să-l modeleze după tiparul pe care-l avusese ea în minte cînd îl alesese, pe care el se străduise, de dragul ei, a-l atinge, dar fără să reușească deloc. Să nu stabilim — repet — vinovății: ea dorise un soț care, chiar de n'ar fi ajuns dansator sau un partener de excursii, să devină profesor universitar, repede, și dăduse de un savant nedescurcăreț și cam plicticos; el căutase vibrația tinereții, ca să-l dinamizeze nițel, fără să-și dea seama că elanul vital are să-l solicite mult peste posibilitățile lui naturale; deci, deși el o iubise, iar ea pe el nu, calcul fusese de ambele părți, dar ce raport există între dragoste și calcul? E de presupus că la ea, în cadrul cererii și al ofertei, avusese loc o complicată operație ce se desfășurase în creier, spre deosebire de el, ce procedase precum cel îndelung însetat ce înhață un pahar cu apă rece

În instinctul care selectează se află totdeauna un calcul, numai că el e inconștient. Dar nu știuse Dinu ce aștepta partenera de la dînsul? Greu de crezut! În timpul îndelungatei logodne, el nu numai că aflase, dar încercase chiar, cum am spus, să intre în rol. Bănuise că va reuși să-l continue?, iubirea îi sporise forțele și reușea să facă pe excursionistul cu mai puțin efort? (Imaginea lui din Gara de Nord nega această ipoteză.) Fusese un mic vicleșug subconștient ca s'o și convingă să-l ia de soț? Fapt e că după căsătorie renunțase să mai facă pe sportivul, se destinsese, își reintrase în habitudini, ca un ins care, reîntors de la o recepție oficială, își aruncă pantofii și hainele de gală și își pune halatul de casă și prietenoșii papuci. Or, dînsa nu înțelegea lucrurile deloc așa, vroia ca regimul din timpul logodnei să continue la fel, sporind și pe mai departe. După prima surpriză, consideră lăsarea lui pe tînjeală drept o felonie. Credea că i se jucase o festă, o farsă, era indignată, dar nu s-a gîndit nici un moment că forțele lui erau puține, și cîte erau, trebuia să se îndrepte spre profesiunea lui de matematician. Din faptul că ea, studentă în țifre, nu se gîndise deloc să-i amenajeze un interior, cum se zice, propice dezvoltării lui, și refuza să înțeleagă cum îi era felul, ci se trudea să-l modeleze după tiparul imaginat de ea și care nu corespundea naturii lui, trag concluzia că nu l-a iubit, că nu a dorit să-i înțeleagă — cum atît de frumos se spune — năzuințele și forțele reale, dorință ce intră în sentimentul dragostei; mai mult: s'a înverșunat, a dat-o pe scandaluri (știind că el nu suportă un ton mai ridicat), pînă la urmă umilindu-l cu totul, înșirîndu-și amanții prin casă, la vedere, pînă cînd el, nemaisuportînd casa, ridicată de tatăl său, arhitectul, și crezîndu-se disprețuit de colegi și amici (asta nu era adevărat), a fugit mîncînd pămîntul, unde l-au dus ochii și picioarele. M'am, oprit cu întristare asupra pățaniei unui om delicat și blînd întrebîndu-mă asupra vinei lui — dacă are vreuna —, asupra transformării unui sentiment intim și atît de frumos în contrariul său, cît și asupra imposibilității unora de a părăsi drumul trasat de propriul lor destin, chiar dacă încearcă o altă ieșire — sau, mai ales, abia atunci. Totuși, amușin în cazul lui Dinu un vicleșug al destinului, anume că el bănuise de la început ce avea să se întîmple și alesese tocmai o fătuță care să-i dovedească *more geometrico* faptul că nu era pentru

el o viață căsătorească — nevastă, cu cățel, purcel și socruță — vroise să zică: Uite, am încercat, dar dacă nu se poate, nu se poate...

La altcineva, mai ales la o ființă cu care am avut raporturi tangențiale, văzînd lucrurile de departe, viața mi se pare deslușită, ușor de schițat, un simplu portret al mecanismului, însă mult mai complicată ne apare propria noastră existență, mai ales în vîrtejurile ei; ne e și greu să ne apropiem de cîte un asemenea sorb, ne e dificil chiar să-l descriem, dar a trecut de atunci atîta timp, încît multe întîmplări s-au decolorat, intensitățile războiului le-au depreciat ca pe niște monede la vreme de „umflație", apărîndu-ne de pe alt țărîm, povestite de o străină gură; asta însă pînă ne apropiem din nou de ele, cînd le vedem ca pe un vîrtej, un amestec de episoade și de ipoteze lipsite de claritatea cu care am vorbit despre evenimentele din viața altora. Neutralitatea noastră se prelungea și părea să mai dureze încă, așa fel încît, fără a pierde ceva din elanul nostru, trebuia să ne acomodăm cu această pace provizorie. Eu mă pregătisem de tranșee și mă obișnuisem cu ideea că n'o să mă mai întorc de acolo. De-o fi să scap, îmi ziceam, o să mă obișnuiesc ușor cu pacea, dar ceea ce îi face pe oameni lași în război este speranța că ei vor scăpa, agățarea de nădejdea — fără temei — că în marele măcel lor nu li se va clinti un fir de păr. Reușisem destul de bine în exercițiile mele de obișnuință rezonabilă cu neantul, atît de bine, încît după ce m'am reîntors, viu, din război mi-a fost foarte greu, și mi-a trebuit mult timp, să mă reobișnuiesc cu viața; toate îmi apăreau depărtate, ușoare, fără gravitate, iar ideea că trebuie să mă zbat ca să-mi fac un locușor în noua Soțietate, mi se părea stranie și nițel ridicolă, ca o struțocămilă. În acea stare de desprindere, anterioară războiului, se desfășurase idila mea cu Irina. Sentimentul că voi muri în războiul iminent mă oprise să-i cer mâna, cum se zice, să n'o leg cu o alianță pe care, oricum, moartea mea avea s'o rupă; același sentiment mă făcuse reticent în legătură cu intimitatea noastră, vroiam să nu începem a trăi împreună, fiindcă a pleca pe front lăsînd o fată gravidă ar fi pus-o într'o situație grea și i-ar fi blocat viitorul. Fără să fi discutat teoretic, și oricum, ea nu mi-ar fi putut spune că era convinsă că o să mor pe front, dar din aluziile fiecăruia reieșea că da, n'ar

fi avut rost să ne căsătorim înainte ca eu să plec într'un război, care dracu știa cît avea să mai dureze, însă că ea — să fiu sigur — mă va aștepta cît va fi nevoie; sugera chiar că îi va fi mult mai ușor ca fată să-mi rămînă credincioasă decît dacă ar fi devenit femeie, fiindcă asta declanșează, se pare, niște dorințe pe care e mult mai dificil să le înfrîngi. Dacă am vorbit mai înainte de exercițiile mele rezonabile de a mă obișnui cu neantul este tocmai fiindcă, în această purtare față de dînsa, efortul meu de desprindere constituie sîmburele rațional, altfel episodul pare destul de ridicol. În timp de război sau de mari răsturnări sociale, sentimentele se modifică, încît ele sunt greu de înțeles pentru cei ce trăiesc în vremuri stabile. Dar în această instabilitate prelungită s'a petrecut un fapt pentru mine neașteptat. Directorul nostru publica, în fiece număr, un fel de reportaj-anchetă: *Opinia publică*, în care un redactor nota păreri culese, la întîmplare, de la inși întîlniți pe stradă sau chiar vizitați la ei acasă, desigur, nu personalități, ci oameni obișnuiți. Or, tocmai atunci, redactorul în cauză se îmbolnăvi! Rubrica avea mare succes la public, așa că nici vorbă să lipsească, dar alcătuirea ei cerea o anume dibăcie, ca să fie asigurată varietatea de medii și să-i descoperi după miros pe cei ce ar fi putut fețeli iacaua, spunîndu-ți taman ce nu se potrivea cu orientarea ziarului nostru. Directorul mă rugă pe mine să-i fac ancheta pentru a doua zi, așa că pe la prînz, oră la care nu ieșeam niciodată din casă, fiindcă atunci îmi citeam presa, m'am dus pe strada Lînăriei, într'un cartier muncitoresc. Îmi culesesem multe răspunsuri și priveam atent în jur, la casele aproape intrate în pămînt, cînd, deodată, am văzut-o pe Irina. Ieșea dintr-o vilă, situată în fundul unei grădini, însoțită de un tînăr voinic, blond, ce-o ținea pe după umeri. L-am recunoscut pe Milea, unul dintre cei ce veneau la serile muzicale ale lui Dinu; ne știam din vedere, schimbaserăm și cîteva cuvinte, fără importanță. El o conduse pînă la colț, apoi se întoarse grăbit. În timp ce traversa grădina, m'am luat după dînsul și am ajuns îndată la ușa grea, masivă. A tresărit vîzîndu-mă, dar, băiat civilizat, m'a lăsat să trec înainte. Am intrat apoi într'un salon mare, cu mobilă nouă, am luat loc fiecare într'un fotoliu comod. Eram încordat. — Ce-i cu tine în cartierul ăsta, la o asemenea oră?... zise Milea dezinvolt

și jovial, ca un sportiv — dar cînd puse întrebarea, se roși cărămiziu, așa cum roșesc doar cei foarte blonzi. Am făcut un gest vag cu mâna. — Treburi de-ale ziarului... — Nu mă așteptam la vizita... — Nici eu. Am adăogat: — De altfel, nici nu știam unde locuiești, am văzut-o pe Irina ieșind de-aici, cu tine. El spuse, ca să nu tacă: — Da, a fost la mine. Continuai: — Vine des? El ar fi putut să se înfurie, să mă întrebe cu ce drept îi puneam întrebări etc., dar era prea bine crescut ca să facă asta — și poate mai era și altceva —, încît răspunse neglijent: — A, nu, de două—trei ori pe săptămînă. — Și... durează de mult... relația asta? — Poate... trei ani. Adăogă grăbit: Relație e mult spus... în sensul la care te gîndești... E o amică plăcută... atîta tot. Mai ascultăm un disc, răsfoim un album de pictură, stăm de vorbă... — Știi, cînd doi tineri, un bărbat și o femeie, stau singuri într'o odaie, și asta de două—trei ori pe săptămînă, vreme de trei ani, nu se mulțumesc să răsfoiască albume de pictură. El roși iar, violent. — O, nu e ce crezi tu... Ce-i drept, uneori ne și sărutăm... De cîteva ori a stat pe genunchii mei... numai în combinezon și... am mîngîiat-o... dar mai mult, nimic, îți jur! Văzînd perplexitatea mea, a precizat grav: — Știi, Irina e o fată serioasă... dacă ar fi fost să merg mai departe... înțelegi... ar fi însemnat că-mi asum o anume obligație pe care... Izbucni: Nu sunt un golan! Nu, nu era, dimpotrivă, avea chiar o anume lealitate, pe care o dovedise chiar în discuția pe care o începusem intempestiv și deloc protocolar. — Știi, i-am răspuns, eu nu aveam nici un drept să-ți pun aceste întrebări, tu — nici un fel de obligație să-mi răspunzi; dar eu o iubesc pe Irina cu toată pasiunea de care sunt în stare și vreau să mă căsătoresc cu ea. Dacă și între voi e ceva... similar, ar fi bine să avem o discuție civilizată... în trei. În definitiv, ea decide. El era din nou dezinvolt. — A, nu, de căsătorie nu poate fi vorba... S'ar opune tata! Dar mă surprinde că nu mi-a spus nimic... de tine. Știam că vă vedeți uneori, seara, și vă plimbați... dar nu'mi închipuisem că ați ajuns așa de departe... Fu rîndul meu să roșesc: nu ajunsesem mai departe. Rămînea chestiunea căsătoriei, pe care noi o proiectaserăm, dar într'un viitor atît de vag. Am schimbat subiectul. — Voi aveți o fabrică... El răspunse distrat: — Tata. Eu mai dau o mână

de ajutor... din cînd în cînd. De altfel, fabrică e mult spus... Un atelier ceva mai mare de sticlărie: geamuri, oglinzi, pahare, chestii din astea... — Atunci, tu vei fi mobilizat pe loc... Industria trebuie ajutată. Făcu un gest plictisit: — Nu m'am gîndit la chestiile astea... Am replicat dur: — Nu e ceva de ignorat. Va fi un măcel cumplit. El ridică din umeri. — Pînă ne decidem noi, totul se și termină. — Totul se înteţeşte. Rezervele anglo-franceze încep să intre în acţiune, pe cînd Puterile Centrale şi le-au aruncat în foc de la început. — Mă tem că ei au să învingă. I-am răspuns cu duritate: — Chiar de-am fi siguri că e aşa, tot trebuie să luptăm contra lor. A făcut o mutră speriată... Am adăogat: — Ca să ne afirmăm ca naţiune şi, cu viitorul prilej, să intrăm în război cu fruntea sus. M'a privit mirat: — Chiar crezi că va mai fi un prilej... asemănător? Am ridicat din umeri. — Altfel, cum?... Premizele viitorului sunt incluse în Tratatul de pace din anii aceştia. M'am ridicat în picioare. — Am abuzat de ospitalitatea ta... Nici nu e o vizită, ci o explicaţie. Treburile astea trebuie lămurite. Iată ceţi propun: astă-seară, la ora 8, mă întîlnesc cu Irina, în parc. Vino şi tu. Să aleagă ea... El se ridică, de asemeni; ridică din umeri. — O, dacă e vorba de căsătorie, tata se va opune, iar eu... nu vreau să'mi stric rosturile... — Asta ar fi bine să i-o spui ei, pe mine n'o să mă creadă. Se gîndi o clipă, apoi, grav: — Bine. Voi veni. Stînjenit: De altfel, nici nu e genul meu... Mie îmi plac femeile înalte, tip sportiv. Am replicat: — Asta nu e nevoie să i-o spui, A bîiguit ceva: — A, sigur, nu, ţi-o mărturisesc, aşa, ca între bărbaţi... Seara am avut o amară victorie. Bătea un vînt rece, de toamnă, gonind frunzele. Într'un parc solitar şi rece, două umbre, deodată, au trecut... El a fost punctual. Ea a întîrziat. Cînd ne-a văzut pe amîndoi stînd pe aceeaşi bancă, a exclamat, ironic — dacă era emoţionată, vorbea nitel pe nas: — O, ce întîlnire... neaşteptată! Ghicise, desigur, ce se întîmplase. Luă loc, pe bancă, lîngă mine. Am spus, gîituit: — Ne-am gîndit că ar fi bine să lămurim lucrurile în trei. Firește, tu vei alege. A răspuns aton: — Nu! Hotărîţi-vă voi. Plimbaţi-vă, discutaţi, mie îmi comunicaţi sentinţa. Eu aştept aici, pe bancă. Am procedat cum ne-a indicat ea: am făcut un tur pe aleile pustii, discuţia avusese loc, de fapt, la prînz. El şi-a precizat încă o dată punctul de vedere, pe

scurt, apoi am tăcut. După un timp, mi-a spus: — Eu mă duc. N'are nici un rost. E drept, nu avea. A plecat, iar eu m'am întors singur la bancă unde ea ne aștepta. M'a întrebat cu o voce guturală, amară, aproape indiferentă: — Și acum... ce-o să fie cu mine?...

Fusesem toată ziua încordat, eram în dispoziții războinice, dar parcul acela „solidar și înghețat", marii arbori foșnind în întuneric, frunzele zornăind, alergate de vîntul rece, iar ea stînd, mică și zgribulită, pe o bancă, toate astea mi-au înmuiat inima. Anotimpurile își au simbolistica lor, al cărei ecou e implîntat în fiziologia noastră, era greu să te ferești de o grea melancolie. Am răspuns: — Acum... o să ne căsătorim. Ea a suspinat. — Dacă vrei tu... S'a sculat de pe bancă și am pornit amîndoi pe străzi, eu ținîndu-i mâna mică și înghețată. Am condus-o pînă acasă, ne-am despărțit cu obișnuitul: — Atunci, pe mîine! Pe drum i-am narat cît mai concentrat toată tărășenia, iar ea cînd i-am spus că a stat, doar în combinezon, pe genunchii lui, a ricanat: — Cîtă destrăbălare! A doua oară, cînd i-am relatat fraza lui: „— Dar nici nu m-am gîndit vreodată la căsătorie, tata s'ar opune", replicat sec și amar: — Boierii se amuză. Iar tăticul înseamnă fabrica. Alte reacții n'a mai avut. Ar fi trebuit să-i spun: Iar pentru tine, Milea însemna tot fabrica. Dar n'ar fi fost de tot corect: flăcăul era bine clădit. Mergeam pe străzile întunecate, mînați de vîntul rece de toamnă. În definitiv, eram doi tineri care se iubeau. Eu îi cerusem mâna, ea acceptase imediat — e drept, cu o expresie ambiguă: — Dacă vrei tu... — în două săptămîni urma să ne căsătorim (firește, nu la biserică, nu aveam nimic comun cu Marele Asasin), așa că ar fi existat toate motivele să exultăm, dar nu, eram amîndoi apăsați de ceva greu și neplăcut. Mai întîi, ce mă făcuse să-mi schimb brusc hotărîrea în privința căsătoriei? Situația nu se modificase cu nimic, sorocul mobilizării se apropiase chiar; eu fusesem decis să n'o leg în nici un fel înainte de a pleca pe front, probabil iremediabil, dar episodul cu băiatul acela mă făcu să-mi schimb brusc părerea. Ce eram eu pentru băiatul blond și sportiv? Un amic al fetei cu care mă vedeam uneori și ne plimbam pe străzi, cum se face cu toate domnișoarele de măritat mai emancipate: se întîlnesc cu unul sau cu altul, se duc la o cofetărie sau să danseze sau se plimbă,

asta nu angajează pe nici unul cu nimic, dar în felul acesta se operează o dublă selecție. Cu ce drepturi mă înfățișasem eu la fiul fabricantului? Cu nici unul. Ar fi putut să mă poftească frumos să ies din casa lui; dar nu, fusese politicos și leal — deși în lealitatea lui față de mine intra și o egală felonie față de dînsa. Cînd i-am pomenit de căsătorie s'a scuturat repede de ea: asumîndu-și-o, s'ar fi încărcat cu un angajament pe care era convins că nu-l va ține. Dar eu fusesem cinstit, în duelul meu cu el, aducînd argumentul căsătoriei? Sigur că ar fi urmat să ne însoțim, dar la sfîrșitul unui război în care noi nici nu intraserăm încă, iar ea ar fi trebuit să aștepte un soldat ce pleca fiind convins că nu va avea să se mai întoarcă. Dar în discuția cu el, intuisem că acesta era argumentul meu hotărîtor și l-am adus cu o decizie ce era doar pe jumătate cinstită. Să expun toată argumentația mea băiatului acesta, ce nici nu credea că va fi război, și în orice caz nici lui nu-i prea păsa, pentru că ar fi fost mobilizat pe loc, la fabrica tătîne-so, complicînd încă faptul cu presimțirea mea că urma să fiu ucis pe front, că deci ar fi trebuit să ne căsătorim la paștele cailor, m'ar fi făcut ridicol, și el m'ar fi poftit afară. Ce-ar fi făcut Irina în cazul ăsta, e dificil de știut. Probabil ar fi căutat să mențină dubla legătură. Ea își avea „învoirile" sale de la magazin, chit că le achita prin ore suplimentare. Ar fi schimbat orarul întîlnirilor cu el. Poate. Dar eu aș fi devenit bănuitor, inspectînd strada Lînăriei la varii ore, ca și prezența ei la magazin. Și în starea asta de agitație, aș fi plecat pe front. Argumentul căsătoriei mi-a venit spontan, în discuția cu el, fiindcă intuisem că fiul unui patron de fabrică nu avea să-și ia de nevastă o vînzătoare de magazin, fie ea drăguță și inteligentă, dar, o dată ce argumentul fusese pus la baza înțelegerii dintre mine și el, nu-l puteam menține, față de ea, în acel viitor vag, era necesar să-l transform imediat în act. Dar mai era ceva: de unde înainte n'aș fi vrut să-i angajez viitorul, acum, dimpotrivă, doream să i-l leg în mod solemn. Cîtă valoare poate avea o chitanță cu ștampilă de la Primărie, se știa, știam chiar și eu, mai ales cînd tînărul soț pleacă, nu se poate bănui pe cît, nu se poate deduce încotro, dar nu vroiam ca, la eventuala întoarcere, să-mi spună cineva: Era ceva între voi? Îmi pare rău, nu aflasem. În ce o privește pe ea, actul n'o constrîngea practic în nici

un fel, nu aș fi putut interveni în purtarea sa, n'aveam cum, îi cream doar un fel de obligație morală (pe Milea, eram sigur, nu avea să-l mai întîlnească, nu din pricina ei, ci din cauza lui) și o certitudine că la sfîrșitul războiului avea să-i sosească acasă un soț. Așa am simțit eu atunci și așa am acționat, căsătorindu-mă și închiriind un mic apartament, al nostru, pe care ea l-a părăsit după plecarea mea, reîntorcîndu-se la părinți, fiindcă acolo, singură, îi era urît, zicea.

Ceea ce e ciudat în această întîmplare din parc e că nici atunci, nici mai tîrziu nu mi-am imaginat ce se petrecuse cu Irina în seara aceea rece și vîntoasă, de toamnă, cît a zgribulit pe bancă așteptînd rezultatul discuției dintre mine și celălalt și după aceea, cînd, ținînd-o de mînă, am condus-o acasă la ea, posesiv și triumfal... Fusese umilită de trei ori. Mai întîi că descoperisem jocul ei dublu și o silisem la o confruntare în trei, în care nu mai avea nici o posibilitate să manevreze, atenuînd lucrurile. Îi fusese pur și simplu rușine și ciudă, dar se ascunsese sub o mască rigidă. Or, pentru o fată de măritat, asemenea ascunzișuri sunt licite spre a-și momi și alege cel mai bun dintre parteneri; însă solicitanții priviseră micul ei joc dublu drept o culpă morală, ceva cam sordid. Fusese rușinată cu martori în ceva ce ea își închipuia a face parte din drepturile unei domnișoare. În al doilea rînd, fusese lovită de refuzul celuilalt, de modul grăbit în care Milea renunțase la dînsa. Așa ceva e jignitor pentru orice femeie. Și mai ales, aveam să mă gîndesc mai tîrziu, primise o lovitură de ordin social. Nu numai că partenerul meu era mai bine ca bărbat (nalt, zvelt, cu umeri largi-sportivi), iar în spatele lui era o fabrică, pe cînd eu eram — și aveam să rămîn — un scîrțai-scîrțai, trăgînd mița de coadă; e drept, tăticul se opunea, dar ea era convinsă că, prin perseverență, avea să înfrîngă, să tocească opoziția paternă; or, acum văzuse că nu numai tatăl se opunea, dar nici fiul, în ce-l privea, nu era dornic să o ia de nevastă, nici prin cap nu-i trecuse! În sfîrșit, concurentul meu avea pentru ea un alt avantaj: în caz de război, eu aveam să plec imediat pe front, în timp ce rivalul meu avea să fie mobilizat pe loc, deci să rămînă cu dînsa. Al treilea motiv de umilire îl constituia chiar hotărîrea mea de a o cere în căsătorie, pe loc. Dacă i-aș fi făcut propunerea cu cîteva zile

mai înainte, nu știu dacă ar fi primit-o (rămînea ipoteza cealaltă, mai avantajoasă, chiar dacă mai nesigură...), cererea s'ar fi făcut în alt context, normal; dar acum, înfrîntă, umilită, lipsită de orice alternativă, ea apărea ca un gest de generozitate. Or, dînsa vroia să se mărite, pur și simplu, dar eu nu eram bărbatul rîvnit, ci, unica partidă posibilă — pe o scară socială acceptabilă, firește, doar eram un nume cunoscut, nu fiește cine... Iar după război — cine știe? — mă așteptau onoruri și demnități. Asta vrea să zică numai că nu ar fi primit orice propunere, venită de la oricine, dar în sfera socială acceptabilă eram singurul ce-i cerea mâna, asta într'o perioadă în care era curînd posibil ca țara să se golească de bărbați tineri. Sigur, nu însemna că Irina nu ținea la mine — eram pe lista preferaților —, dar poate că termenul de iubire ar fi prea tare. Probabil, cunoscîndu-mi tipul de reacții, nu credea în viitorul meu social, în capacitatea mea de a mă realiza. Dar eu nu m'am gîndit la reacția ei, nici atunci, nici mai tîrziu, poate fiindcă sensibilitatea feminină are specificul ei, pe care un bărbat nu'l poate detecta, poate din egoism, pur și simplu. Irina făcea parte dintre acele femei superior înzestrate mediului social în care sunt obligate să trăiască și care nefiind în stare, orice-ar face, să iasă deasupra lui prin mijloace proprii, se agață, ca la ultimul recurs, de căsătorie. Dar, îmi ziceam, de vreme ce noi doi conveniserăm de mult să ne însoțim, iar cealaltă partidă, mai avantajoasă, se anulase, căsătoria noastră se impunea de la sine. Însă poate că ea își zicea atunci că fără brutalitatea mea, ce zorise lucrurile, ea ar fi rămas logodnica, așteptîndu-și eroul să se întoarcă de pe front, în timp ce, dibace și perseverentă, ar fi căutat să-l înduplece pe rivalul meu, fără să reușească, zic eu, fiindcă acela, cu toată înfățișarea lui de sportiv, avea mentalitate de negustor, adică de om practic; numai că ea nu știa asta. În lunile pe care le-am petrecut ca soț și soție s'a străduit să fie conștiincioasă în toate, silitoare, ca să folosesc un termen mai urît, dar mai exact, iar eu eram prea amețit, prea neexperimentat și mai ales prea prins de vîrtejul ce precede furtuna ca să fi observat ceva. De altfel, observăm foarte greu ceea ce nu ne convine.

Toate poveștile sfîrșesc frumos — la fel și aceea cu Luca. Numeroasele obstacole ce păruseră de neînlăturat, dintr'o singură mișcare de baghetă, se dăduseră la o parte. Firavul

Luca, fiul bicisnicului doctor Anghel și al istericei sale mame suferind în adolescență de slăbiciunea plămînilor, crescut alandala din pricina părinților, licențiat într'o profesiune pe care n'o putea suferi — avocatura —, cu salturi de umoare mult prea brusce, poet din fire, căznindu-se a da o înfățișare neîntîlnită unor sentimente *sui-generis*, adesea înfrînt în trînta cu versul, sărmanul Luca trăind în neorînduială și paupertate, mai mult din pricina firii sale, neatentă la real — sau aparență —, executînd o funcție minimă la preadubiosul Teodor-Buzău, cel frecat cu multe alifii, dependență ce-l umilea, îndrăgostit nebunește, „*în absolut*", de o fată zurlă, imprevizibilă și cu un statut social ambiguu, nepoată crescută din milă în casa Maestrului, de care o legau — sau nu — obligații suspecte, sărmanul Luca, deci, se văzu dintr'o dată, ca într'un basm din *O mie și una de nopți*, smuls din praful și noroaiele excentricului tîrg Platonești, din cămăruța sa strîmtă și plină de colb, din condiția aproape ancilară și dus de aripa protectoare a lui Ioan, instalat în Capitală, într'un apartament decent, numit codirector al unui ziar de mare tiraj, nou lansat, conducînd *Suplimentul literar*, fără — i se promisese — injoncțiuni politice, unde să scrie articole despre artă sau chiar versuri proprii și în jurul căruia să strîngă tot ce era valoare adevărată, funcție ce-l smulgea din anonimatul în care zăcuse, proiectîndu-l în prima linie și (culmea!) căsătorit cu Iubita Absolută. Ce și-ar mai fi dorit?! Am citit și eu basme în care Făt-Frumos, pus în cele mai dificile și insurmontabile situații, înfrînge toate obstacolele, luptă cu balauri, zmei și căpcăuni iar la sfîrșit i se distribuie drept premiu Ileana Cosînzeana și jumătate din împărăție. Ce-i drept, mai tîrziu aveam să cunosc ființe brave și inteligente, înzestrate cu har, dar care în ciuda caracterului și a vitejiei lor aveau să fie umilite și răpuse de jivine în haite, și în asemenea împrejurări mă întrebam dacă din cînd în cînd, măcar, nu ar fi bine să spunem adolescenților — nu copiilor! — basme în care Făt-Frumos este înfrînt de coaliția hidosului cu răul; fiindcă Zmeul e un gentleman, care respectă legile luptei drepte, pe cînd jivinele societății nu le respectă niciodată, recurgînd la procedee pe care cel hărăzit le refuză cu scîrbă și — deseori — nici nu le imaginează. E drept că un asemenea basm există — *Iliada* —, continuat de teribila suită a tragediilor *Atrizilor*,

și privesc cu mare neîncredere pe cei ce, părăsind băncile școlarității și ajungînd la vîrsta răspunderilor, nu recitesc cu gravitate *Iliada;* firește, nu am în vedere „scutul lui Ahille" și alte farafastîcuri alexandrine, ci riscurile reale ale eroismului. Dar nu la basme mă gîndesc acum, ci la povestirile celebre de iubire. E nevoie să le mai enumer? *Tristan și Isolda*, *Romeo și Julieta*, *Roșu și Negru*, *Doamna Bovary*, *Anna Karenina* și atîtea altele. Ceea ce observă oricine cu ușurință este faptul că aceste cărți ale iubirii au un final tragic, și anume pentru că patimile puternice și împărtășite se izbesc de obstacole teribile de natură socială. De ce au procedat așa marii scriitori? De ce în *Phèdre* izbucnește o patimă atît de contrară conveniențelor elementare? Fiindcă au dorit să-i zguduie pe cititori — sau spectatori — printr'un final tragic? Sau n-au știut ce să mai spună despre eroii lor dacă s'ar fi căsătorit? Sau ce-ar fi fost cu căsătoria Annei cu Vronski? Dacă familiile rivale din Verona, înduioșate de iubirea celor doi adolescenți, abia ieșiți din copilărie, ar fi binecuvîntat căsătoria lui Romeo cu Julieta, ce ar fi scris apoi divinul Brit? *Othello* probabil. Gîndul mă duce îndărăt la basme, și anume la finalul lor, pe care toată lumea îi cunoaște: „Și-au trăit împreună fericiți, și or mai trăi și astăzi, dacă n'or fi murit". Sfîrșitul acesta mă intriga: Făt-Frumos, încă tînăr, cunoscuse apogeul — ce-ar mai fi urmat după asta? Ce-ar mai fi făcut Alexandru după ce subjugase lumea? Trecuse pragul Fericirii! Cum o fi asta, o viață lungă și fericită? Romanele și dramele citite despre asemenea viață de după pragul Fericirii nu mă încurajau — alăturîndu-le și dramele lui Ibsen și Strindberg — în optimism sentimental. E drept că mai tîrziu, cunoscînd diverși zarzavagii ai spiritualismului și ezoterici de cafenea, ce repetau anume formule, papagaliste, și a căror viață curat privată era destul de dubioasă, ca să nu zic murdară, i-am auzit vorbind de „caracterul inițiatic" al vechilor legende. Era adevărat că junele, înainte de a primi dreptul de cetățean și de a întemeia o familie, trebuia să treacă, în fața bătrînilor înțelepți și zaharisiți, o serie de probe dovedind curaj, abilitate fizică, tărie de caracter etc., așa cum azi ca să devii medic, să zicem, trebuie să absolvi o facultate de specialitate; de acord, dar cu asta nu se încheie o carieră, ea de-abia începe; și e cu neputință să ne închipuim că forțele răului, dezlănțuite

împotriva adolescentului, au dispărut, că nu aveau să mai apară alți zmei sau spîni sau, folosind alt limbaj, alte capcane; fiindcă fiecărui temperament îi sunt pregătite capcane specifice. În decursul existenței, am cunoscut numeroși tineri temerari — mai ales pe front —, dintre care unii au devenit așezați, la locul lor, iar cîțiva — poltroni, ajungînd să lingă-cu poftă unde scuipaseră ieri — asta nescandalizînd pe nimeni. Dintre toate probele la care este supus un tînăr, una singură nu poate fi aplicată: uzura; cu alte cuvinte, lenta degradare. Ceea ce se menține cel mai greu în existență este, în domeniul practic, entuziasmul, iar în cel amoros exaltarea; deși există ființe asupra cărora uzura nu reușește să acționeze și care-și mențin, pînă la capăt, entuziasmul tinereții, ce-i drept, nițeluș amărui de atîtea fleșcăieli văzute. Dar destinul nu se poate afla de la început, și în asta constă caracterul său înspăimîntător.

Deocamdată, Luca e abia în jur de treizeci de ani, cu o plăsmuire psihică încă adolescentină. Își văzuse visurile cu ochii, în afară de unul, pentru care urma să dea o lungă și grea bătălie cu forțele necunoscute: să devină un poet cu un glas puternic și propriu. Dar cine poate prevedea în domeniul harului? Nici chiar artistul însuși. Discutînd cu Ioan — care făcuse minuni pentru tînărul poet —, Matei exprimase o dilemă: — Există în fața lui Luca două primejdii. Una e de a-și lua în serios rolul de director al *Suplimentului literar* și de a promova numai ce este valoare, sau crede el că este, fiindcă în orice șef de publicație artistică există tentația de a scrie sau măcar de a publica un hotărît *În lături*, ceea ce ar duce la alungarea unor scriitori pe care partida, tocmai, vrea să-i atragă, de unde conflicte cu conducerea. Tu i-ai promis, cam cu ușurință, că politica nu se va amesteca în literatură, dar unde există linia ce le separă? Or, ziarul, cu un nobil scop patriotic — militează pentru eliberarea Transilvaniei — și făcut din fondurile lăsate de un ciudat bătrîn, și cu toată dorința lui Ionel de a nu se amesteca fățiș în paginile ziarului, este — ce mai tura-vura? — o publicație a partidei Progresive. La primul incident, lui Luca o să-i sară însă țandăra și mustarul, o să dea dracului ziarul, fără să se întrebe ce-o să mănînce a doua zi. Mai sunt și din ăștia... apucații. Ioan oftă. — M'am gîndit și eu la asta...

Dar există un loc pe lume fără asperități și contradicții? În fond, a trăi în societate înseamnă a compune cu diverse interese și curente, fără a renunța la Principii, desigur. — Dar lui Luca, tocmai asta îi lipsește: arta de a compune... — Știu, îl asigură Ioan, dar poate s'a mai maturizat. Pe de o parte, voi avea grijă să i se lase destulă libertate la suplimentul său, iar pe vîrstnici, pe care tinerii îi neagă conform tradiției multiseculare a pendulei, ignorînd că în cincisprezece ani noii tineri îi vor considera și pe ei matoli, tombatere, îi vom solicita cu un articol, care să meargă în paginile politice, fie le vom da o poezie pur politică, pe întîia de pildă Asta îi va flata, firește. Dar eu contez și pe entuziasmul general și nu m'ar mira dacă poetul va începe să militeze prin articole politice, pentru cauza Transilvaniei, ce-i stă și lui la inimă, ca nouă tuturora. Fu rîndul lui Matei să ofteze. — Asta ar fi a doua primejdie. — Nu pricep, se miră Ioan. — Păi, să'l absoarbă gazetăria, să'l îndepărteze de poezie. Ioan tăcu; apoi — Vezi tu, în cîteva luni ne vom lăsa cu toții de tabieturi, de familia, cu cățel și purcel, de profesiune, de viața asta care e cum e dar ne-am obișnuit cu ea... și ne vom zvîrli într'o existență nouă, cu alte rigori și care va fi, am impresia, teribilă.— Tu îl vezi pe Luca stînd într'un șanț cu noroi sub o ploaie torențială?! Nu va rezista eforțului fizic... Ioan îl liniști: — Comisia medicală îl va respinge... Am și vorbit în sensul ăsta... Va fi mobilizat pe loc: vom avea nevoie și atunci de ziarul ăsta... Continuă: Cît privește absorbția în gazetărie, vezi tu... eu nu mă pricep la poezie... cu atît mai puțin la psihologia poetului, dar cred că în general, pentru a reuși să comunici ceva altora trebuie să'ți ieși nițel din pepeni, din eul tău, cît ar fi el de complex și pasionat... Aceste... momente de... de depășire nu'l pot decît fortifica, firește, dacă este o realitate ontologică. De altfel... cum îi putem ajuta pe ceilalți... decît proptindu-i din cînd în cînd? De mers, trebuie să meargă singuri. Surîzînd: Eu i-aș scrie și poeziile... dar nu pot. Matei ridică din umeri. — Să sperăm că o să se descurce într'un fel. Ceea ce există se manifestă; cînd carapacea e rezistentă, treaba se face mai anevoie, cu opriri, opinteli, ocolișuri, dar pînă la urmă, iese la iveală. — Te referi la... geniile retezate? — Nu numai, răspunse Matei; și la sentimente, și la aspirațiile adînci ale popoarelor sau ale cla-

selor... Vezi, completă Ioan, tu și cu mine judecăm cu unitatea de măsură a istoriei, care e secolul. În 1789, Franța s'a proclamat republică. De atunci au mai fost trei regi, doi împărați și trei revoluții înfrînte, dar de peste patru decenii, Franța e republică, și încă una stabilă. Un popor poate suporta ocupația străină cîteva sute de ani, dar dacă vroiește cu adevărat să fie liber, va prinde momentul potrivit — și va reuși! Tu, am impresia, privești victoria socialismului din aceeași perspectivă — îndelungă. Problema este dacă... Și pentru individ... Vorbesc de realizarea lui... Matei afirmă: — Dacă te referi la artiști, cu siguranță că ei găsesc oricînd mijlocul de a se afirma. Desigur, există un raport de forțe între puterea talentului și inerția care li se opune, aici depinde de vitalitatea forței de expresie. Anumiți artiști, după ce se fac remarcați, observă că meseria lor aduce o pâine cam săracă, și atunci, se zice, își vînd talentul... adică fac lucrări pentru cei cu seif, slujind interesele caselor de bani, însă creșterea venitului, la artiști, e direct proporțională cu scăderea talentului. Ioan rîse: — Devin primari ai Capitalei. — Ceea ce vroiam să subliniez, continuă Matei, este că în asemenea cazuri nu trebuie să deplîngem pierderea unui talent. Orice artist are instinctul său, care îl îndrumă să afle calea spre expresie; dar dacă instinctul îl informează în secret că talentul său e cam pirpiriu sau a sleit, el folosește mirosul, care îi indică pe ce perete să se cațăre, ca iedera. Să nu spunem „S'a ratat fiindcă a devenit primar", ci a simțit că s'a vlăguit forța creatoare și, de aceea, a cotit-o spre primărie. — Dar nu toți cei ce vor să parvină devin parveniți, rîse Ioan, că e buială mare, altfel, unde am ajunge? Cei mai mulți rămîn trepăduși la ziare sau potăi la curți boierești. Cîte unul ți se așază la masă și, sub cuvînt că vrea să-ți spună un secret, îți bea șvarțul și îți mănîncă o chiflă. Matei aprobă: — Cele mai multe cotarle din astea leapădă fleacurile lor la poliție, care le dă, cum îmi spunea un comisar, „mititei și ficăciori", dar și prin cercurile hohențolerești, ce-i pun să răspîndească niște zvonuri atît de aberante, încît le-ar fi rușine și lor să le tipărească la ziar. De pildă, într'o lună de zile flota franceză s'a revoltat, în Paris a izbucnit revoluția, iar teutonii au ocupat capitala Franței, de cel puțin trei ori. Ce e ciudat e că oamenii care dacă ar vedea astea în ziare ar rîde, cînd li se șoptește la ureche

cred sau cad pe gînduri. Asta și fiindcă presa noastră, sub pretextul neutralității, e foarte avară în informații și cultivă vagul. — E și o situație complicată, pe fronturi, oftă Ioan. De-am trece mai repede la acțiune! — Ce vrei, surîse Matei, Ionel se tocmește dur, neam de negustori, el are impresia că înrăutățirea situației Aliaților crește prețul intervenției noastre. — Istoria va hotărî, se împosocă Ioan, partea proastă e că deocamdată nici unii, nici alții nu ne dau arme: n'au încredere în noi, iar armamentul nostru s'a învechit. Acesta e reversul înțelepciunii prudente a lui Ionel. — Am impresia, sugeră Matei, că el are mai multă încredere în tratate și alianțe decît în forța de luptă a armatei. Serbia va fi cu siguranță ocupată, dar la victoria finală își va ocupa tot teritoriul locuit de slavii din sud. Ioan surîse subțire: — Chiar dacă are o asemenea... un asemenea sentiment, se ferește ca de foc să'l mărturisească. — Ceea ce mă îngrijorează, murmură Matei, e că s'au găsit în Parlament deputați care să declare că vom lupta cu flintele și... cu pieptul. Ceea ce la Plevna a fost o bravură eficientă, acum, în fața Puterilor Centrale, ce dispun de o artilerie formidabilă, ar fi suicid curat. Ioan, visător: — Există în toate țările generali rămași în urmă. Totuși, Ionel e prea viclean ca să nu armeze pe sub mână, pe căi ocolite, ca să nu alarmeze Viena.

Dar Luca fu surprins de ritmul trepidant al ziarului... Această profesiune, intrată de mult în obiceiurile popoarelor civilizate și al cărei produs e de cele mai multe ori abia răsfoit — și zvîrlit —, este deosebit de ciudată. Zămislit sub semnul efemerului — cineva scrisese că „ziarul naște cu zorile și moare cu venirea nopții" —, privit ca atare nu numai de cei care-l citesc, ci chiar și de cei ce-l fac, ziarul rămîne totuși, prin colecția sa, una dintre imaginile vii (chiar dacă trunchiate și convulsive) ale unei epoci, prin ce spune și prin ce tace, fiindcă viitorul sfîrșește prin a revela orice conspirație a tăcerii; așa că totuși, el e o mărturie a epocii, ritmul și pulsul ei. Am gustat eu însumi prea mult din dulceața lui otrăvită ca să-i neg fascinația. Dar mai ciudați decît ziarul sunt ziariștii. Pe treptele lui nu se urcă sau se coboară, ci se gîfîie de grabă; pe coridoare se aleargă, ușile nu se închid, se trîntesc; nu se vorbește, ci se urlă; frazele nu se rostesc pînă la capăt, ci se frîng la jumătate; chiar dacă ți-ai ter-

minat treaba, sau nu ai nici una, nu stai pe loc, ci fugi de colo-colo, intri într'un birou ca să ieși de acolo și să intri într'altul, te interesezi de cineva care a plecat, dar poate o să revină, de cineva care ar fi trebuit să fie acolo, dar încă nu e — și totul repede-repede. Dar cine sunt ziariștii? O, cei mai deosebiți oameni. Este directorul, care are un cabinet mare, cu uși capitonate, dar care „încă n'a sosit". Deodată, apare valvîrtej, desprinzîndu-se de cei ce se agață de el, strigînd: N'am timp! N'am timp! încuindu-se apoi cu secretarul de redacție, fugind pe urmă iute, spre a-și face apariția pe seară, sau deloc, preferînd să dea dispoziții telefonice secretarului de redacție, omul care „face" ziarul, totdeauna agitat, smulgîndu-și părul din cap că „Iar n'am materie, eu numărul ăsta nu-l văd apărînd mâine", deși va apărea. E omul cu putere, de care depinde totul, care „are ziarul în cap" de cînd vine la redacție, omul despre care nu se știe cînd mănîncă și unde, totdeauna extenuat... Un om mereu răcnind, dar suflet bun. Asta nu înseamnă că directorul nu ar face nimic, nu, dar evită redacția plină de pisălogi și... vînează. Dar numai vînat mare. Îi vizitează pe deputați și senatori, intră la miniștri, se vede cu „persoane de obicei bine informate", citește telegramele, dă o raită pe la ambasade, trăgîndu-i de limbă pe atașații de presă, și din atîta trăncăneală află axa ziarului, ideea care să centreze atenția cititorului și scrie, fulminant dar ambiguu, fondul, ce dă tonul publicației. După care, înarmat cu tonul ce axează ziarul, cade, fulger, pe capul secretarului de redacție, îi răstoarnă toată munca peste cap, reorganizînd „materia", în timp ce bietul secretar blestemă, amenințînd că a doua zi n'o să apară ziarul la timp și că „pierde provincia" — și totuși, publicația apare la vreme. Ai impresia că oamenii ăștia vor înnebuni, dar nu înnebunesc deloc, n'ar fi în stare să trăiască fără trepidație infernală, tevatură și chiloman.

La început, Luca rămase nițel năuc și cum ședea singur cuc în biroul său, fără să știe cu ce să înceapă, fu năpădit de fauna presei, atît de variată în jivine. Erau domnii cu rubrici fixe, ce se recunoșteau după călcătură și uitătură, făloși, singurii ce nu se zoreau. Își depuneau oul pe biroul secretarului de redacție și, plini de ei înșiși pînă sus, așteptau, și anume: în biroul lui Luca. Micii redactori și inevitabila caracudă îi salutau cu ploconeli și-i priveau cu o admirație

pizmașă, în timp ce ei, șezînd picior peste picior, băsneau cîte-n lună și în soare; asta pînă apărea secretarul de redacție ținînd articolul de o ureche, cu două degete. Acesta *bombonea* un „Mberge... dar n'are nerv, domle, adormi pe tine pînă-l citești. Mai taie naibii treizeci de rînduri, să fie măcar mai scurt." Autorul începea să facă gesturile unui dirijor la fortissimo, dar secretarul îi zvîrlea opera pe masă și ieșea strigînd: — Treizeci de rînduri, nici unul mai puțin! Autorul se retrăgea, cu onoruri teoretice, într'un birou gol, și acolo se „automutila", apoi se ducea la secretariat, unde-și lăsa opera, și, cu inima sîngerîndă, se îndrepta glonț spre Capșa, ca să-și ostoiască aleanul. Asta era varianta optimistă, fiindcă uneori crîncenul cerber îi arunca „materialul" zbierînd: — Ce-s parascoveniile astea? Îți bați joc de noi? Trăiești în Patagonia? Ia treci frumos dincolo și scrie ceva ca oamenii. Personalitatea dădea să spună că el nu era în stare să scrie în zăpăceala de aici, trebuia să se ducă acasă, pentru a se concentra, dar zănatecul pleca urlînd: — Într-o oră să-l am pe masă! Și-l avea. Erau apoi domnii vîrstnici și inediți și ponosiți, profesori la pensie, ce aduceau articole de cîte douăzeci de pagini despre, să zicem, *Cultivarea viței-de-vie în Județul Teleorman*". Secretarul, astea nici nu le citea, ci-l lua imediat pe nefericit la refec și mustru: — Ai văzut vreodată în viața dumitale un ziar? Măcar așa, din goană? Știi cît are cel mai mare articol? Cinci pagini, domnule! Adu-mi ceva de o pagină și jumătate, și atunci om vedea. Domnul scorțos și paradit încerca să explice amplu de ce o temă atît de importantă nu putea fi expusă mai succint, dar secretarul striga: — Postolache! Postolache! Condu-l pe domnul afară! Mie-mi ard creierii de grabă, și el se întinde la palavre! Dar apogeul îl atinse tot un profesor, cu mutra ca un galoș, ce aduse un studiu despre *Punguța cu doi bani*, într-o nouă interpretare, — o sută douăzeci de pagini. Secretarul rămase ca trăsnit, nici nu mai avea puterea să zbiere, și într'adevăr, stai și te minunezi: oare bătrînul debutant nu văzuse în viața lui cum arată un ziar? Sigur că văzuse, dar nu-și pusese niciodată întrebarea: Cîte pagini suportă o filă de ziar, chiar de mare format... Nici mucedul lunar de la Galați, cu formele sale durdulii, n'ar fi îndrăznit să înghită o asemenea monstruozitate. Se mai fîțîiau pe acolo o duzină de băiețandri ce aduceau „ultimele știri" din sălile

tribunalelor sau „de la locul crimei" — rubrici pe care gospodinele grase, dezinteresate de ce se întîmplă în lume, le devorau cu un sadism slinos și adînc. Nu le speria și nici nu le interesa apropierea războiului, dar că unei cocoșnețe i se furase gentuța, asta le dădea un dulce fior de groază, suspinau ușurate că derbedeul ce o prădase pe cuconiță fusese prins și „pus în fiare". Nimic nu-l sperie pe micul burghez mai rău decît hoții. Teama de a nu fi prădat îl însoțește și în somn. Erau însă luni întregi cînd nu se întîmpla nimic mai acătării, iar cu pungașii de buzunare nu se poate umple un ziar... Mai erau băieții care „făceau ministerele", adică se foiau prin birouri, doar-doar or prinde de coadă cîte-un zvon despre vreun proiect oarecare, din care redactorul să poată trage o concluzie de interes mai general. Trebuia să fie însă prudenți în formulări, de aceea începeau cam așa: „Pe culoarele Ministerului Domeniilor se zvonește că acei în drept ar avea în vedere" etc. Sau: „S'ar părea că anumiți factori ar proiecta ca lunile viitoare; să ia în considerație posibilitatea ca..." Băieții care făceau ministerele — „băieți" vorba vine, că unii începeau să aibă peri albi — erau cei mai agitați, fiindcă dacă știrea era spusă prea pe șleau riscau o „dezmințire oficială" și n'ar mai fi fost lăsați să pătrundă în vecii vecilor, în incinta publică, dar dacă era prea vagă, secretarul i-o zvîrlea cît colo: „Ce e blogodoreala asta? Nici naiba nu pricepe..." Or, pentru băieți, cestiunea era vitală...Ei nu erau plătiți cu luna, ci cu „bucata". Dacă știrea apărea, băiatul trecea pe la casierie, după care se ducea la un birt popular să mănînce; dacă nu... nu; trebuia să vînture cafenelele de lux vînînd o „gaie mare", să ia loc neinvitat la masa lui și să încerce să-l tragă de limbă, poate „iese" ceva, vreo părere („Credem a ști că simpaticul deputat de Buzău" etc.) Dacă nu, măcar un șvarț, pe care-l comanda, îl bea, dar nu-l plătea. Fiece politician mai de mâna a doua sau a treia își întreținea ieftin o curte mică, să-i circule numele. „Gaia" zicea ceva interesant sau nu zicea, însă „băiatul" trebuia și el „să scuipe", o confidență, și uneori n'avea ce — atunci, inventa. „Găile mari", însă, nu puteau fi abordate așa de ușor, trebuia să le calci la domiciliu, unde nu te primeau, sau dacă te primeau, atunci se lăsa cu interviu, în care „Gaia mare" repeta ceea ce spusese în ultimul discurs la cameră, dar mai năclăit. Dar cu asta

nu se încheia: personalitatea socotea cît spațiu i s'a acordat care i se acordase altui coleg sau rival, și înfuriat că a fost minimalizat, batjocorit, îl chema pe ziarist, căruia-i freca ridichea, insultîndu-l ca la ușa cortului, deși bietul „băiat" nu avea nici o vină, fiindcă nu el decidea, săracul, nici spațiul său pus la dispoziție de ziar; pînă la urmă, îl ierta, fiindcă nu e bine să fii rău cu presa: a patra putere în stat. Partida de opoziție făcea afaceri bune cu „reportaje cetățenești", unde se protesta zgomotos și demagogic contra anarhiei din administrație, „murdăriei orașului" etc., etc., dar cînd venea la putere, rubrica se fleșcăia, vorbindu-se de „apropiatele proiecte" — și nici nu se putea altfel, că doar nu-ți dai singur cu pumnii în cap. Atunci, începea cu huiduielile cealaltă partidă, trecută în opoziție. Dar ce naiba? Europa se afla în război, și pe asta conta ziarul: ofensive, contraofensive, bombardamente, lupte corp la corp etc., dar și aici era un hic.

Luptele depășeau, dacă nu prin înverșunare, dar prin forța de distrugere, tot ce se imaginase înainte, iar dacă în primul război mondial, al lui Napoleon — care era de fapt, al doilea după războiul de treizeci de ani —, marile bătălii începeau în zori și se sfîrșeau seara, acum, unele durau fără încetare cîteva săptămîni, sau chiar luni. Războiul „de mișcare", dorit de iuncheri, se transforma, pe'ncetul, într'un „război de poziții", ceea ce însemna moartea prin asfixie a Puterilor Centrale, lipsite de rezerve de toate felurile. Războiul! Însă era acolo „materie" grozavă, care să facă ziarul palpitant, să se smulgă din mână, ca pâinea caldă. Dar cine se ocupa de asta la *Deșteptarea?* Era mai întîi un ziarist ce lucra chiar la Mesteme și primea telegramele încă fierbinți, el trebuind doar să le trieze; așa, alese și grupate, erau expediate la director. În alte cîteva încăperi — unde?, că la redacție nu! — se aflau încuiați cîțiva specialiști ce primeau ziarele cele mai proaspete, de fapt, vechi de cîteva zile, fiindcă poșta internațională circula cu dificultăți și ocoluri — franțuzești, prusace, habsburgice și elvețiene (în două limbi), pe care le citeau, traducînd pasajele mai importante. Directorul citea tot, tria și el, făcînd grupaje, indicînd pagina și corpul de literă. Asta dădea gazeta peste cap, ceea ce îl scotea pe bietul secretar din sărite, deși știa bine că știrile din război constituiau sarea publicației, cititorii zvîr-

lindu-se întîi asupra lor (cititoarele le ignorau, considerînd că treaba asta nu le privește: „Dac'o fi să fie război, o să fie, tot nu aflăm nimic din ziare") Cu asta, canonul nu înceta: Cineva — unii zic că Ionel însuși — „vedea" ziarul gata, chiondorîndu-se la știrile externe, scoțînd asta, teșind ailaltă, mitocosind nu știu ce, încît nu numai că ziarul trebuia retipărit, dar ajungea pe piață mult mai nesărat decît fusese cînd ieșise din mâinile prudente ale directorului, asta în timp ce foaia prusacă era lăsată să-și facă mendrele, publicînd toate năzbîtiile. Pretextul era tot vestitul „neutralism" fiindcă, în timp ce tratativele lungite cu Aliații se duceau aproape pe față, presa proguvernamentală trebuia să fie strictamente neutră, ca să ce? Să nu dea pretexte Puterilor Centrale, care cunoșteau îndeaproape tratativele noastre secrete. Iar despre Transilvania, despre viața populației noastre de acolo, motivul pentru care, cu propiile noastre fonduri, se înființase ziarul, nimic sau aproape pe nimic! Eram cu toții bleojdiți, ne simțeam trași pe sfoară, chiar și Ioan era cătrănit. În definitiv, ce ar fi fost dacă, într'o țară neutră, pe lîngă spanacul stipendiat de Habsburgi, ce se agita pentru intrarea alături de Puterile Centrale, ar fi apărut și un ziar „independent", care ar fi militat pentru Aliați și mai ales pentru Transilvania?! Doar noi nu angajăm guvernul! Nici azi nu reușesc să pricep ce-a fost atunci în capul lui Ionel. De curînd, am citit într'o carte a lui Iorga că, după ce noi trecuserăm Carpații, el se afla în cabinetul lui Ionel, care-i relata, încîntat, cum asigurase el Berlinul că noi vom duce războiul doar contra Imperiului habsurgic, punct de vedere ce găsise „multă înțelegere" la Berlin, care acceptase ca între țările noastre să nu existe stare de beligerantă. Tocmai atunci, secretarul îi aduse, pe o tavă, o telegramă lungă, pe care, fiind redactată în germană, Ionel i-o înmînă lui Iorga. Acesta o traduse: Germania declară război României. Ionel — aproape să leșine! Îmi vine greu să nu-l cred pe Iorga, dar în cazul acesta, cum se lăsase păcălit Ionel în asemenea hal, cînd era evident că ne aflăm în plin război al aliantelor? Există oameni grosolani, lipsiți de simț diplomatic, dar la Ionel acest simț era excesiv, de căzuse în mrejele diplomației secrete. Prea multă finețe strică. Dar în timpul războiului, cît și după aceea, la încheierea păcii, el se arătase un mare bărbat de stat, de o consecvență eroică,

încît nu putem decît să oftăm: chiar Alexandru și Napoleon au comis greșeli pe care politicieni mediocri nu le-ar fi făcut; însă ei rămîn Alexandru și Napoleon!

Cînd pică în babilonia din redacție, la început Luca se zăpăci. Toată fosgăiala, strigătele, oamenii care fugeau pe coridoare, desperările cronice ale secretarului de redacție, amestecul de oameni, dintre care unii așteptau cu săptămînile să li se strecoare un articolaș, venind zilnic și proptind zidul culoarului, în așteptarea unei aprobări, tînărul ce fugea asudat, apoi suduit că întîrziase cu știrea, pînă la domnii sobri, călcînd apăsat, plini de ei înșiși, ce-și aduceau cursivul sau antrefileul, numărul, în sfîrșit, gata, se dădea peste cap și ieșea pe piață altfel costumat, toată hărmălaia, tevatura, brambureala și harababura — toate îl năuceau. Dar, destul de repede, băgă de seamă că redacția unui cotidian — da, pînă la urmă, un mecanism — semăna cu otomobilele ce ieșiseră de curînd, ultimul răcnet al tehnicii: șoferul îi vîra motorului în bot o manivelă, de care învîrtea de-l treceau sudorile, pînă ce măgăoaia începea să salte și să pîrțîie; fericit, lua manivela și dădea buzna la volan, dar pînă să ajungă acolo, drăcăria iar tăcea, iar el, suduind, o lua de la început, învîrtind manivela, pînă cînd bidiviul se lăsa încălecat, iar șoferul, ud și fericit, îi dădea drumul monstrului, care mergea cît mergea, pînă cînd dihania iar se oprea și iar începea figura cu manivela etc. Dar nu degeaba este omul regele animalelor! În cele din urmă, zguduit și zgîlțîit, conașul tot ajungea la destinație. Cam așa era și cu vestitul cotidian independent și destul de știrb. Cînd Luca îi deprinse rosturile hurducate, se liniști.

Amicii, care se temuseră că poetul va exploda într'o ciocnire cu direcțiunea, constatară, surprinși, că el se încadrase atît de bine machinei, încît începu să scrie articole politice, mai întîi cîte unu, două pe săptămînă, apoi zilnic. Lucrurile se întîmplară așa: într'o (bună?) dimineață, secretarul năvăli peste el: — Domnu' Luca, salvează-mă! Uite ce porcotoșenie mi-a adus Flocănescu! — Dă-i la refăcut. — Pe dracu, de două ore stă în birou și asudă, dar nu-i iese nimic! Nu pot scoate ziarul fără cursiv! Fă-mi-l matale, o pagină și jumătate, zău! — Despre ce? — Păi ceva la ordinea zilei, ce miroase în aer. Luca îl făcu, secretarul îi spuse: — Fii bun, taie treizeci de rînduri. Luca le tăie, dar de atunci scrise

numai la țanc și fix: nici un rînd în plus, nici unul în minus. — Se cunoaște omul cu condei, zicea secretarul, mulțumit, nu trebuie să-i clintesc un cuvînt, nici directorul nu-i schimbă nimic. Amicii se mirară, dar Matei îi spuse lui Ioan: — Cred că în schimbarea asta neașteptată se contopesc mai multe cauze. Mai întîi e atmosfera de frenezie ce-a cuprins întreaga țară și l-a trezit și pe Luca. Totuși dac'ar fi rămas în cămăruța lui murdară și întunecoasă, în Platonești, probabil n'ar fi întreprins nimic; dar — și acesta ar fi al doilea motiv — venind în Capitală, să lucreze într'o redacție de ziar, s'a simțit cuprins de trepidația lui. Un mare cotidian — știi doar! — e o mașinărie care funcționează cu o frenezie ce se transmite celor care muncesc acolo, încît fiecare se simte cuprins de ritm, transformat într'o rotiță ce se învîrte cu viteza ce-i este imprimată. Asta corespunde și cu setea de intensitate a lui Luca, o constituantă a temperamentului său. Și mai este ceva: el nu a fost numit acolo ca simplu trepăduș ci, mă rog, în calitate de codirector, însă la *Suplimentul literar*. Poate că lui i-a sunat asta cam a sinecură și, cum e bățos din fire, nu l-a răbdat inima să-i vadă pe alții alergînd și zbuciumîndu-se, iar el să stea pe margine, privindu-i cum asudă. A pus și el mâna pe plaivaz. Aici a intervenit însă talentul. Toate încercările lui de a face o nouă poezie, în care să i se distingă glasul... toate exercițiile astea i-au folosit de minune. Eu îi citesc articolele și le găsesc scrise cu talent, fără șabloane, uneori chiar inspirate, da, da. — Fiindcă vin din adînc, aprobă Ioan. — Din adînc, da, completă Matei, dar și dintr'o practică îndelungată a scrisului.

Și totuși, conflicte avu Luca, dar nu cu direcțiunea, cum se temuseră amicii — ce ciudat e Timpul! —, ci chiar cu tinerii pe care vroia să-i lanseze. Sosiră de toate felurile: băieți nețesălați ce-l priveau chiondărîș, ca și cum i-ar fi spus: Știu că de tine depinde publicarea poeziilor mele, dar cine ești tu, să-mi apreciezi talentul meu?; alții păreau umili, se ploconeau, dar dacă li se respingea opera, deveneau pe loc agresivi; alții, gigea îmbrăcați, pomădați, aduceau sonete cu un vechi conac, pierdut într'un parc uriaș, în care sosește o cupea ce trage la scară, din care coboară o tînără în crinolină și malacoave; unii cu fălcile încleștate, încrîncenați, alții, palavragii și peltici... poeți de tot soiul, ce nu publicaseră nimic sau doar cîteva versuri prin reviste efemere.

„Ca și mine", își zicea Luca. Redactorul citea maldăre de versuri insignifiante — unele curgeau tulburi ca braga, altele, complicoase, sunau a gol —, citea, pînă amețea. Atîta poezie anemică îi dădea o senzație de greață. Dar după cîteva minute, tresărea: Oare eu cînd băteam revistele cu versurile mele de început, cum arătam eu? Și totuși, printre ei se află poeții de mâine, poate chiar Marele Poet, nici unul nu începe prin a scrie *Luceafărul*, trebuie să fie printre ei, numai să-l dibăcesc." Reîncepea să citească, descoperind ici un vers ce sclipea, dincolo o strofă de expresie originală, le selecta, mai tăia din strofele banale — și le tipărea. Dibuie și ei, cum am dibuit și eu. Dar deși reîncepuse a scrie el însuși versuri — ceva se dezlegase într'însul —, refuza să publice: „Trebuie să încep cu un poem excelent, altfel îmi pierd orice drept — și acela contestat — de a-i judeca pe alții, mai ales pe sfielnicii și aroganții debutanți." Și așa se apucă să scrie critică, spre a-și justifica dreptul de judecător al altora, articole în care încerca să înțeleagă și să explice tehnica și sensul din cărțile citite mai mult decît să emită sentințe. „Critică de scriitor, avea să scrie cineva, mai mult decît critică care emite judecăți de valoare." Dar pentru o atare judecată judecătorească îți trebuie o estetică, replicase. Unde se ascunde estetica asta, autonomă, de la Hegel încoace? Iar de la marele filosof gusturile s'au schimbat cu totul, poezia a încetat a mai fi un discurs rimat și ritmat, ea e o stare de spirit, o atmosferă discontinuă. Dar nimeni nu-i răspunse, profesorii continuau să emită judecăți de valoare eterne, chițibușuri lipsite de imaginație ce pendulau între romantismul gesticulativ și — cel mult — împietritele, sonorele, goalele versuri parnasiene, vidate de emoție. Criticii profesori tresăriseră la poezie la șaisprezece ani, și acolo încremenise gustul lor sterp, chiar și acum, cînd aveau păr alb. Dar toate astea erau ceva obișnuit, nu se întîmpla numai atunci și numai la noi, ci e veșnicul conflict dintre creație și recepție. În curînd începură să viziteze redacția și poeți mai de mult afirmați, imediat publicați; iar Luca pricepu că o pagină umplută ochi cu poezie nu atrăgea prea mult publicul și hotărî să tipărească și schițe.

Dar conflictul izbucni, totuși, între redactor și mulți dintre colaboratorii săi. Exista parcă o prăpastie între restul revistei și *Suplimentul literar*. Poeziile erau bătrînicioase,

lăcrimoase, pe teme răsuflate și, chiar dacă ici colo, licărea talentul, totul rămînea la melodramă și înduioșare. Cîțiva mai moderni se scălămbăiau fără să comunice nici o cutremurare existențială, asta în timp ce continentul era zguduit de cel mai cumplit măcel ce se pomenise, măcel ce nu numai că ne înconjura din toate părțile, dar amenința să ne absoarbă și pe noi, curînd, foarte curînd. Ei bine, la acești tineri aflați la vîrsta stagiului militar, ei înșiși în primejdie, nu ajungea nici o adiere. Luca încerca, firește, să discute cu fiecare în parte, dar întîlnea fie o tăcere opacă, fie o privire ironică. „Înțeleg, *Deșteptarea* are nevoie de trîmbițe și goarne. O astfel de... fanfară nu intră însă în formula mea." Geaba încerca Luca să-i dumerească: — Nu de goarne am nevoie, ci de o poezie existențială, prin care să treacă fiorul acestor evenimente, deschisă omenește spre ceea ce se întîmplă. Cineva îi replicase: — Cînd o să-mi vie ordinul de mobilizare, mă voi prezenta la recrutare și-mi voi îndeplini datoria de cetățean. Dar poezia e altceva... Dacă nu înțelegeți... Partea proastă era că Luca... înțelegea. Ca să-i convingă, i-ar fi fost necesare cîteva poezii bune, străbătute de fiorul grav al trăirii teribilelor evenimente; dar nu le avea; doar discursuri sforăitoare, în versuri paupere, bune de recitat la festivitățile școlare... Și nici el însuși nu era în stare să scrie poezii în felul celor pe care le cerea de la alții. Poezia țîșnește din tainițe adînci ale ființei, chiar dacă uneori ciocniri recente par a o declanșa. Și totuși, de scris scria. Conștiința lui îmbrățișa cu emoție, zilnic, întîmplările unei drame uriașe ce era departe de o dezlegare. Puterile Centrale continuau să fie puternice și agresive, mulți cetățeni entuziaști, obosiți acum, poate, și de prea lunga așteptare începuseră să șovăie; și atunci, Luca, după ce-și digera propria îngrijorare, scria, cu setea lui de intensitate, un articol scurt, închegat, adesea inspirat, prin care încerca să risipească îngrijorarea, să țină treaz entuziasmul. Mulți cetățeni pașnici crezuseră într'o victorie rapidă a Aliaților, or, Luca știuse că la început raportul de forțe va înclina spre Puterile Centrale, ce-și aruncau în balanță toate forțele, de aceea și contau pe o victorie fulger, în timp ce Aliații, cu rezervele lor uriașe, se fortificau mereu; totul era să țină un an — și țineau! Dar după ce scria ceea ce conștiința lui îi dictase, seara, uneori, compunea poezii bîntuite de coșmaruri și gelozie. „Asta ar

însemna, își zicea el, că articolul sau critica țin numai de conștiință, pe cînd inspirația izbucnește din straturi mai adînci, unde nu ajunge reflectorul lucidității, chiar dacă, lava odată revărsată, intervenea conștiința artistică, meseriașul care o polisa, dar fără a-i răsturna sensul."

Treburile în căsnicia lui tînără nu mergeau spre bine. El, care îi declarase fetei că „Iubirea Absolută înțelege tot și iartă tot, tot, tot", încerca adesea un sentiment de neînțelegere amară. O știuse sucită — și asta chiar îl atrăsese cînd o cunoscuse, spera că, o dată scăpată din situația echivocă din casa tutorelui și instalată la casa ei, avea să-și normalizeze, într'o măsură, reacțiile. Constată însă că se poartă ca înainte și aproape considera apartamentul lor ca pe un loc provizoriu, iar nu drept locuința pe care fiecare femeie și-o aranjează după gust și plac. Luca pleca spre prînz, cam pe la unsprezece, atunci începea lucrul la ziar, și de cele mai multe ori fata era zglobie, povestea lucruri nostime și țopăia în jurul soțului; alteori era mohorîtă, discuta lucruri serioase, contrazicîndu-l cu zvîcniri pe Luca, întrerupîndu-i tăios expunerea, după ce tot ea îi pusese o întrebare. Mai rar avea explozii de mînie, îi vorbea cu scîrbă, strigîndu-i că ei, cu jurnalul lor, păcălesc lumea, fiindcă era evident că Germania a și cîștigat războiul, iar ceata lor de zurbagii — cu bună-știință — împingeau țara la dezastru. Luca rămînea mereu calm, dar cînd încerca să argumenteze, dînsa începea să țipe că-i vorbește cu fraze stupide din articolele lui idioate care pe ea, dacă începe să le citească „o fac să vomeze". Cu cît devenea mai brutală și mai exasperată, cu atît el devenea mai angelic și chiar milog, ceea ce ei îi umfla nările de dispreț. A face apel în acele momente la iubirea lor ar fi fost zadarnic și primejdios, pentru că — nu era nici o îndoială — erau zile cînd realmente dînsa îl disprețuia, iar atitudinea lui pașnică, miloagă îi provoca scîrbă. Tînăra ar fi vrut să se certe, să se înjure, să se gherănească... iar el se arăta atît de temător să nu-i spună vreun cuvînt jignitor... Atunci, Luca pleca de acasă nedumerit și mîhnit, deși pe drum își amintea cum cu două dimineți înainte, tocmai cînd era pe plecatelea, ea, care sta încă în pat, îl atrăsese spre dînsa și făcuseră dragoste. Termenul de instabilitate humorală i se părea abstract, iar uneori avea chiar impresia

neliniștitoare că alternarea de dragoste expansivă cu crizele de dezgust nu era chiar atît de spontană, ci urma o anume tehnică spre a-l — ce?, Doamne, ce!? Vroia ca iubirea lui „absolută“ să nu devină o simplă obișnuință? Se răzbuna oare pe cel ce îi produsese plăcerea — și asta o umilise —, vroia să-și încerce forța asupra lui, sau să-l dezarticuleze pentru a-l determina să... ce? Vroia să-l domine, și pentru asta trebuia să alterneze scenele de exaltare cu cele de scîrbă mînioasă, să-l țină într-o stare de așteptare anxioasă? Poate erau, pur și simplu, alternările firești ale atracției și repulsiei, care la alte partenere se manifestau atenuate de politețe și tandrețe — dar acestea la ea nu existau. Se întreba, de asemeni, dacă atitudinea ei politică n'o fi fost deprinsă și ațițată în casa maestrului (îl mai vizita), sau era pur și simplu manifestarea impulsului de a fi urîcioasă, de a-l zădărî, jigni și umili... Era o chestiune asupra căreia nu zăbovea, temîndu-se de o dezlegare. Noroc că ziarul îl înhăța în ritmul și gălăgia sa. La prînz, trimitea băiatul să-i aducă, de la birtul din față, ceva rece... înfuleca grăbit, rămînînd să lucreze pînă pe la 7 seara. Cîteodată, întorcîndu-se, o găsea liniștită, citind ceva, îl întreba cum fusese ziua și ținea să-i servească ea însăși mîncarea pregătită de servitorică... Se întîmpla și să întîrzie pînă spre miezul nopții, cînd un eveniment important le dădea revista peste cap, și o găsea așteptîndu-l... Mă temeam să nu ți se fi întîmplat ceva... Cu vremurile astea... Și prea iritați multă lume... Rămîneau, în noapte, să discute liniștit... Se culcau prietenește. Dar a doua zi, cînd se întorcea de la ziar seara, conița nu era acasă: — A plecat în oraș... Să vă servesc masa? — Nu, mulțumesc, o aștept pe dînsa... Te poți duce la culcare... „Pe la 11, își zicea, a plecat în oraș, sigur, că n'o fi plecat la țară.“ Știa că îi place să se zgîiască la vitrine, dar la ora asta... Apărea pe la 12, ba chiar pe la 2. ... Uneori bine dispusă. — Am fost la o prietenă... Avea musafiri... A insistat să rămîn... Alteori, prietena, cu musafirii cu tot, se duceau la restaurant. Era îmbujorată, se cunoștea că băuse nițel... O așteptase într'o încordare extremă, sus, în stomac la lingurea, i se înnoda ceva bolovănos și greu... În lipsa ei, lua dosarul cu poezii aduse recent și încerca să citească, privirile îi lunecau însă pe alături, încerca să răsfoiască presa străină, dar nimic nu se lega, ca și cînd și-ar fi spus: „Ce-i

cu parascoveniile astea? Totuși, pînă adineauri mi-am bătut capul cu ele..." Încerca o carte de filosofie, să iasă nițel din curentul cotidian, citea atent, se concentra, ca peste cîtva timp să constate că nu reținuse nimic. Se ridica de la masă, umbla de la un perete la altul... Își propunea să iasă în stradă, să meargă în neștire — fusese terapeutica eficace a neliniștilor adolescenței. Dar dacă tocmai atunci ar fi apărut și ea? Încerca să scrie versuri; uneori, reușea. Soția pleca la o amică sau la o familie... nici unul dintre toți aceștia nu aveau nume, nici adrese, nici nu veneau la ei în casă... Pentru un om normal, concluzia ar fi venit de la sine; poate fi însă un îndrăgostit, un om normal? Agitația lui creștea cu trecerea nopții, încît ajungea să consulte ornicul din cinci în cinci minute... Ciudat, era de ajuns ca ea să apară — și mai ales să fie bine dispusă — ca agitația ce-l zguduise să se liniștească brusc. Ideea că ea ar fi putut să-l înșele i se părea absurdă. „Sigur, se certa, mi-ar conveni ca eu să fiu plecat de-acasă cu orele, să nu știu cînd mă'ntorc, să mă văd cu atîția oameni și să discut cu ei, iar dînsa, în tot timpul, să stea în casă, să încremenească așteptîndu-mă. Nu e din cele ce tricotează. E firesc să se distreze și ea! Cît privește micile ei secrete, m'a avertizat de la început: — Toată tinerețea am fost terorizată de mătuși și alte lighioane. Trebuia să cer voie ca să ies din casă, și adeseori nu mi se îngăduia, așa fără nici un motiv, așa. Iar dacă totuși mi se permitea, eram supusă unui interogatoriu: la cine mă duc, ce e cu familia aceea, fixîndu-mi-se și ora exactă de întoarcere. Să mă fi păzit ăl-de-sus să întîrzii cu zece minute. De aceea, te rog să nu mă întrebi niciodată dacă voi ieși seara aceea — sau nu — unde am fost și de ce am întîrziat. O să-ți spun eu singură. E drept, adăogase, e așa de ușor să păcălești un bărbat... Luca, entuziast, „Cavalerul iubirii absolute", promisese imediat, și acum se ținea de cuvînt, deși uneori îi venea greu; dar, oricum, își dădea seama că la o asemenea întrebare, s'ar fi inventat imediat ceva, cu lux de amănunte. Zicîndu-și că prea o lăsa mult timp singură, acasă, îi propuse să invite cîțiva prieteni. La început nu vru, apoi, acceptînd, a fixat ea însăși lista musafirior. Două zile s'a agitat, mulțumită, refăcînd lista invitaților și lista de bucate. Ba era de părere că trebuie să fie cîte puțin din fiecare, dar cu multe feluri, ba cu puține,

dar mult din fiecare, să simtă omul că se satură. Luca, ziceam, era în al nouălea cer, fiindcă fata se simțea gazdă, pentru prima dată, fiind în casa ei, unde făcea ce vroia dînsa. Cum se zice: „se dă pe brazdă". Pînă la urmă chemă doar cîțiva inși, „să se poată sta de vorbă", amici de-ai lui și o prietenă de-a ei, cu soțul. Cu prilejul acesta văzu și el la față una dintre misterioasele și numeroasele ei amice: păreau ființe rezonabile, deși cam sfielnice. N-am să descriu pe larg ospățul — cred că la început s'a servit o bucată mare de morun pe un pat de salată de boeuf, cu niște muștar alături, să ia cine poftește mai picant, dar restul felurilor mi-a ieșit din minte, cum nu mai știu nici cine a mai fost și nici ce s'a discutat (parcă, nu-i așa, ce s'ar fi putut discuta în anii aceia ai „neutralității", cînd aștepta fiecare mobilizarea generală?, decît „cum merg fronturile", vreau să zic: ce aspect al chestiunii și cu ce argumente), dar cina aceea mi-a ieșit din cap dintr'un motiv întemeiat. Nici nu se înfierbîntaseră bine spiritele, nu se legase o discuție mai ca lumea, cînd tînăra gazdă, la o remarcă a soțului — pe care n'o prinsesem —, aflîndu-se cu un vraf de farfurii în mînă, le-a trîntit pe dușumea, cu o forță turbată, multe, probabil, s'au spart. Începu să urle că ea se duce la gară, să se arunce în fața trenului. Luca, încercînd să-și păstreze surîsul pe care-l avusese de la venirea oaspeților, un zîmbet blînd, îi spusese, făcînd abstracție de spargerea categoric demonstrativă a farfuriilor și de privirea ei — în acel moment — bezmetică: — Dragă, dar e un act livresc, un plagiat, asta face Anna Karenina, dar la sfîrșitul unui roman gros, nu la începutul lui. Încerca, în felul lui, să-i atragă atenția că nu erau singuri, că invitaseră musafiri la o cină plăcută, și nu la o scenă de isterie, încerca să-i transmită mesajul „fii rezonabilă!" N'am auzit atunci, repet, ce anume spusese Luca de-o scosese din sărite, și nici după aceea nu l-am întrebat, dar, judecînd după felul politicos în care se adresa oaspeților și după surîsul drăgăstos cu care o privise tot timpul, îmi vine greu să-mi închipui că ar fi jignit-o cumva, ba mă'ntreb chiar de nu se adresase altcuiva cu replica „fatală". Mi se strînsese inima, fiindcă pricepeam că Luca asociase „scena" tinerei soții cu „năravul" mamei lui, care de cele mai multe ori cînd aducea oala cu borș, în loc să o așeze pe masă, cum s'ar fi cuvenit,o trîntea pe jos, blestemînd viața, lăsîndu-i

pe ei nemîncați, iar ea reușind să se oprească; asociația se făcuse chiar dacă la maică-sa fusese o isterie constantă, iar aici, să zicem, o toană. Fapt e că în acel moment, tînăra începu să mugească, o zbughi din apartament și o luă la fugă pe stradă. Oaspeții au plecat buluc pe la casele lor, dar Luca, prietenii ei și cu mine am alergat ca nebunii pe urmele dezolatei. Nu mai țin minte în ce zi s'a întîmplat asta, dar era acel moment în care toamna se transformă în iarnă, se lăsase frigul și sufla un vînt tăios, iar tînăra era numai într'o rochie de seară, cum și noi, urmăritorii ei, eram doar în haine. Fugeam cît puteam, dar ea era mai iute de picior. Ne străduiam să n'o pierdem din vedere, măcar. Sigur, c'o să se arunce înaintea trenului nu credeam, erau și puține la orele acelea tîrzii, apoi, un peron pustiu e mai ușor de observat, dar naiba știe ce i-ar fi putut trece năucei prin cap? Cam obosisem, totuși nu era posibil să-l lăsăm singur pe Luca, așa că am răsuflat ușurat cînd prietena ei i-a spus: — Lasă, du-te acasă! Nu vezi că de tine fuge? Noi doi o s'o ajungem mai ușor. Vino mîine, s'o iei de la noi. Și-i dădu adresa. Luca și cu mine am abandonat cursa și ne-am întors la el. Tremura tot. Descurcîndu-mă greu prin bucătăria plină de bunătăți — cui îi ardea atunci să'mbuce cîte ceva? —, ne-am făcut niște ceai. Cînd m'am întors în sufragerie, el era palid și avea o privire halucinată; intuisem de la început că-și amintea de maică-sa, în alt avatar. Am încercat să-i argumentez că nu era deloc ceva asemănător, mama lui fusese bolnavă toată viața și nu se dezmințea în toate acțiunile ei, pe cînd acum fusese o isterică de cuconiță tînără ce vroia, fie și în felul acesta, să iasă din anonimat. Stabilirăm două ipoteze: sau fusese o criză spontană de nervi sau fusese o acțiune plănuită cu schepsis; dar în ce scop? Pe mine mă bătea un gînd, pe care nu i l-am mărturisit: n'aveam nici un argument și l-aș fi mîhnit degeaba. După cum îmi povestea bietul Luca, crizele de furie și dispreț se dezlănțuiau din senin. Oricît de atent fusese el să descopere o anume serialitate în aceste crize, dacă existau anumite motive deosebite ce le provocau, sau o ritmicitate a lor, nu reușise să descopere nimic. Urmau apoi zile normale, altele chiar de exaltare, în care înțelegerea lor părea perfectă, pe toate planurile. Atunci, tînăra se îngrijora de sănătatea lui, că prea muncea mult, că ziaristica asta blestemată îl

va face să se rateze ca poet etc. Luca tocmai se reapucase de poeme, dar numai cînd lipsea dînsa, era taina lui, unică, dintr'un fel de instinct; știa că tînăra o să-i toace toate versurile, strîmbîndu-se că sunt complicate și plicticoase, că ar fi depus în asta o anume înverșunare rea, or, ceea ce suportase și chiar acceptase atunci cînd era el însuși nemulțumit de ceea ce produsese, n'ar fi suportat acum, cînd avea impresia că-și aflase propriul glas, ea ar fi reușit nu să-l convingă, desigur, ci să-l inhibe.) Și apoi, scandalul izbucnea din nou, din senin. — Poate, încercam să-l liniștesc, e un protest al ei împotriva obișnuinței ce se înstăpînește într'o căsnicie, ba chiar și în orice relație mai îndelungată — prietenie, relații de birou etc., în care, într'o dulce armonie, izbucnesc deodată niște certuri vehemente; după ce scandalul a trecut, partenerii constată cu surpriză că nici ei nu mai știau din ce s'au luatără. Chiar cea mai trainică prietenie, cercetată în fragmentele ei, prezintă urmele unor spații, răciri sau chiar mici rupturi, cicatrizate toate. În aproape orice căsnicie apar uneori certuri violente, provenite din faptul că unul dintre parteneri, dacă nu amîndoi, era în ziua aceea nervos din cine știe ce motiv provocat de viața exterioară, ce ne ridică, adesea, în față obstacole neprevăzute. Femeile cele mai rezonabile au momentele lor de protest vehement, stîrnite de monotonia vieții, cu atît mai mult cu cît sunt mai sensibile. Tînăra ta soție — știai asta de la început — e bîzdîcoasă rău, se plictisește repede și nici nu are o viață prea variată. Tu ai munca ta acaparantă de la birou, ești în miezul lucrurilor, te pasionează scrisul și citești în cadrul acestei pasiuni; dar ea ce are? Gospodăria — care de altfel nu-i place — o face servitorica, se mai zgîiește pe la vitrine, mai citește cîte-o carte din pamplezir, dar cît poți să citești așa, aiurea fără un rost anume? Asta se numește banalitatea vieții, banalizarea căsniciei și a iubirii... Poate încearcă să... introducă nițică variație, niște mușchi, mai știu și eu? Matei spusese odată: Dacă un cineva nu-și descoperă nici o vocație, atunci să-și invente una. După perseverență vine și pasiunea." Luca tăcea melancolic. Tresări. — Nu știu... Uneori am impresia că țîșnirea ei nu e chiar spontană. Și atunci, mă întreb: Ce urmărește totuși ea cu aceste scene, despre care știe foarte bine că mă chinuie? Urmărește ceva anume de la mine? Atunci, ce? Mi-am reluat argumentația,

mai mult ca să-l liniștesc —era într'un hal fără hal — decît să-l conving: — Ți-am mai spus că în aproape toate căsniciile izbucnesc conflicte din te miri ce și mai nimic. Numărul și intensitatea lor depind de temperamentul partenerilor. Există mîncăruri care fără sare n'au nici un gust, așa e și cîte-o ceartă în familie: dă monotoniei oarecare variație. S'ar părea că partenerei tale îi plac bucatele foarte condimentate, dar, iartă-mă că-ți reamintesc, doar tu mi-ai povestit... Nu știai că e așa? Tu i-ai declarat că îți place intensitatea, care e generatoare de poezie! Că o iubești tocmai pentru exaltarea pe care o aduce în viața ta, tu fiind înclinat spre melancolie și abulie. Acum ești servit cu ce ți-ai dorit mai mult. Figura lui Luca era răvășită, vorbea cu opriri dese: — Da, desigur, atunci eram înclinat să mă'ncui în chițimia mea și să zac așa, în neștire... dar acum, trepidația de la ziar îmi ajunge... I-am replicat: — Dar ea nu și-a schimbat temperamentul și n'are pe ce-și cheltui energia... Găsește-i o treabă pe undeva unde să-și descarce prea plinul. Luca ridică din umeri. — S-ar certa cu șeful și-ar pleca trîntind ușa. Am surîs. — Asta nu se știe niciodată. Cînd depinzi de cineva, spontaneitatea descrește... După o pauză: Și mai sunt și absențele astea ale ei... oftă soțul. Uneori îmi zic: Poate s'a zgîit la vitrine, s'a dus la o amică, unde a întîrziat, sau s'a dus cu gașca lor la un restaurant... deși astă-seară e prima dată cînd zăresc la față o asemenea ființă, aud un nume, ba chiar o adresă, încolo, amicele ei n'au nici nume, nici adresă... Reiau: — Ți-a spus chiar de la început că nu vrea să i se ceară socoteală, nu vrea să fie controlată. Și pe urmă, nu i-ai vorbit tu de iubirea absolută care iartă tot, tot, tot?! — Dar ce să ierte? izbucni. Pe Minerva, aș ierta, dar am ce? Uneori o bănuiesc că are pe cineva... De-aș ști, aș ierta-o! Dar sunt în plin necunoscut... Asta mă omoară: că n'o înțeleg. Am oftat. — Poate că asta vrea și ea — să fie o mare neînțeleasă, o ciudată, o imprevizibilă. — Dar este așa, murmură Luca. I-am replicat: — Vezi, în teatru, un actor este distribuit de regizor într'un anume rol și... se descurcă și el cum poate... În viață însă, chiar cînd ne alegem, mai mult sau mai puțin conștient, un rol, e o legătură dialectică între a fi și a părea. Rolul pe care-l jucăm în societate cu un anume scop ne reprezintă într'o măsură, măcar. E un joc cu substrat autentic. Substanța țîșnește din cînd

în cînd, altfel am exploda. Şi poate puţin, într'un moment de relaxare a atenţiei. Actorul perfect nu e posibil. Să zicem că o femeie calmă, vrînd să obţină un anume lucru de la soţul ei, se hotărăşte să-i ardă o scenă. Dar mai întîi, asta înseamnă că ea e oarecum iritată pe el de la început, fiindcă nu-i face pe plac într'o chestiune anumită, deci nu mai e calmă... Apoi, există o anume logică a iritării: cînd începi să-i zici, îţi aminteşti şi de una, şi de cealaltă, şi i le torni pe toate în cap, în aceste exagerări e totdeauna un sîmbure de sinceritate adîncă. Orice-ar face el, e pierdut: dacă rămîne liniştit şi răspunde logic, înseamnă că e un nesimţit; dacă se enervează şi-i dă replica (are şi el nemulţumirile lui faţă de dînsa), atunci se încinge o ceartă pe cinste, în care amîndoi sunt sinceri, dar şi joacă teatru: au intrat în rol. Dar dacă e vorba de o femeie calmă, în fond stăpînită, ca Emilia, o să facă şi ea o scenă din cînd în cînd... dar numai cînd îi vine la socoteală. În definitiv, de ce nevestica ta nu şi-a ales rolul de a fi calmă, comprehensivă şi drăgăstoasă? Fiindcă un rol, dacă nu-i susţinut de temperament, nu poate dura... Luca murmură: — Eu nu vreau decît să înţeleg... Dar seara asta le-a pus capac la toate. Bine, n'a avut poftă să invite musafiri... De acord. Dar atunci, de ce s-a agitat două zile cu pregătirea mesei?... Am riscat ceva din ipoteza mea: — Poate că... i-a făcut plăcere să invite musafiri în casa ei, poate s'a bucurat să pregătească ea singură o masă gustoasă şi variată, dar... — Dar?... îngînă Luca. — Ştiu şi eu? În afară de amică şi de soţul ei, despre care nici tu nu ştiai nimic pînă atunci, erau acolo doar colegi de-ai tăi, de la ziar, inşi care gîndim la fel faţă de evenimentele în curs. N'are rost, cînd ne întîlnim, să ne desfăşurăm argumentele... le cunoaştem... Vorbim doar prin aluzii, fiindcă suntem în consens şi... Şi?... — Poate consensul ăsta a iritat-o. Ideile noastre sunt şi ale ei? Nu cumva opţiunea noastră o scoate din sărite? Luca şovăi. — Cred că... da în privinţa războiului. De aceea, evit pe cît pot să. Dar azi... e greu să găseşti un subiect care să nu ducă la problema marelui măcel. Am şoptit: — Dar ea? — Pare convinsă că Germania a şi cîştigat războiul. — Azi, mulţi au impresia asta. Dar... şi doreşte victoria lor? Luca oftă: — Ea spune că nu se pricepe la politică... Şi că nu o pasionează... — S-a şi văzut, am mormăit. Luca era cătrănit. — Ştiu la ce te

gîndești... la Teodor-Buzău. Am dat din cap. — Și nu crezi că anii adolescenței, anii de formație, pe care i-a petrecut în casa lui — în ce condiții, nu se prea știe — au marcat-o într'un anume fel? Luca se scuturâ. — Avea parapon pe el. Zicea că ea mînca la masa servitorilor, doar că nu era pusă la treabă. Ghiujul părea că nici n'o vede. Oftă. Ce-i drept, înainte de căsătorie, mi-a mărturisit că fusese silită să-i facă... un serviciu... de un anume fel, nu lui, ci unui musafir de marcă... dar asta numai o dată, că după aceea a umblat la ea cu un briceag tăios, i l-a arătat și barosanului; dormea cu briceagul sub pernă... Luca reluă: C'o fi fost o dată... sau de mai multe ori... În orice caz, părea să aibă ciudă pe el. Un fel de scîrbă. Mă simțeam prost. — N'am știut... și nu mă gîndeam la genul ăsta de servicii. În definitiv, nu-i un secret pentru nimeni că Teodor-Buzău e unul dintre șefii spionajului german la noi... — Știi, se bîlbîi Luca, Ioan a fost oarecum cel ce ne-a înlăturat obstacolele... anunțînd-o că se va face un mare cotidian, unde eu voi conduce *Suplimentul literar*... — Și ea?... — A făcut întîi o scenă de isterie, apoi... a primit să-mi fie soție. — Ioan? De ce tocmai el?... Vînătorul de spioni... — Știi, eu eram într'o criză de abulie, dar mă perpeleam după ea, dînsa constituia un factor dinamic, care să-mi dea ghes. El credea că am nevoie de dînsa... Dar ea, deși mă simpatiza, nu mă vroia de soț, zicea că aș avea vocația mizeriei. — Dar aveai o slujbă, acolo în Platonești, nu? — Tocmai asta e... Eram unul dintre secretarii lui unchiu-său.Ca avocat, desigur. Dar dacă m'aș fi însurat cu nepoata lui, fie m'ar fi dat afară, și nu știu din ce am fi trăit, fie nu, și atunci am fi rămas amîndoi sub sufocanta lui protecție. Cît privește o posibilă legătură între ei, Ioan zicea: „Un ziar e un complot ce se vinde a doua zi pe piață, la toate chioșurile."Chiar dacă ea ar consimți să-l informeze... n'ar avea ce... Mi-a venit atunci să-i spun: De la tine n'ar avea ce-i spune... dar de la alții...? Însă cu asta i-aș fi vîrît încă un ghimpe veninos în inimă... și încă fără rost, fiindcă n'ar fi avut cum să verifice. În definitiv, și acum pentru ea banii pot constitui o atracție. A, de l-aș vedea pe Ioan, l-aș ruga să-i controleze absențele... dar vînătorul, ia-l de unde nu-i! Poate s'o fi făcut el singur, mai știi? din proprie inițiativă... și dacă ar fi constatat

că tînăra face treaba asta murdară pentru Teodor-Buzău, i-ar spune lui Luca? Cred că nu: pentru el e o momeală; și apoi, oricît ar suferi, Luca n'ar părăsi-o. Și Ioan știe asta! Așa e uneori iubirea: ca un drog. Heautontimorumenos. Plecînd, pe drum mi-am spus: „Și dacă fata nu l-a plăcut pe Luca și a fost silită să-l ia ca soț de autoritarul unchi, și e ținută în noua ei situație cu bani și cadouri? Luca are o leafă bunișoară, dar nu-i milionar, nu-i poate lua nevestei giuvaericale; iar fata e risipitoare pînă peste poate." M'am corectat: — „A gîndi despre fiecare tot ce e mai rău e o pantă comodă, în multe cazuri am avea dreptate, dar viziunea asta slutește viața... Nu merită". Peste două zile, tînăra se întoarse acasă, dezinvoltă și ciripitoare, ca și cînd nimic nu s'ar fi întîmplat, încît Luca se feri să sufle o vorbuliță, părea destins și chiar vesel, și într'o oarecare măsură și era, că se rezolvase totul atît de firesc, dar cînd rămînea singur redevenea încordat, neliniștit, așteptîndu-se mereu la altă reprezentație. Își pierduse orice încredere în posibilitățile sale de a o „normaliza" cît de cît, de a face dintr'însa persoana cu care se împartă binele și răul; rămăsese iar singur, moralmente, încît se simțea mai bine la redacție, înconjurat de forfota colegilor și în trepidația ziarului, căutînd avid între versurile celor tineri pe viitorul mare poet, decît acasă, unde nu știa niciodată peste ce minune va da.

În definitiv, de ce suporți de la persoana iubită umiliri și chinuri? Luca era lipsit de imaginația răului, încît suferea ca un jupuit în lipsa femeii; cînd o vedea însă, nu-și închipuia că l-ar fi putut trăda. Poate te și obișnuiești, cu ea ca și cu un drog, pe care-l iei la început cînd suferi doar. Poetul se chinuia cînd era singur, față în față cu poezia se clătina încrederea în sine, ar fi vrut să fugă de el însuși, ea îi dădea acea tensiune necesară ce-l ținea treaz. Oricum, era o luptă aici, de a o păstra, de a o atrage spre el, de a nu o pierde — și oamenii simt nevoia de a cuceri, fie și inimi. Nu se clintise amorul său absolut, doar că uneori se simțea obosit, mai ales cînd nu reușea să afle nici cu cine luptă, nici cu CE.

Omul se obișnuiește și cu provizoriul, și cu neobișnuitul, și poate că ăsta să fie un bine, deși nu-mi prea vine să cred. Lucram la un ziar ce milita pentru intrarea noastră grabnică în război, pentru eliberarea Transilvaniei, începusem totuși, fără a-mi da seama, să mă obișnuiesc cu nebeligeranța, încît,

drept urmare, starea de stringență ce pusese stăpînire pe mine anul trecut se retrăgea. Acasă era acalmie: după atacul acela de hipnoză, dintr'o seară cu muzică și întîlnirea cu dîrdîieli din parcul solitar și înghețat, după precipitata noastră căsătorie, viața împreună intrase în normal. O ureche experimentată ar fi surprins un exces de normalitate pentru o atît de proaspătă însoțire. Dimineața, după ce beam ceaiul și schimbam cîteva cuvinte convenționale, ea se ducea la magazinul ei, la care nu renunțase, iar eu mă tîndăleam nițel și plecam la ziar, de unde mă întorceam seara, uneori, după cîte-un număr agitat, foarte tîrziu. Irina era totdeauna acasă, luam masa — mă aștepta —, povesteam cîteva întîmplări din cuprinsul zilei, apoi, ei, sărăcuța, i se făcea somn, se ducea să facă nani... eu rămîneam să mai citesc. Deci, ne întîlneam seara, ca și mai înainte, doar că nu mai forfoteam pe străzi, ci ședeam cuminți amîndoi, încercînd să dezlegăm șarada istoriei ce vîjîia pe lîngă noi, pe deasupra noastră, urmînd îndelungatei perioade de acalmie, în care tanti Clio, părînd că moțăie, fusese uitată de toată lumea. Irina mă asculta destul de atent, uneori zicea și dînsa ceva, semănînd mai mult a mirare sau a teamă, dar niciodată nu ne împungeam, niciodată nu mi-a zvîrlit o dojană aspră, o vorbă tare sau să mă învețe cum să mă descurc, nu, era gravă, moderată, chiar precaută, parcă plictisită. Desigur, făceam dragoste, dar deloc furtunos și nici prea des; cînd o luam în brațe, noaptea, nu opunea rezistență, dar nici nu dovedea o participare deosebită. Vinovate erau condițiile: cînd o vedeam, seara, atît de obosită, chinuită chiar, mi se părea o brutalitate să-i solicit o plăcere pe care mi-ar fi acordat-o pe jumătate adormită, oarecum din simțul datoriei. Rămîneau duminicile, desigur, dar relațiile noastre liniștite, caste se transformau dificil în îmbrățișări pasionate, mai ales că ea rămînea mereu gravă și reflexivă... E un temperament placid, mi-am zis, deși se mișca agil și eficient; sau poate pudică. De viață mondenă nu ne ardea... Eu vedeam și așa destulă lume la ziar, inși ce-mi făceau capul calendar, iar ea, la magazin, era sătulă de atîta buială, de omenet pestriț și larmă. Prietene, părea să nu cultive, iar să frecventeze vagile cunoștințe, o plictisea. O dată pe săptămînă își vizita părinții, mai mult din obligație am impresia, doi

învățători modești, pensionari, foarte la locul lor, nu prea aveau ce discuta. Cînd o întrebam, la întoarcere, ce mai zic ăi bătrîni, răspundea mereu: — Nimic. Ce să spună?... Era obosită, era plictisită? — e greu de spus—, deși evenimentele erau trepidante și marea ruptură se apropia. Mi-am zis că e felul ei decent de a-și ascunde teama față de uraganul ce venea spre noi, să ne despartă pentru un timp, pentru totdeauna? E drept că viața noastră în doi (solicitați fiecare, în afară) era oarecum monotonă, dar ideea de a ne duce în vizite sau de a primi musafiri n'o atrăgea deloc... era și așa destul de ostenită... Singurul care mă vizitase, și continuă s'o facă și după ce m'am căsătorit era Mircea, un fost coleg de liceu, acum profesor de franceză. Apărea cînd te-așteptai mai puțin, ca să se eclipseze iar pe nu știu cît timp... Prezența lui mă destindea, fiindcă nu făcea parte dintre cei de la ziar și, în genere, fugea de orice discuție politică, părea că ignoră furtuna războiului, era el însuși pentru mine o paranteză plăcută, ce pînă și pe Irina o amuza. Mircea era ciudat în felul său jovial. Potrivit de statură, buflei, cu rozul din obrajii bucălați ce făceau să-i apară și mai mici ochișorii săi de un siniliu spălăcit, iar nasul cîrn rima cu figura veselă. Pe Mircea, aspectele vieții zilnice, fie și cele dificile sau sordide, îl bine dispuneau, și atunci în ochi i se aprindea o luminiță ironică, iar obrajii lui rotunjori se umflau de rîs; un rîs însă ce nu se manifesta sonor. Ironia lui consta într'o povestioară în care anumite cuvinte erau apăsate și silabisite; astfel, detestata persoană a directorului său devenea „dom-nul Pîr-că-labu" punînd aici și o anume uimire, ca și cînd asemenea jivină ar fi fost doar un simulacru de existență; la urmă, rîdea ușurel și subțire. Preocuparea lui principală părea a fi metafizica, temă pe atunci la modă în anumite cercuri, drept reacție la realitatea opresantă, amenințătoare, insuportabilă unora, ce încercau să fugă de brutalitatea ei, să evadeze copilărește, fie într'o artă fantezistă, cu enigma fără mister, fie într'o mistică diletantă, fie într'o metafizică improvizată, ca și cînd asta ar fi împrăștiat primejdia ce ne înconjura. Discuția metafizică era, pînă la un punct, amuzantă, deși junii în cauză nu aveau o temeinică educație filosofică, doar citiseră pe apucate niște lucrări de popularizare sau niște ciudați minori, încît aruncau numele lui Kant sau Nietzsche cam la întîmplare, cum se nimerea. Pe un asemenea

teren, blajinul Mircea se înflăcăra, devenind sarcastic (Hegel îl făcea să turbe), și după ce „mă numea" un practician îngust ale efemerului, trecea la afirmații transcendente fără nici o legătură între ele; nu-i putem reproșa harababura asta cerebrală, ce nu era numai a lui, fiindcă ei disprețuiau grozav logica — ca apanaj al minților mediocre —, nici nu era posibil să-i atac tezele sau poziția, oricum nu avea așa ceva, dezgustîndu-l orice coerență. Ieșirile lui sarcastice mă amuzau, pentru că îmi ajutau și mie să mai evadez din cercul de preocupări obsesive, mereu aceleași și deloc vesele. Un alt cal de bătaie al lui Mircea era amorul cavaleresc, cu Doamna visurilor sale, îndepărtată, intangibilă și obsedantă — scria niște sonete desuete, în care-și clama amorul ferchezuit pentru donna angelicata. Asta îl apropia, într'o măsură, de teoriile lui Luca, dar era de ajuns să mă gîndesc la temperamntul patetic, apucat, al Poetului și să'l compar cu băiatul ăsta cîrn, bucălat și roz, la felul său mălăieț, la sonetele lui spicuite și pomădate ca să mă pufnească rîsul. De altfel, iubirea cavalerească, armată și crudă cu rivalii, era la Mircea un fel de jelanie sentimentală. Deși e bine să notez că uneori, dus de focul discuțiilor abstracte, se isteriza muierește, țipînd cu o voce subțirică. Dar îi trecea repede. Acum, de cînd mă căsătorisem, o îndesise, încît atunci cînd întîrziam îl găseam cu Irina șoptindu-i duios despre — fatalitate ! — iubirea ideală. Evident, îi făcea curte Irinei, dar cum mie cîrnul bucălat, mi se părea un papițoi nițel comic, nu mă bindiseam; pe det altă parte, istericalele lui, foarte rare altădată, se îndesiseră, de fiecare dată începea să țipe acut. Nu puteam să-i spun să o răreească, nu aveam motiv, iar Irina nu se supăra de scenele lui, deși îmi dădeam seama că aceste crize numai transcendente nu erau; pînă cînd, Cavalerul Medieval nu mai sălcă pe la noi. Toate astea s'au petrecut în iarnă, prima iarnă a căsniciei noastre. Prin martie m'am întors într'o ceară mai devreme, eram nervos și mersesem repede contra vîntului rece și umed. Deschizînd ușa apartamentului nostru, am auzit ceartă mare. Irina sta în picioare, foarte palidă iar Mircea, în fața ei, dîrdîind, țipa ca din gură de șarpe. Văzîndu-mă, Irina îmi spuse dramatic: — Te rog, scoate-l pe individul ăsta de aici și interzice-i să ne mai calce pragul. Mircea mă privi impertinent: — Domnule, de la Crăciun, soția dumitale este amanta mea. Ca să bravez, i-am răspuns:

— Știam. Abia mai tîrziu mi-am dat seama că bănuisem mereu chestia asta, dar o lene a minții (pe care eu o numeam „încredere în Irina"), de fapt teama de o anume realitate cît încă nu ți s'a impus cu brutalitate, mă împiedicase să duc gîndul la consecințele lui firești. „Știam" era un termen prea precis, așa că nu era potrivit, iar „bănuiam" presupune o ipoteză obsesională hrănită cu gelozie, or, tocmai gelozia lipsise, ar fi trebuit un termen mult mai evaziv, intermediar. Manevrele Cavalerului Medieval fuseseră prea puerile ca să-mi scape, dar mi se părea că ea îl privea, ca și mine, cu surîs binevoitor amuzat; atît jelania trubadurului însiropat, cît și tîfnele lui în falset nu puteau fi luate în serios; numai că Irina, cu o cultură pospăită și recentă, nu-și dădea seama că el maimuțărea ceva ce odinioară avusese duritate și strălucire, fusese un fel de a trăi și a simți, de a muri chiar; pentru ea, a i se face curte literară fusese ceva nou și plin de farmec. Îmi lipsise gelozia, dar ăsta nu e oare un fel de a mărturisi că nu o iubeam de ajuns, că vîrtejul senzual, odată cu însurătoarea, se potolise, devenise o simplă obișnuință plăcută, se banalizase ? Ea avea să-mi spună după plecarea lui — deși eu am refuzat să discut incidentul, fără s'o fi întrebat — că ea ședea lungită pe pat, în timp ce trubadurul îi săruta picioarele, recitînd versuri, dar apoi, după programul cultural, nu reușise niciodată să finalizeze amorul — probabil fiindcă sensibilitatea lui extremă făcea expresia fiziologică a sentimentelor sale să o ia cu mult înainte de momentul necesar. Irina își închipuise că pripeala lui ar fi trebuit să mă flateze grozav, de fapt mă scîrbise nițel și mă îngrijorase, pentru că dacă ar fi fost adevărat — și e de crezut că fusese — însemna că acesta era motivul fiziologic al rupturii lor, iar nu dorința ei de a reveni la mine. Dar Mircea continua să mă privească. agresiv — Ești imoral, ca Gyges, domnule! Îți îndemni soția să facă experiențe și cu alții! Am tresărit: asta i-o spusese ea lui, desigur. De fapt, eu o rugasem că dacă va simți o atracție irezistibilă către un alt bărbat să-mi spună mai bine; voi suferi, desigur, dar e de preferat minciunii, care, descoperită, alungă încrederea pentru totdeauna. Ea sucise îndemnul meu, ca să se justifice în fața lui. Oricum, nu aveam intenția de a dialoga cu oaspetele infractor, n'avea nici un rost, încît l-am poftit frumos să iasă afară. Acest Don Juan, cam mălăieț și flasc, trecuse pe faza a doua: criza

de isterie. Se înfipsese acolo și, în plin soprano, îmi cerea socoteala, el mie, pentru ce anume, era dificil de precizat, dar cum eram destul de plictisit, iar el pus pe scandal cu prelungire, i-am ars două palme pedagogice, și asta l-a pus în mișcare. Rămas singur cu Irina, mi s'a părut fără rost să analizez cazul. Ce ar fi fost de precizat ? „De la Crăciun" însemna la nici trei luni de la măritiș ... Cam repede; nu putea fi vorba de o căsătorie uzată. Mînios?, gelos?, nu, nu eram. Ceva se prăbușise în mine, nu mai aveam curaj, nici chef de nimic, mi se înecaseră corăbiile — lehamite! Să fi fost un băiat bogat sau frumos aș mai fi înțeles, dar nu era nici una, nici alta, însă îi săruta picioarele, recitîndu-i, pe un ton plîngăreț, versuri de amor, și încă franțuzești, ceea ce eu neglijasem să fac. Căutam să nu se vadă nimic pe fața mea, să nu'mi tremure glasul, după ce fusesem pus într'o postură jalnică nu era cazul să mă mai dau acuși și în spectacol. Irina, însă, era uluitoare: se purta firesc, chiar tandru — în definitiv, ea îl dăduse afară, ce mai vroiam? Încercam să fiu în tonul ei, să mă port ca și cum nimic nu s'ar fi întîmplat, povesteam mici incidente de la ziar —în fiece zi aveau loc întîmplări neprevăzute — dar cînd mă pofti la masă, am simțit că stomacul, locul unde se refugiase demnitatea mea rănită, opunea o rezistență îndărătnică; Irina s'a mirat că refuz să mănînc, chiar a insistat — „Dar toată ziua nu ai luat nimic în gură! Are să ți se facă rău!" —, dar cînd a întîlnit îndîrjirea mea aproape mută, s'a îmbufnat și în cele din urmă s'a retras în camera ei — era foarte obosită, zicea. Am rămas singur. Începea una dintre acele nopți ce par a nu se mai termina, despre care crezi că n'ai să le uiți niciodată, dar pe care sfîrșești prin a le șterge din memorie, deși uneori ele îți apar, precum năluca unei corăbii cufundate, cînd te aștepți mai puțin. În nopțiile în care simți golul din jurul tău cauți un punct fix, de la care pornind un raționament să ajungi undeva, la o concluzie; dar tocmai acel punct de sprijin nu'l aflam, deci orice încercare de a raționa era inutilă, destrămîndu-se. Încrederea mea totală în Irina se sfărîmase, dar nu și dragostea pentru ea, Trebuia să apăr ceva din mine însumi ce era amenințat. Să acopăr, să mă apăr — dar cum? Tocmai asta nu știam. Nu se închega nimic. Zilele din urmă primisem, cu întîrziere mare, un vraf de ziare străine, pe care răsfoindu-le, am fost mirat de un feno-

men ce avusese loc — cînd? Poate faptul că mai multă vreme rămăsesem fără ziare, și acum mă aflam deodată cu un vraf la cotul meu, poate atmosfera aceea dintr'o noapte specială mă făcură să observ o modificare. Măcelul continua cu tot atîta furie, moartea făcea prăpăd, dar ziarele relatau toate acestea pe tonul cu care înainte cu trei ani relataseră dezbaterile „furtunoase" ale unei ședințe parlamentare sau o criză de guvern. O luaseră, de la începutul măcelului, pe tonul cel mai de sus, cu notele cele mai acute, și pe urmă nu mai reușiseră să urce, nu mai era posibil, nici chiar să se mențină la același diapazon, încît acum recăzuseră la nivelul presei de scandal antebelice. Ideea războiului mondial, ce indignase mințile generoase, îngrozindu-i pe simplii cetățeni, se banalizase, se integrase în viața obișnuită, soldații riscîndu-și viața, cei din spatele frontului tîrîndu-și o existență grea, dar normală, iar unii învîrtind, cu cinism, milioane. La Berlin și Paris aveau loc vernisaje sau baluri somptuoase, în folosul bravilor. Da, oamenii nu pot suporta mult timp intensități maxime și, chiar pe front, soldații au zile de acalmie cînd, fumînd, stau la taclale sau joacă bîza. Organismul se apără, echilibrul nervos caută să nu se rupă, era firesc, numai că descoperirea asta, că omul se acomodează cu orice, o făcusem tocmai într'o noapte foarte nepotrivită, cînd mă aflam la o tensiune înaltă, văzîndu-mă singur sub stele. Ceva se rupsese în mine, încrederea în ființa cea mai apropiată, ce păruse atît de serioasă, de gravă, imaginea se dovedea vulgară, mi se prăbușise, ceva ce nu se mai putea lipi. Aveam să plec în curînd pe front, nu se știe pe cît timp, iar pe ea aveam s'o las singură. Nici înainte n'aș fi jurat că mă va aștepta neprihănită, dar acum eram sigur că în lipsa mea avea să înnoade o legătură cu altcineva, în perspectiva văduviei. Nu mă temeam, sub înalta tensiune în care mă aflam, de primejdia teribilă că nu mă voi mai întoarce, ci din contra, mă scîrbea momentul în care aveam să mă întorc, iar ea o să mă aștepte la gară, sau n'o să mă aștepte, iar dacă da, ce minciuni îmi va turna? — sau poate îmi va arunca adevărul în față, sub povara căruia aveam să mă clatin. Și dacă voi veni estropiat? Ce drept mai are un invalid de a cere unei femei care se măritase cu un flăcău zdravăn să suporte un mutilat? ...

Există asemenea nopți în care tensiunea ne ține treji... Cît încă avem iluzia perfectei lucidități ne închipuim că

e o noapte binevenită spre a ajunge în miezul alcătuirii noastre, a înțelege lucrul în sine, voința de a fi, sau poate piatra fundamentală, sau defecțiunea ce ne amenință motorul ce ne pune în mișcare, în direcția în care avem naivitatea de a crede că ne ducem conform liberului arbitru, liberi și nesiliți de nimeni, o noapte în care vom clarifica relațiile noastre și vom înțelege nexusul lumii în care ne învîrtim. Primejdia reală a morții se evaporase în fața unei banale infidelități conjugale. Repet, nu eram gelos și-i eram recunoscător Irinei de a-mi fi oferit drept rival pe băiatul acela buflei și cîrn, ce se dezlănțuia uneori în pițigăieli derizorii, nu, ar fi fost stupid să gelozesc un ins slab și instabil, nici nu-mi îndreptam mînia împotriva Irinei, nu! Auzisem, de la cîțiva oameni cu experiență, că atunci cînd o femeie înșală sau părăsește un bărbat nu o face din ușurătate sau de florile mărului, ci fiindcă simte într'însul o fisură secretă și... fuge de slăbiciunea asta a lui. Nu știu cît de conștient este procesul acesta și cum vorbesc ele între ele despre această fisură, fiindcă un bărbat poate urmări comportamentul unei femei, îl poate descrie relativ exact, poate emite — eventual — anumite ipoteze, dar nu o poate cunoaște în mișcările ei secrete și adînci... Că o vînzătoare de magazin (de fapt supraveghea un întreg sector), sobră, gravă, chiar nițel posacă și lipsită dacă nu de tandrețe, cel puțin de manifestările ei murea de poftă ca un bărbat să-i pupe picioarele recitîndu-i versuri ale trubadurilor franțuzi, asta nu mi-aș fi închipuit-o în ruptul capului, și nici acum n'o prea pricep. E drept că tendința asta, de a părea că suntem ceea ce de fapt nu suntem, are și un nume: „bovarism", care sugerează multe, dar nu explică nimic. Tocmai fiindcă ea îi făcuse vînt, cu truverii lui cu tot. Simțea nevoia, biata de ea, de a fi „adorată", dar și asta din cînd în cînd, pînă la urmă o plictisea. Însă, cum am spus, nu căutam cheia ei, ci pe a mea, care se afla la dînsa. Poate ce ne îngrozește cînd suntem amenințați de a pierde ființa iubită să fie faptul că ea, pe care noi înșine nu o cunoaștem (și poate că de aceea preferăm canoneala rupturii), iubita, ne apără de ce intuim subconștient că ar fi partea noastră vulnerabilă, și tocmai din acest motiv am ales-o pe femeia aceea anume. Cînd motivul alegerii este oarecare, însoțirea

se desface ușor, fără chinuri; dar, pe de altă parte, poate fi soț unei femei, unicul, cel ce o apără de o primejdie interioară? Probabil că da, însă rareori, dînsele suferind mai ales din orgoliu — că alta i-a fost preferată —, bărbații plasîndu-și vanitatea în viața publică. Crezusem că și pentru ea eu eram unicul, cel ce o apăra de o primejdie interioară, dar nu, nu eram. Poate că Irina nici nu avea nevoie de un asemenea om. Se apropiase de mine, de fapt acceptase să mă apropii eu de ea, fiindcă eram un ziarist cu ecou, dar primise să-mi fie nevastă abia atunci cînd se destrămase cealaltă partidă, cu fiul fabricantului. Între timp, ce se întîmplase? Ziaristica se cam banalizase, iar eu urma să plec, pentru totdeauna poate, lăsînd-o singură. Unii aveau să rămînă pe loc, dintr-un motiv sau altul, dar eu, zărghit cum mă știa, aveam să mă smucesc și să mă duc. Admițînd totuși că după încetarea războiului — toate coșmarele au un sfîrșit, nu? — aveam să mă întorc teafăr și decorat, aș fi avut o platformă grozavă, mai ales că nu eram un anonim, ca să mă lansez în politică. Acum îmi veneau în minte diferite aluzii de-ale ei... Odată se prefăcuse a citi în ziar: — „Azi au revenit, după o lungă croazieră în Mediterana, doamna și domnul Ministru X..." sau: Tu ai cap de ministru... Dar pentru asta trebuie să intri în politică... Atunci, toată lumea va fi sătulă de babalîci și tinerii vor fi foarte prizați. După război, se înțelege... Eu începusem să rîd... Ce nevoie am să fiu ministru? Asta e o treabă precară... Și pe urmă, eu am o meserie, nu? Se zburlise toată. — Doar n'o să scrii articole toată viața... Am ridicat din umeri. — Avocații țin pledoarii toată viața, chirurgii fac operații toată viața... Fiecare cu meseria lui... Îmi răspunse amar: — Nu, a fi ziarist nu-i o meserie. Atunci vor fi partide multe, fiecare va avea ziarul său, iar tu vei fi obligat să scrii ce-o să-ți ceară directorul, așa că politică tot vei face, dar ca subordonat... A, dacă ai avea ziarul tău, dar pentru asta ți-ar trebui capital, pe care n'o să-l ai... Sau să găsești un bancher, dar atunci va trebui să-i faci lui interesele. Discuția s-a încheiat în coadă de pește... A mai făcut ea de cîteva ori aluzii la viitoarea mea carieră, dar fără să insiste. Se dumerise repede că eram lipsit de dorința de a face carieră politică de anvergură, că voi rămîne toată viața un scîrțai-scîrțai, dus, împins de șuvoi... Îmi aflase slăbi-

ciunea. Ce-i drept, de vocația mea ascunsă — literatura — nu-i vorbisem, n'ar fi avut nici un rost, n'aveam cum dovedi nimic: vroiam, dacă aș fi scăpat cu viață din război, să devin romancier; dar acum eram angajat într-o acțiune importantă, apoi să lupt pe front, după aceea aveam să am oarecare experiență a oamenilor, și evenimentelor, fără de care nu poți fi prozator. Dar o asemenea confidență nu se face atunci cînd ai doar cîteva caiete zmîngălite, lucruri începute dar părăsite... Romancierul, pentru mine, era Stendhal, cel ce analizase mecanismul iubirii, al vanității și mai ales mecanismul puterii. Îmi lipseau însă experiența de viață și exercițiul, ziaristica era doar o formă de luptă într-o perioadă de luptă, dar eram convins că într-o zi voi începe să scriu romane, dac'o să mă întorc de pe front, însă această încredere nu poate fi transmisă altcuiva, din lipsă de probe — iar de i-aș fi arătat încercările mele, asta ar fi făcut-o și mai neîncrezătoare. Irina ar fi vrut romanul tipărit și succesul, enorm, ca și cînd succesul literar ar fi altceva decît o combinație de conjuncturi și relații utile; ca și în administrație de altfel. Pînă una-alta, intuise că nu vreau să parvin, că-mi lipsea „voința de putere", poate pentru că aspirația mea secretă se îndreaptă spre altceva — inavuabil, deocamdată. O dezamăgisem pe biata fată, ce, luîndu-se după articolele mele de ziar, mă și văzuse ajuns om politic renumit și nu aflasem cum și prin ce să o atrag. Mă mîngîiam cu speranța, rușinoasă, că nu-i va ieși în cale un viitor ministru, încît se va mulțumi cu un scîrțai-scîrțai. Ajuns aici, mintea mi se împotmoli, și falsa luciditate — de fapt tensiunea nervoasă — nu mai fu de nici un folos. Nu'mi mai suportam încordarea sterilă și, deși burnița și sufla un vînt rece, mi-am pus un impermeabil și o șapcă și am ieșit afară, în beznă, alergînd pe străzi necunoscute, ca un bezmetic, cu impresia că mersul ăsta îmi va stimula gîndirea, dar nu, totul se învălmășea și mai rău. Erau străzi nepietruite, coșmelii ce abia se mai propteau, și mă gîndeam la oamenii ăștia necăjiți, peste care avea să se prăbușească o nouă avalanșă. Vedeam, în noaptea aceea udă și rece, războiul, despre care scriam zilnic, dintr-o altă perspectivă, a cocioabelor. Spre ziuă, am ieșit în centru, m'am dus la ziar — portarul m'a privit ciudat că sosesc așa devreme, dar n'a zis nimic, și cum eram încă în vibrație, mi-am scris

articolul... și am stat. Pe la 9 jumătate, apăru Irina. Era ca de obicei, doar cam palidă. S'a așezat lîngă mine. — Dacă ai vrut să mă pedepsești, să știi că ai reușit. Am protestat: — Nuu, simțeam nevoia să umblu... Spuse, nițel pe nas: — Știu. Am intrat în biroul tău să văd ce faci și... dispăruseși... Îmi adusese cîteva senvișuri („Tu ești în stare să stai nemîncat, toată ziua".) și m'a anunțat că luase două bilete la teatru. Seara ne-am dus, habar n'am ce s'a jucat apoi ne-am întors acasă. Totul reintrase în normal. Mă cunoștea bine; știa că la o mică mișcare de tandrețe nu pot rezista.

Directorul nostru, Tiberiu-Claudius Măcriș, era, cum am spus, un bărbat scund, dar lat în umeri și aflat la vîrsta forței stăpînite, în jur de patruzeci și... Cînd ședea la birou — era poziția lui favorită și favorabilă — aducea a consul roman, atît prin atitudinea sa severă, prin trăsăturile regulate, prin aspectul grav, imperturbabil, cît și prin felul ponderat de a vorbi în formule definitive și vagi. Nu se irita, nu se mînia și nici nu se bucura. Semăna a profesor universitar de latinește, a înalt magistrat, poate chiar a episcop în civil, numai a director de ziar combatînd nu. Își luase doctoratul și o nevastă din Germania, țara mașinismului, și, cum totul îi părea cam strîmt și sărăcăcios, se vîrî în politică, întîi mai prudent, apoi înotînd voinicește la apă adîncă, pînă săltă ca director la Ministerul Instrucțiunii Publice, o carieră mare și nu prea, fiindcă odată ajuns acolo simți tavanul în cap. Om de întruniri publice nu era, să încălzească sala, să o facă să freamăte și să o ducă la delir; nici la trasul sforilor nu se pricepea, avînd o gîndire metodică, dar prea lentă pentru vîlvora politichiei, dar om de cabinet, știind să învîrtă dosarele, adăstînd, da, știuse să se lipească de doi-trei șefi, pe care-i frecventa cu strășnicie, privindu-i cu admirație și ascultîndu-i cu evlavie. Tiberiu-Claudius descoperi partea vulnerabilă a șefilor politici, de a vorbi prea multe cu subordonații, și verzi și uscate și vrute și nevrute. Vorba zboară, numai că T. C. Măcriș, le prindea, își nota părerile acestea, mai ales pe cele mai nesăbuite sau de critică asupra șefilor celor mai mari. Fire strîngătoare și prevăzătoare, își zicea: „Nu strică, la tot cazul". Pînă una-alta, rodul efortului său — din care adunase numai mierea sau fierea — îi deschise anumite uși

capitonate; e drept că între expedierea proceselor-verbale și dechiderea ușilor trecuse o perioadă primejdioasă, ca și cînd ar fi traversat, pe o scîndură, hăul de peste o prăpastie, scîndură ce s'ar fi putut rupe oricînd, fie că supraşefilor nu le-ar fi plăcut o asemenea metodă, fie că, iritîndu-se pe subalternii lor, le-ar fi tras o praftură bună, indicîndu-le și pe zelosul lor subordonat și sacrificîndu-l, ca să zicem așa. Pentru un prudent, era un gest temerar, poate chiar nesăbuit; dar supraşefii nu se indignară de procedeu, îl găsiră util, și se feriră să-și mustruluiască subordonații, ca să nu le dea astfel de bănuit. Cît privește expresia noastră că „procesele lui verbale îi deschiseseră ușile capitonate", e numai în parte adevărată, fiindcă prin ușile acelea trecură doar hîrtiile trimise, nu și persoana trimițătoare. Supraşefii nu catadicsiră nici să-l mustre, nici să-l încurajeze, dar numele său se înscrie în cîmpul cunoașterii înalte. Acest act al lui T. C. Măcriș părea să contrasteze cu bustul său sever și inalterabil, de o solidă structură morală, însă rima cu ticăita lui voință-de-putere, ce, ferindu-se de bătăliile de cîmp deschis, alesese o potecă foarte coticită, mai la fereală, dar plină de capcane meșterite cu vicleșug. Înțelegeai atunci la ființa asta că nu era un calm firesc, ci o puternică voință de a stăpîni un clocot intern, pe care refuza să-l exteriorizeze. Nu venea dintr-o familie mizeră, ci dintr-una învățătorească, sărăcie austeră și cu nițel lustru, și purtase parapon părinților că nu se învredniciseră să fie bogați; făcuse liceul cu bursă, ca și facultatea, muncind pe brînci, obligat cum era să ia numai note mari, dar tot timpul trăsese cu coada ochiului pe la băieții cu bani; uneori le dădea meditații gratis, doar ca să intre prin casele lor frumos aranjate, de-i lăsa gura apă, să vadă cum arăta o cocoană sau un domn; unde mai pui că atunci cînd nu aveau musafiri, îl mai opreau la masă. Așa mîncare, de! Astfel, își crease primele proptele. Să dea doctoratul, tot cu o bursă fusese trimis, stînd în gazdă la o familie strîmtorată, cu multe fete, dintre care culesese și el una, o flegmatică placidă, pe care o importase — i se păruse mai șic. Dar cu dînsa nu prea avea ce vorbi, ea neînțelegînd limba de aici și refuzînd s'o învețe, nepricepînd nimic din structura societății în care fusese transplantată, așa că a se sfătui cu dînsa era

cu neputință; de altfel, ar fi făcut el confidențe cuiva?! Își vedea deci de treabă, cu îndoieli mari asupra eficienței pe care o va avea cărăruia lui coticită. Și iată că la întemeierea ziarului *Deșteptarea*, după ce fură vînzolite varii nume de ziariști cu experiență, cineva își aduse aminte de discretul funcționar T. C. Măcriș, cu serviciile lui discrete, și respectivul fu coborît cu hîrzobul din cer și hirotonisit în fruntea ziarului. La prima vedere, nici că era posibilă o mai rea alegere. Cel ce-l indicase știa despre dînsul că e un funcționar conștiincios și obedient — fapt adevărat —, dar ziaristul e cu totul altceva: ins sprinten la minte, cu inițiative, ce știe cînd să bruscheze publicul, dar și cînd să-l ia mai cu binișorul, să nu se trezească descoperit, să urmeze sfaturile unui guvern în stare de alarmă, dar să le și depășească nițeluș, ca să nu iasă o foaie de varză, ci un ziar pe care publicul să-l smulgă din mâini și să-l citească interesat, să nu iasă una lată, să nu iște un conflict extern, dar parcurgîndu-l să mai afle și el cîte ceva, cît de cît. Dintre directorii de publicații, unii sunt mai lălîi, mai sperioși sau agitați, de intră cu ziarul în gard, însă sunt și unii cu miros, cu doxă, adică talentați; dintre toate speciile știute, T. C. Măcriș era cel mai ageamiu , străin de meserie. Solemn, înțepenit, tipicar și ticăit, bun executant, nimic de zis, dar fără inițiative, ceea ce pentru un ziar e dezastruos. Cineva își zisese că Măcriș, fiind un necunoscut în presă, fi-va obedient, și nu ca un as al presei cu nacafale, ce poate face măgării. Dar, odată pus în fruntea *Deșteptării*, noul director ului pe toată lumea, poate și pe el însuși, dovedindu-se un bun timonier pe o mare furtunatecă, într'o regiune cu multe stînci ascunse. El își păstră prestanța, înfățișarea solemnă, ceea ce făcea bine unui conducător de publicație, mai ales în relațiile necesare cu politicienii din cele două partide și ai celor două tendințe sau cu diplomații vicleni fie coțcari, fie duri: toți aceștia — deși *Deșteptarea* era un ziar angajat pe o anume direcție — constatau că au în față un domn grav, echilibrat, cu care se putea trata; totuși, se arătă de o maleabilitate uluitoare; știa cînd să fie dinamic și cînd să se prefacă surd, cînd să accelereze și cînd să pună frîna. Această schimbare la față, care îi ului pe cunoscuții săi, avea totuși o explicație — fiindcă orice enigmă e o situație cu multe

necunoscute, care odată aflate se dezleagă cu oareșcare ușurință — și anume: că funcționarul model și tipicar era posedat de o teribilă poftă de putere, dar avea frînele bune — atîta tot. Ceea ce reușise să constate în junie fu faptul elementar că acelora cu avere și putere nu le place să întîlnească tineri prea hulpavi, dintre cei pe care, după ce îi sprijini, caută să te dea la o parte , lovind cu copita, dîndu-ți brînci, ci au înclinație spre cei ascultători, ce-și exprimă o supușenie fie și exagerată, ce știu să tragă în jug deși sunt cam mălăieți... Orice șefuleț are nevoie de o mică, domesticită curte, de băieți supuși dar eficienți, ridicați din blagoslovenia lui, dar nici un tiran nu e mulțumit ca tînărul pe care l-a ridicat pînă la postul de mardeiaș șef, să zicem, să comploteze contra sa — iar în această privință, orice „fost și viitor ministru" avea exact aceleași sentimente. Vorba franțuzului: „Așa stăpîn, așa slugă!" Dificultatea consta în aceea că „băieții de casă" nu trebuia să fie nici niște nepricopsiți și încurcă-lume, cu care nu aveai ce face la o adică, nici niște vicleni, unși cu toate alifiile, care să te sape pe dedesubt, or, nici o slugă nu-și iubește stăpînul. T. C. Măcriș învață bine rolul funcționarului model și eficient, cu o mască atît de eficient măsluită, încît înșela pe toată lumea. Devenind de trebuință șefilor inferiori, el a folosit metoda tuturor intriganților, metodă, ca să zic așa, clasică, matrapazlîcul, săpîndu-și protectorii apropiați, iar galeriile lui ducînd la suprașefi, act riscant, însă unde pramatia a reușit, păstrîndu-și același aer inofensiv și demn. Spre deosebire de Dinu Păturică, măsurîndu-se singur cu potentatul Tuzluc, fără sprijin superior, de aceea autorul nu m'a convins niciodată că l-ar fi doborît doar el, Dinu, pe stăpînul său, omul lui Vodă, rostogolul aceluia datorîndu-se, evident, prăbușirii lui Caragea-vodă, care, altfel, l-ar fi ajutat pe Tuzluc să iasă la suprafață. Dar și , cred eu, următorul voievod, cocoțîndu-l pe Păturică, iar nu vîrîndu-l la ocnă. T. C. Măcriș a convins pe cineva că știe să fie și funcționar model, dar și abil, iar acel cineva își da seama că cinovnicul respectiv nu ar fi putut constitui pentru dînsul nici un fel de primejdie, Era, ziceam, un funcționar giugiuc, punctual și de nădejde, tipicar chiar și mediocru — în sensul horațian, al căii de mijloc, care nu e „*aurea*", ci, dimpotrivă, plină de asperități și capcane și pe urmă, cum să procedezi să nu fi nici prea-

prea, nici foarte-foarte, unde e formula magică făcîndu-te omniprezent și nevăzut totodată, mai ales într'o epocă zăltată ca aceea spre care virăm? La fiece om există două tendințe: una este sensibilitatea, cu imprevizibilul, violența, hîltîciirea între o stare și alta, cealaltă fiind frîna, inhibiția, adică forța de reținere. La unii, ambele sunt puține, ei strunindu-se ușor, fiindcă nu prea au ce impuls stăpîni, fiind blegoși din natura lor, la alții nevricalele sau imaginarul dezvoltat domină ușor o inhibiție firavă și needucată și, în sfîrșit, cei ce își domină clocotul interior, puternic, printr'un sistem de frîne ce funcționează perfect. Între amicul nostru Marcu, de-o pildă (despre care vom vorbi în curînd), ce pricepuse din junie că dacă vrei să faci binele, trebuie să ai puterea de a-l face, iar forța asta, numai „poliftica" ți-o poate da, glumind cu amicii și inamicii, la fel de bine dispus și „cu inima în palmă", și taciturnul T. C. Măcriș, ce se mișca puțin, vorbea puțin și numai cînd era întrebat, părea străin de orice intrigărie, cel mai plin de pofte și venin, de „voința de putere", deși părea a fi Marcu, era de fapt funcționarul model de culoare șobolan; totuși, colegii și concurenții lui Marcu își dăduseră seama că primul era un băiat de zahăr, dulce și lipicios, ce-și datora cariera „stelei lui bune" și unor circumstanțe favorabile, iar nu talentului său — inexistent — de a trage sfori și otgoane. Ajuns deputat și membru în două consilii de administrație, Marcu, în floarea vîrstei, părea amicilor apropiați — și soției sale — în primul rînd un somnambul ghiftuit. E drept că și scundul și modestul slujnicar model trecea cam neobservat și nimeni nu se bindisea de concurența lui posibilă, nici nu se ostenea să și-l facă aliat. În biroul său din minister, se pitise în litera legii, și de acolo nu se clintise; de aceea brusca lui ieșire în larg fu privită cu uluire, cei „de obicei bine informați" explicînd că un cineva, vroind a conduce direct *Deșteptarea*, își alesese acest „ecran opac" spre a nu se expune direct pe sine. Dar nu se întîmplă așa, nu în sensul că acel cineva, atît de precaut în marile sale îndrăzneli, și-ar fi refuzat dreptul de a-și arunca un ochi asupra ziarului „independent", despre care toată lumea știa că emana din vrerea lui Ionel, Totuși, T. C. Măcriș era efectiv directorul nostru. Pentru noi, cei ce l-am cunoscut doar în această ipostază de energie dezlănțuită-strunită, lansarea lui la apă adîncă nu era ne-

firească, ni se părea normal ca directorul să se comporte ca un director, dar pe puținii ce-l știuseră de mai înainte, noua sa atitudine îi ului. Cum „enigma" e doar o vorbă goală ce ascunde o situație cu multe necunoscute, ne explicăm această schimbare, cu adevărat mirabilă, prin faptul că T. C. Măcriș, ce jucase rolul omului cumpănit, „la locul său", funcționarul modest, cam slugarnic cu superiorii, avusese frîne foarte bune, intrase cu-adevărat în pielea propriului său personaj, după ce se vîrîse sub pielea șefilor, iar faptul că-i informase pe cei mai de sus despre cei lui direct superiori dezvăluise doar un carierist spăimos; dar ajuns acum într'o altă situație, de vîrf și suprafață, dăduse drumul clocotului său interior, voința de putere, ce fusese bine strunită tocmai fiindcă era foarte mare — și acceleră cu toată viteza, însă ca acei șoferi foarte pricepuți ce nu se lasă pradă beției vitezei, ci, stăpîni pe volan, știu să cotească și, la nevoie, să frîneze. De altfel, o seamă de habitudini din vechea sa situație le folosea și acum: economisirea strictă a timpului, faptul de a vorbi puțin, comunicînd doar ce avea de ordonat sau întrebat, și numai secretarului de redacție și Cuiva. Unii susțineau că uluitoarea schimbare era doar aparentă: în afara intempestivei, dar mascatei vizite la redacție (doar una pe zi), el își continua felul de a fi de altădată. În biroul directorial îl poftea, cum ziceam, doar pe secretarul de redacție, niciodată pe vrun alt redactor sau colaborator important, după care pleca, iarăși, vijelios, evitînd, bruscînd, pe oricine ar fi avut ceva de cerut șefului publicației, și se ducea, cu mașina sa plină de hachițe, unde? La el acasă? Nu era de găsit. Se ducea într-un alt birou, la Ministerul Treburilor Dinlăuntru sau a Treburilor din Afară sau — mai știi? — la al Domeniilor? „Despuierea" presei străine se făcea în altă parte, telegramele îi soseau de la Externe probabil — sau mai știi? Fapt e că dînsul citea și tria toate acestea în biroul lui, înșurubat pe scaun, ca și pînă atunci. Trimitea automobilul după secretarul de redacție, singurul ce-i știa vizuina oficială, dar n'o spunea, să-l pici cu ceară, îi da „materie" și instrucțiuni, apoi îl expedia tot cu vehiculul săltăreț. Era, prin urmare, același stil de muncă, singur cu niște hîrtii de rezolvat, chemînd un funcționar sau altul — de obicei șeful de cabinet al premierului —, ca să-i predea sau să-i ceară

niște hîrtii... Deci, nimic nou sub soare. Ce-i drept, se deplasa la un ministru sau altul, ca să-l consulte în legătură cu un „material" anume — acțiune utilă prin care-și lărgea și plasa relațiile —, ceea ce înainte, cînd avea un singur ministru pe cap, nu era posibil să facă, dar, în definitiv, deprinderea de a-și consulta superiorii și-o însușise de mult, acum doar o diversifica. Mai delicate erau visitele, nu prea dese, pe la șefii opoziționii, mai ales pe la oamenii lor de încredere, dar el, cum fusese funcționar inamovibil, ce nu se schimba cu guvernul , se obișnuise să lucreze și cu unii, și cu alții, astfel încît avea „intrările" sale și la conservativi, se obișnuise cu ei, și aceștia cu el — totul ca să salveze aparențele — în care nu credea nimeni — de independență a ziarului (dar „aparențele contează"). Poate faptul că fusese funcționar superior, din cadrele fixe, să fi cîntărit greu în balanță la alegerea sa; conservativii îl primeau bine cu cafea, fiindcă le plăcea să arunce un ochi asupra ziarului înainte de a fi pus la cuptor, mai cu seamă cei ce nu aderau la alianța cu Puterile Centrale, una dintre funcțiile sale fiind aceea de termometru, ca să le ia temperatura rivalilor-aliați, pe care Ionel poftea să-i atragă în marea operă națională vroită de el. Activitatea asta îl cam scotea pe T. C. Măcriș din obiceiurile sale patriarhal-birocratice, dar, cum făcea asemenea prospecțiuni cam o dată pe săptămînă, fiind un om cu voință, reușea. Mai grea din toate era vizita la ambasade, îndeosebi la aceea K.K., unde era primit cu răceală lustruită. Însă vizitele acestea îi săltau conștiința de sine, îi urcau impresia că devenise un om de vîrf și de suprafață, ceea ce-i sporea dinamismul. Dar dacă lăsăm deoparte asemenea deplasări, ce nu erau prea dese, ar reieși că T. C. Măcriș nu-și schimbase prea mult felul de a fi: lucra într'un birou, rezolvînd hîrtii, primind și dînd instrucțiuni. Ceva se petrecuse însă nou, și anume ritmul, pentru că dacă înainte rezolvarea unei hîrtii pe care scria cu roșu fe fe urgent putea să mai adaste cîteva zile bune, de data asta zorul era mare, și ritmul său vital supus unei presiuni ce nu-i sta în obișnuință și caracter; însă aici ieși la iveală ceea ce cinovnicul ținuse în mare taină, anume: temperamentul său ascuns, clocotitor și năvalnic, ce i-ar fi dăunat în vechea situație, dar acum trebuia dat pe față: sosise momentul multașteptat,

despre care nici el nu știuse cînd și de unde va veni. Lucra ca pe arcuri, niciodată pripit, niciodată în întîrziere. În felul acesta, o părere întemeiată pe o îndelungă cunoaștere a unui ins poate fi dată peste cap de noua sa situație cînd țîșnesc forțe ascunse sau, dimpotrivă, se manifestă inhibiția, blocînd toate motoarele. Și iarăși ne amintim de tînărul Marcu, nestăvilit, inventiv și clocotind de energie — ce dăduse multora impresia omului de acțiune, dar care-și cheltuise forțele doar în conversații spumoase, înaintînd mai tras, mai împins, poate doar fiindcă era un băiat de zahăr, ce nu constituia nici o primejdie pentru cariera nimănui. În schimb, cînd Directorul nostru lepădă masca de funcționar model și apăru ca un temperament de energie și pofte, mulți colegi văzură în el un rival posibil și își ziseră: „Atenție!" Așadar, dintre puținii ce-l cunoscuseră pe T. C. Măcriș în ambele situații, unii susțineau că avusese loc un salt în felul său de-a fi, că-și smulsese masca, iar alții că își grăbise doar ritmul, acceptînd cîteva corvezi în plus, dar în fond rămăsese același funcționar model, ascultător, și e probabil că pînă la un punct aveau dreptate și unii, și alții. Într'o nouă situație, favorabilă naturii lui adînci, se manifestară la maximum anumite însușiri care în situațiile anterioare fuseseră — conștient sau nu — frînate. De aici impresia de schimbare. Că ar fi fost un orgolios ce se ignora sau unul ce se ascunsese bine sub aspectul său de cinovnic cenușiu și cumine are mai puțină însemnătate; am văzut, de altfel, destui care schimbîndu-și locul pe scara socială, fie fiind urcați, fie scoborîți, sau printr-o modificare generală a situației aflîndu-se într'o poziție diferită, au demonstrat că-și pot modifica rapid rolul, comportamentul, discursul, vocabularul și chiar sentimentele intime, și asta nu în cîteva decenii, ci în cei trei ani ce au urmat intrării României în război; fiindcă foarte puțini carieriști seamănă cu Rastignac sau Păturică, aceștia fiind sinceri, dezolant de sinceri cu ei înșiși, dar și cu cititorii. Nu, majoritatea nu erau cinici, se convingeau că așa e bine, că potlogăriile, trădările lor erau în sensul adevărului, că în felul acesta ei alegeau binele general. Și încă, asemenea înși nu s'au schimbat o dată, ca românul impărțiale, ci de mai multe ori, de cîte ori a fost nevoie , de cîte ori s'a schimbat vîntul sau macazul. Ciudată nu mi se pare darea lor de-a berbeleacul, ci faptul

că ceilalți nu catadicseau să se mire de giumbușlucul soitarilor, de aceste giruete, ci priveau ca pe niște ciudățenii pe cei ce rămăseseră neclintiți în convingerile lor, insinuînd că a avea caracter denunța o boală mentală. Starea de neutralitate, armata noastră trecînd munții, invazia și ocupația nemțească a Munteniei, rezistența din Moldova, pacea dureroasă de la Buftea, și apoi „rasa superioară" luîndu-și tălpășița, românii reluînd armele, eliberarea Transilvaniei, unirea cu țara — cîte prilejuri de a-ți primeni conștiința, de a-ți declara sincer noile sentimente! Sigur că asemenea conștiințe mobile, polimorfe erau puține, dar făceau un tămbălău și o larmă ca aceea, de nu te mai puteai mișca de răul lor. Vorbeau la întruniri, în palavrament, dădeau interviuri prin ziare, mereu vioi, sinceri și hotărîți. Deocamdată, eram la rezervele interne ale lui Zoon politicon, la nebănuitele lui resurse. Cît privește directorul nostru, devenit dinamic, își stăpînea reflexele, știind să accelereze, dar și să frîneze. Pentru noi era un director bun, fiindcă, fără a ne vîrî în gard, ne ignora, adică ne lăsa în boii noștri. Și noi îl lăsam în pace pe el; dar nu de tot. Nici nu ar fi fost posibil: prea ne dădea ziarul peste cap, el sau cine-o fi fost. Unul dintre noi, o gură spurcată care aflase de pîrele lui secrete, zicea că ăsta e un năravcu care anumiți oameni se nasc și care nu năpîrlește ca blana și, vorba franțuzului, Cine a băut va mai bea, adecătelea că între faptul că ziarul nostru nu prea mușca, iar despre transilvăneni — și în definitiv, pentru asta făcuserăm noi ziarul — nu se sufla o vorbuliță și vizitele sale dese la Ambasada K.K. ar fi existat o legătură. Ceilalți îi săriseră în cap, zicînd că ziarul îl vede Ionel, dar cel tare'n clonț ricanase:— Îl vede? De unde știți voi asta? Poate îl răsfoiește doar... îl privește c'un ochi distrat... O fi zis și el să nu facem tămbălău prea mare cu transilvănenii... Dar chiar nimic? Ar fi fost bun Ioan, să-l rugăm să întrebe, dar ia-l de unde nu-i! — Nostim ar fi, zise unul dintre băieți, ca ordinul să fi venit de la Ionel, dar directorul să-i fi șoptit ambasadorului că dînsul face asta pentru putredul lor imperiu. Mai pică o firfirică, și pe urmă, mîine, cine știe? Trebuie, la tot cazul. Și așa, „funcționarul model", în cara avuseseră toți încredere, devenise un ins bănuit de toate cele. Așa e cînd intri sub reflector: se văd toate tumbele. Dar lui nu-i păsa. Acest domn, atît de atent să dea

despre sine o imagine de funcționar model, vroia acum să apară drept directorul dinamic și eficient; și cum doar puțini îl cunoscuseră sub vechea lui înfățișare și cum schimbarea lui interesa pe și mai puțini, ea trecu neobservată, fiindcă mintea omenească e leneșă în ce n-o izbește direct și trebuie multă experiență pentru a observa cît de oportun își schimbă unii rolurile și caracterul etern uman. Poate doar cineva ce-i știa matrapazlîcul să-și fi notat schimbarea de viteză, dar acela era prea sus să-i pese. Însă cum, dacă ne comandăm un veston ne luăm și un pantalon asortat, tot astfel sufletul nostru nu se modifică doar pe jumătate, ci în ansamblul său; de aceea, T. C. Măcriș observă că își luase din import o nevastă placidă în toate cele, ce dăduse viață unui băiețel firav și nevricos, că froaila avea o carne abundentă, lăptoasă și flască și că nu era interesată de cele ce se întîmplau soțului său ca și țării în care vegeta cu mult dispreț față de valahi. Nu-i plăcuse nimic în acest mare tîrg de câmpie, prăfos, în care se lăfăiau palate lîngă multe căsuțe șuie ascunse printre arbori și flori, indispunînd-o mai ales larma mulțimii agitate și vesele ce inunda străzile, alergînd cu zor dintr'un loc în altul; veselia îndeosebi o scotea din săritele ei placide, i se părea o necuviință să te bucuri de soare și căldură sau chiar de ploile lungi autumnale ce-i murau pe pietoni, dar nu le amorțeau buna dispoziție, obișnuită cum era cu figurile posomorîte ale concetățenilor ei, burghezi cu suflet constipat. Mai totdeauna au fost inși ce au considerat mahmureala drept semn de seriozitate și adîncime, iar rîsul — care e forma superioară a libertății spiritului — drept superficialitate nestatornică. Poate spre viitorul ei soț o atrăseseră — în afara unicei posibilități de a evacua starea prelungită de domnișoară — gravitatea și lentoarea. Dar cînd T. C. Măcriș deveni dinamic, amîndoi soții constatară că se înșelaseră în alegerea lor. Tocmai atunci — Dracul le potrivise bine —, fratele placidei veni în România, cu tînăra lui nevastă; cum bărbatul, inginer, tot dădea tîrcoale zonelor petrolifere din sus de Ploiești și nu-și putea căruța cu el jumătatea, aceasta rămase pleașcă în casa cumnatei ei, cumnata de care o deosebea totul. Hilde era subțirică, negruță, agitată, curioasă de orice; picta, zdrăngănea la pian, scria versuri, citea de toate, era

vorbăreț—ironică și amuzată de tîrgul oriental în care se afla ca o turistă la Benares. Se uita la vitrine, intra în vorbă cu vînzătoarele, încît începuse s'o rupă pe limba băștinașilor. Trufia ei de stirpe aleasă nu dispăruse, cum nu năpîrlește nici la englezul curios de a cunoaște Calcutta, oricît s'ar fi amuzat acolo, dar sta mai la fereală, dornică de a cunoaște obiceiuri și oameni. Dacă placida se irita, cu roșeli, de tendința ziarului *Deșteptarea*, Hilde fu dornică să afle motivația campaniei, iar cînd cumnatul, cam încurcat, îi vorbi de Transilvania, ea exclamă: — Dar e firesc! Dacă Germania se luptă cu Franța, de două sute de ani, pentru Alsacia-Lorena, care e o bucată de pămînt, cum să nu vă luptați voi pentru jumătate din țara voastră? Și rîzînd sașiu: Cred că țara mea are mare nevoie de o înfrîngere militară: prea ne-am îngîmfat și mă tem că o nouă victorie ne va face să explodăm, nu ca un balon, ci asemeni unei bombe uriașe. Liniștitor, către cumnata ei, ce făcuse ochii cît cepele: Un mare popor n'are a se teme de o înfrîngere... Asta îi stimulează calitățile, inventivitatea. — Dar soțul tău... bîiguise placida... — O, el e sigur de victoria engleză. De altfel, vrea să ne mutăm în America. — Dar dacă va fi mobilizat? se ului directorul. — Firește, își va face datoria de ofițer german, deși lucrează în petrol. E aici o contradicție, dar să trecem peste ea, altfel dezlegarea nodului cine știe unde ne-ar duce. În felul ei hazliu și ușor agitat, inteligent, se interesa de activitatea cumnățelului. — Ce caraghios! de ani și ani văd ziare, rareori le și răsfoiesc, de citit, drept să spun, nu mă învrednicesc, dar totuși, ca să spun așa, trăim într-o lume mînată de presă, iar eu nu știu cum se face un ziar. Și-l întreba pe nenea, îl descosea, ascultîndu-l cu lăcomie, întrerupîndu-l doar cu cîte-un „Colosal!“„Ce interesant!“ Masculul, care e un animal vanitos — mai ales cînd ființa ce-l ascultă cu intensitate e o tînără nurlie, bine adusă din condei— pe care placida nu-l întrebase niciodată nimic despre activitatea lui, făcea taman ca un curcan, iar cînd nostima „murea de curiozitate“ de a vedea mărunțaiele unui ziar, T. C. Măcriș o aduse la redacție, o plimbă prin birouri, lăsînd-o cîteva ore pe capul secretarului de redacție, exasperat de prezența muieruștii, care se tot fîțîia și punea întrebări — „Asta cînd mie-mi ard creierii cu numărul ăsta!

N'o să-l pot scoate mâine pe piață!" Țin minte că m'am mirat atunci, cu voce tare, dacă o fi vro legătură între interesul soțului pentru terenurile petrolifere și al soției pentru ziarul *Deșteptarea*, dar băieții mi-au sărit în cap, făcîndu-mă de sanchiu și că eu n'am nas să miros că directorul e mort după muierușcă, pus să-i facă mendrele, lucru cu ochi și cu sprîncene. Sigur că era cu ochi și cu sprîncene, eu mă mirasem doar de interesul ei pentru ziar. Mi-au răspuns în cor: — Păi ea vrea să-l îmbrobodească, să-i intre pe sub piele, știe că arătîndu-se pasionată de munca lui, cu asta îl dă gata! Adevărat, îl și dăduse... Dacă Hilde ar fi picat mai înainte, în timp ce T. C. Măcriș fusese un funcționar model, activînd exact, dar cu încetinitorul, poate cumnățica i-ar fi călcat nițel pe nervi și nici mare lucru despre treburile lui la minister n-ar fi avut ce spune; dar acum, T. C. Măcriș doi, în faza dinamică, primi cu entuziasm și recunoștință atît trepidația ei vioaie, cît și interesul pe care i-l arăta, iar placida, pe care o suportase, îl irita de-a binelea în noua lui situație și prin comparație cu a ei cumnată. E greu să-ți închipui un om segmentat care în slujba lui este activ, energic iar acasă amorf și mălăiet; tot așa, venit în casa lui, simțea nevoia să povestească, să se alarmeze, să se laude, să plănuiască, încît atmosfera de chifteală în care se mocirlea îl scotea din pepeni. Noul om simțea nevoia de un stimul și acasă, iar Hilde era animatoarea potrivită. Așa se explică interesul și apoi înviorarea pe care sosirea cumnatei i le pricinui; iar cum entuziasmul cuiva pentru o persoană de alt sex ia forme amoroase, o scînteie fu de ajuns să provoace o iubire cu pandalii. Amănunte nu cunoșteam și nici nu-și au rostul aici, dar e probabil că Hilde avu prima inițiativă. Unde se întîlneau? E posibil că în acel birou ce nu se afla în clădirea redacției. Dar amorul ascuns are ispita de a se da pe față. Tînăra zvăpăiată era atît de nestăpînită și explicită chiar în casă, încît pînă și placida ei cumnată observă cu încetinitorul că se întîmplă ceva și anume ce. Nu e sigur că Hilde se purta așa, chiar și în fața ei, numai din nestăpînire, ci fusese poate un calcul, ce izbuti. Noi, care am asistat la transformarea funcționarului model într'un ziarist dinamic, ni-l închipuim cu efort — și nu fără anume ilaritate — pe acest domn trecut de patruzeci de ani, cu burtică, dolofan și cam scund, în pielea lui iremediabil albă,

în rolul său de amorezat tandru și pasionat, necum în „jocul buf cu referențe și mecanice cadențe", însă în definitiv asta privește doar senzațiile ființei slăbuțe, agile, negruțe și zvăpăiate. În timp ce perechea beată de mult amor își interpeta un rol prea bine cunoscut, placida își juca și ea rolul său, partitură, de asemeni, scrisă dinainte dar lipsită de brio sau patetism, tensiuni ce nu intrau în făptura sa somnoros adipoasă. După cîteva înțepături strepezite, mahmura atacă marea arie cu tremolouri, acute, lamentoso și leșinături, scenă care, trebuie să precizăm, eșuă jalnic fiindcă primadona era lipsită de har. Dar cum asemenea persoane cu multă carne și lăptoase au din cînd în cînd crize de rigiditate țeapănă, își lăsă soțul și, luîndu-și bagajele și fiul, se întoarse demnă la părinți, nu fără a-și obliga fostul bărbat să semneze o fitanță de subzistență serioasă. La drept vorbind, plecînd spre *Vaterland* se simți ușurată: soțul o plictisea, masculul o incomoda, nevoile casei (cum să conduci niște roabe al căror idiom nu-l pricepi?) o iritau, iar în orașul ăsta nesuferit nu aflase nimic interesant, plăcut, distractiv. Conștientă că aparține unei stirpe alese, pusese o posacă trufie în a nu ști ceva despre poporul în mijlocul căruia trăise, ca un englez într-o colonie africană. Părăsi deci, ușurată, pămîntul exilului. Mai ciudată păru atitudinea — dacă se poate spune așa — celui de-al patrulea: soțul Hildei. Rugat, apoi somat să vină de rănita sa soră, el trimise cîteva bilete, în care invocînd experiențe foarte interesante ce-i cereau neapărat prezența, se declara dezolat de a nu reuși să vină; ceva mai mult: chiar după ce soțioara planturoasă își cără calabalîcul în țara ei civilizată, nu catadicsi să inspecteze casa în care conviețuiau acum doar fostul lui cumnat cu actuala sa nevastă; adică, veni de cîteva ori, dar și atunci numai după ce-și anunțase sosirea cu cîte două săptămîni înainte, iar în acele scurte vizite se feri, ca Dracul de tămîie, să aducă vorba despre „chestiunea închisă", ca și cum Hilde i-ar fi fost lui soră. Explicații s'ar găsi (se găsesc totdeauna!): fie că se încurcase cu vreo colaboratoare, și s'o aducă pe Hilde în bivuacul său nu i-ar fi convenit, fie că își dăduse seama că pe paraginile acelea, unde-și avea interesele suspecte, nu-și putea tîrî o soțioară sprințară, ce avea poftă de distracții (și dacă îi refuză prezența, soțul trebuie să-i lase loc de zbornie), fie că mariajul lor se relaxase

îndestul ca să-și zică „O să se plictisească ea și de ăsta, și cînd m'oi întoarce în țară, o să vie după mine, că doar n'o să rămînă la ăștia". Lucrurile mergeau deci de minune, și setea de exotism a Hildei se satisfăcea din plin, iar ea, care-o rupea pe românește, era din ce în ce mai pasionată de munca la ziar a bărbatului.

După ce nevasta i se întorsese acasă, veselă și tandră, Luca încercă să pară cel de totdeauna, deși era crispat, aștepta o nouă boacănă. Încercase să înțeleagă purtarea ei la masa aceea, cînd îi speriase pe musafiri trîntind teancul de farfurii pe jos, apoi o luase la sănătoasa, fugind pe străzi ca o apucată și zbierînd că o să se arunce în fața trenului, taman ca Anna Karenina — încercase și nu pricepuse nimic. Or, un fenomen insolit, al cărui mobil nu l-ai înțeles, se poate oricînd repeta. Ceva tot a avut ea atunci, dar ce muscă o pișcase? Poate că asta și era tactica ei: de a executa mișcări care să-l deruteze pe inimic, tactica hărțuielii. Dar, cum tînăra părea liniștită, își scoase și el întîmplarea din griji. Acum constatase soțioara că poetul era cam străveziu (dolofan nu fusese niciodată, iar cu felul lui de viață nici nu era de mirare că-l sufla vîntul și era palverzui), încît se puse să-l îndoape ca pe gîște; făcuse rost, nu știu de unde, și de o cărțulie de slăbit și îngrășat, cu lista alimentelor ce hrănesc fără a te face obez, și-l ținea numai cu morcovi și brînză de capră, ca la carte, încît bietul făcu o indigestie, noroc că nevesticăi îi trecu repede pofta de a-l înzdrăveni; și începu iar să nu dea noptile pe-acasă; nu foarte des, o dată pe săptămînă, la zece zile. La început, Luca se sperie grozav: cîte nu i se pot întîmpla unei tinere, noaptea, pe străzile asta pustii... Sta în spaimă și tremur și, vorba franțuzului, își rodea sîngele, dimineața era livid, dar ea apărea bine dispusă spunînd pe tonul cel mai firesc că fusese la Geta, rămăsese pînă tîrziu, și-i venise nu știu cum să o pornească la drum noaptea. Geta, singura amică ce poseda o figură și o adresă, la a treia absență Luca se duse acolo: Da, dormise la ei, nu venise încă acasă?, probabil se dusese prin oraș să-și cumpere ceva, parcă auzise de un material... A patra oară se duse la amicii ei cu noaptea-n cap, patrulă aproape trei ore prin fața casei lor, într'o stare paroxistică, apoi, la ceasul deșteptării le bătu în ușă: oamenii abia făcuseră ochi, se întindeau și căscau. Nu, nu dormise la ei — el spusese că stătuse

de pază în fața casei lor trei ore —, deci n'avusese pe unde să iasă —, dar să nu-și facă griji, dormise probabil la altă amică. Așa apărură o sîrboaică și o grecoaică, care nu aveau nici nume, nici nu se știa unde locuiesc. Nopțile astea îl distrugeau pe Luca. Se zbătea fără ieșire. În definitiv, știuse că fata e cam zurlă, că îmbină exhibiționismul cu o doză de sadism, îi plăcea să fie în centrul atenției, făcînd din cele nefăcute, altceva decît s'ar fi așteptat oricine de la ea; dar surprizele pot fi și plăcute, numai că ea nu avea în vedere decît pe cele dureroase, iar pe Luca îl lovea unde știa că îl atinge mai rău. Era ca o răzbunare continuă. „Dar pentru ce, se întreba tînărul, ce poliță are să-mi plătească? Sau e temperamentul ei de așa?" Își amintea că-i spusese: A iubi în absolut înseamnă a înțelege tot, a ierta tot, tot, tot. Dar ce era de înțeles aici? Asta se frămînta și el — să înțeleagă! — și nu reușea să lămurească nimic. O discuție cu ea era cu neputință: ori o da pe glumă, zicea vesel că are și ea cîteva amice, nu poate sta singură mereu, simte nevoia să se descarce, să mai schimbe o vorbă, și uite-așa trecea vremea, se făcea tîrziu și nu-i venea la îndemînă să înșire străzile în beznă. Alteori se înfuria, îl lua cu „domnule" și-l jignea cum putea mai rău, țipînd apoi, pleca trîntind ușile. Cînd sosea mai pe la 12—1 din noapte (o conduseseră amicii). duhnea a băutură și avea un rîs idiot. Își închipuia deseori că are un amant — ceea ce ar fi fost firesc în mentalitatea ei de fată liberă — și era gata să ierte, dar nu știa ce, nu avea nici o dovadă, iar ea nega cu sarcasm. Și ce-o supraveghea așa? Ce, era dădaca ei? Făcea ce-i plăcea!, doar îl avertizase... Ce-i drept, îl anunțase de la început că nu acceptă să fie supravegheată, iar el promisese, sincer, însă ce e imaginat nu e și trăit, și apoi, crezuse că multe dintre hachițele ei se datorau poziției ambigue, incerte, în casa pestilențială a tutorelui, cu care Dracu mai știe ce fel de relații avusese. Sperase că, odată la casa ei, înconjurată de dragostea lui, avea să se mai potolească. Dar nu, nimic! Cum se zice în popor, nu prinsese milă de bărbat. Parapon sadea.

Luca făcea parte din acea categorie de oameni frămîntați, ce întorc lucrurile și pe dos, și în orice situație află trei ipoteze, fiecare subdivizîndu-se în cele cinci subdiviziuni, complicînd la nesfîrșit lucrurile, din oroarea unei explicații scurte

și brutale, adică triviale. Promisese Iubirea Absolută, și vroia să-și respecte jurămîntul, față de el în primul rînd; îi declarase apoi că ea introduce intensitatea în viața lui, cam dezlînată; și într'adevăr, se reapucase de scris poezii, însă era greu de crezut că tînăra soție se purta așa ca să încerce trăinicia absolutului — de care și uitase, de crezuse cîndva în așa ceva și nici nu-și plănuise vreodată o anume comportare, ca să-i procure lui senzații tari, ea se purta așa fiindcă așa-i venea poftă să facă. De altfel, nici nu-l mai întrebase dacă scrie versuri. Însă dorința de a ului, de a face din cele nefăcute, deși stia că asemenea originalitate îi pricinuiește suferință — și dorința de a-i provoca suferință, chiar nu lipsea din comportamentul ei alandala, plăcerea de a fi mereu surprinzătoare, îi era congenitală. Alteori, Luca se întreba, dimpotrivă, dacă toată dezordinea ei nu era nițel aranjată, fie pentru a-l ține pe el în alarmă (era o formă de orgoliu de a se vedea iubită în halul ăsta), fie pentru că, avînd un amant, trebuind deci mereu un alibi, preferase să organizeze toată debandada asta, în care uneori să doarmă chiar la cîte-o prietenă — însă ipoteza unei strategii i se păru lui Luca prea de tot grosolană. Sunt naturi ce fantazează ipoteze numai fiindcă explicațiile simple li se par brutale. Așa se întîmplă chiar cînd apăru chestiunea cu șahistul. Îi vorbi de prietenul ei șahistul, firește, căsătorit, la care ea se simțea așa de bine, încît rămînea uneori să doarmă la ei. Tînăra pretindea că e o veche cunoștință — cît de veche, deoarece ea venise în Capitală prin căsătoria cu poetul, dar se descoperi o mătușă ce o găzduise un timp chiar la București... — și, atunci, de ce nu-i spusese nimic pînă acum despre el („fiindcă îi pierduse urma și deabia de curînd îl găsise, întîmplător"). El spusese că nu se îndoiește că e vorba de un bărbat, poate șahist, poate nu, se îndoiește însă că ar fi fost căsătorit. Spre mirarea lui, ea răspunse potolit: — Ba da, și pe nevasta lui o cheamă Vera. Luca își exprimă dorința de a fi și el prezentat acestor amici, ea răspunse evaziv, după un timp el reveni, ea nu-i dădu nici un răspuns, în nici un fel. Ar fi fost normal ca el să pună piciorul în prag, să pună chestiunea de încredere, ce mai, să aibă o atitudine bărbătească... Dar nu, el se opri aici și căută să uite. Cu ea, totul era posibil, chiar să existe o pereche de șahiști cu care să fi fost amică... Dar de ce dădea

Luca mereu înapoi? Se temea să n'o zădărească și, într'un acces de furie, pe negînditelea, să-l părăsească? Vroia să fie îngăduitor și să o iubească oricum era și oricum ar fi fost. Simțea că fără dînsa, fără făptura aceea care-l chinuia atîta, n'ar mai fi putut trăi. Își propunea să o reeduce, să stabilească niște relații rezonabile, plăcute, ca între doi inși ce se iubesc. Dar ea îl iubea? Simțea că n'o va domestici... Și pentru a nu știu cîta oară își zise: „Sunt gata să-i iert orice, dar CE anume să iert?" Suferea de nomadism, e sigur, dorea să-l facă gelos, să-l vadă cum se perpelește, deși el căuta să aibă o atitudine egală. „Poate tocmai asta o irită, vrea să mă facă să-mi ies din pepeni, să urlu, să sparg, să amenințe, eventual să-i dau niște scatoalce? Dar asta fac mai toți bărbații... Vrea să-mi, să-și dovedească prin fapte că și eu sunt la fel ca toți ceilalți... Ei bine, nu sunt!"

Așa gîndea Luca, sau cam așa cred eu că simțea. O dramă amoroasă trebuie să aibă — nu-i așa? — cel puțin doi eroi, de fapt mai sunt și alții... eventualul amant (cunoscut sau necunoscut), consilierii lui și ai ei și vorba aceea: oșteni și popor. Să rămînem însă doar la cei doi: el și ea. Ce știa el despre ea? Anumite „scene" pe care ea i le făcea, anumite vorbe spuse, mici alinturi sau chiar momente de pasiune (fără asta nu se poate), multe absențe nemotivate — și astea nu se leagă între ele. Îl vedeam pe Luca suferind, dar îmi venea greu să-i pun întrebări; cîteodată avea față de mine răbufniri sau chiar îmi vorbea mai pe larg — cînd nu mai suporta suferința de unul singur; din aceste fragmente de mărturisiri sau din scena de la masa de seară, îmi făcusem o imagine pe care încerc s'o prezint coerent, cît de cît. Dar lucrurile se înfățișează astfel doar în piesele de teatru, de unde aspectul lor logic și fals. Acolo, oamenii discută mereu și numai chestiuni importante, legate musai de acțiunea centrală, care avansează și iar avansează; dar în realitate, ea mai bușnește, mai dă îndărăt, mai cotește... Cînd cineva afirmă ceva în piesă, celălalt îi dă replica, la care succede mintenaș o altă replică (ping-pong), și totul într'un crescendo obligatoriu, și asta pînă cînd unul se împușcă sau ia casa foc. Totul era să nu moară cineva pe scenă, omuciderile aveau loc, vorba lui Filimon, „între culiște". Împarțial, „barbarul" Shakespeare îi ucidea pe toți, și anume în scenă. În realitate,

oamenii nu mor așa ușor, nu după o discuție de două ore și jumătate, în orice caz. Realitatea nu apare într'o succesiune logică, se ivesc, cam la nimereală, fragmente ce nu se prea leagă între ele, unele aproape adevărate, altele minciuni ticluite, altele ce au o altă semnificație decît aceea pe care le-o dăm imediat. La o replică esențială se poate răspunde pe alături, sau partenerul pleacă trîntind ușa, nu există o creștere continuă, după o scenă paroxistică poate urma o perioadă de acalmie ș.a.m.d. Singura posibilitate e de a face ipoteze, dintre care sigură nu e nici una, cîteodată toate sunt false, iar tu te zbați între ele. Nici chiar cînd cade cortina, într'o dramă amoroasă, prin părăsirea scenei de către antagoni lucrurile nu se lămuresc de tot. Conflictul încetează, *faute de combatants*, dar suferința? Și cum au evoluat de fapt evenimentele, care a fost natura lucrurilor? Faptul s'a consumat, ecourile pot însă continua. Nu se sinucide nimeni, dar cel părăsit iese cam fisurat... Uneori, peste ani de zile afli despre persoana dispărută ceva surprinzător, ce schimbă lumina conflictului de altădată, dar atunci, ființa ce ți-a înfipt cuțitul pe la spate nu ne mai interesează, rana s'a cicatrizat... O, de-am fi știut acel fapt atunci, cînd drama clocotea, totul s'ar fi lămurit mult mai ușor, dar acum, ce însemnătate mai poate avea?... Teatrul reduce la acțiune și dialog ceea ce e de fapt discontinuu, cu ridicări și acalmii și contra-atac la replică, o țesătură de izbucniri bănuitoare, tăceri, urzeli de ipoteze în mișcare și ceea ce e inefabil — suferința. Cu excepția lui Cehov care a introdus tăcerile grăitoare. Romanul e mai credincios realității, înfățișînd nu numai discuțiile dintre cei doi eroi, eventual mai mulți, ci și meditațiile solitarului, zbaterea între ipoteze, încercarea de a afla o legătură logică între fapte, vorbe, tăceri, absențe, minciuni și adevăruri. De altfel, un bărbat nu poate înțelege o femeie, fiindcă aceasta are o sensibilitate cu alte corzi, iar logica ei, foarte strînsă, nu este aristotelică, ci pasională și agresivă. Toate acestea nu pot fi cuprinse nici într-un roman, cu acalmiile, isteriile, împăcările, fentele, micile lașități bărbătești și mai ales tot zbuciumul interior, de aceea romancierul caută și el de a contrage desfășurarea diabolică, de a prescurta și mai ales de a logiciza pasiunea și suferința, adică un domeniu ce nu admite tocmai logica. În definitiv, ce știa Luca despre soția

sa? Multe, foarte multe atitudini, replici, hachițe și suceli, tăceri și absențe și îmbrățișări de dragoste și repulsii mute, dar toate astea nu-l duceau la nimic, nu pătrundea în miezul ființei ei, din care toate disparitățile acestea emanau, aflîndu-și poate o coerență oarecare într'un adînc al făpturii sau într'un ascunziș sordid. Dar cine poate fi coerent tot timpul? Deci Luca suferea, fiindcă unul dintre iubiți iubește mai mult și el este cel ce inevitabil suferă cu adevărat, eu observam zbuciumul lui, dar nu-l trăiam, și numai ceea ce trăiești tu însuți poți înțelege cu adevărat, restul e o consemnare a unor acte și vorbe, a unei realități interioare în mișcare, față de care rămînem spectatori, *extra muros*.

E tot așa de ușor să decidem pentru alții, cei aflați în dificultate, pe cît ne e de greu să ne hotărîm cînd ne aflăm noi înșine într'o încurcătură... I s-ar fi putut spune lui Luca: Pretinde-i adresa șahistului, sau altfel, desparte-te de ea. Fii energic! Dar Luca presimțea că în fața unui ultimatum ea ar fi reacționat năbădăios și l-ar fi părăsit... Or, el știa că asta n'ar fi suportat, n'ar fi fost în stare, cum am mai spus, să mai trăiască. De ce? Pasiunile au logica lor, care nu e aceea a logicii rațiunii. Investim o ființă cu tot ce ne e vital — o acțiune de imaginație —; și din acel moment depindem de acea persoană, iar de ne-ar părăsi, am pierde — tocmai — tot ce ne e vital. Dar de ce e nevoie să investim tot ce avem în acea ființă? Probabil, coroborează aici toate soiurile posibile de afecțiune și slăbiciune și dîndu-i acelei ființe putere deplină asupra noastră sperăm că ea se va simți legată de noi, cum noi ne simțim legați de dînsa. Uneori, chiar așa se și întîmplă, și atunci toate trăirile prezentului, planurile de viitor se întrețes, formînd din doi inși (aproape) o singură ființă, ce nici nu-și pot imagina viitorul unul fără celălalt. O asemenea ființă scria despre bărbatul ei bolnav: „Gîndul de a-i supraviețui e atît de înfrozitor, încît aș dori să mor eu înaintea lui; dar știu că asta l-ar zdruncina atît de tare, iar eu nu voi fi lîngă el să-l mîngîi, încît atunci aș vrea să-i supraviețuiesc cu puțin, încît să nu-l las singur". Iar la moartea iubitului: „Dispariția lui ne-a despărțit, iar moartea mea nu ne va face să ne regăsim." Și într'adevăr, a sucombat repede dispariției lui. Acestea sunt și sentimentele ce ne unesc pe noi, pe mine și pe Măiastra, o legătură teribilă.

Dar acestea sunt întîmplări mai rare. De obicei, nici unul din cuplu nu-și plasează în acțiuni toți banii la banca parlamentului, astfel încît dacă una dintre bănci dă faliment, pierderile acționarului nu sunt prea mari. Tînăra, însă, știa că Luca investise tot ce avea în Iubirea lui Absolută și abuza de asta, vrînd să încerce din cînd în cînd forța ei asupra lui, verificînd-o cam prea des, astfel încît printre ipotezele enumerate asupra „misterului" ei să o trecem și pe asta. Singura lui forță, prin care și-o ținea atașată — dar el nici nu bănuia așa ceva —, era tocmai plăcerea pe care i-o procura suferința lui, durere provocată de ea, din temperament, răzbunare sau calcul. Cînd vedea că absența ei nocturnă îi făcuse lui o insomnie chinuită, aflîndu-l dimineața pal și răvășit, cînd înregistra și recunoștința cu care o primea, spaima lui cînd ea provoca, din senin, o scenă — căreia el îi asocia scenele de isterie cu care mămica îi otrăvise copilăria și adolescența —, cînd îl vedea înfrînt, dărîmat, ea triumfa, se simțea cineva, întrebîndu-se, subconștient, dacă va mai găsi pe un altul care să-i procure atîtea triumfuri cu atît de puțină cheltuială ... Nu găsise. Ne întrebăm noi, amicii lui, cît o să mai dureze drăcovenia asta, cînd o să rupă ea plasa asta — fiindcă, dinspre el, slabă nădejde ... — și cum o să îndure Luca lovitura de grație. Ea se plictisea de micile ei triumfuri și-l pocni cu sete în moalele capului: dispăru de acasă. Trei zile, Luca umblă ca năuc. Se ducea la ziar, dar nu era în stare de nimic. Sta ce sta și pleca iar acasă (poate o fi venit?!; dar nu venise). Nu prea era capabil nici să scrie, nici să citească, se temea să iasă pe stradă — dacă atunci, tocmai, o să apară?), se plimba prin odaie, mai ședea, dar, împins de un arc, sărea în sus și începea iar să umble. Spre zori, obosit, se culca, însă nu era în stare să adoarmă, se ridica din pat și începea iar cu umbletul. S'a otrăvit?, s'a aruncat înaintea trenului?, a plecat la alt bărbat? Înșiră spitalele, întrebînd, trecu pe la Poliție („Nu-ți mai face griji, domnule, îi spuse unul dintre ofițeri, se răcorește ea și vine acasă, că doar unde-o să se ducă?"), în cele din urmă ajunse la amica ei, singura cu nume și adresă. De ce se atașează anumiți oameni de anumite ființe care îi chinuiesc? De ce o ocolise pe amică pînă atunci? Se temuse de eternul ei răspuns: — Da, a dormit la noi. Du-te acasă și așteapt-o, că vine ea, poate o fi

și sosit. Or, își dădea seama că de data asta era altceva; dar și amica zise: — Nu știu nimic, nici n'a trecut pe la mine. Luca se întoarse la ea a patra zi și a cincea: nimic. Abia a șasea zi, amica îi comunică: — S'a mutat la pictorul Bucurenciu. Stă pe strada Sapienței la numărul 13. Zice acum că nu se mai întoarce ... S-a plictisit de tine. Du-te de-o convinge, cred că asta așteaptă, să te duci s'o iei. De fapt, s'a plictisit și de celălalt. Zice de el că-i prost. — Dar, întreabă bietul Luca, dacă dau de noul proprietar? Amica rîse. — Nu, mîine se duce să picteze la iarbă verde, de fapt albastră. El vede totul în siniliu, chiar și portocalele. Deci, fetele se înțeleseseră ... Asta ar fi gîndit oricine, dar Luca nu. Se duse de cu seară la adresa indicată, se postă în fața casei — nici o fereastră luminată. Și-o fi bătut joc de el? Era în oraș și avea să vie? Șezu la post o noapte, cu nervii în vibrație, abia dimineața bătu la ușă; surprinzător de repede, îi deschise ea. — Ai stat aici toată noaptea? se miră. El moțăi din cap — nu mai avea putere nici să vorbească. Ea îi privi cu atenție fața lividă și avu o lucire de triumf în ochi, își linse buzele subțiri ca după o cremă bună, apoi: — Hai să mergem! Porniră. Pe drum tăcură. Ea spuse, la un moment dat: — Știi, nu mi-a plăcut deloc cu el. În afară de asta, era și plicticos. Luca își reveni în cîteva zile. Lovitura țintise bine; poate prea bine: revenindu-și din năuceală, Luca observă că ieșise de sub hipnoză. Ea devenise o deprindere, îi era necesară, dar dacă întîrzia mult sau lipsea o noapte, rămînea relativ liniștit. Se desprinsese — relativ — de dînsa, însă tînăra nu băgă de seamă. Cînd ai putere asupra cuiva e firesc s'o exerciți, dar fără a întrece măsura, pentru că fascinația forței se transformă atunci în libertate. Poetul totuși avea încă nevoie de ea, poate tocmai de șocurile astea de tensiune, pe care femeia știa atît de bine să i le provoace.

M'aș fi ocupat mai mult, poate, de Luca (nu știu cu ce rezultat, fiindcă în conflicte de asemenea soi tot ce poți face pentru cineva e să fii lîngă el, să-l asculți, să-l asiști și mai ales să nu-i dai deloc sfaturi, care, oricum ar fi, pică anapoda dacă eu însumi n'aș fi fost prins într'un vîrtej cam de același fel. Evident, Irina nu semăna cu nevăstuica zvăpăiată a lui Luca; nimic asemănător. Irina era sobră, egală, gravă, uneori cam sumbră. Vorbea puțin,

numai ce și cît trebuie spus. În afară de asta, era o femeie care muncea, venea, cel mai adesea, obosită, deși reușea să se stăpînească, să nu apară dezagreabilă, însă după ce luam masa, eu aș mai fi avut poftă de vorbă, dar văzînd-o cum i se închideau ochii de somn, o trimiteam la culcare și adormea numaidecît. Rămîneam la biroul meu, să mai citesc, și nu ascund faptul că orele acelea de tihnă studioasă, după toată tevatura de la ziar, îmi priau. Citeam mult și numai cărți bune, dar sărind dintr-un domeniu în altul: n'am reușit niciodată să mă centrez asupra unei singure sfere tematice și de aceea nu voi ajunge niciodată erudit sau măcar istoric literar. Așadar, erau ore plăcute, cînd uitam de agitația de la ziar și chiar de războiul mondial, ce se întețise rău de tot și deci de ora plecării mele inevitabile. Citeam lucruri interesante, încercînd s'o atrag și pe Irina în acest joc al ielelor, dar ea era cînd ocupată, cînd i se făcea somn. Duminicile, deoarece aveam cîteva ore ale noastre mă sileam a-i vorbi despre o carte mai pitorească, dar vedeam că era cu gîndurile în altă parte. Și totuși, nu trecuse prea mult de cînd ne întîlneam la serile muzicale ale lui Dinu, de unde nu pleca niciodată fără un album de pictură sub braț sau cu o carte recomandată de acesta. Deși era tot așa de ocupată ca și acum, învăța engleza, după ce studiase franceza. Dar de cînd ne însoțiserăm, interesul ei cultural se topise. Cu gospodăritul nu se omora nici acum, fiindcă menajul ni-l făcea o văduvă în vîrstă, și de altfel, atît ea cît și eu luam numai masa de seară, împreună, acasă. La marele magazin de pe Lipscani, unde lucra — conducea un cîrd de fete cucuiete ce vindeau albituri — trebuia să stea mereu în picioare, cu ochii pe vînzătoarele, care fie nu găseau materialul cerut de mușteriu, fie nu se pricepeau s'o ducă pe doamna de nas să-și fixeze gustul, fie răspundeau în tîrșă, enervînd clienta („Clientul nostru — stăpînul nostru"), așa că ea era silită să alerge de la una la alta, atenuînd lucrurile, astfel încît cocoșneața să nu plece cu draci din magazin, care ar fi pierdut-o dintr'o neglijență, de mușterie. Înțelegeam că munca asta e sîcîitoare deci nu avea ce povesti — deși scenetele de acolo aveau sarea lor, formau o galerie a fatuității iritabile —, nu pricepeam însă de ce căzuse de tot interesul ei pentru literatură și arte (și engleza fusese lăsată baltă), dar fie că venea de

acolo plictisită gata, fie că eu o sastiseam, exprima în fiecare seară o amară tîrşă. Îmi aminteam de serile în care ne plimbam interminabil, ţinîndu-ne de mînă, de nu ne mai venea să ne despărţim ... Ce-i drept, şi pe-atunci era cam tăcută, blogodoream mai mult eu, dar simţeam că e atentă, iar întrebările puse din cînd în cînd erau o dovadă că este interesată de ce spuneam. Acum, nu — o privire posacă, vagă, apoi cîteva căscături discrete ... — Ce se întîmplă? Te plictiseşte ce-ţi spun? — Aa, nu ... dar mi-e un somn ... Şi cîte nu încercasem! Problema războiului se banalizase! Povesteam mici scenete cu haz de la redacţie sau chiar de pe stradă, încercam s'o implic în drama lui Luca, îi rezumam romane mai uşurele ... Nu, poveştile ar fi putut varia oricît, ceea ce o plictisea era povestitorul. I-am propus să renunţe la magazin, noi trăiam din puţin, cîştigul meu ar fi ajuns ... A refuzat! — Totuşi, acolo mă mai destind... Văd lume şi ... Apoi: Tu o să pleci pe front mîine-poimîine... Eu din ce-o să trăiesc? Mi-a închis gura. Într-o seară, pregătindu-se să se ducă la culcare, printre căscături, mi-a comunicat:— Ştii, e un bărbat care mă adoră... n'aş zice deloc că mi-e indiferent... Dar eu te-am ales încă o dată pe tine. Vezi cît te iubesc? Îl cunoşti, e de la voi de la ziar, Munteanu. Mai căscă odată şi dispăru în dormitor. Am rămas năuc. De ce-mi spusese asta, de vreme ce „mă alesese" pe mine? Se temea ca unul dintre cunoscuţii noştri să nu-i vadă pe stradă, sau la restaurant, sau la o cofetărie... şi să-mi comunice mie. Atunci, ar fi zis: — Dar nu ţi-am spus? Am rămas amici: doar nu-i poţi spune unui bărbat care te adoră „Nu-ţi permit să mă însoţeşti!" Nu se face. Şi de cînd dura asta? Unde se cunoscuseră?, că ea nu trecea niciodată pe la redacţie, nici el nu intrase într'un magazin cu articole de damă! Nu aveam nici un an de la căsătorie şi...De n-ar fi fost accidentul cu Mircea, n'aş fi fost atent la fraza ei informativă. În definitiv, era o femeie tînără şi drăguţă, şi cînd unei femei i se face curte nu e cazul să-l repeadă pe curtezan. Fraza ei semnifica două aspecte: mai întîi că el îi declarase focul ce-i seca inimioara, şi în al doilea rînd că ea receptase mesajul, se clătinase în faţa iubirii lui, reflectase şi — de-ar fi fost s'o cred —„mă alesese", or, toate astea nu se fac într'o întîlnire de un sfert de oră, nici măcar într'o oră jumate, la o cofe-

tărie mică, presupune o desfășurare oarecare de timp, cu argumente și contraargumente, zbucium și deliberare interioară etc. Cînd avusese vreme acest nou sentiment să se desfășoare? În timpul episodului cu Mircea? Spre sfîrșitul lui mai de grabă.. Poate că vechiul cavaler renunțase... Aș fi dorit să-i pun anumite întrebări de acest soi, dar dacă Irina avea un talent, acela era, desigur, de a ști să tacă. Ar fi tăcut și acum sau ar fi dat niște răspunsuri evazive, cu un aer îndurerat. I-a ascuns lui Milea, fiul fabricantului, legătura cu mine, cum mi-o ascunsese mie pe aceea cu Mircea, pînă cînd mă silise să aflu că rupsese cu el — dar nu cumva fiindcă începuse relația cu Munteanu? Și acum (după cît timp?) îmi notifica drept ceva încheiat un fenomen care începuse cînd? Fac parte dintre aceia care cred că orice complicație între doi oameni poate fi rezolvată printr-o discuție sinceră, deși practica mi-a dovedit că acela ce are ceva de ascuns se va fofila în continuare, umblînd cu fofîrlica, bașca declarîndu-se jignit. Atunci au început blestematele ipoteze. Poate că dacă fusese ceva, se încheiase; dar atunci, de ce mă mai anunțase? Ca să văd că e curtată? De ce îmi spusese că șovăise între noi doi? Nu era posibil să nu fac o legătură între atitudinea ei distantă din ultimul timp și aventura (sau ce-o fi fost) cu un nou admirator... La ce-mi folosea spiritul meu de observație, cînd nu înțelesesem ce se petrece cu omul de lîngă mine?... Sigur, există căsătorii vechi, obosite, cînd știi tot repertoriul celuilalt... micile lui manii, și o aventură de asfințit mai pune în mișcare cele sentimente; dar aici, nu trecuse nici un an... Dacă-l cunoșteam pe Munteanu ... Sigur că-l cunoșteam îmi era coleg de redacție: ne întîlneam pe coridoare sau într'unul dintre birouri, moțăiam din cap, uneori ne dădeam mâna, cînd împrejurările erau de-așa, ba chiar schimbam cîteva replici dacă era cazul. Era un băiat năltuț, blondănac, palid, cu ochii de un albastru apos, tăcut și care citea mult. În afară de astea nu știam nimic. Ba da, vorbea șoptit, nu-l auzisem niciodată ridicînd vocea. Făcea rubrica „Știri literare", pe care, aranjîndu-le puțin, le mai publica și prin alte ziare. Locuia, cu un amic, un poet, într'o cameră mobilată, mînca la un birt popular și era strîns la pungă.

M-am gîndit să fac pe detectivul particular. Irina pleca de-acasă pe la 7 și jumătate, ca să fie la magazin pe la 8.

Noi ne adunam la redacție în jur de 11. De data asta am pornit-o la 8, mergînd agale, spre magazin, unde am ajuns cam la 9 fără un sfert. Am întrebat de ea — vînzătoarele nu mă știau; nu venise încă. Redacția noastră era aproape. Portarul s'a mirat și nu prea. M'am dus în biroul meu, mi-am scris articolul și l-am predat secretarului de redacție. L-am întrebat de Munteanu; nu sosise. Trecuse nițel de 11. M'am interesat iar de Munteanu; nu era acolo. M'am dus iar la magazin: Irina nu venise. (Aflasem, cum am mai notat, că ea avea deseori „învoiri", pe care le completa prin ore suplimentare, fiindcă prăvălia închidea după 10 seara). Într'un roman polițist ar fi trebuit să iau o birjă, să alerg la casa lui — îi luasem adresa de la secretariat — și să ajung acolo exact cînd cei doi infami ar fi ieșit pe ușă; dar el locuia departe, într'o mahala, și la ora asta plecase, desigur, de acasă. M'am hotărît s'o aștept la magazin; dar cum trotuarul era strîmt, iar fluxul de oameni dens, am traversat strada și am intrat într'o cofetărie mică, de unde, prin geamul vitrinei, se vedea intrarea în magazin. Am cerut o cafea, dar pînă să-mi aducă infernala licoare, am zărit-o pe infidelă țopăind și dispărînd pe ușa prăvăliei. Mi-am sorbit băutura și m'am dus frumos la redacție, unde am început să corectez teancul de manuscrise pe care mi le lăsase secretariatul de redacție să fac un prim triaj. Deodată, apăru Munteanu, mai palid ca de obicei (sau mi se părea mie?), și îngăimă ceva. — Am auzit că m'ai căutat. Ai ceva să-mi comunici... — Eu?, m'am mirat. A, da, concurența vieneză ne bombardează cu articole despre destrămarea spiritului francez în anii din urmă... — Tocmai că nu prea mai este... — Atunci... Valori franceze contemporane. Știu că primești reviste, cărți... ești cel mai pregătit dintre noi... — Am scris prea mult despre chestia asta. De ce nu-l pui pe Luca? Și a dispărut. Articolul l-a scris Luca, dar nu despre asta e vorba. Munteanu avusese un aer straniu: pe jumătate speriat, pe jumătate agresiv. Atunci am avut o intuiție: m'am repezit la arhiva noastră, am luat colecția revistei rivale, am răsfoit-o, găsind repede ceea ce căutam. Am citit articolul (semnat M. Deleanu: cam semăna cu numele lui!) cu toată atenția și mi-am dat seama că era stilul redactorului nostru. Știam obiceiul său de a mai publica o dată, prin alte reviste, mistrofonțite oleacă, micile informații li-

terare tipărite la noi, dar de data asta era vorba de un întreg articol (*Decăderea culturii franceze*), ce lovea într'unul din stîlpii noștri de susținere. Am intrat în biroul lui. — Am citit ce-ai scris în revista inimicilor noștri... și am înțeles de ce m'ai refuzat adineauri. S'a zbîrlit ca un animal mic, gata de atac. — Și ce drept ai dum-nea-ta să mă controlezi pe mine unde scriu și despre ce scriu? — În general, nu. Dar cînd ataci, de la gazeta dușmanilor noștri, principiile noastre — războiul împotriva Centralilor —, atunci sunt obligat s'o fac. Mă privește chiondorîș. Adăogai: — Adevărat, războiul nu s'a decis. Dar tu ești o jivină lașă. Lucrezi ca o cîrtiță, pe dedesubt. Am plecat trîntind ușa. E adevărat că aveam dreptate, dar furia mea era o gelozie prost mascată. El era laș; dar și eu. Seara, mă așteptam ca Irina să întîrzie — avea de făcut ore suplimentare. Se scuză vag: — Azi am avut enorm de lucru... Ar fi trebuit să-i fi spus: — Ai făcut ore suplimentare... Azi, la 11 nu veniseși la lucru. N'am spus asta, și prin tăcerea mea am deformat caracterul căsniciei noastre! Avusesem încredere în Irina, și acum nu mai aveam. Tăcerea presupune acceptarea unei minciuni. Cînd într'o prietenie sau o căsnicie se strecoară o minciună, aceasta degajă toxine ce primejduiesc legăturile respective. Ea se ascundea de mine, eu mă piteam de ea. Nu bănuia ce furtună dezlănțuise cu replica ei, ce-ar fi trebuit să-mi măgulească orgoliul. Aveam certitudinea că azi-dimineață fusese la el, dar nici o dovadă. Ar fi putut să-mi spună că fusese la croitoreasă sau după niște cumpărături. Croitoreasa este marele alibi. A doua zi, detectivul a schimbat tactica: am plecat mai devreme ca ea, zicînd că trebuie să iau un interviu unui ministru. Am agățat o trăsură și m'am dus pînă la el, adică am coborît la un colț, mi-am găsit un post de veghe și m'am pus pe așteptat. Orele astea de pîndă sunt greu de suportat și de redat. Există o trepidație nervoasă a întregului organism, care produce un dinamism al corpului ce-l îndeamnă la acțiune: ai poftă să te bați, să spargi ușa adversarului, să vociferezi sau măcar să mergi în marș forțat zece kilometri, dar în loc de toate astea trebuie să stai nemișcat, să te uiți țintă la colțul de după care poate să apară, oricînd, ea, să nu-ți scape tocmai momentul esențial; singura acțiune la care ai dreptul e să consulți ceasul, la început din zece în zece minute, apoi la două minute și jumătate.

Timpul aleargă tot mai repede, cu viteza inimii celui ce fuge, dar totodată se tîrăşte tot mai încet, încît pare a tinde spre imobilitate. Ai impresia că de mai aştepţi zece minute explodezi, dar aştepţi trei ore. Irina n'a apărut, însă, prin jur de 11, Munteanu a părăsit vizuina, pornind ticăit, meticulos — probabil — spre redacţie. N'avea nici un rost să mă iau după el, în afară de asta ar fi fost posibil ca, din precauţie, Irina să mai fi aşteptat niţel în casă şi să apară la zece minute; am plecat sleit şi descurajat. Acţiunea mea fusese prostească, fiindcă nu era plauzibil ca ei să se întîlnească o zi după alta; dar dacă se întîlneau în pauza de prînz sau, ştiu eu, seara ar fi plecat ea mai devreme şi s'ar fi dus la el? Cu neputinţă n'ar fi fost, deşi era greu de crezut că nu puteau sta o zi fără să se vadă. Am plecat la redacţie, mi-am scris articolul, printr'un act de voinţă, fiindcă eram risipit tot, dar după asta m'am învîrtit niţel prin birouri, încercînd să discut cîte ceva cu unul şi cu altul, însă nimic nu se lega, încît pe la pauza de prînz am întins-o: am angajat o birjă pînă pe Lipscani (deşi era aproape...) şi mi-am reluat postul în primire, în cofetăria din faţa magazinului. Îmi dădeam seama că fac ceva fără rost, dar nu mă puteam stăpîni. N'aveam potol. Şi într'adevăr, iată că apăru Irina, ieşind pe uşa magazinului. Am plătit repede şi am urmărit-o, dar puţin timp, pentru că intră într'un mic birt unde se mînca bine şi ieftin. Am aruncat un ochi înăuntru: el nu era acolo. Da, dar ar fi putut să pice... I-am vegheat deci masa; n'a durat decît douăzeci de minute, după care, în calitatea mea de detectiv, am condus-o pînă la magazin. Abia am oftat de uşurare, că m'a cuprins altă neliniştе: dar dacă urmează să se vadă seara? Ar fi putut pleca la 7 sau chiar la 8, iar mie să-mi spună că avusese mult de lucru, şi ar fi fost chiar posibil să fie aşa. M'am gîndit să-mi ocup postul de observaţie pe la 6 şi jumătate şi să aştept — cît? M'am simţit brusc obosit, nu mai eram în stare de pîndă. Am schimbat tactica: o să mă întorc la redacţie, unde o să lucrez, iar pe la 8 voi intra în magazin; dacă o să fie plecată, mă duc şi eu acasă, şi de-o găsesc, bine; însă dacă întîrzie şi îmi vine cu orele suplimentare, eu o să-i spun că... N'o să-i spun nimic, nu trebuia să se simtă supravegheată... Dar dacă o s'o găsesc acolo? Va fi surprinsă, nu venisem niciodată pe la magazin. Am trecut şi era în prăvălie. A

fost mirată și nu prea, i-am spus că aveam poftă să luăm cîte-o friptură în oraș. S'a scuzat că era obosită și preferă să ne ducem acasă. Am zis că bine. M'a întrebat cum ieșise interviul — care interviu? A, da, nu se legase nimic, individul ocolise toate punctele nevralgice... Ajunși acasă, am încercat s'o atrag într'o discuție, schimbînd temele, dar era neatentă, se plictisea. Am luat atunci o carte și am început să citesc. Ea a strîns masa și s'a dus să se culce. Mă simțeam sleit, golit de toată hărțuiala asta, de orele de pîndă, care nu dovediseră decît că în ziua aceea nu se văzuseră, adică nu dovedeau nimic. A doua zi trebuia să reiau totul de la început, deși poate tot fără rezultat: dacă se întîlneau doar o dată pe săptămînă? Simțeam că nu mai pot îndura orele de pîndă, deși îmi dădeam seama că starea de agitație avea să mă oblige să pîndesc totuși, fiind eu singur și vînătorul, și vînatul; fiindcă dacă aveam să-i descopăr împreună, ce fel de victorie avea să mai fie și asta? A cui, împotriva cui? Și ce aveam să fac: să rup căsătoria? Asta ar fi fost reacția normală. Aș fi avut forța? Iar cînd voi pleca pe front, o să plece și el... Și pe urmă, dacă va mai fi un pe urmă, om vedea. Nu mai aveam forța să continui a face pe detectivul amator, dar nici puterea să renunț la urmărire. Ce vroiam, de fapt? Să ȘTIU. Însă mîine nu mai era posibil să repet renghiul cu interviul ministrului. A, da, mîine voi pleca în munți, cu niște generali care vor inspecta fortificațiile. O zi la munte, în definitiv... Un truc clasic, ca în toate anecdotele sordide ale genului. O să-mi iau un mic bagaj... NU, n'o să-mi iau nimic. Dar nici pe la redacție n'o să trec, mă poate zări preopinentul... Dimineață, cînd i-am spus, s'a tulburat. — De ce nu m'ai anunțat de cu seară? — Erai obosită... — Să-ți dau ceva călduros... La munte... — Oricum, o să-mi pun o manta de ofițer. — Atunci, un pachet cu mîncare... — Cînd ești cu doi generali, nu riști să mori de foame. — Să te duc la gară. — Mergem cu otomobilul. Dădea toate semnele unei femei îndrăgostite. Speriată, însă, era... Vedea în plecarea mea (inventată) o repetiție a plecării în război... Și, deodată, se repezi la mine, mă luă în brațe, plîngînd; dar se stăpîni. Nu, aș fi greșit să afirm că Irina nu ținea la mine. În ce consta iubirea asta a ei și de ce mai avea nevoie, atunci, de „unul în plus" (expresia asta am prins-o pe bulevard, de la o fată ce se certa

cu amorezul ei: „Și ce-ți pasă ție dacă mai e unu, doi în plus!?"). În definitiv, avem mai mulți prieteni și ținem la fiecare în parte; însă în relația dintre un bărbat și o femeie domină rigorismul cel mai exclusivist. Asta însemna că ea simțea pentru mine o afecțiune prietenească doar? Sau că dorea să i se facă de alții curte, să audă complimente excesive... Femeilor și poeților le plac asemenea măguliri hiperbolice. Mă simțeam totuși jenat, fiindcă-i stîrnisem o atare emoție într'o situație de farsă ieftină. Singura mea scuză retroactivă ar fi că asemenea farsă eu o trăiam cu un dramatism acut. Era pentru mine o aventură într'un domeniu neliniștit în care aș fi preferat să nu am nici un succes, fiindcă altfel nu aș fi știut ce să fac, simțeam că-mi stă creierul, ca un ceas stricat, de-aș fi aflat că Irina se duce la el. Tocmai acel firesc, logic, Desparte-te!, nu eram în stare să-l realizez. Iubirea era un termen mult prea general; de fapt, ce însemna ea pentru mine? Cărei valențe îi corespundea? M'am grăbit să plec. Am întins pasul și nici nu m'am dumerit cînd ajunsesem în fața casei lui, atît de adîncit în gînduri fusesem. Gînduri? Aș, la ce te poți gîndi într'o situație ca asta? Învălmășeli de imagini posibile, de replici posibile, de situații imposibile... Era, pur și simplu, o tensiune nervoasă extremă, ce mă forțase, aproape fără știrea mea, să lungesc pasul. În stările de extremă intensitate, mersul repede e o anume ușurare; dar acum începea partea grea și penibilă a situației: așteptarea! Tremuram de emoție, îmi lungeam gîtul s'o văd venind, ca un amorezat la prima întîlnire, de care depinde viitorul iubirii înmugurite, și în același timp mă rugam — cui? — să nu apară. Las' să fie o năzăreală de-a mea... și-mi scormoneam argumente din care reieșea că toată construcția mea pornise de la o vorbă aruncată de ea — ca să mă facă gelos? — și din care nucleul rațional ar fi fost doar declarația lui, mai mult sau mai puțin explicită; însă toate argumentele astea nu mă făceau să mă urnesc din loc și să nu consult ceasul puturos, ce se mișca lent, cu o lene ucigătoare. Mi-am spus atunci că dacă Irina ar fi avut intenția de a se duce la el ar fi plecat îndată după mine, încît ar fi ajuns cam la o jumătate de oră în urma mea, n'ar fi așteptat să se facă 11, oră la care el ar fi trebuit să fie la redacție, așa că aș fi putut pleca liniștit. Dar unde să mă fi dus? La redacție — oricum nu, fiindcă ar fi aflat

el și i-ar fi comunicat seara sau a doua zi, și farsa mea ar fi reieșit în tot ridicolul său penibil. Dar dacă Irina ar fi trecut întîi pe la magazin, și pe urmă ar fi venit la el? În definitiv, prezența lui la ziar nu era foarte necesară, ar fi putut să-și depună flecușteţele mai pe seară, ba chiar adusese de ieri un teanc mai mare, lăsîndu-și o provizie pentru a doua zi... Între timp se făcuse 9 și jumătate, eu eram leoarcă de sudoare și... lovitură de teatru, ușa se deschise, încet, iar Munteanu ieși afară. Abia am avut timp să mă feresc... El porni cu un pas leneș, ticăit, iar eu m'am luat tiptil după el. Tot n'aveam ce face. Era prea devreme pentru redacție (pe unde nu ar fi trebuit să calc), prea tîrziu pentru o întîlnire cu ea. Poate vroia omul să-și cumpere cîte ceva din oraș. Dar tensiunea mea nervoasă nu mai asculta de raționamentele mele bifurcate, așa încît l-am urmărit cu precauții inutile, de vreme ce el nici nu se sinchisea, nu întoarse măcar o dată capul, nu se opri la o vitrină... Pornisem pe o cale care nu mai era a iubirii: găseam pretexte să plec de acasă, pîndeam dîrdîind la colț, urmăream un om insignifiant pe stradă, și toate aceste stratageme, poate inutile, dovedeau că dragostea noastră se sfărîmase, fiindcă dispăruse încrederea. Îmi ziceam că procedam meschin și sordid, însă raționamentul meu nu avea nici o putere asupra influxului nervos. Eram mînat (ăsta e termenul!) de trepidația ce pusese stăpînire pe mine. Eu eram vînătorul, iar Munteanu vînatul? Însă în realitate, el avea cheia enigmei și — probabil — era în posesia diamantului ce mi se furase. Umblînd așa, în prostie, constatai că mă aflam în fața sediului inamicului nostru, iar Munteanu, cu același pas plictisit, urca scările imobilului unde se afla ziarul adversarilor. Urmărisem o rață sălbatecă și dădusem peste vulpe. Îl voi aștepta aici, și la ieșire îl voi opri și-am să-i spun cîteva vorbe, să-l usture. Ei, și după asta? Să-l anunț pe director că Munteanu juca joc dublu... Și acela ce-o să-i facă? Să-l dea afară? L-ar fi angajat rivalii noștri... Și pe urmă, în acea epocă de neutralitate, în care soarta războiului nu fusese decisă, nici măcar noi nu ne deciseserăm... atîția jucau joc dublu. Nici de director nu eram sigur... Pe de altă parte, fiind angajat la noi, se va abține să se desfășoare dincolo, pe cînd dat afară ar scrie cu parapon articole politice înfipte. În fine, n'aș fi vroit ca „ei" să-și dea seama că

eram cu ochii pe urmele idilei lor. Vroiam o dovadă, cu care, de altfel, n'aș fi știut ce să fac. Dar cînd l-am văzut ieșind, m'am ferit automat și m'am luat după el iar. Nu avea nici un rost, se ducea probabil la redacția „noastră", unde eu hotărîsem să nu mă prezint. N'avea nici un rost să-l mai urmăresc, dar, cum se zice, mă trăgea ața să umblu după umbra lui. Eram cam zăpăcit, nu eram atent pe ce străzi mă ducea, cînd am rămas cu gura căscată, trezindu-mă în fața magazinului, în care el dispăru cu nonșalanță. M'am dus iar la cofetăria din față, comandînd o cafea pe care am și plătit-o. Ajuns aici, trebuie să precizez că, prins de focul polemicii, urmărind manevrele, modul de funcționare a spionajului junkeresc-cacanic, n'am notat că printre cei ce mizau pe Puterile Centrale se aflau și Conservativi, oameni de vază, patrioți sinceri, speriați de expansionismul țarist, dar care preferau și bismarckismul feudal democrației franțuzești. Mai erau și cîțiva socialiști, ce gustaseră din deliciile siberiene, refugiați la noi, obsedați de autocrația țaristă, inși ce militau sincer. Fata care servea se obișnuise cu domnul care cerea o cafea, pe care n'o bea, zbughind'o pe ușă. Credea că eram de la poliție. Nici de data asta n'am băut-o, fiindcă Irina a și apărut, agățată la brațul lui. Era veselă și animată, îi povestea, probabil, ce noroc a dat peste ea pentru că eu aveam să lipsesc toată ziua și să mă întorc abia spre prînz, a doua zi. A trecut o birjă pe lîngă ei, au înhățat-o, eu am avut ghinion, n'am întîlnit nici una, așa că am zorit spre casa lui. Cînd m'am trezit în fața ușii am rămas ca vițelul la poarta nouă. Ce era să fac aici? Să-i aștept — cît? De vreme ce Irina știa că aveam să sosesc abia a doua zi, spre prînz, era firesc să rămînă noaptea la el. Am umblat, ca năucul, pe străzi, am gustat ceva la un birt, m'am dus acasă, unde nu eram în stare de nimic: am răsfoit ziare străine, cu știri de pe front, dar încă nu puteam să mă concentrez, într'atît catastrofa mea mă absorbea într'o măsură mai mare decît măcelul teribil ce continua în jurul nostru. Acum, situația era clară. Ce urma să fac? Dar ajuns aici, mintea mi se înțepenea, refuzînd să meargă mai departe. Trepidația nervoasă nu-mi îngăduia să fac nimic. Spre seară, m'am dus — ca prostul, dar trebuia să umblu — la magazin, nu, nu era acolo. Am mai mers pe străzi, asta mai mă descarcă nițel, apoi m'am întors

acasă — dar dacă venise? Nu s'a întors. Nu sunt în stare să povestesc noaptea aceea. Încercam să mă gîndesc rezonabil la viitorul relațiilor cu Irina, dar angrenajul nu funcționa, se blocase. Să-i spun că mă despart de ea? Dar poate că ea nici n'o să se mai întoarcă acasă, o să rămînă la el, definitiv. Nici nu eram un soț gelos, mînios, jignit în demnitatea lui de proprietar, eram umilit, năuc, destrămat. Asta să fie dragostea? Sau s'o primesc mîine cu niște scatoalce? N'aveam poftă de scandal, mi-era silă de mine și nu mă descurcam deloc în sentimentele mele năclăite. Nu, ură pentru ea nu simțeam, nici dorință de răzbunare, toată furia era îndreptată împotriva mea, care nu reușisem să-mi țin atașată o femeie nici un an. Mă ridicam de pe un scaun, făceam cîțiva pași, mă așezam pe altul. Încercam să revin la sursele fundamentale, să recitesc din Epictet, Marc Aureliu, Montaigne... nu, nu înțelegeam nimic. „Vocea rațiunii în om..." nu răsuna. Cînd s'a făcut dimineață, am țîșnit ca din pușcă. M'am dus întîi la părinții ei, pe care vizita mea i-a speriat, bieții oameni, abia am reușit să-i liniștesc explicînd că lipsisem din oraș și etc. Știam că nu dormise acolo, dar anulam un alibi. M'am dus la magazin. Mi-a ieșit înainte, veselă. — S'a întors eroul din bătălie?! — De ce n'ai dormit acasă? — Am rămas la părinți... — Nu-i adevărat, de-acolo vin. — Cînd te-ai întors? — Nici n'am fost plecat. Inspecția s'a amînat, din motive secrete. — De ce nu m'ai anunțat? — Am venit la magazin să-ți spun, dar... tocmai atunci ieșeai cu el la braț. Ați luat trăsură. Am luat și eu una, v'am condus pînă la locuința lui. — De unde știi unde stă? — Am pîndit multe dimineți ușa aceea... ca să văd dacă nu vii... Zise grav: — Nu mi-aș fi închipuit că ești atît de... — Întreprinzător? Fiindcă te iubesc. Se încruntă puțin: — Așteaptă-mă nițel, și pe urmă plecăm împreună. Am să-ți explic tot.

O iubeam așa de tare, sau eram, cum am fost totdeauna, mai abil și încăpățînat?! O întrebare pe care nu mi-am pus-o atunci! Mă lăsasem mînat de influxul nervos, iar rațiunea, cîtă mai rămăsese, își luase menirea slugarnică de a-mi justifica impulsurile alandala; de fapt, cam asta e treaba ei, a rațiunii, în mai toate împrejurările, în cele amoroase totdeauna. Mă aflam atît de sleit psihicește, încît eram în stare — din slăbiciune, nu din tărie — să accept orice: și

adevărul, și o minciună, și într'atît fiersesem în creierul meu toate ipotezele, încît de mi-ar fi spus: — Am hotărît să ne despărțim! aș fi ridicat din umeri, chit că după aia n'aș fi știut ce să fac. Prezența ei îmi apăra, îmi masca o fisură a mea, mie necunoscută. Mă apăra de singurătate? Dar acum, oricum, tot singur eram. Cu ea sau fără. Am bombănit: — Numai de-ar începe războiul acela odată! Atunci a survenit Irina, avea o figură veselă, și m'a tîrît, din fericire, în apropiere, deși cred c'aș fi mers așa, oricît, la o plăcintărie aproape goală, unde a comandat, pentru mine, două porții de plăcintă cu brînză — îmi plăcea! — și un pateu cu crenvurști interiorizat, era o mică atenție, probabil ca să alunece mai ușor știrea divorțului... Mă uitam cu silă la alimente, dar m'am trezit înfulecînd, și abia la sfîrșit mi-am dat seama că zilele astea nici nu mă atinsesem de mîncare. Ea mă privise tot timpul, atunci observasem. Cu o voce mică, dar fermă, nițel nazală, îmi ținu un mic discurs: — El mă iubește foarte mult, într'un mod dramatic și... politicos, vreau să zic plin de respect. Înțelegi și tu că un asemenea om nu poate fi repezit ca un... un golan. Am folosit seara în care știam... crezusem că nu vei fi în oraș, ca să am o discuție lămuritoare. De-aceea m'am dus la el. Trebuie să înțelegi că o femeie căreia i se fac declarații de amor nu-l poate repezi pe bărbatul respectiv. E flatată. (Mică pauză). I-am explicat că mă ține lîngă tine nu numai căsătoria, ci și un atașament special. Cum să-ți spun?... Cînd te văd foarte obosit, mi se strînge inima... Sau că ești îngrijat... Mereu mă gîndesc la tine și... da, mă simt îngrijorată... Am mereu impresia că te afli în... primejdie. (M'am gîndit: Lasă, cînd o să fiu pe front, o să-ți treacă teama!). Am răspuns obosit: — Și ca să-i spui cît îmi ești de atașată ai rămas toată noaptea la el? — Se făcuse tîrziu, eram obosită. Am dormit acolo. (Repede:) — Are două camere, cu două canapele... Am dormit în cealaltă odaie, îmbrăcată. (Mi-am zis: „Femeia asta mă crede nătîng...“ Iar poetul I. D. îmi spusese că au o singură cameră cu un pat și o canapea. Dar n'aveam forța să reacționez). Am răspuns moale: — Cineva zicea că toate gusturile sunt în natură. Lucrurile în lumea asta sunt atît de sucite, încît e posibil chiar ca povestea ta să fie adevărată. Ea a mai comandat un pateu cu crenvurști — tot pentru mine! L-am mîncat. Mi-am adunat

puterile. — Ne aflăm împreună pe baza unui contract ştampilat la Primărie. Se poate face uşor un altul, care să-l anuleze pe cel dintîi. Furia proprietarului ultragiat că în ovăzul lui a intrat calul altuia mi se pare ridicolă. Mi-a răspuns amar: — Asta ai înţeles tu din ce ţi-am spus eu? — Din ce mi-ai spus tu se pot deduce cel puţin două ipoteze. Dar eu mă simt acum anesteziat şi nu pot lua o hotărîre. Dar după Mircea, Munteanu... Şi n'a trecut nici un an de la căsătorie. — Hotărîrea mea e luată, i-am spus-o răspicat şi lui: Nu mă despart de tine. I-am răspuns cinic: — El nu-ţi cere să divorţezi... A ridicat glasul. — Am rupt-o cu el, definitiv! Am continuat în tîrşă: — Mă simt netrebnic, adică netrebuincios. Tu eşti o fată practică. Stai cu picioarele pe pămînt. Ce nevoie ai de mine? A zis cu o voce joasă: — Sunt o fiinţă tristă, iar tu ai o stare de bucurie spontană, aeriană, chiar atunci cînd treci prin momente grele, glumeşti, asta îmi dă impresia că eşti în primejdie, dar în acelaşi timp bucuria ta aeriană îmi e necesară ca aerul. Fără tine simt că m'aş scufunda. Ne-am despărţit în stradă. Mi-a spus: — Astă-seară vino devreme, te rog. Am pornit spre redacţie. Mergeam năuc, dar treburile curente m'au cuprins în angrenajul lor, încît am funcţionat corect. Seara, acasă, nu ştiam cum să mă port, dar Irina era atît de normală, încît nu era posibil ca eu să fiu sanchiu sau să caut sămînţă de ceartă. Bîjbîiam după un subiect de conversaţie şi, ca dracu, tocmai acum, cînd ei... nu-i era somn... eu nu găseam nimic mai acătării. Ştind că războiul era calul meu de bătaie, serviabilă, Irina mă întreabă: — Cum merge frontul? — Tocmai, acum nu merge... S'a trecut de la războiul de mişcare la cel de poziţie... Adică, inamicii, bine fortificaţi, caută, fiecare, să-l scoată pe adversar de pe poziţiile lui, dorind o înaintare spectaculoasă, care să-l silească pe celălalt să se retragă pe toată linia. Asta se numeşte spargere de front. — Şi deocamdată nu reuşesc nici unii, nici alţii. Forţele par în echilibru. Dar se macină grozav. Şi material, dar şi omenet mult. — Şi... ce-o să fie? — Deocamdată, cît forţele sunt în echilibru, se află şi la noi indivizi ce fac joc dublu: mizează şi pe negru, şi pe roşu. De pildă lepădătura aia de Munteanu... Vorba asta necugetată mi-a scăpat din gură fără să mă gîndesc că-mi aprind paie'n cap. Nu făcusem noi doi pace, sau măcar armistiţiu? De ce s'o zădărăsc de pomană? Şi

de ce să afle scîrba de Munteanu că-l văzusem ieșind de la Tarapana? Dar dacă vorba zboară n'o mai poți înghiți înapoi. Irina se zburlise toată. Zise cu voce înceată, dar agresivă: — De unde știi tu? Am adoptat un ton neglijent povestindu-i cum „trecînd întîmplător" pe lîngă redacția adversă (asta era o minciună...) l-am văzut pe Munteanu că ieșea de acolo, l-am urmărit (nici eu nu știam de ce) pînă cînd a ajuns la magazin și a intrat. Restul îl știa. Irina s'a încruntat, își adună gîndurile, apoi spuse pe un ton de conversație: — Știi că el publică mici informații despre teatre, artiste, cărți și reviste — pentru voi; apoi le mitocosește și le mai dă și pe la alte gazete. Mai cîștigă un ban. Poate le dă și ălora... tot din astea... — Se poate. Dar le scrie și articole. De pildă, despre prăbușirea culturii franceze. Semnează cu un nume apropiat de al lui și îi recunosc ticurile, că stil nu are. Irina sări friptă: — Asta e o presupunere, că de știut, n'ai de unde. Am răspuns blazat: — Ba știu. Avem și noi acolo oamenii noștri. Ea tăcu, pălind. — Și-ai să-l reclami directorului? Am ridicat din umeri, plictisit. — Nu mă ocup cu d'astea. Cu rîs rău: — Altfel, nici de director nu garantez... cu familia lui teutonă. Amar: — Nu mai am încredere în nimeni. Ea oftă. — Mulțumesc! Seara noastră de împăcare sfîrșise prost. Și asta din vina mea. A spus neutru: — Sunt obosită. Mă duc să mă culc. M'am ridicat și eu. — Sunt frînt de oboseală. Abia mă mai țin pe picioare. Ne-am împăcat în pat, unde fiecare și-a onorat îndatoririle, conștiincios. Dar entuziasmul dispăruse. De-a doua zi, relațiile noastre au intrat în normal. Dar ce înseamnă normal? Eu nu mai pîndeam la ușa lui, nici în fața magazinului: însemna asta încredere, sau indiferență? Din relațiile noastre lipsea firescul. Eu mă făceam că uitasem ceea ce nu putea fi uitat, ea căuta poate altă metodologie a întîlnirilor cu el; sau — e posibil — nici nu se mai vedeau deloc. Chestia gravă era că nu mai eram obsedat de relațiile lor. Să zic că nu-mi mai păsa ar fi să mint; însă îmi venise în minte o vorbă veche: Dragostea cu sila nu se poate! Și aveam impresia că ei îi lipsea acum, pentru mine, tocmai asta: dragostea. Exercitasem presiuni continue, alt pretendent nu găsise. Dar atunci, de ce mai stă cu mine? Să fi fost Munteanu un becher înrăit? Nesiguranța războiului? Sau mă prefera totuși pe mine, și „celălalt" fusese o simplă

aventură? Mintea mea nu era în stare să meargă mai departe: se blocase.

Dar înainte de-a pleca pe front, am mai trecut printr'o întîmplare, care însă nu mă privea direct, deși m'a atins în inimă. Mă duceam la un deputat palavragiu și nu prea influent, căruia vroiam să-i iau un interviu, nu de alta, dar intenționam să-l frec, să-l pisez, cu românii din Transilvania, să vedem ce dă din el, de fapt din capetele din cercul său, și apoi cum o să se descurce directorul T.C. Măcriș. Nu-mi ceruse nimeni interviul ăsta, dar știam că directorul se dă în vînt după așa ceva. Cum mergeam cam tândălind și încurcînd străzile (era un cartier șic, cu vile și străduțe mici), dau de mașina directorului, care stă cu botul la mine, în fața unei viluțe din astea; noroc că șoferul meșterea nu știu ce la motor, așa că întors cu spatele la mine. M'am tras după colț, la timp, ca să-l văd pe director ieșind, vesel nevoie mare, cu vestita lui servietă neagră, doldora de hîrtii. M'am făcut că sun la o ușă oarecare, așa că mașina a trecut zdrăngănind pe la spatele meu, iar eu, numaidecît, m'am înființat în fața viluței. Am sunat. A ieșit o femeie corpolentă, ce se zgîia urît la mine. Am surîs fermecător. — Aș dori să vorbesc cu doamna Hilda, dacă e acasă... — Acasă este, a lătrat voinica, dar acum nu poate. — Cînd să revin? Bărbata a ridicat din umeri. — Peste fo doo ceasuri, dacă n'o pleca. Am salutat politicos și am luat-o din loc. Și dacă m'ar fi primit, ce i-aș fi bîlbîit? În definitiv, ce-mi păsa mie că Măcriș, după ce-și expediase divorțata în mutterland, trăia cu zvăpăiata sa cumnățică, în vreme ce fratele fostei lui neveste și soțul Hildei, absorbit de straturile petrolifere de la Câmpina, nu-și frecventa nevasta? Ducă-se pe pustii! Dar tot urmărindu-i pe Munteanu și pîndindu-l la ușă, prinsesem năravul. Și cînd dădui colțul, întorsei capul: Rău îmbrăcată, șleampătă și nețesălată înainta băiețește tînăra nevastă a lui Luca. Se opri înaintea vilei Hildei și sună la ușă, apoi intră. Deci era așteptată. O idee îmi hurui în țeastă, dar m'am scuturat de ea — prinsesem năravul lui Ioan: să văd în orice scenă anodină un mister. Banalul masca doar o situație complicată. Mi-am văzut de treabă; dar deputatul meu plecase, sau se pitise... naiba să-l pieptene. M'am întors pe aceleași străzi și ajungînd în fața casei lui Hilde văd un moșneguț cu mustăți, uniformă cenușie

și șapcă; se plimba cu mâinile la spate. Îl salut. — Mata ești portar aici? Moșneagul, țeapăn și fudul: — Eu sunt! — Doamna Hilde locuiește singură aici, sau mai stă și altă familie? Moșul mă privește chiondârîș: — Da de ce vrei să știi!? I-am dat de-un țoi și l-am umanizat. — Păi cum să'mpartă casa cu alții? Are balta pește! Da de ce mă ischitești? — Eu? Deloc! Da' ai văzut-o pe fata aia care a intrat? — Cum să n'o văz, că nu's chior?! După ea umbli? Să știi că-i zurlă rău. — Vine des? — Oho! Uneori doarme aici. I-am picurat niște bănuți și am plecat. Intrasem la idei. În definitiv, mi-am zis, dacă Hilda se plictisește și-și face prietene romăncuțe, treaba ei. Dar ce soi de prietenie o mai fi și asta? Așa de simplă să fie treaba?

Nu mai aveam poftă de enigme, îmi ajunseseră șocul prin care trecusem, cel prin care trecuse — trecea — Luca, mi se făcuse lehamite! Că Hilda era cam săr'tă de pe fix — își comandase acum un portret ca florăreasă, cu un coș de flori alături — și cam stricătică, auzisem din multe părți, iar cum nevasta poetului era cam zurlă, se potrivise sacul cu peticul, prietenie la toartă. Dă-le naibii! Oricum, n'aveam să-i spun lui Luca tărășenia, ar fi căzut la idei, pe degeaba poate, — sigur că ea nu-i spusese nimic soțului —, iar el ce i-ar fi reproșat? N'ar fi avut ce. Oamenii de treabă sunt dezarmați față de ticăloși — aceștia lucrînd pe furiș, lovind pe la spate, unde cu gîndul nu gîndești, și bine organizați, legați prin păcatele lor cele multe. Mergeam grăbit spre redacție, dar capul începuse să-mi funcționeze și nu'l mai puteam opri. Sigur, se împrieteniseră, foarte bine, adică foarte rău, dar pentru asta trebuia să se fi cunoscut undeva. Era foarte puțin probabil ca Hilde să fi știut pe una dintre anonimele amico ale tinerei, iar aceasta, pe director nici nu-l cunoștea... nu pusese piciorul la redacție... Singura ipoteză plauzibilă ar fi fost că s'au văzut la Teodor-Buzău, as al baroului și un fel de unchi și tutore al zurlei. Ce-i drept, tînăra, plecînd de sub acoperișul ghiujului, manifestase un fel de repulsie față de acesta, ca neom pus pe ghiftuieli și crailîc, ce o silise o dată (sau de cîteva ori) să fie servită ca trufanda unor oaspeți de marcă, sau de mărci, spre scîrbirea fetei, care îi purta ranchiună, fiindcă, zicea ea, „nici măcar nu mă făcuse servitoare, ci, mai rău, nici nu existam pentru el, nu mă vedea, pur și simplu nu mă vedea". De

ce să n'o fi crezut pe cuvînt? Chiar şi mincinoşilor li se întîmplă, din cînd în cînd măcar, să spună adevărul, ca să te deruteze, dar nici aşa să n'o luăm, adică starea anterioară nu făcea imposibil faptul ca tînăra Doamnă, în noua ei situaţie, să-şi viziteze uneori oarecum ceremonios, unchiul, tocmai pentru a marca diferenţa. Pe de altă parte, prusacii răspîndiţi prin Valahia — tot cu treburi economice — trăgeau spre primitoarea casă a lui Teodor-Buzău ca pilitura de fier spre magnet, unde dădeau buzna boieretul şi coconetul al căror cord jinduia după Walhalla, ca şi cei cu poliţe dolofane la Ceres (soc. de export-import, cu capul la Viena), sau chiar la generosul as al baroului, la care bănetul curgea gîrlă. Era firesc ca sprinţara Hilde, ca exilată în Isarlîk, să frecventeze casa acestui amic făţiş al Puterilor Centrale, unde să fi cunoscut pe nepoata patronului, să se împrietenească repede — zurle amîndouă —, şi tînăra, apoi, s'o viziteze. Ipoteza era ambiguă; pe de o parte, inocenţa relaţiei era posibilă, pe de alta, interesul Hildei pentru treburile valahe, ca şi unele obligaţii (presupuse) ale junei faţă de fostul tutore, să se conjuge în aceeaşi afacere. Îţi vine greu uneori să-l crezi pe un om cinstit, mincinos, tot aşa cum pe un potlogar nu-ţi vine să-l crezi în stare de o faptă inocentă. Războiul înflăcărase continentul, iar neutralitatea noastră se apropia de sfîrşit, astfel încît jocul celor două părţi se înăsprise, minţile noastre deveniseră suspicioase, mai agere, dar eram uneori bîntuiţi de halucinaţii. Era vremea suspiciunii, pe care cei ce n'au trecut prin asemenea epoci nu şi-o pot închipui. Au existat şi oameni de caracter, eminenţi, printre procentrali. Dar de ce să le bănuim pe cele două tinere ştiurlubatece de negre intenţiuni? Iar nevasta Poetului ar fi avut informaţii de unde şi de ce fel? Nu părea prea fidelă soţului, însă vizitele ei pe la amice, fie şi anonime, nu-i aduceau ştiri confidenţiale. Dar dacă amicele erau măritate — sau aveau prieteni — aflaţi în confidenţa zeilor? Însemna să mergem mult prea departe cu presupunerile. Nu-i dracul aşa de negru. Iar cît priveşte ziarul nostru (de care ea nici nu se interesa), vorba lui Ioan: — E un complot de seară ce se află de vînzare. în fiece dimineaţă, la toate chioşcurile... Am dat gîndurile negre la spate şi mi-am văzut de treabă. Deşi mă minunam: Tînăra avea o situaţie materială decentă, dar, cît de zăpăucă să fi fost,

era cu neputință să nu se întrebe: „Dar eu, cînd Luca va fi plecat pe front, ce voi face?“

Matei pică la Emilia într'o seară. Ea, firește, era singură — Marcu plecat cu treburile lui, cu „poliftica“. Nu se mai văzuseră de mult, și Emilia rămase nițel mirată de aerul lui de tinerețe. Slăbuț și brunețel, avea totuși un aspect de om energic, dar care nu era nici mînios. nici agitat, ci vesel; și de n'ar fi fost privirea lui ageră, dar cam tăioasă, ai fi spus: Uite un om fără griji; dar cum Emilia îl cunoștea, constată: „Iată un om de acțiune, în acord cu el însuși“. Ea avu intuiția că omul de acțiune nu era Marcu-deputat, membru în două Consilii de administrație, ci Matei, cel care, în tăcere, lucra pentru victoria socialiștilor, fără a fi un om al zilei, o figură de suprafață, ce-ar face mereu declarații publice. Alungă gîndul, ridicînd din umeri: fiecăruia partea sa. Așezîndu-se în fotoliu Matei observă că Emilia arăta neschimbată: suplă, în tensiune, cu figura ei ovală, atentă, dar închisă în sine; plutea însă deasupra sa o umbră de oboseală și tristețe, Își atinsese țelul: era iar profesoară, și încă în Capitală — Marcu făcuse, ce mai, carieră, nu din cea spectaculoasă, ci din cea solidă, i se vîntura numele pentru un post de subsecretar de stat, nu chiar acum firește, mai tîrziu, probabil; cu banii stăteau bine, făceau vizite și primeau musafiri, alții și altfel, desigur, decît odinioară, la Huzurei, Ioan, ajutor de judecător, înflăcăratul Marcu, pofticios de „poliftică“, dar cam golănel, agitatul Luca, aspirînd la poezie, și el, Matei, un elev eliminat din licee și gonit de sub streașina părintească drept „revoluționar primejdios“ cei ce se adunau la Miron Perițeanu, judele exoflisit, devenit un fel de Socrate, poate fiindcă fusese izgonit din magistratură și nu-și mai părăsea odaia, din pricina anchilozei picioarelor, dar nu numai de aceea poate. Silit de singurătate și dureri, Miron învățase să gîndească asupra naturii lucrurilor și căuta să-i învețe și pe discipolii săi, cu unii reușise mai mult, cu alții mai puțin, iar cînd își încheiase misiunea, murise rîzînd de propria sa moarte. Ce mai proiecte, încrucișări de idei moțate și nemoțate, în acel sat prăfos și canicular vara, inundat de noroaie toamna și primăvara, bîntuit iarna de vifore și troienit, satul excentric din Bărăgan — Platonești! Și fiecare urmîndu-și vocația sau destinul, dînd de greu,

înfruntîndu-l sau ocolindu-l, ajunsese cineva sau undeva. Era prea devreme pentru un bilanț, mai ales că urma o cataractă prin care toți trebuiau să treacă. — Destinul, zicea Matei, este o tensiune dialectică dintre temperament și mediul concret, social-istoric. Însă că Marcu, dintre toți, se aranjase cel mai bine, își făcuse culcuș cald — socialmente vorbind —, avea poziția cea mai în față și cea mai solidă era neîndoielnic. Dar Emilia nu visase asta?, un post de profesoară și un bărbat dinamic, în stare să răzbească — fiindcă Marcu, înainte chiar de a-și fi ales un partid, striga că el vrea să facă o carieră de mâna întîi — ar fi avut toate motivele să fie mulțumită. Atunci, de ce această tristețe? Poate o înșela? Dar fusese clar de la început că făcea parte din acea categorie de bărbați berbanți ce curta toate cucoanele mai acătării, iară fără consecvență și rezultate statornice, mulțumindu-se cu scurte aventuri ardeiate printre artistele veleitare, zbănțuiri pe care le uita repede, ca și cum n'ar fi fost. Matei intui că nu e bine să înceapă dînsul vorba despre Marcu, de aceea întrebă: — Cum merge cu școala? Emilia cu un surîs ce se dorea vesel, și era de fapt trist, răspunse: — Am griji cît un ministru, poate chiar mai mari, fiindcă acela are de-a face cu oameni formați, pe cînd eu am grijă de a forma oameni. E o răspundere mai mare ? Matei surîse. — Da. A schimba această societate care slutește omenia din oameni. Emilia făcu gest, ca și cînd ar fi alungat o muscă — Pedagogia, continuă ea, crede că toți copiii, chiar și cei dezavantajați, au un talent, o vocație, mai precis: o calitate. Totul e s'o descoperi și să-l îndrumi pe elev spre ea. Copiii nu se descurcă singuri, au năzăreli, porniri refulate. (Pauză). De altfel, cred că părinții sunt ființele ce-și înțeleg cel mai puțin copiii. Matei (grav): — Depun mărturie că ai dreptate. Fiindcă ei au idei preconcepute despre copiii lor și refuză să priceapă că aceștia sunt niște ființe altfel dotate, diferite. — Ce face mama ta? se interesă plictisit profesoara. — Mulțumesc bine, se senilizează rapid. Sunt nedrept, senilă a fost ea de cînd o știu. De fapt, ceea ce numim senilitate nu e ceva calitativ nou, ci doar îngroșarea anumitor caracteristici dintotdeauna și dispariția altora, mai delicate. Trăiesc într'un trecut deformat, devenind opaci la prezent. Trebuie să renunțăm la ideea bătrînilor înțelepți, sfaturile lor sunt mai mereu greșite. — De aceea copiii sunt mai inte-

resanți, fiindcă reprezintă viitorul. — Există, reluă Matei, dintre aceia care vor să cîștige repede și mult, iar dacă nu pot deveni bancheri, ajung pungași de buzunare. Capitalismul i-a învățat că banul este iarba fiarelor, totul e să ai avere, nu interesează cum ți-o faci. Important nu e să muncești, ci să fii șmecher. Și am mai observat ceva. Am organizat o serie de prelegeri populare, ținute însă de mari specialiști, pe teme diverse: despre cosmos, formarea Terrei, apariția vieții pe pămînt, evoluționismul și cîte altele. Ei bine, sălile sunt pline, vin elevi, tineri muncitori, dar majoritatea sunt meșteri în vîrstă. Se vede că sunt obosiți. dar iau notițe pe caietele lor, pun întrebări ... Emilia, rece: — Ei, și ce-i cu asta!? Matei: — Aș zice așa: Oamenii nu se împart numai în cei ce știu și cei ce nu știu, ci cu osebire în cei ce vor să afle și cei ce cred că nu mai au de aflat, de la nimeni, nimic. Cei ce cred că au multe de învățat chiar și de la copii, și alții, eventual savanții, care știu tot, tot, tot și nu mai au nimic de aflat de la nimeni. Curiozitatea e o formă a inteligenței. Dar, în definitiv, oricît ar fi profesorul de bun, o mare importanță o au familia din care fac parte copiii și societatea în care vor intra, care-i va forma sau deforma. Emilia oftă. — Avem și discuții cu părinții, aproape toate inutile, fiindcă dacă părinții nu sunt chiar toți stupizi, ei sunt toți cum să le zic opriți, pietrificați. Din fericire, mai există și ... imaginile răsturnate, cum ai fost tu de pildă. La vîrsta revoltei puberale, copiii sunt cuprinși de un spirit critic, rebel, și primii pe care-i judecă sunt părinții și, firește, profesorii ... Atunci e momentul să te apropii de adolescent, să-i cîștigi încredere și ... Matei: — Există, desigur, și temperamentul năvalnic, molîu, îndărătnic. Emilia oftă iar — Din păcate, imaginile răsturnate ajung și la răsturnare de valori. Un băiat de doctor îmi spunea: „Tata e doctor, muncește de-i iese sufletul și tot tragem targa pe uscat ... Tatăl lui Iordăchescu, medic și el, nu se omoară cu firea, dar e plin de bani. Au o vilă di granda, niște mobilă mamă-mamă, iar colegului meu (are și o soră, mai mărișoară), părinții le oferă săptămînal cîte-un ceai dansant ... Să vezi acolo bunătăți, chiar și băuturi, ce toalete au puștoaicele, de spaimă, și pe urmă punem gramofonul să cînte tangouri ultimul răcnet, le dansăm la sentiment. Altele nu vă mai spun, că leșinați. Matei rîse. — Băiatul a prins legea de bază a capitalismului: inte-

resul poartă fesul. De cîte ori am auzit vorba asta ... — Tu rîzi, se irită Emilia, dar eu ce-i spun lui, că e măgădău mare ... Că tatăl lui e un om cinstit. în vreme ce doctorul Iordăchescu e un șnapan, jupoaie zece piei de pe bietul bolnav? O să-mi rîdă în nas și va ajunge la concluzia la care a și ajuns, de altfel: în viață, dacă e s'o duci bine, nu trebuie să fii cinstit ... ci șnapan. Matei surîse. — Șmecheria e inteligența prostului. Din punctul de vedere al justiției imanente, îți pot servi un argument: că acum, un băiat iute la minte, dar exasperat de sărăcie, tocește de-i sare cămașa de pe el, mănîncă, nu alta, cărțile, încît va ajunge un bun specialist și o să jupoaie zece piei de pe clienți ... iar băiatul lui Iordăchescu, avînd la paișpe ani tot ce-și dorește, o să se lase pe tînjeală, și mai tîrziu va trage mîța de coadă. — Mai e și moștenirea ... — Împărțită pe din două ... cu deprinderile lor, o toacă repede, că tipii ăștia atîta învață: să toace banii de la babacul. — Bine, se repezi Emilia, și eu puștiului meu ce-i spun? — Păi, că dacă o să muncească zdravăn, o să ajungă un specialist bun și o să aibă parale. — Din păcate, oftă Emilia, el asociază efortului sărăcia. — Atunci, spune-i că diferența de avere constă în faptul că Iordăchescu își alege doar clienți bogați, pe care-i jupoaie. Să facă și el tot așa. Dar pentru asta, trebuie să ajungă întîi doctor sau avocat, iar de-aia trebuie să tragă tare acum ... Cum!?, țipă Emilia, să-l îndemn EU să jupoaie ... E imoral. — Mai imoral e să nu facă nimic, rîse Matei. Poftele trebuie să fie puse la treabă, să devină productive. Emilia îngăimă: — Tocmai tu spui asta?! Parcă nu te-aș recunoaște ... — În definitiv, observă Matei, părerea mea o știi: într'o societate bazată pe profite, orice e avere se bazează pe ce e imoral, deși nu orice e imoral produce avere. Unii ajung la pîrnaie. Emilia, agasată: — Și în societatea voastră nu vor fi pofticoși de avere ? Matei: — Evident. În prima etapă va fi nevoie de muncitori calificați, specialiști ... Ei vor cîștiga mai mult, dar pentru asta trebuie să pună osul, iar calificarea lor, ca și cîștigul sporit se vor afla sub controlul societății, să nu meargă pe bun-plac și pe jupuială. — Și cum o să fie controlul ăsta? Matei rîse. — Mai ai și tu răbdare ... O nouă societate își creează formele suprastructurale. Dar sper, și fără această speranță nu se poate, ca acest spor să fie rezultatul cantității și calității muncii, două criterii îmbinate

care acum nu funcționează decît rar ... și cu ce rezultate minime ... Lui Matei îi stătea pe limbă s'o întrebe de Marcu, dar n'avea ce ispravă de-a lui să afle. Deputatul se stabilizase la *beau fixe* — și risca să pice peste cine știe ce iritare a femeii. I se păru, de asemeni, că ea, care-l primea altădată cu plăcere, de data asta — e drept că nu mai fusese de multișor la cuibul lor din Capitală — părea cam irascibilă. Dintr'un punct de vedere, își zicea, Marcu reprezintă reușita, pe toate planurile, pe cînd el, Matei, nu se proțăpise în fruntea bucatelor, rămăsese un avocat ce alerga de la bancă la sala Sotir, ducîndu-o binișor, își spunea el, dar tîrîș-grăpiș, din noua ei perspectivă. Ea se află, își zîmbi, în situația elevului ei, ce-și disprețuiește părinții și îl admiră pe Iordăchescu fiindcă știe să facă bani. La ce i-au folosit oare lui Matei, s'o fi întrebînd Emilia, atîtea calități, dacă nu-i folosesc la mare lucru? Matei spuse blînd: — Sărac nu e cel ce are puțin, ci bogatul ce jinduiește la foarte mult. În definitiv, nu-i nevoie de avere ca să fii mulțumit, ajunge un trai decent. Adăogă: Sub condiția de a fi pasionat de ceva. — De filatelie! zvîrli ea disprețuitor. Matei surîse. — Sau de revoluția socialistă. Emilia pufni: — Ați făcut-o fiartă! Vă lăudați c'o să opriți războiul. Și cînd colo, deputații voștri de la Berlin și Viena, de la Paris și Londra votează creditele de război. E drept că Jaurès s'a zbătut pînă-n ultima clipă ... dar a fost asasinat. Matei oftă. — Da, a fost o lovitură dură. Dar sunt situații în care rușinos nu e să nu reușești, rușinos e să nu încerci. Oricum, partidul meu e pentru neutralitate ... — Iar cînd România va intra în război? — Ne vom face datoria de cetățeni. Oricum, noi singuri nu am reușit să oprim măcelul. Emilia, cu dispreț: — Iată-te și belicos! — Nu sunt belicos, oftă Matei, dar cînd concetățenii tăi se află la greu, trebuie și tu să fii cu ei. Doar așa, atunci cînd va veni momentul, mă vor asculta. Fiindcă dacă războiul are un început el are și un sfîrșit. Iar cînd dai poporului arme, iar inamicul e înfrînt, de: Matei reținu iritarea din vocea femeii, pricepînd că ea nu i se adresa atît lui, ca persoană, ci ideilor pe care el le reprezenta. Poate nu era doar asta; în definitiv, se mîră, faptul că Marcu făcea carieră, iar el deloc ar fi trebuit s'o țină mîndră, iar cu el, cu vechiul ei prieten, să se arate mărinimoasă. Reușită și personalitate ... Reușita este, desigur, un rezultat al unei personalități puternice ... în anumite

condiţii date, dar depinde în ce domeniu vrei să izbîndeşti. Pasteur nu s'a dorit bancher, ci a vrut să vindece oamenii ... Miron nu s'a visat deputat, ci un om care gîndind el însuşi să declanşeze şi la alţii procesul gîndirii. „Eu, de altfel, îşi spuse zîmbind, niciodată n'am dorit să fac carieră politică ... De, îşi zise, ei i s-a schimbat situaţia socială, aşa că s'au modificat ideile şi sentimentele ... ... „Nu conştiinţa determină existenţa, ei existenţa determină conştiinţa." Ea se zurli: — Orice armată este disciplinată. Răspunse blînd: — O armată care porneşte în război e formată din corpuri de armată, regimente şi batalioane. La sfîrşitul războiului, ea devine poporul înarmat, plus cîţiva ofiţeri, majoritatea de obîrşie civilă, cam radicalizaţi. Iar dacă nea Muşat azi tremură de frica poliţaiului din colţ — un prăpădit —, după ce va fi înfruntat de atîtea ori moartea i se va modifica şi curajul. — Deci, tot mai crezi în ... — Revoluţie ? Dar ce scormoneşte jarul mai tare decît un război? — Vă credeţi deştepţi ... Dar de ce crezi tu că Ionel agită chestia cu împroprietărirea ... tocmai acum. Va astupa cu pămînt gura ţăranilor înarmaţi. — La propriu, sau la figurat, rîse amar Matei. Întîi asta va schimba mult harta sociologică a ţării. Apoi, ţăranii vor constata că sunt siliţi să plătească pămîntul şi, îngenuncheaţi de dări, vor vedea că nu se poate face agricultură intensivă fără atelaje. Vor avea nevoie de bani, vor împrumuta de la bănci, iar banca are logica ei, de fier sau ... de aur: cere procente. Înnămolit în datorii, ţăranul îşi va vinde din pămînt arendaşilor şi negustorilor, care au capital. Iar el va ajunge iar dijmaş sau pălmaş ... Emilia, strepezit: — Şi în cît timp ... se va petrece fenomenul ăsta? Matei, şopti: — Ştiu eu? Douăzeci, douăzeci şi cinci de ani ... Femeia sări în sus şi căzu iar pe scaun. — Formidabil sunteţi voi ăştia! Vă jucaţi cu deceniile ca alţii cu lunile! Matei replică blînd: — Fiindcă avem timp: ... Noi suntem singurul partid din lume care are timp ... Emilia, enervată: — Ştiu teoria ta: ca să devină din monarhie feudală republică burgheză, Franţei i-au trebuit două războaie, patru Revoluţii, două imperii şi trei regi, în total: nouă decenii. Matei rîse: — Asta nu e o teorie a mea, aşa scrie în cărţile voastre de şcoală ... Emilia, repede: — Dar uiţi, musiule, că au rămas în Europa patru Imperii. Matei, nonşalant: — Aa, astea se vor prăbuşi acuşi! De altfel, cred că Revolu-

ţiile vor izbucni în statele înfrînte. Emilia, revoltată: — Cu tine nu se poate discuta! Matei, vesel: — Discuţia asta n'am început-o eu. Şi ce vrei, să-mi schimb ideile ca pe cămăşi? Tu te plîngeai acum cîtva timp că trăieşti printre inşi care azi susţin una, peste o săptămînă alta ... şi-ţi e greaţă de ei. Iar acum, cînd dai de cineva consecvent, te indignezi ... Dacă te enervez, plec. Emilia, precipitat: — Nu, nu .. Scuză-mă, te rog ... Dacă sunt iritată, e din altă pricină ... Cum să-ţi spun! ... E atîta tevatură ... şi monotonie! Matei, amar: — Lasă, în curînd vei avea un spectacol palpitant. Cu jocuri de lumină. Emilia îşi face cruce. — Doamne fereşte, Matei: — N'o să ne ferească! Nu este Iehova zeul crud al războaielor? Emilia: — Poate ne ocoleşte ... Matei: — Cît? O lună? Două, trei ... Vezi, nu mai judec în decenii. Asta e cu istoria: cîteodată abia se tîrăşte, de crezi că s'a oprit, cască, dar din cînd în cînd se năpusteşte teribil: asta e una dintre vicleniile ei. Ba, chiar una dintre capcanele ei, în care cad chiar şi cei mai vicleni, ca nişte şoareci. Emilia: — Şi ... nu-ţi e frică? Matei: — O să văd eu acolo. Deocamdată, nici pomeneală! (Pauză): — Am dorit pacea şi m'am şi zbătut pentru ea. Cînd e război ,mor săracii. Dar dacă va izbucni, ce să-i faci? Va trebui să fiu alături de cei ce-şi riscă viaţa. Emilia: — în caz de ... — mă voi angaja infirmieră la Crucea Roşie ... Iau lecţii, de pe acum,la o şcoală specială. Matei, blînd: — Şi ... Marcu ... el ce zice? Emilia, sec: — Că sunt nebună! Matei, rîzînd: — Se spune că Dumnezeu ţine lumea pentru şapte înţelepţi ... Eu cred că pentru cei cîţiva nebuni care nu vor să renunţe la conştiinţă. Încolo, tot ce e stabil în lume este instabilitatea. Emilia: — Cînd eram la Platonesti, lumea mi se părea sufocantă. Credeam că mai la larg şi mai sus ... voi respira aer mai curat, dar Matei: — Caracteristica oamenilor este nemulţumirea, „sacra nemulţumire". spunea un mare filosof, dar nu aceea pe care o secretă măruntul Eu, contrariat în micile, sordidele lui lihniri. Nu nemulţumiri, ci Nemulţumirea. Emilia, obosită: — Nu de asta e vorba, ci de chiverniseală. Bîrfe, palavre, porcotoşenii şi — discret, la ureche — o informaţie precisă, ca să-şi ajute amicul sau să-l zvîrle pe o pistă greşită ... Vii de la reuniunile astea mondene cu sufletul scîrbit ... Matei: — Am auzit la Bruxelles o glumă: un şahist s'a dus

la Palatul Sporturilor, dar, fiind distrat, a intrat în sala boxerilor, unde s'a ales cu vre-o doi pumni. Morala fabulei: — Dacă vrei să joci șah, nu intra în sala boxerilor. Dar Marcu? Emilia (același joc): — Se adaptează ... Îi prieste. Matei, rece: — Și te miri? Ar fi fost preferabil să rămînă un neadaptat? Emilia, tot obosită: — Nu, dar ... să aibă o perspectivă mai de sus ... Să vadă jocul așa, pe deasupra ... Matei: La curse vin mulți spectatori ... să privească ... Dar cred că ar fi prea mult să-i ceri unui jocheu, care aleargă, să aibă în același timp și mentalitatea unui spectator ... Ar fi prea nedrept. Emilia, lehamite: — Nu prea aleargă el cine știe ce ... Matei: — Nu cît să fie cîștigătorul cursei ... dar cît să nu fie eliminat din pluton ... Atîta poate el. Emilia: — Continui să-i iei apărarea .Matei: — Iar tu să-l iubești. Emilia, scuzîndu-se: — Toți îl cred un pugilist, iar el se crede un brav. Numai eu știu ce vulnerabil e, ce ... friabil. Matei — Sentimente materne? Emilia, cu umor: — Oareșicum. Dar ... altfel de oameni, care să discute și alte lucruri ... mai puțini plate ... — Există, admise Matei, că n'or fi toți politicieni ... Sunt doctori, care stau tîrziu, în noapte, citind ultimele noutăți în medicină ... artiști ... scriitori ... istorici ... profesori, dar trăiesc în cercuri relativ închise. Se poate totuși intra într'însele, deși ... Emilia: — Deși ... Matei: — Ai rămîne ... deziluzionată. Emilia: — De ce? Matei: — Scritorii, de pildă. Nu-și citesc cărțile colegilor,. asta nu-i împiedică să aibă păreri foarte decise despre ele. În general ... negative. Emilia: — Concurența. Matei: — Să-i zicem așa, deși e ceva fără rost. Dacă vrei să ajungi director undeva trebuie să-l dai jos pe cel care ocupase postul ... Locurile sunt limitate ... pe cînd pictori buni sau scriitori excelenți ... pot fi ... oricîți. Nimeni nu poate scrie cartea altuia sau picta tabloul altuia, în măsura în care are propria sa viziune .. Deci e o gelozie neghioabă, fără obiect ... Și totuși, Cutare îți va vorbi de bine pe unul și de rău pe altul ... Emilia: — De ce? Matei: — Fiindcă e prieten cu primul și e certat cu celălalt .... Asta n-ar fi nimic, dar la proxima întîlnire ... o să-l auzi vorbind exact viținverceà: s'a stricat căruța cu primul s'a dres amiciția cu celălalt. Emilia: — Dezolant! Și ce discută între ei? Matei: — Fleacuri. În orice caz, nu literatură. Bursa artistică. Emilia: — De ce? Matei: — Probabil că se gîndesc atîta la artă

cînd lucrează încît vor și ei să se mai relaxeze ... Iar Estetică ... nu cunosc pe nici unul care să citească așa ceva. Lor le trebuie ceva concret, nu legi generale .... O carte se scrie cu traumatisme, ce se cer exprimate, nu cu formule. Dacă te gîndești la ele cînd scrii, ești pierdut ... și ești ridicol. Cred că există și din ceilalți, care-și citesc colegii; pe unii îi apreciază, îi interesează și problemele generale ... Dar ăștia stau cam retrași ... Emilia: — Și pe ceilalți de unde-i cunoști? Matei: — Tot de la Luca. Emilia: — Și el ... tot așa e ... ca și ceilalți ? Matei: — Luca ? Nici pomeneală ! El caută talentul cu lumînarea... la alții. Ține și teorii despre artă, pe care le cam schimbă ... Emilia: — Vesel printre artiști. Am uitat să-ți spun că în cercul nostru și-a făcut loc o temă nouă: Eroismul ! Matei: — Era inevitabil ! Emilia: — Vor urma, tot inevitabil, celelalte: foametea și moartea. Matei (sec): — Astea nu-s pentru ei, ci pentru ceilalți ... Emilia: — Adică ? Matei, dur: — Nici eroismul, nici foametea, nici moartea n'o să-i atingă pe amicii tăi. Fiecăruia partea sa. Emilia: — Ție nu-ți e frică de moarte ? Matei (firesc): — Deloc. Emilia: — Nici așaa ... cîteodată ? Matei: — Dacă nu mă sperii de ce este ... de ce mi-ar fi frică de ce nu este ? Moartea e nonexistență ... nu există. Emilia: — Dar că vei rămîne invalid ? Matei: — De! Asta ar fi cam neplăcut ... Depinde ce ți se ia și ce ți se lasă. Ca să-l amintesc pe bietul Miron Perițeanu: „Cît îmi rămîne capul limpede și dreapta nestricată ... mă descurc !“ Emilia, ironic: — Și la ce-ți trebuie dreapta ? Matei: — Ca să scriu. Cînd unui om i s'a luat totul, îi rămîne scrisul. Gîndește și scrie; despre el, despre alții, despre idei. Rămîne totdeauna un adevăr de apărat. Eu am fost pentru un minimum necesar vieții. Mai jos de acest minim cazi în sordid, și atunci ai dreptul de a proceda precum stocii în atare împrejurări. Emilia: — Adică ? — Dreptul de a-ți apăra demnitatea umană, deși mă tem că Epictet a coborît-prea mult acest nivel vital, devenind un predecesor al martirilor. Emilia: — Totuși, să mori în plină maturitate ... Matei: — Asta ne scutește de umilirile bătrîneții. Se pare că sunt dezagreabile, deși senilii se atașează de zdreanța dureroasă a corpului lor ca (vesel) ca un Deputat de cariera lui sau un Bancher de Capitalul său. Bogații și senilii au un

eu atît de hipertrofiat, încît acesta le ascunde lumea. Eul ăsta e lacom și fricos, el se teme de moarte. Dar dacă ne integrăm în umanitate, ca singura realitate posibilă. atingem eternitatea noastră laică ... Emilia ezită. — Și ... e posibil ? Matei: — Încet — încet ... într'o oarecare măsură ... (Pauză). — Ăsta nu e un har, nu e un dat. Se obține printr-o .. să-i zicem lucrare asupra ta zilnică. Cu asta ne întoarcem de unde am plecat: ca să trăim demn avem nevoie de o credință în ceva care să ne depășească ... Știință, Socialism, Artă ... dacă nu sunt cumva același lucru. Emilia: — Și Dumnezeu ? Matei: — Ai văzut tu un credincios ? O colecție de interdicții și habitudini ... cele mai multe rămășițe păgîne, cum sunt parastasele, fragmente de mistere pe care nu le mai înțeleg de mult. Dar Iubirea nelimitată, de care vorbea Ilius, unde e? Am văzut creștini murind îngroziți, am văzut și atei murind cu demnitate. Emilia: — Și dacă ai vedea un creștin murind bucuros că se duec în rai ? ... Matei: — L-aș admira oricum, l-aș stima mai mult decît pe unul ce nu crede în nimic ... Un golan de milionar care acumulează bunuri după bunuri și care la o adică turbă și rage că nu le poate lua cu el. Averea este eul său ... Însă la cei mulți e o credință călduță, își cumpără cu mărunțiș un loc confortabil în rai, pentru eternitate. E o afacere rentabilă. De altfel, credința are în vedere doar moartea. Cît privește viața, suferința, nedreptatea ... e firesc să ne chinuim deoarece Adam a mușcat dintr'un măr. Emilia: — Matei, tu ești un credincios. Marcu ... da, cu gura lui mare, e slab ... Dacă ai știi cît se teme de moarte ... Matei: — Pe front ? Nici n'o să-l vadă ... Emilia: — Nu, suferă de inimă. Are noaptea sufocări. Matei: — Să mănînce mai puțin seara. Emilia: — Nu se poate stăpîni. Matei: — E un zdravăn. Emilia: — Dar cînd e doar cu mine, îl apucă spaima. De aceea nu-l pot lăsa. Matei: — Ești o virtuoasă. Sau o vanitoasă: vrei să ocrotești un bărbat masiv care ar trebui el... ... Emilia: — poate că ai dreptate, Noi femeile nu putem conduce viața publică, ne mulțumim să-i conducem pe cei ce o conduc. Sunt vanitoasă ? Matei: — Nu. Într'o lume bine construită, tu ar trebui să fii Deputat, nu el. O să vină și lumea asta. Dar, Emilia, tu ți l-ai ales. Băiat bine, nimic de zis, vorbind sonor și cu haz, dar spăimos de orice idee generală. Striga sus și tare că vrea să facă „poliftică", și

anume, carieră mare. Ei, și a făcut, cît îl țin pe el băierile. Poa' să ajungă și Ministru, într'un guvern de tranzacțiune. Și cu asta, basta ! Iar tu știai așa ceva de la început. Atunci, de ce nu ești mulțumită ? Te miră lumea din jurul tău. Dar partida lui e a oamenilor de afaceri, afaceriști mici la Platonești, afaceriști mari în Capitală. Despre ce vrei să vorbească ? Un băcan disprețuiește arta și filosofia, știința e pierdere de vreme ... la fel și rechinii cei mari ... Ei sunt mulțumiți cu orizontul lor. Tu ai vrea ca Marcu să vadă mai departe ? Dar atunci i-ar vedea cum sunt, cine sunt, s'ar dezgusta de ei și ... s'ar prăbuși. Emilia, cu avînt: — Dimpotrivă ! Acum se teme de ei, i se par puternici ... Dacă i-ar vedea de sus, le-ar vedea jocul, nu s'ar mai teme. Matei: — Forța lor constă în milioanele lor ... Marcu are o situație bună, dar milioane nu. Abia cînd i-ar vedea cu adevărat cine sunt și ce forță reală au s'ar speria, și ar avea de ce. Iar dacă vrei să faci din Marcu un filosof al acțiunii. lasă-te păgubașă. Lozinca lui a rămas tot: „Ne descurcăm noi, ne descurcăm" Zicea că poliftica e doar un mijloc pentru el, pentru alții ... Mă tem că a devenit un scop în sine pentru sine. Emilia ride amar. — Tot ... Matei: — Ar trebui, în schimb, tu să meditezi la acțiune, la eficiența ei, la raporturile ei cu binele și cu răul ... în concretul lor. Emilia, surprinsă: — Eu ?! De ce să ... Matei, ironic: — Într'adevăr ... de ce să meditäm la ce se întîmplă în jurul nostru ? La întrebarea asta nu există răspuns. Poate pentru a deveni oameni, iar nu niște maimuțe care fugim după banane ... și ne zgîriem pe față. Emilia: — încerc. Dar mă zbat între gratii. Și cui i-ar folosi asta ? Matei: — Să fii om ? Ție, în primul rînd, și altora. Mie, de pildă. Emilia șovăie, apoi se decide brusc. — Te rog să mă înțelegi ... El a ajuns acolo unde a reușit să ajungă mai mult împins de nenea Emil, apoi tras de Ioan, decît ... Matei: — Știu. Emilia, emoționată: — Ca să se poată menține acolo unde se află ... i-ar trebui o forță pe care nu o are. Fără mine, cade jos ... Și n'am dreptul să-l las. (Pauză.) Asta îmi ia multă energie ... Am investit atîta în căsătoria asta, încît nu mai am forță să o iau de la început. Matei: — Eu ... oricum voi pleca pe front în curînd. Emilia: — Și pe urmă, cred că nu poate fi schimbat, ceea ce e neschimbător. Matei: — Dar se schimbă mereu, totul se modifică. Gîndește-te numai cîte s'au petrecut din seara

aceea, era prin 1840, cînd în viile de pe Dealul Mitropoliei Nícu Bălcescu s'a întîlnit cu doi-trei tineri. Cîte speranţe, deziluzii, desperări şi iar speranţe ... Dar lumea de atunci, ce părea de neclintit, s'a prăbuşit, iar utopia lor, România, s'a realizat, chiar dacă deocamdată pe jumătate ! Şi cîte lucruri trainice se vor spulbera şi vor fi iar speranţă, deziluzie, desperare şi speranţă. Matei se ridică. — Tu spui „Ceea ce există, există". Iar eu zic: „Prezentul aparţine trecutului. De existat, există doar viitorul. Ca să fiu corect: viitoarele, fiindcă sunt numeroase." Emilia, fără convingere: — Nu mai stai ? Matei: — Nu, am o întîlnire. Emilia, fără rost: — Cu cine ? Matei, vesel: — Cu viitorul.

Matei îşi luă rămas bun rostind obişnuitul: — Mai trec eu pe la voi ... cît de curînd; dar ieşind pe stradă oftă: ştia că multă vreme n'o să mai vină pe acolo. Nu mai avea ce vorbi cu ei. Marcu făcuse burtică şi se grozăvea faţă de Matei, un mic avocat ce abia cîştiga cît s'o ducă de azi pe mîine şi se'nfundase într'un partid de sărăntoci, fără viitor. Cu toate calităţile lui, ar fi putut conduce o bancă ! Păcat de el ! Cam aşa zicea şi Matei de Marcu; declamase în tinereţe: Trebuie să-i ajuţi pe ţărani, dar nu-i de ajuns să doreşti, trebuie să ai şi putere ! Iar puterea asta ţi-o dă „poliftica", deci trebuie să faci mai întîi carieră şi pe urmă să fii folositor altora. Atunci întrebase Miron Perieţeanu, „bătrînul": — Şi cîtă putere din asta crezi tu că-ţi trebuie ? Care e limita la care crezi că te poţi opri ca să devii folositor ? Marcu nu se gîndise la asta. Miron, pe gînduri: — Un timp, lupţi să o cîştigi — dai şi primeşti ghionţi —, apoi lupţi să o păstrezi — iar ghionţi. Cînd să mai ai timp şi pentru mizeria altora? Acum, Marcu făcuse nişte carieră (mai împins, mai tras de-o aripă de Ioan) şi era foarte mulţumit. Crezînd în steaua lui bună şi rămînînd un băiat de zahăr, nu era lihnit de cocoţare, nu se uita chiondoriş la cei mai de sus, nu trăgea sfori şi otgoane, ci se mulţumea cu deliciile cremei societăţii, aşa încît rămăsese ghiduş şi băiat de viaţă, ascultător faţă de protectorii săi. Asta era funcţia lui: să fie băiat de treabă şi obedient. Astfel încît Matei oftă: Păcat de el ! Dar avusese Marcu mari calităţi ? Fusese vesel, îi plăcea să se audă vorbind. se făIea şi — mai ales — inspirase încredere ca „băiat de viitor" unor inşi, altfel destul de bănuitori: nenea Emil, cu al său Ceres (export - import). ce-l lansase, Emilia, ce

riscase totul pentru el, şi acum, iată, deşi continua să înghită aventurile lui cu damezele, sta să-l proptească, să nu cadă băieţaşul, în sfîrşit, Ioan, care prin relaţiile lui secrete cu Ionel, ce se porniseră de pe cînd, copii fiind, se jucaseră la moşia de la Florica, îl umflase iar deputat şi-l mirunsese în două consilii de administraţie, treabă temeinică, bănoasă şi care nu cerea pricepere de nici un fel, nici străduinţe. Sigur, faţă de marii rechini, Marcu era o biată ştiucă ... dar el se simţea bine în apele calde ale fluviului, nu era o fiară de ocean adînc. Viaţa lui părea previzibilă, cu mici hîltîciieli, pe cît poate fi descifrat destinul cuiva. Şi totuşi, Emilia îi vorbise de spaimele lui de noapte ... şi Emilia nu mînţea, deşi, comentă Matei, rolul de protectoare constituia, în mare măsură, un alibi. Fricile asta nu aveau nimic cu ale decedatului ministru care noaptea îşi sfîşia cearşaful şi faţa de pernă, în schimb, ziua ştia să încaseze, dar mai ales să tragă ghionţi straşnici. Ministrul fusese un luptător, noaptea răgea nu de teamă, ci de neputinţă, de încăpăţînarea lucrurilor ce nu se lăsau urnite de furia lui rapace. Există o categorie de conservatori mereu furioşi, cu apucături aproape revoluţionare, în negarea prezentului, vrînd să întoarcă fluviile de la vărsare spre izvor, lucrare ce, mai devreme sau mai tîrziu, oricît de mare le-ar fi forţa, poate chiar geniul, eşuează; el, Ministrul, fusese un asemenea conservator rebel, care apucase însă, fiindcă boierii nu se uitaseră la el, să intre la Progresivi, treabă pe care-o regretă pînă la moarte, fiindcă mojicului, dacă nu e şi snob, nu-i stă bine. Dar Marcu ? ... Băiatul de zahăr, palavragiul hazos care nu i-ar fi zis cuiva nici du-te'ncolo, el, care dacă îl călca un cineva pe bătătură zicea, surîzînd: — Pardon, iartă-mă, te rog, — lui, care credea în steaua lui bună, să i se facă teamă noaptea ? Lui Matei, care îl considera pe Marcu un caz clasat, aceste temeri nocturne, ce nu puteau fi risipite decît de o femeie, astea, vezi, îi stăteau în gît. Nu-i ieşea portretul, şi basta ! Adevărat, Marcu nu fusese un viteaz, mai mult gura de el, dar. Atunci îşi aminti de seara aceea de vară în care se făcuse inaugurarea castelului fistichiu: Marcu, soţul admirabilei, statuarei Mariana, proaspăt deputat, director al filialei *Ceres* din Huzurei şi mai ales ginerele lui nenea Emil, misteriosul potentat, regele neîncoronat al cerealelor din Bărăgan (grînarul României), îl luase de mînă pe el, pe Matei, un biet avocat debu-

tant, și, pe nepusă masă, pe terasa din grădină îi turuise că nevasta nu vrea plod de la el, că socrul avea de gînd să-l curețe ca să plaseze „văduva" mai avantajos, îi turnase toate astea în ureche, așa, hodoronc — tronc, după care trecuse dincolo la musafiri, lăsîndu-l de izbeliște în adunarea aceea de boieri și coconet, toți de viță veche, cu un bunic toptangiu, marchitan sau hoț de cai. De altfel, tot balul îi păruse plin de pînde și frici: nenea Emil nu-și părăsise biroul, ministrul avea impresia că va fi atacat, iar el însuși, Matei, se chinuia cu o despărțire absurdă; își aminti brusc de figura lui Marcu, halucinată de spaimă, șiroind de sudoare, ... Deci, nu era chiar atît de nouă teama lui nocturnă ... Simțise el că e înconjurat de inși duri, cu pumni și maxilare tari, iar în urma lui buiau flămînzii de o ciosvîrtă de putere, cu ochi hrăpăreți și cu șișul deschis în buzunar, pe care nu-i putea defel dezarma cu o glumă ... Simțea strîngîndu-se ziua toată, agresivitatea neostoită, încerca să o dea la spate, dar noaptea se acumula și ieșind din pivnițele psihicului, îi sărea în circă. Emilia, pedagoga, știa descîntece ... îi dădea forță pentru încă o zi ... apoi Marcu nu-și făcuse drum cu pumnii, ci fusese împins, tras, iar acum constată că-i lipsea forța de răzbatere, pe care nici n'o avusese. Era însă, oricum, o sciziune a personalității, pe care Matei refuza să o accepte. Portretul clasic avea o unitate, o rotunjime a lui: din caracteristica dominantă, un fel de șira spinării psihologică, se ramificau frumos caracteristicile necesare, decurgînd firesc din trăsătura principală. Romantismul introdusese figuri excesive, formate din două caracteristici vrăjmașe, ce alternau de zor și luptau între ele. Omul dual ! Din păcate, asemenea fantome nu prea existau în realitate, și ce alt criteriu avem decît al realului, chiar dacă e unul întortocheat, supraetajat și cu aspecte ascunse, dar existente. Marea descoperire o făcuse Dostoievski, că anume acționăm după impulsuri diverse și că între intențiile noastre nu există totdeauna concordanță — iar aceste descoperiri (pe care „depășitul" Stendhal le știa de minune) au modificat cursul ulterior al romanului. Din nefericire, genialul scriitor, mînat de logica implacabilă a foiletonului, uzează și abuzează de asemenea răsuciri ale ființei, exagerîndu-le pînă la mecanism, fiindcă oamenii nu sunt chiar toți și tot timpul inconsecvenți: și poate, își zicea Matei, sub aspectul contradicțiilor

unui caracter există un „nucleu rațional" ce reface mai în adînc unitatea lui. Emilia, cu energia ei viguroasă, dar bine stăpînită tinsese spre mai sus și-l alesese pe Marcu, băiat de viitor, totodată bărbat bine și cu șarm; riscase mult, însă răzbătuse. Ajunsă unde dorea — deocamdată —, spiritul ei practic înțelesese că soțul nu era bărbatul tare, cum îl crezuse, un răzbătător, ci un flecar cu harul de a-și afla protectori, care să-l țină mai la fereală, cum și situația neplăcută de a fi printre niște inși cu spoială ce-și dădeau aere, dar fără temelie serioasă, neștiind nimic ca lumea, ageamii, nesinchisindu-se decît de burdihan și de sporirea contului lor în bancă, ocîrmuind țara după miros și ureche, ceea ce avea să se numească mai tîrziu realpolitik — adică prostie cu lustru. Nu citeau presa străină, ci se luau după zvonuri ce proveneau de la agenturile străine foarte active în timp de război, ce „intoxicau" rețeaua română cu tot soiul de bazaconii. Emilia, cu bunul ei simț, se dezgustase de lumea asta fățuită și fățarnică, ba era chiar nițel speriată, iar Marcu, în loc s'o îndrume, îi devenise povară. Emiliei îi plăcea caracterul lui Matei, solid și fără fanfaronade, felul său tăios, dar fin de a judeca, bazat pe o informație temeinică și diversă și nici chiar principiile la care aderase nu i se mai păreau nedrepte, dimpotrivă, dar cu intuiția ei femeiască ghicea că drumul său e o potecă strîmtă și coticită, pîndită de mari primejdii, din fața cărora el nu avea să se dea în lături, că lîngă el ar fi dus o viață strîmtorată și primejduită și că, desigur, cărarea asta strîmtă avea să fie foarte, foarte lungă, poate mai lungă decît existența lui. Toate astea le știa și el, chiar i le și spusese, cum ca să se știe, dar dacă pe el nu-l speriau, pe ea o făceau să dea îndărăt; mai avea destulă energie într'însa, resorturile ei funcționau bine, însă nu în așa măsură încît să se îmbarce într'o atît de bizară călătorie, pregeta, ca omul abia ieșit din sărăcie ce nu se îmbulzește iar la lipsuri. Tăria lui Matei consta în faptul că, avînd credință într'o cauză ce-i depășea mult eul, încetase de a se privi drept centrul lumii, în vreme ce Emilia se dedase la o viață mai comodă`... Matei simțise, de nu răceală chiar, prudență în comportarea femeii față de dînsul. Asta era limita Emiliei, bunul-simț, prudenta chibzuire fiind o calitate de preț dar în anumite cazuri limita fiind și — în felul său — o frînă. Iar Marcu era Marcu. Îi plăceau viața bună și buna societate, dar nu fusese și nu

era agresiv, nu-l amuza să pîndească, să atace, să-și înfigă colții în fesa concurentului și nici nu era lihnit de avere: cît avea, îi ajungea. Rîmnea să-i fie bine, să fie simpatizat, dar nu era prost să nu vadă că se află într'o haită, în care politețea, jovialitatea chiar, erau o simplă prefăcătorie. Prefăcătorie da, însă pseudonismul său era politețea. Cîtă vreme circula prin instituții sau în parlament, întîlnea figuri amabile, ce-l salutau (chiar și membrii opoziținii) cu simpatie, strîngea mîini cordiale, iar seara, după mîncăruri alese, pălvrăgea tihnit cu „figuri" de prim rang ale vieții politice, financare și ziaristice, inși dispuși să rîdă la glumele sale blajine. Marcu nu distingea nici o privire invidioasă sau disprețuitoare și se simțea bine într'o ușoară euforie. Toate grijile dispăreau, chiar și fantoma războiului, printre oameni amabili și drăguți, ce doreau doar, ca și el, să se simtă ușurați acum de încordarea zilei. Aveau avere, se aflau la putere, nu există decît azi, restul erau doar parigorii. Oameni foarte mulțumiți de ei înșiși, sătui, care dădeau necazurile la spate, și cu războiul își ziceau: „Om trăi ș'om vedea". Oameni pentru care trecutul nu exista („Ce-a fost ? s'a dus") deși el stă înscris nu numai în fiziologia fiecăruia, ci și în structura societății aceleia ... după cum nu exista nici viitorul, cu meandrele și capcanele sale. După ce un fenomen s'a consumat, orice guguștiuc poate spune: Chestia aia a fost o greșeală sau chestia ailaltă n'ar fi trebuit s'o facem, după cum orice gînsac de la Școala Militară poate enumera azi erorile lui Napoleon ... Dar ceea ce-i teribil pentru omul așezat cu fața spre viitor e faptul că acela e încă nedeterminat, un mare număr de ipoteze deschizîndu-se și nimeni, dar nimeni nespunîndu-i care dintre ele este cea bună. Atunci ești singur în fața necunoscutului și a zdrobitoarei tale răspunderi. Oricît ar părea de ciudat, perspectiva unui război cumplit, viitorul dramatic ce se deschidea țării nu turburau somnul acelora care ar fi trebuit să decidă în alternativă, dar se bălăceau în indecizia lor; însă poporul, între a fi asimilat ca națiune a Imperiului K. K., a fi ronțăit de forța ce ne ocupa, de un mileniu, jumătate din țară și lupta desperată de a fi noi înșine, avea să aleagă atît de irezistibil încît să-i tîrască atît pe bolmojiții ce doreau, dar nu vroiau cît și pe toți agenții plătiți de Kakania, negustorii de cereale,

deputați, foști miniștri, universitari, pamfletari, printre care se aflau, e drept, și patrioți cinstiți, ce se raliaseră altei opțiuni. Dar ce turbura somnul Marcului și-l făcea să turbeze nopțile nu era viitorul țării, ci al său. Cît îi avea în față pe amici, aliați și chiar inamici, își zicea că niște domni cu maniere alese, atît de prevenitori și prietenoși, nu-i purtau pică, nu-l săpau, mai cu seamă că el nu dădea din coate să se înfigă mai în față; însă cînd ajungea acasă și toate zîmbetele amabile se ripiseau, își amintea că erau animale de pradă, că totul fusese un bal mascat în care toți se costumaseră în oameni, se fereau să-și arate lăcomiile, că fiecare vedea în ceilalți concurenți reali sau potențiali, simțea, fiziceşte aproape, ostilitatea lor și se vedea, iar și iar, fără spate, fără acoperire ... Ionel, virtualul susținător, nu-i făcuse nici un semn, nu șezuse nici zece minute de vorbă cu el, iar Ioan, propta eficientă, ia-l de unde nu-i ! Și era singur el în fața agresorilor și neajutorat, îi lipsea pofta de trîntă, znaga, să dea ghionți și să cotonogească. Marcu rămăsese un băiat de zahăr ... Dar noaptea simțea că toți ceilalți vor să-l rontăie. Emilia era nevoită să-l sprijine, doar își investise capitalul întreg într'însul. Ea îl privea atentă pe Azi, îl prubuluia bine pe Mîine, dar viziunea ei scurtă se oprea la ce se vede, cu viitorul ce sta pîndind, așteptînd să se dezlănțuie, nu-și bătea capul.

Cum alerga pe străzile coticite și cam întunecoase, Matei fu oprit de un domn care-i ceru foc. Cam iritat, el aprinse un chibrit și văzu un bărbat bine făcut, cu o mustață vrabie și cotleți lungi. — Nu mă recunoști? întrebă străinul. Matei bîlbîi că ar fi o confuzie... — Mai aprinde un foc, Matei. Surprins, acesta mai aprinse un chibrit, străinul avea fruntea înaltă, un nas cam gros și... atunci îi observă privirea și tresări. — Ioan, șopti. Acela izbucni într'un hohot de rîs și-l îmbrățișă. — în sfîrșit! oftă Ioan. — Dar ce te-ai... deghizat așa? — Pîrdalnică meserie. Se duseră, în apropiere, la o lăptărie, unde comandară cîte o mămăliguță cu brînză și smîntînă și niște ochiuri. — Unde-ai fost atîta amar de vreme? întrebă Matei, prostește. Ioan făcu ușor cu ochiul. — Ia, mă plimbai și eu pe niște fronturi, vrui să cunosc forța de șoc a inamicului. — Și cum e? — Au o artilerie cumplită. Matei oftă. — Oricum, vom lua ranița la spinare. — Tu?, se interesă Ioan. Matei înălță din umeri,

— Evident. Ioan îl privi atent. — Dar Luca nu. E slab de plămîni. Şi apoi, ziarul trebuie să apară, mai ales acum. Marcu e deputat, şi pe urmă orice armată are nevoie de un stat-major, Marcu pare anume făcut pentru o asemenea misiune... Matei oftă: — Atunci, plecăm numai noi doi. Ioan replică distrat: — Nu, nici eu nu plec, Matei roşi. — Cum... nici tu?... — Daaa, oftă Ioan, am să'nchiriez o prăvălie pe undeva, sau... o să intru funcţionăraş prin vreun birou... Oricum, am acte false şi... certificat medical de incapacitate. Matei se stăpîni cu greu. — Chiar că nu mai înţeleg... Ioan spuse vesel: — Mda, vine o vreme în care neverosimilul se transformă în real, apoi în banal. Matei ridică din umeri. — Agenţii inamicului sunt cunoscuţi... Cînd se va declara războiul, ei pot fi făcuţi imofensivi, pentru că tratatul secret nu-i va mai apăra ... Sigur, sunt printre adversari şi oameni onorabili ce au ales greşit. Ioan mînca tacticos: — Nu cred că Ionel va lua asemenea măsură.. De altfel, adversarii onorabili de care ai amintit, ca sinceri patrioţi, nu vor colabora cu ocupanţii. Matei se indignă. — Dar ei pot fi ţinuţi sub observaţie, de poliţie. De ce mai e nevoie de tine? Ioan se şterse la gură şi spuse vag: — Nu e vorba de ei, sau numai de ei. — Dar de cine? tresări Matei. Ioan scoase pachetul de ţigări, îi oferi una amîcului său. După ce-şi aprinseră cîte-o ţigare, Ioan spuse calm: — În cîteva luni, inamicul va fi aici ... După un an sau doi, va şterge putina... fiindcă vor fi înfrînţi. Dar pînă atunci vom avea ocupaţie străină în Muntenia. Matei se bîlbîi: — De unde mai scoţi şi bazaconiile astea? Ioan fuma gînditor. — Ionel e un ministru de externe formidabil. Vîntilă — un bun ministru de finanţe, dar cît priveşte armata... — Nu înţeleg! se repezi Matei. Ioan continuă: — Deputaţii răguşesc strigînd: Ne vom lupta la baionete, vom lupta cu pieptul gol... Iar eu îţi repet: am văzut forţa artileriei inamice. Infanteria nu mai e „regina bătăliilor", de cavalerie... să nu mai vorbim! Matei se stăpînea cu greu. — Atunci, înseamnă că vom fi învinşi! — Nu, de ce? se miră Ioan. Ai văzut harta frontului de est? În general, de la Baltica pe Vistula, apoi pe Carpaţi... apoi Delta. Între Deltă şi Carpaţi e un şes de 5 kilometri. Vulnerabil, dar care poate fi apărat. E un front solid. Muntenia însă e o peninsulă înconjurată de inamici... — Ionel preconizează războiul ofensiv. Ioan

își pufăi țigarea. — Și ce-ai vrea să spună? Pare să creadă că Prusia nu ne va ataca... și nici din sud nu vom fi atacați. Dacă ar fi numai austriecii, da, am avea șanse. Dar vor fi și ceilalți... cu armamentul lor formidabil... Matei se înnegură. — Crezi că e naiv? Ioan oftă. — Cine poate ști? Oricum, își dă seama că nu poate începe un război de eliberare evacuînd Capitala. E o judecată politică admirabilă deși din punct de vedere militar... riscantă. Și n'a văzut artileria prusacă în acțiune... De altfel, pe el îl interesează mai mult tratatele semnate cu Aliații decît... Vom rezista în Moldova, pînă cînd Puterile Centrale, măcinate și înfometate, se vor prăbuși... fiindcă Aliații se întăresc continuu. Oftă. Își mai aprinse o țigare. Matei: — Și Ionel ... e de acord cu misiunea ta? Ioan: — La început... a zis că's zărghit, apoi m'a aprobat. (Pauză.) — Cred că el se pregătește pentru toate ipotezele... Eu sunt una dintre ele. Ce riscă? Doar cîțiva oameni. De altfel, va mai lăsa și cîțiva Kakanifili, să trateze prin ei cu inamicul... la o adică. E uns cu toate alifiile. El trebuie să salveze orice-ar fi, Țara. Eu însă am singură opțiune. Matei se'ncruntă — Nu-i treabă ușoară. — Și ce fac amicii noștri? — Au necazuri... observă Matei. Ioan: — Luca? Matei: — Bine cu ziarul, bine, cred, cu scrisul, necăjit de nevastă. Ioan: — Face crize de isterie. Asta o știa de la început. zicea că intensitatea e fericirea. Matei: — Asta nu-i totul. Uneori lipsește noaptea de acasă. Ioan: — Credea în amorul absolut. Să ierți tot, tot, tot. Matei: — Tocmai asta-i beleaua: nu știu CE să ierte. Ea spune că rămîne la niște prietene, toate fără nume și fără adresă. Ioan: — Absențe inocente... Matei: — Dar dacă rămîne la un bărbat... și pe urmă la altul? A stat la un pictor aproape o săptămînă... Și, chiar, prietenele astea sunt toate inocente? Nu știe omul ce să mai creadă. Ioan (surîde trist): — Poate din toate cîte ceva... E surescitată, caută senzații noi, e exhibiționistă... și n'are în cap nici o preocupare serioasă. Cred că războiul o să-l debaraseze pe Luca de halucinata asta. Matei: — Cum? Ioan: — O să ferece și-o să desferece. Cum? Prin brutalitate. Matei: — Știi povestea cu Hilde și directorul? Ioan (blazat): — E unul dintre tipii care încearcă să se pună bine și cu unii, și cu alții. Abjectă structură! Dar ce poate spune seara despre un ziar care se găsește a doua zi dimineața la toate chioș-

curile? Matei: — Știu, ai mai spus-o. Dar directorul îi tocește combativitatea. Ioan (rîde): — Ăsta e Ionel: Nu turnați gaz peste foc... Matei (se strîmbă): — Ce om și ăsta! Mi s'a spus că nevasta lui Luca a fost văzută intrînd la Hilde. Se pare că nepoata lui Teodor-Buzău se duce des la ea. Ioan, rîzînd: — Dacă așa avea o misiune... nu i-aș încredința-o. E prea labilă. Și mitomană. Cred că asul baroului e și el circumspect. Două zărghite e firesc să se împrietenească. Fumară în tăcere. Matei reluă: — Irina a trăit... sau trăiește cu Munteanu! Ioan, mahmur: — Ce e mai prost... e că Munteanu s'a aranjat să nu plece pe front. Matei: — Irina... știe? Ioan: — Da. Însă el nu trebuie să afle. Tot se va duce în război, așa că nu poate împiedica nimic. De ce să-i facem sînge rău pe de pomană? Matei: — Știi că Munteanu publică sub pseudonim la... ceilalți? Ioan: — Încearcă să se pună bine. Ce, e singurul care face dublu joc?! Nu-i o marfă atît de rară. Și să vezi cîte suceli vor mai fi în viitorii trei ani... Blestemata asta de meserie m'a făcut să nu mă încred în nimeni pînă nu-l scutur bine și nu-l sucesc pe toate fețele. O să-i propun lui Luca un roman: *Bietele conștiințe*. Dar cum el e guguștiuc, o să-i dau materialul eu. Matei: — O fată atît de serioasă ca Irina... Cine s'ar fi așteptat?... Ioan: — Cine spune că nu e serioasă? E un calcul și la ea. Pentru trei variante. — Ne mai vedem?, întrebă Matei. Ioan surîse: — Poate... niciodată. Unde te duci tu nu-i joacă. Iar eu... Din jocul ăsta nu se prea scapă. Amuzant e că, dintre noi, pleci doar tu... pacifistul. Prietenii se îmbrățișară.

Cornelia îl anunțase pe Matei că în seara aceea, avînd mai mult de lucru, e să stea mai tîrziu, încît acesta, grăbind pasul, reuși s'o mai prindă la Sediul sindicatelor, unde ea era bibliotecară, și să plece împreună. Îi plăcea să se plimbe cu ea. Găsiră deschisă o grădiniță, unde comandară cîte-o fleică și cîte trei mici, ce fumegară pe grătarul instalat pe trotuar, în timp ce un vedantic, cu dibla, zbiera sfîșietor ultima romanță la modă: „Se scuturau toți trandafirii / În seara cînd ne-am despărțit", romanță ce-l irita pe Matei, tocmai fiindcă despărțirea asta plutea în aer. Cornelia era o fată solidă, bine făcută, de un blondușor roșcat, cu o piele de un alb perfect, foarte tăcută, răspunzînd doar clar și

precis la întrebări. Era o făptură, cum se zice, închisă. Tatăl ei, învățător de pe la Satu-Mare, fusese arestat, mama rămăsese cam în mizerie, cu un copil în brațe, așa încît pe Cornelia o expedie în capitala României Libere la un unchi ce ținea băcănie și unde ea fu găzduită dar transformată într-un fel de servitoare. Cum fata era studioasă, descoperi Biblioteca Sindicatelor, unde se înființa în fiece după-amiază să citească. Așa luă cunoștință de socialism, a cărui doctrină i se potrivea, ca o necesitate descoperită. Văzîndu-i asiduitatea, un șef sindical îi propuse postul de bibliotecară, ce rămăsese liber, iar Cornelia primi imediat. Cum postul era retribuit, ea își luă tălpășița de la băcan și se instală undeva într'o cămăruță — ducea o viață austeră —, pregătindu-se temeinic să-și continue liceul. Pentru asta era nevoie însă de note mari, ca să primească o bursă. Nu părea să strălucească prin nimic. Însă, stînd de vorbă cu dînsa, Matei descoperi un atașamnent sobru, dar solid, din acelea constituite prin secole de asuprire. Contactul prematur cu sărăcia și umilința făcu din această ființă mîndră o fată foarte receptivă la ideile socialiste, pe care nu i le predicase nimeni, ci le descoperise singură în cărți. Ieșind de cîteva ori, să o însoțească, Matei constată că avea o judecată mult deasupra vîrstei ei și că... da, ea îl iubea cu strășnicie, o iubire formată din admirație și încredere, dar ascunsă sub o carapace aparent neutră, din pudoare. Doar privirea o trăda. Matei fu la început izbit de asemenea sentimente, pe care, din prudență psihică, refuză să le intercepteze, apărîndu-și vulnerabilitatea. Și aici — deși era un bărbat drăguț și plăcut —, copilăria lui, deghizîndu-se, se manifesta inhibitiv: tatăl mahmur, dur, chițibușar, ce sfîrșise prin a-l izgoni cu blestem, mama sperioasă, strivită de răceala soțului, ce nu-l mîngîiase niciodată făcuseră din atmosfera casei un sloi de gheață; fiindcă dacă tinerii crescuți într'o casă plină de dragoste, sau măcar cu o mamă grijulie, devin răsfățați, cei crescuți printre oameni frigizi se închid în ei înșiși. Matei, comunicativ cu prietenii, nu se încredea în iubirea unei femei, se temea de suferințe pe care aceasta aveau să i-o pricinuiască, de aceea nu căutase o expansivă, ci o tînără liniștită și la locul ei, fără a ști că sub spuza aceea mocnea o poftă de frecvență joasă. Nici frumoasă, nici inteligentă, nici bogată, nici cu ifose, potolită, se asigurase astfel că nevasta nu va bui cu revendicări excesive

că n'o să se moţeze prea tare şi, fiind aşa cum era, mulţumită de ascensiunea ei socială, nu va provoca altora flăcări de amor mistuitoare. Dar mergînd pe linia minimei rezistenţe greşi rău şi fu pedepsit mai întîi printr'o atmosferă îngheţată, proastă conducătoare de sentimente, iar apoi printr'o degradantă chinuială de gelozie, pentru că, dacă prostuţa nu se amoreză în sus, cum se întîmplă, se înfocă în jos, sub linia de plutire pe care-o atinsese prin căsătorie. la un nivel suburban, unde se simţea mai în largul ei. Gelozia lui Matei fusese mai puţin o gelozie amoroasă cît ciudată, un parapon cu năbădăi că pînă şi urîţica asta îl părăsea. După suferinţele de rigoare — pe care le-am descris la locul cuvenit —, Matei deveni ostil amorului, nu din misoghinie, nu, ci din credinţa subconştientă că el — nu se ştie de ce — nu poate fi iubit, de aceea îşi interzise să se mai joace cu focul. Experienţele nefericite ale focosului Luca şi ale prudentului Ioan îl întăriră în placiditatea defensivă faţă de păralnicele mreje ale sexului mumos. Mesajul discret, dar penetrent al Corneliei îl luă aşadar pe nepregătite. Abia apoi îşi dădu seama că ea îi cîştigase stima pe încetul, dar în profunzime. Fără îndoială că Matei mai cunoscuse fete drăguţe şi atractive, dar lumea visurilor lor, adică proiect ele lor concrete, de viitor, contrastau într'atîta cu a sa încît o asemenea iubire i-ar fi cerut să-şi sacrifice întreg felul lui de a fi, sentimentele şi modul de a trăi, el făcînd parte din acea categorie de inşi pentru care ideologia nu este un simplu adaos, ci însuşi felul lor de a fi, existenţa lor, în toate dimensiunile ei. De aceea, fu bucuros să descopere la tînăra aceasta de caracter, pe care o stima, un fel de a vedea lumea similar cu al său. Credinţa că el, anume, nu putea fi iubit devenise însă un fel de carapace a vulnerabilităţii, încît relaţiile lor luară calea deturnată a prieteniei şi cine ştie cît ar mai fi durat acest camuflaj dacă ritmul istoriei n'ar fi fost atît de grăbit.?! Pudoarea ei şi vulnerabilitatea lui îi ţineau încă în chingile amiciţiei de idei deşi el începuse a pricepe că e iubit cu gravitate, dragoste ce se manifesta mai ales prin încrederea pe care i-o acorda, şi că ritmul evenimentelor cerea o dezlegare: dar aici apăru o nouă frînă, ce ţinea de aceleaşi evenimente: avea dreptul să lege de el o tînără tocmai cînd plecarea lui — poate spre moarte — devenise inevitabilă? Cum vara prăfoasă sosise, într'o seară caldă luară loc la o măsuţă,

într'una din acele grădiniţe unde un grătar cu jeratic părpălea pentru cei cîţiva muşterii strînşi lîngă un arbore sărăcăcios vrăbioare şi mici mustoşi... Ea, ca de obicei, începu discuţia: — Spune-mi, ce s'a întîmplat cu deputaţii ăia social-democraţi de la Viena şi din Berlin, de s'au grăbit să voteze creditele de război? Faptele le cunosc, aş vrea să aflu adevărul psihologic... Se zice, despre ei, că au fost cumpăraţi. Mi se părea o explicaţie ... prea simplistă ... Matei ascultă, dincolo de vocea ei, cam dură, o anumită tensiune. Nici mie nu-mi plac explicaţiile simpliste, deşi... uneori sunt cele adevărate. Ce s'a întîmplat? Poate unii îşi iubeau prea mult scaunele de deputaţi... alţii au simţit că presiunea belicistă e prea puternică... n'ar fi reuşit să-i facă faţă... Partidul ar fi fost sfărîmat... şi au vrut să-l păstreze. Vocea ei aspră îl implora: — Şi la ce mai poate servi un partid compromis? Matei tresări, ca izbit: erau şi întrebările lui. Răspunse cu vocea scăzută, în şoaptă aproape: — Partidul nu se poate compromite... Muncitorimea are nevoie de el... Este în sensul Istoriei... Cîţiva lideri, desigur... vor fi aruncaţi la lada cu gunoi... Vor apărea alţii, mai hotărîţi, ridicaţi din mase, fiindcă, să nu uităm... Circula între vorbele lor, care erau ale unor prieteni, un voltaj de înaltă tensiune, încît îşi comunicau mai mult decît era în acele cuvinte... Un vînt cald foşni frunzele arborelui, un frison ce amesteca posibilitatea morţii apropiate cu speranţa de a fi aflat femeia care să-l iubească... Să nu uităm (vocea lui Matei tremura niţel) că un război are un început, dar şi un sfîrşit. Începe într'o stare de entuziasm şi sfîrşeşte cu nemulţumirea, ba chiar mai mult decît atît. Ostaşii aceia — chiar şi mulţi ofiţeri — au revendicări, cred că jertfa le dă dreptul la satisfacerea lor, înfruntînd moartea le-a pierit frica, încît... — Dar — Cornelia era emoţionată — bătălia principală se dă între marile puteri, ce vor colonii, surse de materii prime şi pieţe de desfacere, şi atunci... Atunci? — Matei surîse trist — soarta coloniilor... mă tem că va mai trebui un război pentru asta... Acelaşi frison ce amesteca dragostea şi moartea, de nu reuşea să le mai despartă. — Dar acum, imperiile se vor prăbuşi, nu numai cele Centrale, ci şi cel ţarist, acolo vor izbucni revoluţii, iar aici în Răsărit, unele popoare îşi vor cîştiga independenţa de mult pierdută, altele îşi vor regăsi graniţele firesti...

— Şi noi? întrebă Cornalia. — Noi, rise Matei, vom continua aceeaşi luptă, într'o ţară întregită. — Da, şi eu, murmură fata. Se vedea că era o hotărîre de mult luată, pentru o viaţă. — Sunt convins, întări Matei. Tăceau. El nu mai credea într'o revoluţie generală, europeană, care să se propage de la Paris şi Berlin spre noi, se aştepta la o luptă aspră, lungă, plină de capcane... în care o tîra, vrînd-nevrînd, şi pe ea. Murmură: — *Ex oriente lux.* Se gîndi să o întrebe dacă îl iubeşte: se trezi spunînd: — Vrei să vii noaptea asta la mine? — Da! zise ea. Promptitudinea răspunsului ei îl năuci, lăsîndu-l fără replică Fata îi luase maul. Abia atunci se dumeri ce enormitate spusese. Reluă, cu un salt logic: — Atunci... ne căsătorim. Fata şopti: — Asta e o formalitate... Matei ocoli răspunsul. — Am şovăit... ştii, plec în război... şi... te las... Exagera: se gîndise şi la asta, dar nu prea fusese decis la însurătoare... — Am să te aştept, şopti ea. — Ştiu, zise el. Şi dacă nu mă mai întorc?... — Am să-ţi cresc copilul... aşa cum ai fi făcut-o tu însuţi, rosti ea, firesc. Matei simţi că-l podidesc lacrimile... Nu-i sta în fire deloc, dar moartea apăsa asupra lor. Se stăpîni. Spuse: — Ne căsătorim. Cornelia tăcu. Aşa se asigură fericirea unei femei? îşi zise Matei. Dar poate asta e fericirea: o luptă aspră, chiar dură, dusă împreună. Am priceput asta lîngă Măiastra: Iubita Absolută este femeia ce se asociază liber tragediei tale, asumîndu-şi-o. Se ridicară să plece.

A doua zi, pe o vreme fierbinte, o mulţime uriaşă tălăzuia pe Calea Victoriei. strigîndu-şi hotărîrea de a intra în războiul de întregire. Matei, emoţionat, îi strînse Corneliei mâna. — Cine zicea că bucureştenii sunt uituci şi lăsători? Ascultă vocea oraşului. O s'o mai auzim? Se amestecară în mulţime.

Mult m'a veselit în vremea puştimii mele o vorbă scrisă de Voltaire despre un erudit italian sanchiu, posac şi limitat: „El ştie totul, plus ceva încă"; dar cu timpul rîsul meu s'a schimbat în sarcasm, iar apoi în panică, fiindcă am băgat de seamă că vorba asta de duh nu i se potrivea numai eruditului, pe care nici dracu nu-l mai citeşte azi, ci şi unui număr îndestulător de oameni de varii tagme: cîţi profesori şi profunivi, prăvăliaşi sau magistraţi, moaşe şi ingineri, şefi de gară şi gospodine, foarte multe gospodine, o şleahtă de muieri, dintre care unele analfabete, altele zdrăngănind la

pian, tot ființe care știu totul plus ceva încă, inși pentru care întîmplările, evenimentele, nenorocirile trăite, auzite citite sunt digerate și depuse pe scheletul științei lor paupere, și schiloade, iar tot ce nu li se potrivește se elimină cu sîrg drept netrebnic, ei, ele nemirîndu-se de nimicuța — și e normal să fie așa, de vreme ce Atoateștiutorul sau Atoateștiutoarea se află în ghiftuire sufletească de sine, în perfect echilibru cu Universul. Și încă, atotcuprinderea e o boală molipsitoare și nimeni (nici eu) nu este imun față de ea, de vreme ce nu m'am dumerit încă dacă a fi inteligent înseamnă a folosi ce știi în situații noi (un francuz definea inteligența „modul de a te descurca", dar asta seamănă mai mult cu șmechereala sau în acele împrejurări noi, să-ți pui întrebări inedite, ceea ce face fin descurcăreț o ființă mai bine adaptată vieții superioară celui inteligent ce se tot miră și se întreabă în loc să acționeze, să reacționeze prompt și conștiincios. O întrebare, însă, totuși se pune (iarăși!): Structura mentală a celui atoateștiutor este în mare parte fosilă, el știind de la bunicuța sa, ceea ce aceasta auzise de la bunicuța ei, la care se adaogă, la cel mai școlit, tot ce e fosilizat în materie de gîndire; or, pusă într'o situație realmente nouă, cunoașterea fosilă poate să o încurce rău și să sfîrșească în prăpastie. S-au văzut cazuri în care cei ce știu mai multe decît medicii, cu regimul lor personal, infailibil, să damblagească. Superior le este șmecherul care gîndindu-se cu mirosul să priceapă că s'a schimbat calimera și s'o cîrmească după împrejurări; dar tipul dubitativ —exemplar rar—, care „măcar o dată în viață pune sub semnul îndoielii tot ce știuse", adică tot ce i se transmisese, ar trebui să fie cel mai descurcăreț, nu este, pentru că el are *convingeri* formate prin propria lui meditație, care într'o situație schimbată nu se mai potrivesc, încît el preferă să sufere pentru convingerile sale decît să le lepede. Și din acești oameni îndărătnici, „de caracter" se aleg conservatorii închistați, dar și „vestitorii viitorului", viitor ce nu se află totdeauna la colțul străzii, și pînă atunci șmecherii triumăf. Rămîne de știut dacă prezentul e o formă a trecutului, sau, dimpotrivă singura realitate. Dar opțiunea e un risc, o ipoteză, pe care o poate confirma sau infirma doar viitorul, ce sosește uneori prea tîrziu. Dacă vrei să fii modern e de ajuns să ai o opțiune justă și să ai răbdare o sută, două de ani.

În domeniul fosilelor echilibrate îmi aleg două mătuși ale mele, pe care le vizitam o dată pe an, vara. Deși se deosebeau în multe. Marica și Rădița erau, cum se zice, asortate: cam de aceeași vîrstă, văduve, cu un venit așa-ș'așa, locuiau în casa bătrînească, veche, cam lăsată pe spate, cu acoperișul ce zuruia pe vreme de vînt, dar solidă încă, din cărămidă sănătoasă, cu două holuri, din care dădeau două camere pe dreapta, două pe stînga, cu totul: patru camere. Mobila era veche, cam șuie, carpete și covoraşe pe muri și pe paturi, cu milieu-uri croșetate, mai peste tot, și cu perdele din ață pescărească, smîntînie, tot croșetate, că mai asta făceau cele două femei toată ziulica: două pe față, două pe dos, dai peste croșet. Dar chichirezul acelei case, pusă lîngă stradă, îl constituia ceeardacul: o cameră înaintată în raport cu fațada, locuibilă doar vara, cînd te coceai în ea, împrejmuită cum era cu geamuri pînă sus, pornite din pereți de lemn, cam de un metru de la podea. Geamurile cerdacului, despărțite din loc în loc de stinghii, erau formate din pătrate de sticlă în diverse culori: verde ca iarba, roșii ca zmeura, violete, galbene ca lămîia, alternînd între ele. Casa era așa fel așezată, încît toți trecătorii, într-o direcție sau cealaltă, erau obligați să defileze prin fața celor două babete ce ședeau, în jilțuri de pai împletit, una în fața celeilalte, urmărindu-i pe toți pietonii cum veneau dintr'o parte sau din cealaltă, schimbîndu-și, precum cameleonii, culoarea, după cum treceau dintr-un ochi al geamlîcului în celălalt. Cum surorile ședeau pe strada asta de mult și, ca fiice, nu pierduseră niciodată legătura cu casa părintească, deci cu cartierul, îi știau pe aproape toți pietonii: semnalau trecerea fiecăruia și, recurgînd la metoda analitică, îi făceau autopsia psihică, notînd mai ales inovațiile vestimentare ale fiecăruia. — Uite-o pe-a lui Stamate cum s-a înțolit: de la pantofi la pălărie, e la marele fix! — În schimb s-a umflat ca o batoză, e gata să plesnească. — Ce vrei, le merge bine. Stamate nu ară, nu semănă, dar culege cerealele, și cu ele uișșt la vapor, la Brăila. Numai anul trecut a cîștigat șapte sute de mii de lei-aur. — Cică'ș fac un castel în Carpați. — Castel pe naiba! Ce te potrivești și tu? Strîng pentru strîmba aia, să-i cumpere soț de soi, că după ce-i strămbă și cocoșată, sîsîie și mai are și bube pe față. Cum trecea unul, babetele îl și înhățau și forfecau și-l mursecau pînă apărea alt mușteriu. Nu vorbeau

cu parapon, de ură — nici pomeneală, ci într-un fel liniştit, aproape placid. Analiza anatomo-psiho-socială nu se făcea la întîmplare, ci în raport de anume norme sau canoane fixe, răzmoştenite şi indiscutabile, cu acel vestit tabel de — „Ce se face" şi „Ce nu se face", fiindcă şi mătuşile mele ştiau totul plus ceva încă, sau după o axiomă niciodată spusă, dar totdeauna aplicată: Ce nu ştiu nu există.

Cît mă priveşte, în vizitele mele anuale stam tot într'un jilţ de paie, între ele, cu faţa spre stradă şi mă amuzam privind cum aceeaşi persoană îşi schimba culoarea mergînd şi, nu ştiu de ce, îmi venea să spun: Bietele conştiinţe! În ceardac era cuptor, nu alta, iar eu, stînd întîns în jilţul meu, priveam umbrele ce-şi schimbau culoarea deplasîndu-se prin ochiurile geamlîcului, şi harnicele mâini ale mătuşilor ce croşetau de zor lucruri inutile şi nici măcar frumoase, reluînd din cînd în cînd comentariul despre trecători, cu o voce tihnită, încît pe această stradă amorţită, pe care rar se abătea cîte-o trăsură, aveam impresia că mă aflu în celălalt veac. Mătuşile n'ar fi primit în ruptul capului să stea faţă'n faţă, convorbind, fără să tricoteze sau să croşeteze, asta ar fi însemnat lene, or, ele erau muncitoare, toată ziua roboteau, scuturau ţoalele, ştergeau praful, găteau sau confecţionau aluaturi dulci, din care eram obligat să ronţăi, deşi nu-mi plăceau de fel. Cele două femei erau tihnite în strîmtoarea lor, ilustrînd legea conform căreia micul-burghez, trăind printre sărăcime şi comparîndu-se cu aceştia, dar niciodată cu bogătaşii, se mulţumea cu ce avea, se considera înstărit, mult-puţinele relaţii din lumea lui asigurîndu-i şi o stimă socială satisfăcătoare. Doar cîţiva dintre tineri, dar din altă plămadă, priveau cu lăcomie în sus, prubuluind cum să se cocoaţe, dar matoreii se găseau bine înfipţi unde se aflau, într-o plină satisfacţie de ei înşişi. Ştiau să se apere şi să-i pocnească pe mucioşi cînd prea se înaintau. Micul zbucium al cartierului era notat cu minuţioasă răceală, cei ce se zvîrleau în sus fiind prost cotaţi, drept nişte aventurieri. Firesţe că femeile acestea cu cîte patru clase primare valorau fiecare cît o enciclopedie, eu trebuind să înghit, pe lîngă prăjiturelele de casă, şi numeroase sfaturi în varii domenii. Faptul că urmasem o facultate şi apoi că semnam la ziar nu le impresiona deloc, cel mult în rău, clasat fiind şi eu printre aventurieri, primit totuşi doar pentru că făceam parte din familie, ceea ce însemna o legătură

indestructibilă, altfel fiind, desigur, meliţat pe'ndelete. Mi se servea mereu exemplul unui văr de-al treilea, prin alianţă, care cu vreo zece ani înainte se „furlandisise şi el" prin presă, ba scrisese chiar un roman şi sfîrşise prost, tocase bani la cărţi, ducîndu-şi acum zilele doar pentru că luase pe una pitică şi gheboasă. Oricît le repetam eu că nu joc jocuri de noroc şi nu e nici o legătură între a scrie cărţi şi a pierde bani la cărţi, nu le convingeam niciodată, ele clătinau doar din cap că, adică ştiau ele ce ştiau, pentru că ştiau tot, încît eram judecat nefavorabil faţă de alte rude ce se făceau negustori sau avocaţi sau deveniseră mici funcţionari rostuiţi pe la casele lor. Asta nu mă supăra, aşa e cu anumite profesiuni mai rare — ce poet a fost admirat de familia sa? Vezi şi cazul lui von Kleist — şi eşti recunoscut doar dacă, prin tertipuri dezonorante, primeşti onoruri oficiale, atunci, da. Se mai ştia, pe la începutul secolului, că orice artist trage mîţa de coadă („chiu şi vai prin buzunări"), pînă intră la balamuc. Iată persoane atoateştiutoare ce nu citesc presa şi habar n'au despre crahuri de bănci, circul dintre partide şi păruiala internaţională ce se îndrepta spre marele măcel.

În camerele scunde, umplute cu mobile paradite şi trenţe artistice netrebnice, lucrate de aceste mîini mereu în activitate, era cald şi linişte, niciodată nu se trîntea o uşă sau nu se auzea un strigăt, cele două femei şoptind doar. Ignoranţa la modul absolut. Însă pe cînd fuseseră şi ele măritate, la casa lor, cu rostul lor, duseseră o viaţă mai îmbelşugată, pe care o invocau uneori, dar fără parapon şi strepezeală. Resemnare? Înţelepciune? Pe atunci vizitaseră, mai rar, case bogate, ba fuseseră şi invitate la mesele milionarilor; observaseră mobila şi toaletele, uneori le invocau, dar fără jind. Modestie? Nici vorbă! Erau înfumurate şi vorbeau cu fală despre ele însele. Atunci? Era apărarea imaginii de sine, interdicţia interioară de-a gîndi la o lume intangibilă lor, a echilibrului autoestimativ, ce le situa, în propriul imaginar, doar în poziţii de superioritate şi le impunea să se compare numai cu cei săraci. Soţii morţi erau invocaţi ca nişte distincţii sociale, iar nu drept nişte fiinţe de care fuseseră legate prin sentimente. Ignorante? Nu. Respingeau, ca lipsit de interes, tot ce nu ştiau, statornicindu-se în domeniul în care erau erudite: viaţa celor din cartierul lor, a celor ce defilau, într-o direcţie sau alta, în faţa geamlîcului,

schimbîndu-şi culoarea după rombul în care se aflau într'un moment sau altul. Ignoranţa e senină. Aşa se întîmplă şi cu cei ce ştiu totul despre fluturi, iar toate celelalte sunt *terra incognita*, cu cei ce ştiu cum se construieşte un pod, dar ignoră cum se construieşte un om, şi ignoranţa cea mai rea, după Platon, a celor ce, neştiind nimic, îi învaţă pe toţi ceilalţi ce să făcă, deşi unii dintre aceştia mai ştiu cîte ceva. Aici, în ceardac însă, privind prin geamlîc, mă delectam cu acea ignoranţă liniştită, opacă, elastică şi dură, ce respinge totul, de o perfectă impermeabilitate. Şi nu este dînsa formula fericirii — a fi împăcat cu tine însuţi? Fiindcă o dată cu semnul întrebării sfîrşeşte ignoranţa — fără a începe ştiinţa —, dar începe şi chinul. Şi dacă aceste două femei cunoşteau totul despre aceste umbre colorate, eu în schimb ce cunoşteam? Nu aflasem resorturile Irinei, nici ale nevestei lui Luca, nu pricepeam cum, prin ce alchimie, scrie Luca versuri, de ce ţanţoşul Marcu, vesel şi băiat de viaţă, e cuprins noaptea de spaimă şi cum de echilibrata Emilia, dezgustată de bravadele soţului, rămîne alături de el, totuşi, doar fiindcă îi poate alina angoasa... şi atîtea altele? Pot face ipoteze, dar tocmai din mulţimea lor deduc ignoranţa mea. Ce e aparenţa şi ce se ascunde de fapt în spatele ei. Fiindcă trăiesc printre anumiţi oameni trebuie să-mi fac o imagine despre ei, pe care o manevrez şi eu cum pot, dar e o ipoteză doar, care adeseori nu se potriveşte, şi atunci înregistrez imprevizibile comportări. Stau şi eu într'un pridvor cu geamlîc colorat şi văd trecînd prin imaginaţia mea figuri schimbătoare. Destine. Fracturate? Aşa, de pildă, mă văd coborînd din tren, la Gara de Nord, primit de Irina. Eram slab, gălbejit, cu o uniformă care numai de paradă nu era. Priveam cam buimac mulţimea pestriţă din jur şi mi-am dat seama, cu întîrziere, că Irina se uita cam ciudat. Am zîmbit crispat. — Nu sunt prea prezentabil... Ea, sever: — Am impresia că şchioapăţi puţin... — Da, o rană uşoară la picior, dar s'a vindecat repede şi m'am întors iar pe front. Ţi-am trimis cîteva scrisori prin Crucea Roşie. N'ai primit nici una? — Ba da... însă eu auzisem că ţi s-au amputat ambele picioare.. — Ai auzit! De unde? Dar cum ea tăcea, am reluat: — Şi ai venit totuşi să mă iei aşa... olog! Drăguţ din partea ta! — Ce puteam să fac? constată ea. Fiinţă practică, Irina venise cu o trăsură, care

ne aştepta. În birjă am tăcut: ar fi trebuit să-i fiu recunoscător, dar nu-i eram. Cînd mă aflam în spital, apăruse, tot ca rănit, Ionică, poetul ce împărţise camera cu Munteanu. Rămăsese în Capitala ocupată, un timp, dar, cu mari riscuri, trecuse linia, pe la Brăila, apoi cu o şalupă, pe Dunăre, la Galaţi. pornise apoi pe front, iar acum i se îngrijea o rană superficială, care însă refuza să se închidă. Îmi comunică sarcastic că în Bucureşti apărea un singur ziar, *Lumina*, pe faţă al Komandaturii şi cu director, tot pe faţă, vestitul Teodor-Buzău. Nu mi se părea de mirare. Dar otrăvitul de Ionică mă informă că Munteanu trecuse la *Lumina* (era de aşteptat), iar Irina se mutase la el. Am întrebat prosteşte: — Deci el n'a plecat pe front... — Nu, s'a aranjat într'un fel... M'am străduit să nu mi se vadă crisparea, dar ştirea m'a obsedat multă vreme, chinuindu-mă. Acum, aşteptam să văd cum anume avea dînsa să-mi comunice ştirea şi ce concluzii avea să extragă din ea. Acasă am făcut o baie — se impunea! —, mi-am schimbat primenelile, mi-am pus hainele civile şi am trecut în sufragerie, unde ea mi-a pus în farfurie ceva, eu am hleopcăit fără să fiu atent ce înghit (îmi era foame), iar ea, aşezată lîngă mine, m'a privegheat matern. După ce-am isprăvit, mi-a spus sever: — Nu ştiu ce-ai să faci acum. Germania a cîştigat războiul, iar tu te-ai afişat atîta cu ceilalţi... Am răspuns tăios: — Germania şi Austria au pierdut războiul. — Tot năuc ai rămas, a constatat dînsa, fără dojană măcar, doar cu tristeţea aspră a magistratului căruia i se aduce spre judecare, pentru a treia oară, un tînăr spărgător recidivist. Am tăcut. Dar vremurile erau de-aşa: după ce hoardele prusace au invadat stepele din est, eroica Moldovă, trezindu-se înconjurată din toate părţile de inamic, a trebuit să plece armele, semnîndu-se acel cumplit armistiţiu ce ne fura coroana munţilor, şi punga petroliferă de la Ploieşti, armata fiind trimisă, în principiu la vatră. Ne căzuse pe cap, plocon, guvernul din martie al lui Narghile Man, om al Komandaturii ocupaţiei Capitalei. Mulţi inşi de treabă îşi pierduseră capul. Dar eu, ca şi alţii, credeam încă în Victorie. Prusacii, înghesuiţi în mlaştinile din est, erau hărţuiţi de partizanii tinerei revoluţii, armatele Centralilor se măcinaseră rău pe frontul din vest, iar trupele franco-sîrbe, debarcate la Salonic, înaintau rapid spre Dunăre. În ciuda armistiţiului de la Buftea,

care stipula demobilizarea, armata română rămăsese încazarmată în Moldova. Cîțiva ofițeri, grav răniți, fuseseră totuși formal demobilizați și sub pretextul restabilirii, lăsați la vatră în teritoriul ocupat. Printre aceștia mă număram și eu. Așezat în Capitală, păstrasem legătura cu generalul meu, care îmi dăduse în seamă citirea presei străine pentru informarea unui Stat Major pitulat, ce-și aștepta ziua reintrării în acțiune, ceas în care și eu credeam și care avea să vină abia prin toamnă; dar n'avea nici un rost să-i vorbesc despre asta amicei lui von Munteanu, așa că am ridicat din umeri. Irina luă o figură gravă (era specialitatea ei) și îmi declară oficial: — Știi că în timpul ăsta am locuit la Munteanu. Și cu acel har al amănuntelor ce aveau probabil rostul de a amortiza izbiturile, deși mai rău îmi făceau, preciză: — Am stat, fiecare, în camera lui. După o pauză: — Mai ales că aflasem cum ți s'au amputat ambele picioare... Eram anesteziat de oboseală și frig, răsucisem știrea asta de cînd o aflasem, fără să pot lua o hotărîre, deși hotărîrea o luase ea, eu nu puteam decît să constat (uneori îmi spuneam: Poate crăp dracului pe aici și se sfîrșește odată tărășenia asta!), N'am reușit decît să bîigui: — Știam. Mi-a spus poetul I.D., cînd eram în spital. Și, fără rost: Mi-a făcut mult rău. Ea dădu același răspuns: — Ce era să fac?... Îmi venea să strig: — Ce au făcut sutele de mii de femei care și-au așteptat bărbații, dintre care mulți nu s'au mai întors! Dar discuția n'avea nici un haz. Nu mai eram nici gelos, nici anxios. Am răspuns cam stins: — N'am de gînd să fac pe proprietarul furios. Ar fi ridicol. Dragoste cu sila nu se poate. Așa că... Dar Irina sări ca friptă: — Nu te pot lăsa, acum, așa...! — Te asigur, n'am nevoie de îngrijitoare, nici de asistență medicală. Se prea poate ca rana să ducă la anchiloză, dar pînă atunci, mai va... — Trebuie să-ți găsesc ceva, undeva... Să ai o slujbă. M'am interesat, politicos: — Vînzător la voi la prăvălie? Liniștitor: Nici o grijă, mă descurc eu... Nu-i spuneam ce sursă de trai îmi aranjasem, n'aveam încredere. Irina se'ncruntă. — M'am gîndit bine: rămîn cu tine. M'am înclinat. — Și cu... *Herr* Munteanu?... Ea nu se fistîci. — O să-l văd și pe el... din cînd în cînd. Ferm: Dar seara voi fi aici! Încolo, o să vedem... Ar fi trebuit să-i spun: Aranjamentul nu-mi convine... sau să strig: Ieși afară!, dar n'am făcut nici una,

nici alta, ci m'am interesat, prostește: — Ce înseamnă din cînd în cînd? A lepădat întrebarea cu un: — Ce rost au amănuntele astea?... Ți-am spus: rămîn cu tine! M'am dus să mă culc, eram zdrobit de oboseală și am dormit, nici eu nu știu cît... Fapt e că am acceptat situația penibilă. Dar există în dragoste rușine? Îmi era lehamite? Țineam încă la ea și nu vroiam s'o pierd pentru totdeauna? Nu fusesem înamorat nebunește la început, abia cînd a fost s'o pierd (atunci) — cînd cu Milea, cînd cu Mircea, acum — cînd cu Munteanu) îmi intrase'n cap s'o păstrez. Ce, erau lupte greco-romane, iar ea trofeul învingătorului? Mă gîndeam, și așa, dar asta nu-mi micșora îndărătnicia ce suia din adîncul necunoscut al ființei mele. Simțeam că am pierdut bătălia, dar mă'ncrîncenam prostește, ca și cînd aș fi iubit-o... Ce, n'o mai iubeam? Uneori, înainte, gîndindu-mă la Luca și la smucita lui nevastă, îmi spuneam, plin de bun-simț: Dar de ce n'o lasă naibii? Acum, vorbele astea mi se potriveau mie, dar nu mi le spuneam deloc. Ce rost avea să mă încăpățînez într'o situație ce mă înjosea și mă chinuia? Simțeam că voi fi părăsit, de ce așteptam să fiu lăsat și n'o lăsam eu pe ea? Fiindcă mă chinuia, adică, de fapt, eu mă chinuiam singur, prin ea. Heautontimorumenos. Cel mai elementar simț de conservare îmi dicta să mă despart de dînsa, dar eu, care construiam zeci de ipoteze, tocmai la asta nu mă gîndeam. Îmi făceam planuri tactice, însă le călcam numaidecît. Îmi propuneam să las chestiunea amorțită. să mă port ca și cînd n'ar fi existat nici un Munteanu, poate se desprinde de el și se instalează în căsătoria ei firească. Făcuse femeia, și ea, niște experiențe de care se săturase — după expresia ei: „Și ce mi se cuvine pentru asta? Să mi se taie capul?“ Întrebarea ei mă perplexa: cine vroia să-i taie capul? Ce era cu limbajul ăsta osmanlîu? Ar fi fost vorba doar de o simplă despărțire. Dar tocmai cînd luam o atare hotărîre înțeleaptă, ea venea mai tîrziu, obosită și distrată, iar eu o sîcîiam cu întrebări la care ea nu răspundea. Nimic nu mă exaspera mai mult ca tăcerea: unde e întrebare și răspuns este și dialog, adică posibilitatea unei înțelegeri, însă mutenia e ca zidul unei închisori. Și așa, decizia mea înțeleaptă se sfărîma în țăndări. Zisesem eu că nu vreau să fac pe proprietarul mînios, dar uneori o simțeam maculată de atingerea altui bărbat, atunci îmi provoca scîrbă, iar ea

simțea asta și se îmbufna, ceea ce mă scotea din pepeni etc. Nu numai că nu mă înțelegeam pe mine, dar nu încercam nici măcar să mă pricep, iar stările mele, rareori alternante, în mod paradoxal, coexistau într-o dureroasă bălmăjeală. Ceea ce am transcris pare o înșiruire de silogisme, dar atunci ele se schimbau cu atare repejune, ca și stările mele paroxistice, încît păreau simultane. De fapt, trăiam o neîncetată perplexitate: față de simțirile mele, față de sentimentele varii și schimbăcioase față de ea, încît într'o asemenea situație orice decizie era paralizată. Am spus că arma ei era tăcerea, însă uneori îi scăpa cîte-o vorbă: — Te doare piciorul? — Nu. De ce să mă doară? — Rana asta a ta va duce la anchiloza piciorului. — De unde știi? — M'am interesat la un medic. — A, da, și de aceea te-ai aprovizionat cu un patruped... — De ce'l faci animal? — Scuze! De fapt, e doar un trădător. — De ce e trădător? — Un ins care trădează o convingere se numește trădător. Era sincer mirată: pentru Irina, ca și pentru mulți alții, concepție, convingere, credință erau vorbe fără rezonanță. Fusese război? Fusese. Ocupaseră Kakanicii Muntenia? O ocupaseră. Erau aici! Asta este, asta va fi. Arvunise viitorul. Pentru unii, evenimentele, schimbările aparțineau exclusiv trecutului, prezentul era singura realitate posibilă, însuși viitorul. Atunci, ce mai tura-vura, trebuia să te pui bine cu stăpînirea. Munteanu fusese mai deștept, se aranjase din timp, se învîrtise, în vreme ce mie chiar și acum îmi umblau prin cap fel de fel de gărgăuni. Irina știa că voi anchiloza — o știusem și eu, dar ziceam că pînă atunci mai e —, dar nu pricepea de unde am totuși bani, nu mulți, (într'un sens, ea „ținea casa"), se ferea să mă întrebe, era însă convinsă că „așa cum se așezaseră lucrurile" eu nu aș mai reuși să obțin un loc „în față", în schimb pe Munteanu îl așteptau toate onorurile și înmormîntare cu fuduliile pe pernă. Atunci, de ce nu se ducea la el, să mă lase naibii în pace?.. Milostenie? Încercarea de a rămîne cu mine pînă m'aș aciua și eu într'un colțișor, să mă părăsească atunci cu inima împăcată: — Eu am făcut tot ce-am putut! Poetul, amicul lui Munteanu, care se întorsese și el, acru și paraponisit, cum îi era soiul, mă asigură că motivul era altul: Munteanu nu vroia să se însoare, nu cu ea în mod special, ci așa, în general, dorea să rămînă becher. Irina încerca să-l convingă s'o ia, trăgea

fata la măritiș, era serioasă, dar pînă atunci ... era valabilă și țidula cu mine. Poate avea ea dreptate... Dar lucrurile evoluau și în afară. Într'o seară, plecînd de acasă, am lăsat pe masă un număr dintr'o revistă elvețiană ce descria exact situația de pe front, vorbeau și despre armata aliată, ce înainta dinspre Salonic, și despre situația de criză din Austria și Germania, unde începuseră revoluții, se scria cu acel ton reținut de țară neutră, grijulie să-și păstreze aurul din Bănci, făcînd negoț și cu unii, și cu alții. Am venit special în seara aceea mai tîrziu decît ea, găsind-o la masă, în fața revistei, cu un aer speriat și — pentru prima dată de cînd mă întorsesem — mă întrebă: — Ce se întîmplă? I-am spus cît mai clar și cît mai blazat posibil. Pentru ea, armistițiul de la Buftea însemnase sfîrșitul unei lumi și începutul eternității, cum se întîmplă celor fără convingeri ce cred că ultima răsuceală va fi și cea definitivă. Istoria s'a sleit — și basta! Lumea vorbea, dar ea nu auzea, pe mine nu mă întreba, nu mai avea încredere, iar Munteanu nu era nebun, s'o dezmeticească. Acum triumfam. Avea să vadă că Munteanu al ei nu era chiar așa de deștept, iar eu nu aveam gărgăuni în cap, ci doxă. Mă înșelam însă în ce o privea. Peste cîteva zile, venea înnebunită: Revoluție la Viena, Kaizerul abdica, Austria și Germania se prăbușeau. Dar nu asta era important — ea nu avea sentimente, avea interese — ci faptul că Munteanu spăla putina englezește sau nemțește, dar refuza să o ia și pe dînsa! Atunci, cu fața scăldată în lacrimi, țipînd, Irina, îmi arse o criză de isterie. Prima de cînd ne cunoșteam, învinovățindu-mă că Munteanu fuge în Germania, iar pe ea refuză s'o îmbarce cu dînsul. De toate astea mă acuza pe mine!! Am mormăit stupid: — Și ce-ai vrea să fac eu? Absurdul situației mă paralizase. Nu numai că prognosticul meu era reușit, și al său falimentar, nu-i scăzuse sentimentele — sau ce-or fi fost — și față de el, dar vroia să-l mai și urmeze, ca neghioaba. Vroia să mă părăsească — și toată gelozia, pe care o crezusem anesteziată, reînvie cu turbare, ca și spaima de a rămîne singură, fără ea, dar la toate astea, pe care le cunoscusem, se adăugea acum și faptul că îmi cerea socoteală mie pentru refuzul lui de a o include în calabalîcul lui. Eram zguduit de un tremur, îmi venea s'o implor să nu plece — deși știam că mila îi lipsea — , să mă umilesc chiar, atunci nu mi-ar fi

păsat, sau s'o iau la palme — e urît să lovești o femeie — pentru stupizenia de a mă considera pe mine vinovat de egoismul gagicului ei, înfumurat și înfundat la creieri. Dar n'am făcut nimic din toate astea, am căutat să mă stăpînesc: — Am să-ți vorbesc ca unui prieten. Munteanu pleacă în plin necunoscut fiindcă deși, cred, și-a aranjat el un alișveliș acolo, el nu mai este valabil într'o țară în care toate sunt cu zgaidaracele'n sus. Dar el n'are încotro, trebuie să fugă, altfel, pușcăria'-l mănîncă! (Greșeam: alții, ce păcătuiseră mai dihai ca el, au fost lăsați în pace, aveau să-și facă un culcuș moale). Poate că greu, dar o să se descurce el într'un fel, dar ce-o să facă acolo cu o muiere în circă, cum o să dea din mîini și din picioare? Și tu ce-o să faci acolo? Nici limba n'o știi. O să vinzi stambă? Asta poți să faci și aici, iar acolo vor fi destui șomeri care să se bată pe un post... Dar ea continua să se bocească și să urle. Alesesem o cale greșită — dar care era oare cea bună? —, fiindcă isteria are logica ei, ce nu ascultă de silogismele persoanei pe care vrea s'o părăsească. Am continuat totuși să predic: — N'are nevoie de tine, speră să afle acolo o nemțoicuță cu ceva parale și casă-mare. Tu ce-i poți oferi? Confort sufletesc? Însă ea nu-mi răspundea, continua să se vaiete. Mi se făcuse milă de dînsa și lehamite de mine. Am lăsat-o singură, am ieșit afară, m'am plimbat pe străzi. Am cunoscut-o într'un cerc în care se asculta muzică adevărată, se răsfoiau albume de pictură, se discuta despre literatură, făcea și ea ca ceilalți, numai că nu vorbea. Tăcerea era arma ei preferată. După ce s'a măritat, a dat naibii muzica, artele și literatura, dar tăcerile ei îi ascundeau mediocritatea. Era o ființă contradictorie: activă, eficientă, dar plictisindu-se de toate. Iar eu nu pricepeam nimic. Cînd vezi o ființă sobră și gravă îți vine greu să crezi că minte cu atîta firesc, că gravitatea ei e plictiseală sadea, căptușită cu hămeseala de a-și depăși condiția socială printr'un mascul ales după criterii de ascensiune socială. Avea un cap de vînzătoare de magazin, iute la socoteli, fără sentimente. Mă păcălise strașnic, cum îi păcălea și pe cei ce luau tăcerile ei vide drept profunzime de cuget.

Și Irina se înșelase în ce mă privea: văzuse în voiciunea mea și în profesia pe care mi-o alesesem indicii unui tînăr de viitor, dar, cu acea intuiție pe care o au femeile, pricepuse

repede că nu sunt deloc pus pe făcut carieră, în mare măsură fiindcă treaba asta mă dezgusta şi-mi găseam satisfacţiile (destule) în alte cele; de aceea ea cauta alţi cai, dintre cei cîştigători, dar, ca să n'o greşească iar, mă ţinea în rezervă. Iar eu mă perpeleam, făcînd parte din categoria celor ce refuză explicaţiile simple, pentru că le consideră grosolane, deci greşite, şi oricum triviale, descalificîndu-l chiar pe cel ce le emite. Mă îndărătniceam să dezleg un mister care nu exista. Dar nu numai asta: bărbaţii simt intuiţia femeii ce le detectează fisurile adînci, ele deţin secretul personalităţii noastre, ritmul vital, şi părăsindu-ne iau cu ele nu „inima noastră în poşetă" (cum scrisese un romancier odinioară celebru), ci tocmai secretul vulnerabilităţii noastre, dar repet, m'aş fi simţit înjosit să cred în asemenea explicaţie simplistă, şi anume că ea vedea în mine doar omul care nu e sortit să facă nici carieră, nici avere. Mă agăţesem de ea vrînd să-i demonstrez că eu... naiba ştie ce anume doream s'o conving... Că sunt deştept, vesel, cultivat şi am o pană sprintenă... însă nu de asta era vorba. De fapt, ea însăşi nutrind îndoieli justificate în ce privea cariera mea, uneori credea că aceste calităţi ale mele aveau să mă tragă în sus, alteori era convinsă de contrariu, şi cînd vestea rănii mele se deformase la ea în credinţa că mi se amputaseră ambele picioare, aceasta fu o metaforă inconştientă pentru faptul că, mizînd totul pe partida ce pierduse totul, îmi ratasem întreg viitorul. Bine, dar de ce atunci, repede, cînd observase că Munteanu, şi nu eu, mizase greşit, era gata să fugă cu el în lume, fie şi într'o Germanie năucită de catastrofă, în care totul şi toate se dădeau peste cap? Aventurieră? Tocmai ea, atît de chibzuită? Încrederea în mine nu şi-o recîştigase, avînd convingerea că nu voi şti să profit de noua situaţie ce se crea — ceea ce s'a şi întîmplat —, pe cînd în lumea mare, tocmai într'o societate ce-şi pierduse echilibrul, exista şansa de-a înhăţa o halcă favorabilă; dar dacă treaba nu se făcuse, ce să-i faci?, eram bun şi eu, Irina fiind convinsă că orice rău mi-ar fi pricinuit, eu aveam să rabd — şi avea dreptate: era o poziţie de apărat şi eram hotărît să fac orice s'o apăr, ca pe un fort în război. Dar habar n'am de ce o consideram aşa. Numai că apărarea asta deznădăjduită mă acoperea nu de glorii, ci de ruşine. Relaţiile noastre continuau fără dragoste, fără acea minimă afecţiune ce se

menține în căsniciile uzate. Și atunci, situația generală se mișcă: trupele aliate ajunseseră pe Dunăre, la Viena izbucnise revoluția, românii de peste Carpați, adunați în formații masive, votau alipirea la țară, preluînd controlul regiunilor, iar armata noastră, refăcută ca prin farmec, trecea din nou munții, de data asta în alte condiții. M'am dus și eu — firește — pe front, dar cînd m'am întors, Irina șterse putina. Își găsise un patron de pe Lipscani și mi-a trimis vorbă că intentase divorț. Procesul s'a desfășurat repede, în absența mea, n'aveam ce căuta acolo, nici nu știu ce scrie în sentință, tot repede, Irina s'a și măritat. Eram uluit că după atîta chinuială nu simțeam nici suferință, nici măcar un gol în suflet: ardere de tot. Ciudat, dar am simțit chiar o mare ușurare, ca eliberat de o apăsare ce mă sufocase. Fusesem intoxicat pur și simplu și mă purtasem ca un drogat. O senzație de libertate voioasă, ca și cum îmi stătea întreaga viață în față, o bucurie liniștită. Dar nici ea nu fusese vreo erotomancă, așa cum fusesem înclinat să cred, ci o biată fătuță sărmană, ahtiată de agonisire, lihnită după liftul social. În definitiv, dacă orice iubire este o mare încăpățînare, nu orice încăpățînare este o mare iubire. Instalat în jilțul meu de paie, din ceardac, văd prin geamlîc firava ei siluetă colorată în roșu, apoi în verde, apoi în galben, în siniliu, apoi dispărînd.

Matei, cu mult timp înainte, făcuse o descoperire, despre care-mi vorbise cu entuziasm: întîlnise pe cheiul Dîmboviței un tip tînăr, scofîlcit, ponosit, rău îmbrăcat, cu încălțările scîlciate și care, sprijinit de parmaclîc, citea *Confesiunile* lui Jean-Jacques Rousseau, pe franțuzește. Îl tîrîse la o ceainărie, unde nefericitul înfulecase pâine, refuzînd altceva. Matei îi aflase o cămăruță la un demisol și-l plasase zețar la o tipografie mică, unde se descurca bine. Prietenul meu îmi povestise viața, mai mult aventuroasă și misterioasă decît dramatică, a tînărului, altfel inteligent și cu sete de cultură. Tatăl, apărut nu se știe de unde — un vînturălume — și dispărut într'o zi fără altă urmă decît un copil, încît băiatul nu-l cunoscuse; mama, venită dintr'un sat, spăla vase într'un birt — „Ca la mama acasă" —, poate mai avea și alte surse de venit, crescuse cu grijă unicul copil, vroind să-l vadă ajuns domn, numai că Haralambie Colăcel se certă furcă la școală cu învățătorul, care, de altfel îl

îndrăgise; se pripăşi, pe la unsprezece ani, picolo la un birt, de unde fugi după ce-l înfruntă pe patron, apoi practică diverse meserii prăpădite, pe care le părăsea cu scandal. Cînd rămînea pe drojdie se refugia la maică-sa, de unde, sîcîit de dojeni şi poveţe, dispărea, pentru a reveni cînd şi cînd. Într'o bună zi, plecă, în cala unui vapor, clandestin, dar fu debarcat la Napoli. Tot încercîndu-se în diverse meserii, pentru că, ascuţit la cap, prindea repede, asociindu-se cu alţi căutători de noroc, de care se despărţea repede, băiatul străbătu porturile italiene, pînă cînd apăru iar la maică-sa, de unde dispăru pentru ca să apară în Capitală, unde se afla în căutare de lucru cînd, din pur hazard, dădu peste el Matei. Cu urechea sprintenă, învăţa uşor limbi străine şi avea o foame grozavă de cărţi, pe care le înfuleca pe nemestecate, chiar cînd îi ghiorăia stomacul de foame. Matei era, ziceam, entuziasmat. — Are o teribilă demnitate; cum îl calcă pe coadă cineva, cum sare în sus ca ars şi pleacă. — Are o coadă cam lungă, am rîs şi faptul de a nu se lipi de nimic şi de nimeni nu-i un semn prea bun. E un Don Juan al prieteniei. — Cum, sări prietenul meu, tu propovăduieşti supunerea, cufundarea în mocirleala mediocrităţii şi chiar a sordidului? Ce, un tînăr sărac n'are voie să fie demn?! — Mai întîi, l-am liniştit eu, nu propovăduiesc nimic, fiindcă nu sunt preot al nici unei biserici. Admir demnitatea la oricine şi încerc s'o practic, dar nu cred că toată lumea a vrut să-l jignească, unii — spui chiar tu — au fost înţelegători cu el, dar a te considera mereu atins în onoare se numeşte ţîfnă şi indică un temperament cam asocial. Pe de altă parte însă, desigur că mediile prin care a mişunat acest tînăr setos de cultură şi spiritualitate nu erau prielnice aspiraţiilor lui, de aici impresia de sufocare. Să sperăm că intrarea în cercul vostru, cel mai saturat de aspiraţii spre o înaltă spiritualitate din cîte cunosc, îl va satisface. La voi, şi foamea de cultură şi de ideal e potenţată din plin. — Ne iei peste picior! rîse Matei. — Nici pomeneală! am protestat convins. Pentru îmbuibaţi, arta e un divertisment, pentru specialişti ea e un mod de fuduleală şi de cocoţare socială, doar voi aveţi un ideal viu, şi pentru voi cultura e o necesitate vitală. Să sperăm că acolo se va simţi ca la el acasă, adevărata lui casă, nu aceea unde mama îl blogodoreşte să ia fată cu zestre, să-şi facă dugheana lui, ca să fie în

rînd cu lumea care rîgîie. Prietenul îmi explică pe'ndelete că repetatele explozii contra diverșilor patroni sau chiar asociați sunt revolte contra tatălui. L-am contrazis: — Revoltă contra tatălui, severul magistrat, a existat realmente la tine, care ai aruncat în aer toată societatea pe care el o reprezenta. Nu insinuez că altfel nu ai devenit ceea ce ești pe căile minții, — fiindcă e greu să fii un om cinstit azi fără a spera în succesul celor ce creează bunurile toate — ai fi ajuns oricum, dar mai încet. La amicul Haralambie însă, nu poate fi vorba în nici un caz de o revoltă contra tatălui, de vreme ce nici nu l-a cunoscut, fiind lipsit deci de supraeu, care e o constrîngere. De aici însă și o anume labilitate. Rătăcirea lui prin porturile italiene seamănă mai degrabă cu a lui Telemah căutîndu-și tatăl necunoscut. Un ins fără supraeu nu are nici totem, nici tabu, adică nu aderă la societăți constituite. Ici și colo își tot caută un tată, dar nici unul nu-i pe măsura fabuloasă pe care i-a proiectat-o el, încît se simte înșelat și fuge de el, blestemîndu-l. Prietenul meu mi l-a prezentat pe tînărul său protejat: slab, agitat, cu o minte vioaie și cu multe idei alandala, expuse brambura. Ceea ce nu mi-a plăcut la el era că prea vorbea mereu de cei umiliți și obidiți, de inimă și sentiment și se strîmba cînd auzea de „concepție" sau de proletariat sau de idei organizate. — Fii atent, l-am prevenit pe amicul meu, voi nu sunteți „Armata Salvării", nici institut de binefacere, ci un partid, iar acesta — oricare — nu poate exista fără o concepție, fără tactică și strategie, și numai cu inima și sentimentele — bune și ele — nu se face nici o ispravă. Mai trebuie și organizare și disciplină, de care junele nici nu vrea să audă. — E tînăr încă, îl apără Matei. — Știi ce nu mi-a plăcut mie la prima voastră mișcare? Coana Pica, această chisea cu dulceață. Matei rîse. — Era o femeie de ispravă. Le făcea ceaiuri și aluaturi dulci tinerilor ce veneau acolo, cam nemîncați, pentru sfat și îndrumare. — Tocmai, am replicat. După cîte am citit și meditat și eu, nu sunteți o instituție de milosîrdie, ci de luptă, iar lupta asta, ce poate dura — știu eu? și un secol, nu poate fi duioasă, chiar dacă proletariatul ar dori-o, fiindcă patronii și bancherii vor folosi, ca să-și apere avutul și poziția socială, toate mijloacele, chiar și pe cele mai crude. Să nu uităm că la 1907 au scos tunurile și au tras. Or, există în sala Sotir

un curent de duioșie care mie îmi amintește de coana Pica. De altfel, ai văzut cum celebrul cuplu s'a repezit la Progresivi cînd i-a mirosit a plăcintă rumenită. — Mă amuză, replică prietenul meu, că tu ești acela care-mi spui mie lucrurile astea, mâine — poimâine te văd luînd cuvîntul în sala Sotir, sărind peste șapte cai, ca tot micul-burghez cînd se avîntă la Revoluție. Nu neg, un curent de duioșie a existat, dar trădătorii l-au luat cu ei, iar noua conducere, muncitorească, mai practică, nu-l vede cu ochi buni. Zi mai bine că nu-ți place protejatul meu! — Aș zice, așa, că e cam ambulatoriu. Nu poate exista industrie din care muncitorii să plece atunci cînd se plictisesc și să se întoarcă atunci cînd nu mai au lețcaie — asta indiferent de sistemul social; or, el asta înțelege prin libertate, vorba cîntecului: „Azi aici, mâine'n Focșani". Încolo, băiatul e inteligent și cu lipici. — De ce să credem că nu poate fi educat? îmi reproșă Matei. — Teamă îmi e că tocmai de asta fuge el ca dracu de tămîie, de educație, adică de o disciplină, fie și numai a spiritului... își iubește labilitatea.

Cu vremea, reieși că Matei avusese dreptate... nici eu nu țineam morțiș să iasă pe a mea. Era o impresie făcută mai mult pe miros, ce nu ținea în fața tumultuoasei desfășurări a tînărului. Mă bănuiam că devenisem bănuitor. Articolele sale scurte, tăioase, cu nerv destăinuiau nedreptăți și brutalități ale cîte unui patron de cîrciumă sau de hotel, ce-și bătea servitorii și îi concedia fără să le plătească leafa. Micile semnalări de fapte diverse erau scrise cu atîta mînie, încît luau aspecte cosmice. Matei se încînta tocmai de acest fel de a vedea: — Înțelegi? Avem nevoie de concret, altfel, frazeologia ne omoară. Haralambie se integrase luptei sindicale, ba chiar condusese, cu îndîrjire, cîteva greve, la Ploiești, de ajunsese și pe la poliție, dar nu-mi dam seama bine dacă făcea parte și din partidă — Cercul, cum se zicea pe atunci, înainte de completa reorganizare — ba cred că nici el singur nu știa bine asta, deși îndeplinea o seamă de misiuni ce nu erau doar sindicale, însă din cînd în cînd îl apuca strechea, dorul de ducă, dispărea fără urme, dar frații nu se supărau, știau ei că în curînd o să iasă una boacănă, după care va urma un articol incendiar semnat Har., despre un scandal nemaipomenit, o samavolnicie fără precedent etc., după care autorul însuși avea să se înfăți-

şeze hărtănit, înfometat, mînios şi gata să o ia cu lucrul de la capăt. Matei exulta, eu însă, ca să-l tachinez, îi spuneam: — El vede numai cazuri diverse, pe care, însă, nu le poate integra unei structuri în evoluţie. — Ăsta-i hazul lui, îl apăra prietenul meu, cunoaşte exploatarea pe spinarea lui, las' că teoria generală sunt destui care s'o mestece. — Mă tem, îl sîcîiam, că e o *forma mentis* care o să-i joace odată un renghi afurisit. Înşi ca Har. erau mai mulţi, gazetari, poeţi, pictori, cu talente varii, pe care Gherea îi cuprinsese admirabil în *Artişti proletari culţi*, cu harul, dar şi cu instabilitatea lor. Atunci surveni primejdia războiului. Chestiunea era delicată. Pentru Matei, războiul era o nenorocire evitabilă prin solidarizarea proletariatului, capitalul extrăgînd de aici numai profituri, pe care poporul le-ar fi plătit cu mizerie, distrugeri şi sînge, de aceea prietenul meu se angajase într'o frenetică acţiune pacifistă, ce-l ducea uneori prin străinătăţi, să ia pulsul mulţimilor şi să realizeze contacte cu fruntaşii muncitorimii din alte ţări, numai că entuziastul pacifist vedea în antagonismul acesta şi cealaltă latură a contradicţiei: războiul era un risc, ca să nu zic o aventură, pentru cele cinci mari imperii, ce-şi jucau în uriaşul măcel însăşi existenţa compozită şi şubredă, deci şi Marile Capitaluri. Ca să citez o vorbă a lui Matei: — Pe front pleacă multe corpuri de armată, divizii, regimente şi batalioane, dar la sfîrşit rămîne poporul înarmat, oameni exasperaţi, care nu mai ştiu ce este frica şi sînt conduşi de ofiţeri, în mare parte radicalizaţi. Altfel zicînd, el vedea în război o contradicţie, a cărei latură antagonică — favorabilă şi de dorit — însemna prăbuşirea Imperiilor şi Revoluţia. În acest caz, zicea el, era nevoie de militanţi care să îndrume mînia maselor, atunci cînd avea să fie cazul, iar aceştia nu trebuiau să vină din spatele frontului, ci dintre ai lor, tovarăşi de suferinţă, ce înfruntaseră cu ei frigul, foamea şi obuzele, îşi puseseră pielea la bătaie şi nu dăduseră dosul. De aceea, zicea prietenul meu, trebuie să facem toate eforturile posibile spre a opri războiul, dar dacă totuşi el se declanşează, trebuie să ne aflăm în rîndurile armatei, firește, ca să fim lîngă fraţii noştri şi la bine, şi la rău. Eu credeam că războiul este o nenorocire inevitabilă, iar izbucnirea lui în vara lui '914 m'a confirmat în convingerea mea. Cît priveşte neutralitatea, ea îmi apărea ca o stare precară, de vreme

ce dînsa nu depinde numai de voința guvernului în cauză — cazul Belgiei invadate o dovedise —, dar îmi ziceam și că războiul era și unica șansă oferită de istorie de a ne întregi țara în hotarele ei firești, noi nu doream colonii, teritorii străine, ci doar ce era al nostru, ceea ce explica activitatea mea la *Deșteptarea*: dacă tot e să fie război, barem să nu ne trezim alături de inamicul ereditar, ce ne stăpînea de aproape un mileniu regiunea de peste munți — jumătate din țară! Între mine și Matei existau anumite divergențe, ce nu umbreau prietenia noastră, fiecare înțelegînd punctul de vedere al celuilalt, admițînd că într'un domeniu al nebuloasei și hazardului orice ipoteză era posibilă. Nu există nimeni, nici măcar dintre cei ce se aflau în fruntea Marilor Puteri, care să ghicească acum ce și cum, ei se jucau cu focul, dar nu știau a cui casă va arde; acesta e caracterul neliniștitor al viitorului. Cu totul altul fu cazul (și trebuie să folosesc acest termen) lui Haralambie Colăcel, care, venit dintr'un mediu de mizerie și păstrînd legătura cu el, vedea conflagrația deloc ca un raport de forțe, ci sub aspectul său terifiant de concret: bărbați ce abia-și tîrau zilele părăsindu-și familiile sărace, lăsînd pradă mizeriei femei și copii, tineri murind cu nemiluita, în chinuri, alții rămînînd ologi și ciungi, incapabili după aceea să se hrănească pe ei singuri, necum familiile lor rămase de izbeliște, sate distruse, orașe arse, acestea erau temele lui, tratate cu o energie desperată ce te zguduia. Teza lui, dacă-i putem spune astfel, ce aburea doar arar, dar se impunea din tot ce scria, ar fi fost asta: *Orice* mai bine decît războiul!, ceea ce presupunea încheierea cum că: mai bine să ne ocupe Centralii, fără a le opune rezistență, decît să acceptăm lupta. Punctul lui de vedere era umanitarist și sentimental, dar greu de apărat de către un Stat ce se realizase independent după luptele cîtorva generații, și nu eram doar o țară mică în confruntare cu un colos, ci făceam parte, ca și Serbia, dintr'o coaliție de mari puteri. Rezultatul acestor articole focoase — ale lui — fu că mie nu-mi mai răspunse la salut, iar cu Matei, ce încercase să discute cu el — Matei, care făcuse atîtea pentru dînsul — se certă furcă! Matei, mai înțelegător, îmi spuse că articolele lui Har. erau „țipete sincere", la care replicai pe loc că „țipetele sincere" pot fi și stupide. Sinceritatea nu scuză lipsa de glagorie. Le puneam în legătură cu incapa-

citatea lui de a înțelege doctrina unui partid (oricare), cu tactica lui, ce trebuie uneori remodelată din mers, fiindcă istoria e, cum se știe, plină de capcane și surprize, și nici nu accepta măcar noțiunea de stat, care era și ea o necesitate a lumii civilizate. Sinceritatea are valoare doar cînd e luminată de inteligență și nu orice acceptare e neapărat oportunism și lașitate. Demnitatea, spuneam, este o cărare îngustă, sinuoasă, între orice acceptare și orice respingere și fiece ființă gînditoare stabilește drumul propriu, pe unde îl crede necesar, conform conștiinței sale; de altfel, totul se face printr'o colaborare cu alții, ceea ce nu înseamnă să accepți orice, dar nici să respingi orice. Țipătul exprimă o senzație, iar senzația este adevărată, dar ea nu este adevărul decît integrată într'o structură în devenire. Cu toate aceste rezerve și în ciuda faptului că nu-mi răspundea la salut, eu îi citeam articolele cu interes. Mai întîi că atunci cînd într'o societate relativ liniștită, aproape stagnantă, de multe decenii, izbucnește un fenomen general, de o teribilă violență, se creează o stare de perplexitate lesne de închipuit, și pozițiile adoptate, diferite, se combat cu înverșunare; mai tîrziu, abia după ce uraganul s'a potolit, apare limpede care a fost perspectiva judicioasă, dar în plin fenomen e greu să ceri o perspicacitate pe care atunci nimeni n'o poate avea; Istoria clarifică judecînd cu severitate pe cei ce n'au deslușit poziția victorioasă, ignorînd voit că toiul vălmășagului fusese plin de posibile, dintre care nici unul nu se impusese atunci cu destulă tărie. Or, „strigătele sincere" ale lui Har. își aveau și ele justificarea lor, pe care o priveam cu deferență, fiindcă nu poți ignora dezastrele războiului, nenorocirile inevitabile pe care el le aduce în viața oamenilor, a sărăcimii mai cu osebire. Altfel, eram foarte diferiți ca fel de a fi. Mie mi se păruse uneori că trec prin zone aride, monotone, deși știam că ele reprezintă o stagnare aparentă doar, o devenire înceată, spre evenimente violente, totuși le trăiam cu un anume *otium*, cu o anume tîrșă, Har., însă, trăia într'o trepidare neîncetată, cu ciocniri crîncene, cu sentimentul senzaționalului și cu inevitabila ruptură și strigătul de exasperare. El afla senzaționalul peste tot; în faptul că un proprietar își bătuse sluga, gonind-o fără s'o plătească, sau în faptul că poliția lovise crunt niște muncitori ce protestau că nu li se mai plătise leafa de nu știu cînd,

sau că o față bisericească necinstise o copilă, și găsea, de fiecare dată, un accent de indignare impresionantă. Marturisesc că adevăratul ziarist, născut, iar nu făcut, era el și nu eu, ce vedeam mai mult structuri în evoluție — mase, clase — decît indivizi și conflicte între persoane și a trebuit apropierea marelui război ca să mă facă să zbîrnîi și eu.

În cerdacul cu geamlîc colorat, mâinile harnice ale mătușilor mele, lucrînd la urîte cîrpe inutile, își urzeau de fapt starea lor de mulțumire. Își îngropaseră părinții, soții, iar una dintre ele, și pe fata a mare, săpaseră gropi, îi băgaseră acolo, îi astupaseră bine cu pămînt, bocind moderat, apoi chemau pe apropiații mortului la o gustărică, de fapt o masă sadea, îmbelșugată, la care îndurerata asistență înfulecase, cherchelindu-se nițel și glumind chiar, în marginile decenței.

Văduvele fuseseră mulțumite că totul decursese după tipic, nici un obicei nu fusese neglijat, coliva fusese excelentă; pilaful strașnic, praznicul — binetemperatul chiolhan — satisfăcuse îndurerata asistență, fuseseră înmormîntări frumoase după vechi rituri păgîne, poleite cu nițel creștinism, cu care ele se mîndriseră multă vreme față de unii și de alții, se mai fuduleau una față de cealaltă, îngîmfîndu-se cu ce înmormîntări frumoase știuseră ele să facă. La un praznic, cînd își vîrîse în groapă și o astupase cu pămînt pe fiica ei cea mare, mătușa făcuse niște bezele de să te lingi pe buze, haliseră ca sparții, iar cîteva cocoane întrebaseră:

— Vai, doamnă, cum le faceți de ies așa pufoase? Dați-mi și mie rețeta, iar la îngroparea soțului, că da spre toamnă și erau vinetele frumoase, trîntise un imam baialdî, așa, înnăbușit, la foc scăzut în legea lui, de se desfăcuseră domnii la curele, că să le crape burdihanele și alt nimic! Eu fusesem judecat aspru și osîndit, fiindcă nu luasem parte la îngroparea mamei (surorile îi făcuseră și ei o slujbă frumoasă, mai ales o supă cu găluști, reușise excepțional, și prinsese foarte bine, fiindcă la cimitir fusese ploaie și frig), nu suportasem să-mi bag mama într'o groapă, s'o acopăr cu pămînt și s'o las acolo pentru totdeauna, deși, în definitiv, ce se poate face altceva cu un cadavru?, dar nu fusesem în stare să — cum îi zice — asist la înmormîntarea aceleia ce-mi fusese mamă. Dar mătușile mele erau înțelepte, ele își îngropau morții după datină, fălindu-se apoi cu strictețea cu care fastul fusese păzit. Și mai fuseseră și alte evenimente:

parastasele!, și dînsele realizate cu decență și fală, cele de șapte și patruzeci de zile, pomenirile de un an și mai ales cele somptuoase de șapte ani, cele ce aparțin străvechii religii ce se întindea de la izvoarele Nilului pînă în Moravia, de la Eufrat pînă la Atlantic, comemorări cu care noua religie se acomodase, deși îi nega dogma, conform căreia trupurile putrezite nu consumă nici alimente, nici alcooluri, sufletele, doar, nemuritoare, înălțîndu-se în stratosferă, fără a se hrăni cu cele lumești, dar chiar dacă morții n'ar fi mîncat, se îmbuibau cu nesațiu slujitorii credinței celei noui — oricum. Ce parastase frumoase făcuseră cele două mătuși și ce bucate gustoase la praznice. Mîncasem și eu, ce să zic, colivă — și-mi plăcea! —, dar la îngroparea mamei mele, cînd am văzut coliva aranjată în formă de mormînt și frumos ornată cu drajele în chip de cruce, am simțit cum mi se întoarce stomacul pe dos, și una dintre ele, gustînd cu delicii, mi-a spus: — Ia și tu, e foarte reușită! De-atunci n'am mai pus gura pe colivă. Se apropiau și ele de soroc, tot mai diminuate și cîrpăcite, dar mulțumite de ele însele. Poate asta să fi fost înțelepciunea? Oricum, spiritul lor critic forfeca precis umbrele ce defilau prin fața lor, colorate în roșu, verde și galben, apoi dispărînd, pînă ce cădea seara, culorile se anulau, iar acum umbrele treceau fumurii, ca în Hades. Îmi aminteam de ceardacul cu geamlîc, de umbrele ce defilaseră prin existența mea schimbîndu-și culoarea după venit și rang sau după coticelele cotitei istorii. Îmi ziceam că insul năvălește în viață gata echipat, mînat de setea de a fi, voința de putere, elanul vital, dotarea cromozomilor — sau cum i-o mai fi zicînd —, dar el nu aleargă ca o bilă pe un plan înclinat, ci se trezește într'o lume plină ochi, ai naibii de concretă, stratificată și uneori osificată, în care nimeni nu apare unde ar vrea, ci unde se nimerește, o lume în care ca să înaintezi trebuie să izbești, trebuie să răzbești cu clanța, cu papagalul, cu pumnii, cu bîta, sau să te strecori, uns cu toate alifiile, iar ca să te cocoți trebuie să ai baftă, condiții, znagă, relații — și nici de conștiință să nu uităm (bietele conștiințe!), deși, cum spunea Matei, citînd pe cineva: Nu conștiința determină existența, ci existența determină conștiința, fiindcă, adaog eu, lăsînd deoparte lichelele, care sunt atît de puține, cu ce poftă, cu ce sinceritate își leapădă oamenii de caracter convingerile, după cum trec dintr'un

ochi colorat al geamlîcului în altul, de altă culoare. E un schimb continuu, electric, între temperament, caracter sau ce-o fi — să-i zicem interioritate — și alte bile, voințe, întîmplări, evenimente — exterioritate, să-i zicem —, încît pînă la urmă nu mai știi ce-ți aparține, adus de-acasă în desagă, și ce-i luat de la alții, în schimbul ăsta continuu între interioritate și exterioritate, cu rîci, concurență, uri, amiciții rupte și drese, iubiri uitate sau accea de acum, singură reală. Dar dincolo de permanenta răzbatere, de eventualul calcul de mare șahist, ce prevede totul, în această pluricauzalitate perfect determinată, poate exploda catastrofa, moartea subită de pildă, sau războiul sau o răsturnare de regim, evenimente de pe alt tărîm sau de la un etaj superior, determinate și ele, sigur, riguros, dar desfășurate la un nivel la care rațiunea sau cunoașterea noastră nu au acces, supraetajate, cum ar veni, scapă de sub controlul rezonabil al propriului nostru destin. Cum avea să spună Ioan la moartea lui Ionel: —Calculase tot, prevăzuse tot, în afară de prematura lui moarte!

Dar să ne reîntoarcem la publicistul Har., cu pana lui acidă, arzoi, labil, lepădînd cu explozie variile meserii prin care trecuse, scoțînd țipete de indignare sinceră, om al faptului divers, cu aversiune pentru orice structură sau concepție, convertit la sindicalismul militant și luptînd cu înverșunare contra războiului, orice fel de război! Dar, în plină campanie de presă — lovitură de teatru —, Har. dispăru, pare-se că în Spania, însă cu pașaport în regulă. Inamicii săi — că-și făcuse o droaie și în toate direcțiile — se năpustiră să strige pe toate tonurile: Dezertorul! Nici n'a izbucnit războiul și a și șters putina. Matei încerca să calmeze lucrurile: — Nu poate fi vorba de așa ceva. Har, avea un tebece avansat, fusese internat și prin niște spitale, încît nici o armată din lume nu l-ar fi mobilizat. — Și el știa asta? — Cum naiba să nu știe?! Doar îl examinaseră atîția doctori, știa în ce hal e. — Atunci?... — I s'a făcut de ducă, pur și simplu, cum a fost și cînd a zbughit-o la Napoli, fără să anunțe pe nimeni, fără nici un motiv, așa, că i se făcuse de ducă... Oftase. — Așa e el: se află într'un loc, se ceartă și pleacă. N'am dat importanță fugii, un fapt divers și atîta. Dar războiul trecu, cum trec toate, chiar și marile dezastre, și Har. se întoarse; nu singur; se aciuase pe acolo pe lîngă o gaie mare, ce învîrtise prin apus nu știu ce misiuni diplo-

maticești, or fi fost n'or fi fost, se poate și asta, dar venit în țară, gaia fundase un ziar impozant. Cu ce bani, nu știu. Prin prăbușirea Conservativilor, balanța politică se stricase și puiseră o droaie de partide mititele ce se tot cartelau și decartelau, formînd chiar un Bloc al opoziției, ce nu ținuse nici o legislație măcar, că se și fărîmițase. Pe unde se ivea o personalitate, apărea și un partid cu oamenii lui de casă, cam puțintei, trebuia deci să se carteleze cu altul, dar două personalități într'o teacă nu intră, deci iar dihonie... Doar bătrînul partid progresiv ieșise din marea încleștare tot tare și disciplinat, numai că alunecase de la centru-stînga spre centru-dreapta. În condițiile astea de pulverizare a vieții publice era greu să apară o presă adevărată, adică ziare apăreau ele, multe, minuscule, dispărînd însă rapid ca muștele. Marele ziar al lui Grigore Pescaru, omul misiunilor oculte în apus, făcu senzație (Cine a zis că banii nu au miros? Ba put al naibii!), și acolo apărură și cursivele racolatului Har. Că arzoiul nu se întreba ce hram poartă ziarul, cu ce fonduri apăruse și jocul cui îl făcea cel ce se proclamase „independent", aici sunt de acord cu Matei că aiuritului nici nu-i trecuseră prin cap lucrurile astea: așa era el, la început naiv, pe urmă, bănuitor. Că Har. se dezlănțuise contra foștilor lui tovarăși, împroșcîndu-i pe foștii fruntași cu veninul tot adunat într'o pribegie în care trăsese mîța de coadă, nu era de mare mirare, dar partea ciudată consta în felul acuzației: erau învinovățiți că fuseseră o agentură a germanilor, cărora, dîndu-și seama că țara n'ar fi intrat în război decît contra lor, inamicii le dăduseră bani ca să apere barem neutralitatea. Venite din partea unui om care știuse că lucrurile nu stăteau deloc așa, că ei apăraseră doar un principiu al salvării maselor de la măcel, că politica neutralității era și a guvernului și că atunci cînd se hotărîse ca țara să intre în foc își făcuseră cu toții datoria de cetățeni, neînțelegerea asta părea ciudată! Că un ins ce se pitulase într'o țară neutră îl acuza acum pe Matei, ce făcuse tot războiul pe front, că „avusese misiuni secrete ca să aducă ordine de la stăpînii lor austrieci", era culmea infamiei. Tocmai pentru că știa că Matei făcuse drumurile acelea ca să-i îndemne pe șefii socialismului austro-german să apere pacea cu toată hotărîrea, să ia pulsul șovinismului Kakanico-prusac sau franțuzesc, calomniile lui Har.

păreau prea de tot, dar domnea confuzia, și capitularzii de ieri strigau mai tare ca toți. Noi ne dăduserăm peste cap, păream pierduți, acum eram din nou în picioare, iar cei ce luaseră un spasm drept eternitatea țipau ca din gură de șarpe, ca să li se uite trădarea. Atunci (altă lovitură de teatru), Ioan îl obligă pe directorul ziarului independent să-i publice un amplu articol, în care, după ce își mărturisea funcția pe care o avusese atîția ani, ca și postul de observator din timpul ocupației inamice, explică rostul misiunilor de pace ale lui Matei, cît și lupta lui pe front, de-a lungul sîngerosului război, după care amintea serialul antirăzboinic al lui Har. cu lozinca „În caz de conflict, să dezertăm cu toții!" Impresia fu puternică, dar mă gîndii că Ioan, de vreme ce își declinase funcția, renunțase la ea. Într'adevăr, Imperiul Habsburgic fiind descompus în părțile componente, iar Germania îngenuncheată pentru totdeauna, ce rost mai avea funcția lui Ioan? Poate un obiectiv schimbat, pe care el îl refuzase. Har. replică semiorcăindu-se, apărînd drepturile unui individ de a-și schimba părerile și insinua că va aduce precizări în „cazul" Ioan, dar un telefon drastic puse capăt acestei cruciade. Sigur, un ins are dreptul să-și schimbe părerile, dar nu chiar așa, la țanc, după cum bate vîntul... Peste cîteva săptămîni aflarăm cu durere că Har. a murit, tăindu-și beregata. Un temperament incandescent, dar labil, cu o autentică sinceritate a cazurilor diverse, însă neintegrată unei structuri, încheia jalnic o viață ce ar fi meritat un alt destin, Destinul fiind o tensiune dialectică între temperament și mediul social-istoric. Temperamentul lui Har. fusese o moleculă liberă între structuri tari ce se ciocniseră. Cînd Istoria lucrează cu mase, clase, națiuni, imperii în izbire violentă, pe cine mai interesează sinceritatea unui ins?! Recitesc: Portretul nu mi-a ieșit rău; din datele imediate, discuțiile mele cu el, puține, și cele mediate, relatările lui Matei, propriile lui articole, fugile sale... E logic, se ține, am schițat un caracter care a devenit un destin. Prea friabil și prea dur, prea deschis și prea închistat totodată. Și cu toate astea, ceva mă sîcîie: anii petrecuți în străinătate constituie un gol despre care nu pot spune nimic; am sărit peste el nu din rea voință, ci din lipsă de informații, deși atunci s'a produs marea scindare a personalității?, fractură de caracter? Unii au spus că nababul întîlnit pe acolo și

care întors în țară avea să fundeze marele cotidian „independent" îl cumpărase... Haide-de! Har. era bolnăvicios de mîndru, avea pundonorul său ca un spaniol, mereu în gardă să nu fie jignit... Deși... poți ști ce face foamea dintr'un trup zvîrlit printre străini? Într-o asemenea vreme de ciclon violent, de răsuciri și răsturnări, un om singur, nesusținut de o idee supraindividuală, este răvășit și sfărîmat. N'am văzut lefegii, pentru un mic spor de leafă, făcînd cele mai abjecte tumbe? Dar atunci, de ce murise sărac ca un șoarece? Dar pot fi caractere fracturate? Există așa ceva? poate că sunt multe cazuri de fracturi cicatrizate, unele, dar în primejdie de rupere, iarăși nevindecabile niciodată altele. Poate că el crezuse prea mult în salvarea păcii și faptul că forța războiului nu fusese împiedicată produsese o frîngere a credințelor lui confuze, dar incandescente; așteptase de la tovarășii lui gesturi spectaculoase, de nu eficiente, și considerase că deputații social-democrați de la Viena și Berlin, Paris și Londra, îl păcăliseră pe el, personal. Un mare amor se schimbă adeseori în ură. Acest lucru este, cum se știe, adevărat și în domeniul ideilor. În zilele lui de foame și singurătate, cine știe ce surpări, ce alchimie se produsese?! N'avem martori, doar urmele unei acțiuni chinuite și tardive, ce ar fi putut fi și o patetică și nătîngă scenă de gelozie. Poate dacă, după ce le-ar fi trecut mînia, foștii lui prieteni — jigniți și ei! — ar fi încercat să-l potolească, să discute cu el, în loc să-l insulte la rîndul lor, e drept că în justificată apărare, Har. s'ar fi reîntors unde îi fusese locul, mai ales că începuse a mirosi murdăriile de la marele ziar „independent" și o nouă explozie de indignare era de presupus, dar oamenii cei mai buni sunt și ei tot oameni, nu îngeri. Oricum, o asemenea acțiune n'ar mai fi putut avea loc, de vreme ce rătăcitul își tăiase beregata. De ce? Voise să continue campania și după răspunsul lui Ioan, lărgind-o, iar vetoul impus Directorului îl făcuse să înțeleagă că nu era la ziarul lui, unde să facă tot ce-i trecea prin scăfîrlie, ci era... da!, la stăpîn — slugă, cum fusese la paișpe ani, la o cîrciumă, cînd pornise să-și croiască drum în lume. Și pe urmă se avîntase prea tare în campania sa, ca să tacă mîlc... și să înceapă a scrie despre altceva. Și despre ce? „Dansul milioanelor" ce începuse după război, dans pe care-l jucau acționarii ziarului „independent". Nu

era voie! Legăturile cu acei lîngă care fusese, fiind rupte, — și prea mîndru ca să facă o cale'ntoarsă — nu era totuși în stare să cînte isprăvile marii finanțe! Toate căile îi erau blocate, iar ca să-și reia peregrinările de lumpen, se simțea prea șubred. Un Ulise fără Ithaca. Și atunci își tăiase beregata, curmînd o viață de apucat generos. Așa se întîmplaseră lucrurile? Fac ipoteze, deoarece trebuie să recunoaștem că în încercările de a explica destinele în mod rațional există opacități, zone obscure, pulsiuni adînc ascunse, ce rezistă analizei. Ce știm despre un om: vorbe, păreri, cîteva acțiuni, pe care le legăm și noi, cum putem, prin ipoteze — dar asta e totul?

Și atunci, de ce scriu? Spusesem într'un interviu că am părerile mele despre roman, dar cînd compun eu unul le uit pe toate. O carte este o experiență, pe cît posibil potențată, obsesii ce se cer evacuate, spaime și nădejdi ce dau buluc... Ce formulă va avea cartea? Asta nu depinde de mine, nu-mi propun dinainte nimic, amintirile vin și se leagă, ele îmi impun forma — de aș prestabili-o, eu aș renunța la singura mea idee fixă: că o carte se scrie din necesitatea interioară, că literatura nu este ficțiune, ci experiență potențată. Cine narează? Eu, firește! De unde știu toate astea? Parte le-am trăit, parte le-am văzut sau mi s'au povestit, celelalte am încercat să le leg prin ipoteze plauzibile, fiindcă, în definitiv, cum putem explica purtarea celorlalți altfel decît prin ipoteze? Dacă romanul nu este chiar cunoaștere, el este un exercițiu de cunoaștere, cum și știința. Fără a explica totul, explică totuși cîte ceva, tot mai mult și mai mult. Există și derbedei ai conștiinței, deși în general oamenii nu renunță atît de ușor la opiniile lor, dar cînd realul se sucește, se schimbă și dînșii, însă nu numai în act, ci-și rotesc și conștiințele, primejduindu-le sau murdărindu-le, dar cu „sinceritate", convingîndu-se adică pe sine de autenticitatea noilor păreri; într'atît nici chiar un ticălos nu se simte bine în pielea lui, vrea să apară un om de convingere și de atitudine în ochii altora și ai propriei priviri. Din experiență mi-am dat seama că un om nu este numai ce este, ci și ce a fost, dar și ce a devenit între atunci și acum, dar și ce va fi, că fiecare om este o devenire pe care moartea o schimbă în destin, de aceea, încercînd să scriu despre ce a fost în jurul meu în acest început de pace,

despre cîțiva amici, am simțit nevoia să spun nu numai ce sunt ei acum, ci să evoc adolescența și evoluția lor de atunci, urmărind cu migală tensiunea și osmoza dintre alcătuirea ființei lor lăuntrice, eul lor, chemarea lor spre viață, altfel zicînd: vocația, și mediul în care fuseseră situați de întîmplare, ca și cel la care au răzbit prin propriul lor efort și prin jocul evenimentelor. Pentru că și eu am fost printre discipolii lui Miron Perieteanu, omul ce a declanșat în noi funcția rațiunii bidimensionate, numai că despre mine nu am scris pînă acum. Întrepătrunderea dintre alcătuirea interioară cu temperamentul ei, cu felul și calitatea inteligenței, și pe de altă parte structura socială cu porozitățile și duritățile ei, cu ideile ce circulă în epocă, este atît de intimă, încît spre a le disocia e nevoie de multă băgare de seamă, ca să nu exagerăm unul doar dintre factorii constitutivi, deformînd ansamblul, încît analiza a fost amănunțită și lentă. Desigur că amicii mei nu sunt oameni importanți, dar nici lipsiți de personalitate, și într'o mare măsură reprezentanți ai unui climat atît prin vocația lor deosebită, cît și prin legătura afectivă ce i-a unit, astfel că, acordîndu-le atîta atenție, am avut impresia de a fi reînviat o anume atmosferă apusă, cum ziceam, un climat care, deși a dispărut, a intrat în componența socială de azi, fiindcă orice climat nu se menține pe de-a'ntregul, nici nu dispare cu desăvîrșire, mai întîi, prin oamenii ce aparțin celor două epoci, dar și prin stările de lucruri ce se transformă treptat, însă nu se evaporează prin miracol. Transformarea societății e neîncetată, inevitabilă, lentă uneori, bruscă alteori, dar o anumită continuitate persistă totuși, chiar și în modificare: așa e, mult mai pe scurt, și existența indivizilor, ca se transformă continuu, cu perioade încete și cotituri bruște, fracturi ale psihicului chiar, toate trec, dar nu de tot, imprimîndu-se uneori adînc în ființa noastră, așa că întîmplări ce păreau de mult uitate reapar cînd nici cu gîndul nu gîndești, de multe ori travestite mai să nu le recunoști. Prezentul, devenind viitor, lasă în urmă urme. La Matei — cum am arătat amănunțit în prima carte a ciclului acestuia — o adolescență cu toate constrîngerile, cu o mamă speriată și un tată mahmur, ursuz și dur, un ghizerei dospind de venin, a potențat o stare de revoltă explozivă, ce altfel, poate, ar fi crescut mai lent, fără vehemență, prin intermediul

lecturilor. Gonit de sub streașina paternă, privit cu neîncredere de tovarășii de idei, își luase lumea'n cap, pomenindu-se la unchiul necunoscut, ce se nimeri a fi un om de inimă și de caracter — Miron Perieteanu — care, împins de nevoi, devenea un înțelept. După o criză de singurătate buimăcită, își luă examenele liceale, absolvind apoi Dreptul și ieșind avocat. Matei se rostui, dar nu se cuminți, nu!, și învață doar să fie eficient. Se întoarse acasă, dar nu, deloc, ca fiul risipitor, ci după moartea tatălui hapsîn, cu care nu se împăcase pînă la sfîrșit, astfel încît nimeni nu tăie vițelul cel gras — n'avea cine! ..., se întoarse ca stăpîn. Ca să-și cîștige pâinea (era un om cumpătat) și să-și susțină mocnita lui mamă, care nu l-a înțeles niciodată, intră secretar la un avocat, dar nici de ai săi nu se rășlui, dimpotrivă, își oferi celor de la sala Sotir ajutorul gratuit de avocat, ce fu bine primit de niște oameni mereu hărțuiți de șicanele poliției reacționare, și dacă Matei nu deveni un orator-agitator, un lidăr cum se zice, el primi tot mai multe sarcini și misiuni, dintre care unele în străinătate chiar de nu de suprafață, necesare totuși, astfel că nici vorbă nu poate fi de o cuminție burgheză a lui, ci de o integrare eficientă în mișcarea muncitorească. Îl văd în fața ochilor pe Matei, tînărul zvelt, brunet, cu o figură luminată de un surîs discret, dornic oricînd să discute, dar și în stare să asculte păsurile altora și să dea un sfat de bun-simț. Printre atîția oameni care nu discută niciodată, ci doar monologhează, nefiind receptivi la ideile sau necazurile altora, îl disting tocmai prin această receptivitate și capacitatea de a purta o discuție reală. Creșterea prestigiului profesional și faptul că devenise avocat pledant, pe picioarele lui cum s'ar zice, nu'l schimbaseră deloc, păstrîndu-i aerul tineresc și surîsul delicat. Cu privire la el însuși era foarte discret, totuși nu lipsit de frămîntări și amărăciuni. Dacă trecem peste prima lui căsnicie, nefericită, cînd suferise că e părăsit, dar pricepuse că fusese din vina sa, fiindcă dorise o nevastă comodă, deci prea nepotrivită sieși, orele de solitudine intimă nu-i fuseseră ușoare, căutînd să le dea plenitudine prin activități altruiste, necesități totuși de altă natură. O schimbare în felul său de a fi avusese cu toate acestea loc la Matei, ce

erupsese pe scena cărții noastre ca un adolescent revoltat, cu tot ce ține de aceasta: precipitat, nervos, cu replica iute și, firește, nerăbdător în ce privește modificarea radicală; dar mai apoi, după cataracta vieții sale intime, apăruse acest om cu aspectul său tinerese și aproape vesel, strunit, atent la interlocutorul său și răspunzînd cu miez și cumpănă. Fusese o hotărîre a spiritului său, ori reacțiunea unui temperament prea devreme încercat, un răspuns totuși trecut prin rațiune, astfel încît în ambele cazuri mintea lui ageră avusese, avea o parte mai importantă decît un temperament tumultuos, cu accese de violență? Oricum, comparat de pildă cu Har., crescut fără nici o strunire în copilărie și care nu se revoltase contra unui tată necunoscut, Matei deprinsese de mic o anumită disciplină, pe care după prima explozie adolescentină o regăsise înscrisă în reacțiile sale. Copilăriei constrînse (teza) îi urmase revolta generală (antiteza), apoi regăsirea de sine în planul rațiunii controlate. Cei șapte ani de acasă își manifestaseră, pe ascuns, acțiunea în formarea caracterului său (sinteza). În contrast cu Luca, adolescentul ce-și trăise începuturile în dezordinea unei căsnicii zguduite între isteria paroxistică a mamei și moliciunea retractilă a tatălui, aflîndu-și un refugiu comod, pe măsură, în altă parte. Doctorul Anghel trăise într'un paroxism ce părea să ducă la un final catastrofic, dar zurba continuase, fără explozie, la același mod, ca o piesă de Strindberg ce nu ar mai avea sfîrșit, relație neverosimilă, dar adevărată. (De aceea n'am mai menționat prezența cuplului Anghel, fiindcă există ființe ce întreaga lor viață repetă la nesfîrșit același scenariu, pînă la moarte, și care din această cauză pot fi personagii de schiță, dar nu de roman, ca *Moș Nichifor Coțcariu* bunăoară). Atmosfera infernală din casa doctorului Anghel însă, ce-l făcuse pe Luca să-și ia lumea în cap, să fugă, să nu mai dea pe la părinți, deci de care avusese oroare, îl imunizase oarecum, făcîndu-l să aibă o tinerețe dezordonată, să accepte privațiuni de tot soiul, iar mai tîrziu să suporte o căsnicie zguduită, cu o femeie (pe care, se pare, o alesese anume) ce făcea numai din cele nefăcute, căutînd să-l — cu dinadinsul și cu voluptate — chinuiască. E adevărat că și temperamentul său simțea nevoia intensităților repetate și nu s'ar fi acomodat, poate, unei neveste casnice, guralive și închise la tot ce ține de spirit, dar nu e mai puțin adevărat

că războiul nervilor din casa doctorului Anghel îl făcuse mai tîrziu să considere posibilă o atmosferă de fapt insuportabilă. Fără a susține că mediul familial din copilărie și adolescență ar constitui un fel de fatalitate ce te urmărește, orice-ai face, toate viața, indiferent de temperamentul în parte moștenit și de lumea concretă în care ne mișcăm, siliți, și a cataractelor prin care determinări independente de voința noastră ne silesc să trecem — sugerăm doar că acel mediu prim ușurează alunecarea tîrzie pe anumite pante mai degrabă decît pe altele. Și astfel, tatăl absent al lui Har., ca și adolescența lui de slugă la stăpîn, disciplina haină din casa lui Matei sau balamucul domestic din casa lui Luca găsiseră căi ocolite spre a reapărea, travestite, în existența tinerilor eroi fără voie, aflați acum în pragul maturității. Dar de ce îndura Luca purtarea sadică a zăpăucei lui neveste, și cum anume dusese Matei acțiunea sa interioară, perseverentă, spre a deveni activă, egală cu sine, radicală în gîndire, dar măsurată în gesturi? Aici, tocmai, trebuie să ne mărginim la ipoteza asupra căreia plutește propria noastră îndoială, deși le construim cît mai nuanțat veridic, și fără de care nu reușim să trăim în lumea oamenilor, deoarece trebuie să ne formăm o părere asupra celor mai apropiați, să ne imaginăm un portret verosimil, chiar dacă știm că el se constituie în mare parte din necunoscute, pe care le raționalizăm ca ipoteze, ce nu sunt mai mult decît pot fi. De altfel, dacă un roman nu e autobiografie pură, el nu e nici ficțiune curată, și adeseori un personaj sau chiar mai multe sunt destine posibile ale naratorului, care, astfel, își extinde existența, trăind-o pe alte posibilități, în spațiu și timp, posibile pe care, evident, trebuie să le conțină în prealabil. Încît, în plăsmuirea ficțiunilor sale el înaintează în teren aproape cunoscut, fiindcă viața noastră nu ne pare mai niciodată atît de interesantă cît ar fi putut fi — cu unele excepții, inși cu mare suprafață socială, dar aceia scriu memorii, iar nu romane. Dincolo de aceste posibile ne căznim degeaba fandaxia. Altfel zicînd, într'un roman vorbesc fantomele din noi, hrănite cu sîngele nostru.

Cînd Irina m'a părăsit, judecînd după chinurile suferite altădată din pricina ei numai din teama de a nu fi lăsat singur (și mi se părea cu neputință să îndur această singurătate pe care nici munca, nici amicii nu mi-o puteau umple),

durerea ar fi trebuit să ajungă la paroxism, dar nu numai că aceasta nu s'a produs, cum m'aș fi așteptat, dar am fost liniștit, ușurat chiar, ca și cînd o mare apăsare asupra psihicului ar fi fost înlăturată. Poate că experiența fusese consumată pe de-a'ntregul, și capacitatea mea de a îndura se sleise (*„Que toute honte j'eusse bue"*), iar o amenințare prea de tot repetată sfîrșește prin a ne obișnui cu ea, oricum faptul ca atare îmi dădu un sentiment de libertate voioasă, ca și cum aș fi fost în stare acum să fac orice aș fi vrut, să încep orice aș fi dorit, simplă sugestie, desigur, fiindcă prezența Irinei nu mă împiedicase de la nimic și nici acum nu aveam un proiect anume, dar o sentință teribilă apăsase asupra mea, iar acuma, deși ea se pronunțase contra mea, mă simțeam liber și — da! — voios. Probabil că o parte, cel puțin, din agitația mea extremă venea din aceea că refuzam orice explicație simplă — părîndu-mi-se grosolană — și căutasem ipoteze subtile demne de ea — și deci, de mine; în afară de asta, căutam rădăcina răului nu la dînsa, ci în comportarea mea. Speram ca aflînd-o să mă corectez și să îndrept astfel lucrurile. Firește, nu eram un soț comod, prins în trepidația ziarului, altfel cu nasul în carte sau în discuție încercînd să ridic faptele diverse la o teorie generală, ceea ce, oricum, e cam arid pentru o coconiță ce vinde ziulica toată stămburi, barhet și finet, deși noi ne întîlniserăm, cum am mai spus și repet iarăși, la o audiție muzicală, iar ea răsfoia pe atunci albume de artă, avusese deprinderea lecturii, dar toate astea fuseseră mai demult. E drept că, sărăcuța, protesta rar: — Tuu... din toate fleacurile vrei să faci o teorie. O mai irita și obiceiul meu de a ironiza, de a vedea latura comică a lucrurilor... — îmi plac și mie glumele, dar la tine sunt așaa... tăioase. — Se numește sarcasm, spusesem, serviabil. Acum, că se îndepărtase, că ajutaseră și anii de front la acest proces, o vedeam cu duritatea celui ce nu mai iubește și mă miram de mine cum intrasem sub farmecele unei femei care nici măcar o frumusețe nu fusese, dar iubirea face să proiectăm asupra ființei dragi calitățile pe care am dori să le aflăm la dînsa. Irina însă, care părăsise mediul meu, dar nu de tot, își îngrijea cu spiritul practic al Lipscanilor, imaginea, marca fabricii. Ce-o fi născocit la divorț, habar n'am, că pe la Tribunal n'am călcat și nici după aceea nu m'am interesat, iar amicilor, care mai știau cîte ceva de una și de alta,

mi-a fost rușine să le înșir numărul amanților ei, cum m'am sfiit să le dau imaginea exactă a unei ființe care, oricum, se cheamă că făcea, făcuse parte din însăși făptura mea. Ea însă nu s'a jenat. O femeie care-și lasă bărbatul nu mărturisește că s'a înamorat de altcineva , ceea ce este omenește de înțeles, ci că acela fie venea beat acasă și o bătea, fie era neputincios, fie fustangiu. Cum afumat nu mă văzuse încă nimeni, iar a doua ipoteză era, oricum, jenantă pentru ea, ce stătuse atîta amar de vreme cu mine, și-a ales-o pe cea de-a treia, mai greu de verificat chiar pentru aceia care mă vedeau zilnic, dar nu de dimineață pînă seara și mai ales noaptea, nu. Așa încît credeau, poate, în vaierele ei că trebuise să mă lase, nu mai putuse suporta... Adevărul fusese că am avut vreo două repezi aventuri, insignifiante, înainte de căsătorie însă, cum au toții băieții pe care tot eu i le povestisem, ca s'o amuz. Dar că va răsturna situația în asemenea hal — fiindcă minciunile ei erau defensive — și ce-i interesa pe cunoscuții mei, la urma urmei, care aveau și ei complicațiile lor, ce fusese într-o căsnicie desfăcută, la una ca asta nu mă așteptasem. Însă Irina vroia să iasă, cum se zice, basma curată și să rămînă în actualitate, nu prin negustorașul de bărbatu-său, care nu reușise să se procopsească prin taraba lui, ci tot legată de numele meu, care mai zbîrnîia prin presă, pe ici, pe colo, în reviste cu viața scurtă ca înjghebările ce le dădeau naștere, dar numai în cele de opoziție, care sunt mai cu colți, mai ale dracului, firește. De cîteva ori ne-am mai întîlnit, din întîmplare, cu scurte convorbiri ce mi-au părut ciudate. Prima avu loc pe Calea Victoriei, cam pe la 2—3 ceasuri, eu trecusem de Palat și mergeam spre Piața Victoriei, ea venea dimpotrivă; ne-am oprit să schimbăm cîteva cuvinte, ca între cunoscuți: se îngrășase și nu-i sta bine, că era cam bondoacă, ochii cam dilatați — un început de Basedow —, deodată a început să plîngă, ce nenorocire că ne despărțiserăm! Am îngăimat ceva... și am plecat. A doua oară a fost într'o vară, eram la un restaurant pe lîngă Piața Mare, Potcoava, și beam o bere cu gîndurile aiurea, cînd m'am pomenit cu ea alături: tocmai trecea pe acolo cînd m'a văzut prin vitrină. A început iar să vorbească despre despărțirea noastră... N'avea nici un rost. totuși, am întrebat-o: — A trecut vreme de atunci... de ce m'ai părăsit? A răspuns dramatic: — Așa aleargă oamenii după

cai verzi pe pereți... Caută fericirea nu știu pe unde, deși ea e lîngă ei. Cei mai buni ani au fost lîngă tine... Am îngăimat: — Da, eram tineri. A plecat. Apoi mi-a dat un telefon... După cîteva banalități: — De ce n'ai mai avut răbdare... Dacă ai mai fi așteptat... mi-ar fi trecut. Nu știu ce i-am răspuns... N'avusesem răbdare! Nici cu Milea, nici cu Mircea, nici cu Munteanu... Apoi, la încheierea păcii, cînd m'am întors acasă... Plecase... Mi-a lăsat un bilet că a intentat divorț, se recăsătorește. Ce-ar fi trebuit să mai fac? Ce n'am făcut? Cum vedea ea trecutul nostru acum? O scenă ce-ar fi putut fi dramatică, de n'ar fi fost comică, s'a petrecut la cîteva luni după fuga ei, după sfîrșitul războiului și întoarcerea mea: era într'o stațiune balneo-climaterică unde — fatalitate! — se afla și ea — cu soțul, firește. Mi-a ieșit înainte, singură, m'a apucat de mînă și m'a tras în apartamentul lor, la doi pași, unde, cu fervoare, în bucătărie, mi-a făcut o omletă pe care mi-a pus-o în față. Nu ne mai văzuserăm de la despărțire. Nici cu omletul în față n'a scos o vorbă, nici eu — ce-aș fi spus? Mă considera nemîncat? A vrut să facă un gest prietenesc și n'a găsit altul, în clipa aceea de fîstîceală? Dar fatalitate! tocmai atunci apăru zmeul zmeilor, stăpînul ei cu acte. Ea a zbughit-o pe ușă, aruncîndu-mi un „Mănîncă"! imperativ, și l-a ținut în antretel, unde a urmat o ceartă pe'nfundate, în timp ce, tacticos, mi-am consumat omletul. Apoi, trecînd pe sub privirile lui zburlite. am murmurat un „Mulțumesc" și am ieșit afară. Biata fată, i-am pricinuit necazuri. Dar cum să leg întîlnirile astea între ele? Să fi fost nemulțumită în noua căsnicie? Nu cred: soțul era un domn încă tînăr, bine croit, cu o figură plăcută, roz în obraz, manierat: mediocru, dar voiajînd — cu stămburi de lux — prin străinătăți, știind o limbă, două și răsfoind reviste ilustrate în străinește, tot frecîndu-se de lume bună, căpătase o șlefuială, încît în prima oră de conversație nu lăsa să i se vadă mărginirea, care, fiind suportabilă, nu cred s'o fi deranjat pe Irina. Să fi simțit ea lipsa conversației mele, mai aridă? N'aș crede, mai ales că acum ducea o viață cam mondenă, făceau și primeau vizite, luau masa la restaurante de lux, mă rog, le dădea mîna... Ce m'a surprins e că unii dintre amicii mei erau în vizită — nu prea des, dar totuși — cu acest cuplu, aflîndu-i masculului calități intelectuale chiar.

Mi-a trebuit mult pînă am priceput că prieteniile spontane și zgomotoase din junie fuseseră înlocuite cu relații utile, indiferent de sinceritate, și dacă frecventai pe soțul Irinei, să zicem om cu dare de mână, și vizitai fericitul cuplu, trebuia să spui, musai: Sunt prietenii noștri, oameni foarte bine, cultivați și inteligenți — că de cultivați n'aveau încotro —, frază pe care o pronunțai cu nerușinare diplomaticească, frază penibilă și realistică, alungînd adevărul ca pe un oaspete necioplit. Dar de ce plîngea Irina cînd mă vedea, ce rost avea să emită părerile ei de rău? Dacă fusese o ființă mărginită și pragmatică, nu e mai puțin adevărat că o chinuise tot timpul chemarea spre „altceva". nici ea nu știuse prea bine ce dorea, fapt e că plictisindu-se repede de orice, se sastisise și de căsnicia ei chivernisită, dar nu cine știe ce. Dacă pînă și fiicele de miliardar suferă grozav de plictis, de ce n'ar fi suferit și Irina de *spleen*?... Mai era poate și faptul că eu — bun — rău, cum fusesem — reprezentam tinerețea ei, ce se dusese, de începuseră beteșugurile, cam devreme. Anii se adăogau anilor — și avea să urmeze tot așa, zilele urnindu-se tot astfel, dispărînd speranța în ceva miraculos, deși neclar. Dînsa nu știa să descopere miracolul în cotidian, trebuia s'o zguduie un eveniment din afară, iar să schimbe bărbații nu-i mai ardea. Poate de aici lacrimile cînd întîmplarea mă scotea în calea ei și vorbele acelea fără noimă. Rămăsesem la ipoteze, firește. În ce mă privea, gelozia se stinsese de tot, neliniștea se estompase și rămăsese o vagă tandrețe, ca pentru un amic pe care nu l-ai mai văzut de mult și nu mai există nici o posibilitate de a-l revedea, decît cine știe cînd, un fel de milă față de o ființă ce suferă de o boală incurabilă: plictiseala, pricinuită de insuficința resurselor interioare, maladie pe care n'am încercat-o niciodată, Mă tem că dacă Irina ar fi rămas cu mine și s'ar fi cumințit, aș fi părăsit-o eu, fiindcă gravitatea ei, ce-mi păruse enigmatică, mi-ar fi apărut drept ce era: o mohoreală densă pe care nimic n'ar fi putut-o risipi.

Între timp mă căsătorisem, observînd că iubirea poate fi și altceva decît o suită de suspiciuni și chinuri, poate fi o comunicare totală, eram, sunt fericit cu toate chinurile fizice, Măiastra mă făcea să mă simt eu însumi în ceea ce avem mai bun în mine. Cum îmi era tot mai greu să ies din casă, posibilitatea de a o întîlni pe Irina din întîmplare se anulase,

și uitarea își continua lucrarea, care nu e atît de simplă cum s'ar părea, fiindcă din cînd în cînd, nitam-nisam, o chemam la telefon, schimbînd cu ea scurte informații obiective. Ei, care era informată, prin amici binevoitori, ce nu lipsesc niciodată, de starea mea mizeră, părînd plină de milă — și nu văd de ce n'ar fi fost sinceră —, căutam să-i ascund durerile mari și continui, glumind pe socoteala imobilității mele, despre care, oricum, știa, iar veștile ei erau un comunicat stereotip, ce se vroia optimist, dar rostit cu vocea ei gravă și nazală era încărcat cu atîta tristă resemnare neresemnată, încît îmi părea rău că, după atîta vreme și sub altă zodie, nu-și găsise echilibrul. O dată am făcut un gest pe care-l regret și acum: aflasem de cîteva ore știrea că o verișoară de-a mea, femeie în putere, pe care ea o cunoscuse bine, se prăpădise, după cumplite chinuri, de o boală neiertătoare; fără să-mi dau seama, reflex, am format numărul ei: avea musafiri, era grăbită și părea chiar — mirare! — bine dispusă. I-am spus că n'o reții, am doar ceva să-i comunic, i-am spus pleașca și am închis. M'au cuprins remușcările: simțisem nevoia să mă descarc asupra cuiva care-o cunoscuse, invocasem un trecut îndepărtat, comun, dar fusese un act egoist, îi stricasem buna dispoziție de gazdă, zvîrlisem asupra ei, pe pusă-masă, ceva oribil și iremediabil, fără să mă gîndesc la reacția ei, care numai bucuroasă nu putea fi, eu, care, altfel, îi ascundeam suferințele mele fizice, ca să n'o indispun... După aceea nu i-am mai telefonat. Amicii mi-au ascuns teribila agonie a Irinei, chiar și înmormîntarea ei, ca să nu sufăr, cînd am aflat totuși, după inevitabilul șoc, dur, am avut o reacție grosolană, în care răzbătea vechiul meu parapon, pe care îl crezusem dispărut, dar fusese numai ațipit: — Și cînd te gîndești că de-ar fi rămas cu mine aș fi acum văduv!...

Acum cîtăva vreme a trecut pe la mine Matei, cu care am evocat vremurile de la Platonești, epoca tinereții noastre năbădăioase și confuze, pe cînd abia de prindeam fiecare contur, în discuțiile de la Miron Periețeanu și pe cînd Emilia îi spusese „bătrînului" — abia trecuse de patruzeci de ani: — Ce-ar fi să trăim ca zeii? Vremuri în care secolul nou abia se urnise, iar nouă acum ni se păreau atît de îndepărtate, ca un vis visat, ca o legendă, cu alte mituri și alți zei, deși nu trecuse de atunci prea multă vreme, dar asta poate din pri-

cina războiului, cutremur ce răsturnase atîtea lucruri, și pe noi înșine, încît formîndu-ne pe fiecare altfel, cum se zice, viața ne despărțise fiindcă, fără a ne fi certat, fiecare o luase pe alt drum și rar mai aveam prilejul să ne întîlnim. — Miron Perieteanu, unchiul meu, oftă Matei, dusese o viață cam mucegăită, pînă cînd o dare afară din magistratură, cîinoasă, urmată de un mic șoc cerebral, l-au trezit, a început să mediteze și să ne învețe și pe noi să gîndim cu adevărat, fenomen destul de dificil, la urma-urmei, iar de unii s'a prins mai mult, de alții mai puțin. — Iar cînd Maestrul și-a considerat opera încheiată, ca și Socrate, ne-a lăsat să ne încercăm singuri forțele, dispărînd. „Și acum, Natanael, ia-mi cartea și arunc-o!" — Deși, mărturisi Matei, chiar și'n vremea din urmă, adesea i-am simțit lipsa. — Dar acest Socrate de Bărăgan, am reluat litania, n'a murit senin, ca acela din vechime, ci fapt mai rar, rîzînd, nu știu dacă privindu-și moartea sau viața, a spus disprețuitor: „Asta-i tot?! Oricum, să mori rîzînd de propria-ți moarte nu e un eveniment de toată mâna." — Pe front ne-am cam aclimatizat noi cu dînsa, surîse amar Matei. — Dar acum, cînd a revenit pacea, i-am replicat eu, începem să ne obișnuim cu viața asta cam zăpăcită, cum e, și să ne dezobișnuim de moarte, deși o știm inevitabilă. Se pare, însă, că mulți se vindecă de spaimă ignorînd finalul — și de-ar fi numai el —, dar adesea e precedat de atroce suferințe și netrebnicia trupului, chinuindu-i și pe cei din jur ce se zbat între desperare și vane speranțe. Cum spune Montaigne: „Există o moarte scurtă și una lungă". Nu-i cazul meu, eu nu caut s'o uit, șopti Matei. Mă pîndește din toate ungherele și nu trebuie să fie neapărat firescul sfîrșit, la mine poate veni din... felul meu de viață... așa încît încerc să mă obișnuiesc cu dînsa, prin exerciții repetate. Obișnuința rezonabilă cu neantul. — Și eu... am șoptit, organismul meu e atins în toate părțile... dar n'am s'o las să-și facă toate mendrele, cînd n'am să mai pot scrie... Povestea vieții noastre... — Dar nu-i terminată, surîse el, mai pot fi surprize... Am oftat. — Poate la tine... Mă rog, să zicem... al formării noastre. Vine o vîrstă la care caracterul se închistează. ...Există riscul să opunem întîmplărilor noi, reacții stereotipizate... Tăcurăm fumînd. Am reluat: — Oricum, acum, e dificil cu gazetăria. Partidele astea minuscule ce se cartelează și decartelează, dansul milioanelor, instabili-

tatea generală... Aștept să se cristalizeze situația. Matei rîse ușor. — Ții minte cînd eram exasperați că situația era blocată. — Se blocase cu un secol înainte, în 1815, cînd cu prăbușirea lui Napoleon... Echilibrul european... Sfînta Alianță a Imperiilor. Da, a durat cam multișor... — Am impresia, reluă Matei, că prin războiul ce pare a se fi terminat s'au declanșat o serie întreagă de forțe care nu se vor potoli... și care vor continua să acționeze. — Te referi la revoluția din... — Nu numai. E un ferment. Dar mai sunt și altele. Știu și eu?... Coloniile, de pildă, nadă de dihonii... Germania nu poate rămînc pe un eșec. — Ei, ce-i la ei acolo... Matei ridică din umeri — Deocamdată, Anglia le pompează capitaluri, ca să echilibreze Franța, care i se pare prea puternică. — S'ar putea să-și muște degetele într'o zi. Matei, blazat: — Politica lor e pe termen scurt. Ca și a Franței, de pildă. Ne-am aprins țigările. — Totuși, am reluat, ca să revenim la chestiunea caracterelor... Marcu a trecut prin cascada asta a războiului ca gîsca prin apă. A stat frumușel la Statul-Major, acum e iar deputat, tot în două consilii de administrație, poate fi chiar și ministru într'un guvern de tranziție... Ce i se mai poate întîmpla? Cariera lui e gata trasată. — Dar dacă mai urmează o cascadă? rîse Matei. El are automatismele sclerozate și ce i-a adus noroc într-o situație îl poate pierde în alta. Mihnit: Ții minte cum striga: „Ca să faci bine țăranilor, trebuie să ai putere. Puterea ți-o dă doar poliftica!" — Da, l-am aprobat, și nea Miron l-a întrebat: „Și cîtă putere îți trebuie ca să faci bine țăranilor?" Dar cred că a uitat de asta. Acum are o conștiință liniștită. Pentru mine e un dosar încheiat. — Să nu-l redeschidă furtuna, rîse Matei. Vorbeam despre Marcu amuzați și cu un fel de binevoitor dispreț, deși doar el, dintre vechii amici de la Platonești, se ridicase la un nivel de notorietate și bunăstare apreciabile; totuși, nu-l invidiam, fiindcă valorile, să le zicem așa, pe care se baza situația lui nu fuseseră și ale noastre, și felul său de viață, gălăgios și gol, nu l-am fi schimbat cu situațiile de care aveam noi parte, sărăcăcioase și precare. După o pauză, Matei oftă din rărunchi. — Oare ăsta să fie rostul vieții? Un vacuum zgomotos. Multă zurbă, să nu-și simtă golul. Dar, *à propos*, l-am întîlnit pe suspiciosul Ioan... în Gara de Nord. — Și... s'a potolit și el, cum se zice, s'a cazat: prim-procuror la Brașov, o soție „de condiție"...

și cam atîta. — Cam puțin, m'am mirat, pentru cîte a făcut. Ceva șanse de a fi ministru al Justiției sau chiar Internele... — Spune că nu-l interesează politica.. Am clătinat din cap. — Cu un caracter ca al lui... Poate așteaptă un moment prielnic. Matei șovăi. — Poate o fi obosit. Cu atîtea emoții prin cîte a trecut... Am replicat: — Intensitatea e ca un drog: cine a gustat din el, greu să se tragă la tihnă. Să nu-i joace temperamentul festa. Matei dădu din cap. — Deocamdată pare, cum zici tu, un caracter stabilizat. Rîzînd: Deci nu mai interesează literatura... Ce a făcut el era util și cu primejdie mare, dar asemenea oameni, o dată misiunea terminată, nu ajung niciodată miniștri. Mare minune dacă nu-l izbește vro mașină, ca pe colonelul Lawrence. Oricum, a fost foarte rece cu mine... aș zice: chiar ostil. — Poate ți s'o fi părut. O fi avut omul ale lui... Matei negă: — Nu. Chiar mi-a și spus: „Nu te lași de chestiile alea ale voastre". — O fi tic profesional. Doar știe că ai fost pe front și... Matei făcu o strîmbătură. — Pe cine mai interesează asta astăzi? Nici chiar pe el. Acum, regrupările se fac pe alte criterii. Tăcurăm fumînd. — Poate că, reluă Matei, peste cîtva timp Ioan să apară din nou, mînat de temperamentul său. Teamă îmi e că atitudinea lui să nu-mi mai fie atît de simpatică. Am schimbat subiectul. — Dar de Luca ai mai aflat ceva? Știu că rămăsese la ziar, dar cînd inamicul s'a apropiat de Capitală au fost evacuați în Moldova, unde s'a constituit un ziar unic, la care a lucrat și el. Zurla nu l-a urmat, a rămas aici, unde s'a dat în stambă. Cînd Luca s'a întors, ea a refuzat să revie la el... — A scăpat de-o pacoste, rîse Matei. — Acum ce-o mai fi învîrtind? — Cine? Ea? Trăiește c'un moșier morfinoman. Trăiește... e un fel de a vorbi, fiindcă el e zaharisit bine. — Poate îi miroase a colivă. — Nu cred, replică Matei, nu's căsătoriți, iar el, bețondrea, are o droaie de nepoți hămesiți. Am spus: — Mă gîndesc la unchiu-său, celebrul Teodor-Buzău. Ce viață pe picior mare ducea... Și acum înfundă ocna. Dar de ce numai el? Doar n'a fost singurul care a lucrat pentru inamic. — Prea a făcut-o de oaie, replică Matei, prea pe față. Și pe urmă, alții aveau, cum se zice, un nume, semnau, erau cunoscuți. El nu era nimic, în afară de banii primiți de la inamic și care, ce e drept, curgeau gîrlă... Ei, cînd a secat izvorul... a rămas în pom. Era cinic, dar avea haz. Cînd comandantul

armatei de ocupație l-a chemat să-i ceară socoteală pentru că el îl plătea să-i scoată fițuica în cincizeci de mii de exemplare, iar el o tipărea doar într'un tiraj de cinci mii, i-a răspuns: „Dumneavoastră, domnule general, credeți că un individ care-și trădează țara poate avea onoare?“ Măcar prin replica asta o să supraviețuiască uitării. M'am mirat: — Și crezi că zurla să fi lucrat chiar pentru el? Matei se amuză — Ba bine că nu! Și încă așaa... pe scară mare. — Atunci, de ce Ioan a lăsat-o să pătrundă în cercul nostru? — Nu de la ziarul vostru își trăgea ea informațiile. Și apoi, ea pentru el era un fir vizibil, pe care-l urmărea. — Dar pe urmă, m'am mirat, au lăsat-o în pace... — Crezi? rîse Matei. *Qui a bu boira.* Și-a schimbat doar patronul. Că de meseria asta e nevoie, fără ea nu se poate. Ducă-se învîrtindu-se! — Dar Luca? m'am interesat. N'a mai trecut de mult pe la mine, în presă nu mai zbîrnîie... — Nu, confirmă Matei. S'a angajat secretar la un avocat. În timpul liber scrie versuri, dar nu publică. Zice că nu s-a găsit încă pe sine. — Vreo femeie? — Aș! I s'a aplecat... Cel puțin deocamdată. Și-a reluat vechiul fel de viață. — Sărmanul Dionis? — Cam așa ceva. Ce-o să iasă din toată cazna asta a lui... — Poate un mare poet. — Poate. — Și tu, Matei?... — Eu? Cum mă știi. Cu procesele mă descurc bine. Am o nevastă care mă iubește. — Încolo?... — Dau o mînă de ajutor la Sindicate. — Hai să vorbim serios! La voi se produce o sciziune. — Era de așteptat, răspunse, prea mulți lideri n'au corespuns situației, prea erau fascinați de legalitate. Pe urmă... ei așteptau schimbarea de la noi drept o consecință a revoluției în Apusul industrializat, dar iată că ea s'a produs în răsărit, drept urmare a inegalităților prea mari. Faptul poate fi comentat cu citate din clasici... dar rămîne un fapt. Unii au tras concluzia practică... Am rîs: — Și tu vrei să-mi spui mie, care te cunosc, că vei rămîne cu potoliții, puși pe așteptare seculară? Matei zîmbi. —Cealaltă fracțiune e ilegală, așa că, de sunt cu ei sau nu sunt... —tot că nu sunt am să spun... Pe urmă, în fracțiunea legală au rămas mulți oameni cinstiți...care trebuie lămuriți. — Am înțeles, am rîs eu. De la tine nici nu m'aș fi așteptat la altceva. — Mă tem că și Ioan a înțeles, mormăi Matei.

Rămas singur, m'am întrebat la ce ne folosisc pilda lui Miron Periețeanu, fiecăruia în parte. El căutase să declan-

șeze în noi procesul gîndirii. Dar fiecare mersese în sensul său, încotro îl trăgea ața, iar bătrînul știuse asta de la început și nu încercarse a-l abate pe nici unul de la ceea ce avea să fie cu timpul, Destinul său. Așa cum fac acei părinți care cred că pot hotărî viitorul copilului lor descărcîndu-și asupră-și tentațiile lor refulate, din tinerețe, sau prescriindu-i o meserie ce fusese bănoasă cu treizeci de ani înainte, dar pe urmă cam secase, însă acești oameni cu experiență nu țin seama de realitatea nouă care mereu se creează și se recreează, ci vor să aplice vieții în mers rețete de mult ieșite din uz. Nu, Miron înțelesese că Destinul este tensiunea dialectică dintre temperament și concretul social-istoric, iar dacă acesta din urmă este ce este, și nu-l alegem noi, în compoziția temperamentului se află și vocația, și zestrea genetică și tăria sistemului nervos, și pulsiunile ascunse, deci este și el un dat, înseamnă că ne aflăm în fața unui scenariu scris dinainte, pe care rămîne doar să-l interpretăm, deși noi nu-l cunoaștem decît scenă cu scenă, pe măsură ce ne jucăm rolul pe care ne închipuim că l-am ales. Cum îl numeau vechii greci: Ananké, sau cum îi zicem noi modernii: Necesitate. Miron susținea că între aceste două date obligatorii, nouă ne rămîne o singură libertate, aceea ca, printr'o analiză continuă a celor două elemente, analiză în care nu ne identificăm cu nimic (privitori ca la teatru), să ne privim din afară, neparticipativ, dîndu-ne astfel seama, cu răceală, atît de forțele obscure ce ne mînă orbește (și pe care le numim „Eu"), cît și de cele social-istorice, ce-și au devenirea și inconștientul lor, și aflăm astfel reacția justă pe care trebuie s'o adoptam. Dar prin desprinderea de tumultuosul eu dobîndim și liniștea lăuntrică, pe care Matei o aflase mai de mult, iar eu mai tîrziu, cînd m'am apucat de această lungă evocare. Miron pusese la punct și un aparat psiho-fiziologic, denumit de el „cinematograful interior", prin care se apăra de singurătate și își sporea înțelegerea actelor trecute (ale sale și ale lor), derulîndu-le pe zidul din față, cu aceeași înțelegere neparticipativă. De altfel, cred că proza tocmai asta este, analiza psiho-socială a intersecției dintre temperament și structura societății, anecdotica (epica) fiind secundară și oarecum indiferentă. Noi îl priveam cu blînd dispreț pe căpătuitul Marcu, aveam impresia că el, doar, nu reținuse nimic din învățăturile lui Miron, ceea ce nu era chiar adevărat. Bătrînul price-

puse că tinerii nu pot merge toți spre aceeași țintă, împinși de o singură chemare, ci se diversifică în raport de însușirea fundamentală și de structura societății, iar orice meserie își are logica ei, de care cel în cauză trebuie să țină seamă, de nu vrea să fie eliminat din joc. Miron îi ghicise destinul, spre deosebire de noi, dezamăgiții, ce așteptasem mai mult de la Marcu. Ce? nici noi nu prea știam... Poate un tribun popular? gen Fleva „amicul poporului?" Ridicol! Doi politicieni încercaseră la noi să întemeieze un curent radical, fără să reușească: C. A. Rosetti și, la un moment dat al coticitei sale cariere, Panu. Marcu nu avea anvergură, dar se păstrase în marginile decenței, nemînjindu-se în diverse matrapazlîcuri, fără de care o guvernare de finanțiari nu se poate. E mai mult ca probabil ca tînărul simpatic dar cam zăpăuc să fi învățat la academia de la Platonești a fi atent la alții, a distinge între impulsurile de moment și reacțiile potrivite, între măștile surîzătoare și păienjenișul malefic, această atenție îi intrase în reflex, ajutîndu-l să plutească la suprafață, să nu cadă la fund. Cît îl privește pe Ioan, instinctul său de vînător pe întuneric, susținut de resentimentul unei răzbunări filiale, se conjugase cu interesele superioare ale fostului său coleg de joacă, dar dacă nu căzuse într'o luptă singuratecă fusese, probabil, tot din lecțiile de trezie neîntreruptă aflate de la bătrîn. Constatam melancolic că aceste lecții nu-i fuseseră de folos nici lui Luca, în relațiile cu dubioasa lui zurlă, nici mie în geloziile pentru înșelătoarea Irina și-mi zisei atunci că numai cine suferă cumplit caută să se vindece de chinuială, iar învățătura lui Miron tocmai asta fusese: un leac de vindecare al celor ce suferă tare. Sănătosul n'are nevoie nici de medici, nici de medicamente. De altfel, nu m'am înțelepțit pe loc, am mai trecut printr'o agitație, cu sens schimbat, fiindcă dacă zvonurile zvîrlite de Irina, fuseseră mincinoase, după despărțire devenisem un obsedat de muieruști nostime sau chiar de nevestuici în căutare de altceva. Încrederea în mine însumi fusese tare vulnerată de loviturile Irinei, fiindcă încercam să mă lecuiesc homeopatic, procedînd ca în romanul unui danez: îmi alegeam victima și-mi calculam strategia, pînă la victoria finală, prinsoarea cu mine fiind să nu fac nici o investiție sentimentală, dar acest procedeu de răzbunare și vindecare nu-mi aducea nici o satisfacție adevărată, așa că m'am lăsat de profesiunea de seducător. Atunci abia

m'am îndrăgostit cu adevărat de ea, de Măiastra. Deși, anchiloza progresase, iar condiția mea socială diminuase, lîngă ea, Măiastra, mă simțeam bine. Cum de sfărîmicioasa ziaristică mă cam sastisisem, iar ziarele prea erau mărunte și efemere, m'am apucat de acest îndelungat roman, în care naram formarea unor tineri atît de diferiți și atît de asemenea, despre care Miron spusese: — Noi, împreună, am forma un om întreg. Cum omenirea șezuse în fața ireductibilului atom, cel fără volum, indivizibilul, spre a descoperi apoi într'însul o lume, un microcosmos, așa considerase și eul drept un element stabil și neschimbăcios, pînă îl văzuse ca pe un cîmp de bătălie, intersecția dintre umanitate și timpul istoric; dar această realitate, pe care fiecare o simte în permanență cu forța, ca pe ceva indiscutabil, e nu numai mînată de contradicții știurlubatece, dar și ceva fals; fiindcă, în definitiv, cine e cel care spune cu certitudine, cu fală: Eu? Adică, mă rog, care eu? Cel mînios, sau cel spăimos? Cel strunjit de epocă, sau cel ce repetă ce-a auzit de la bunicuța? Cel ce exprimă interesele unui grup social într'o anume conjunctură, sau în care strigă lihnita poftă de orice? Cineva care crede că va fi numit ministru, sau un ministru exoflisit? Un bancher tare pe situație, sau unul falit? Da, repet, cine e cel care strigă Eu cred, Eu sunt convins că etc., cine? Fiindcă toate convingerile acestui eu variază grozav cu anumite interese și situații în devenire sau cu straturile tectonice, suprapuse, dar în mișcare obscură și ele, încît acel teribil „Eu sunt convins" reprezintă un seismograf obosit, dar cine stă să consemneze toate seismele, cine are răbdarea maniacală și posibilitatea, mai ales, de a le nota și a le afla cauza? De aceea am născocit conceptul de „personalitate", atît de util și de fals. Desigur, despre marii conducători și artiști s'au scris biografii masive, dar acolo sunt consemnate acte publice, deci, oricum, mai controlate, și apoi, ce oboseală pe bietul scrib să lege un capăt de altul ca să fabrice o personalitate unitară, ca să stea pe picioare, cît de cît! Cînd cineva a scris despre „Contradicțiile lui T. Maiorescu", s'a ridicat un paleolitic, cu toroipanul său, zbierînd că avem nevoie de un Maiorescu sculptat dintr'un singur bloc de marmură, ignorînd, ignorantul, că prin asta nega nu numai un articol — dreptul lui! —, ci însăși dialectica, și asta ar fi ca și cum ai nega legea gravitației, după cum ignora că o personalitate

e puternică prin bogăția contradicțiilor ei asumate. Dar cum să ajungem la acel microcosmos care este eul? Analiza personajelor nu ajunge, romancierii fiind obsedați să creeze personaje memorabile, adică să afle o consecvență care nu există. *Jurnalele intime* poate? Dar ele sunt scrise ca să fie publicate, ca o revizuire a proceselor în postumitate, ca să fii prezent totuși cînd nu te mai poți apăra, de aceea sunt (cu excepția lui Amiel, dar cine poate citi *Jurnalul* său integral?) răfuieli mărunte și veninoase, ponegrirea altora și apărarea de sine, încercînd să dovedească unicitatea personalității, în realitate atît de hîltîcîită. Și acestea sunt încă mărturisirile unor personalități publice, obișnuite să se controleze în activitatea lor din Forum, darmite cînd un Fitecine clamează: Convingerea mea este că... Eu cred... cu sinceritatea cu care au loc combinațiile chimice! Și nu mă refer aici la minciuna-noastră-cea-de-toate-zilele, la vicleniile mahalagioaicei ce ascunde ce gătește ca să nu-și divulge veniturile, pe care toată lumea le știe, la declarațiile borfașului la poliție, la demagogia politicienilor, șiretlicurile agenților informatori sau minciunile soților ce se întorc de la amantă, adică prefăcătoria folosită conștient, ca să te descurci în viață, ci la țipetele din inimă, la vocea conștiinței din om, ale cărei substraturi nu le știm, sau la interesele sociale prelucrate de eu și transformate în convingeri intime. De ce să credem că P. P. Carp era un „om rău", cînd a declarat, în legătură cu răscoala din 1907: „întîi reprimăm, apoi discutăm". Nu era sincer?

Cine privește în jur vede realitatea evidentă, acea Realpolitik, acea banalitate, ceea ce este la mintea cocoșului; dar dacă săpăm mai adînc, încep să apară enigmele, din ce în ce mai complicate, pînă ajungem pe tărîmul coșmarurilor, în care gînditorii încep să-și piardă încrederea în rațiune, să se azvîrle în absurd, credințe religioase, să se cocoațe în turnul de fildeș (care are dezavantajul că e pe de-a-ntregul imposibil de realizat, oricît de cinstit ar fi întemnițatul în turn), să devină de un cinism absolut (de vreme ce nu există nici o lege morală!), de un egoism abject și cîte altele; dar e de ajuns să ne străduim în coborîre ca să descoperim legile raționale, acea străveche ananké, pe care noi o numim necesitate, în fața căreia „să nu rîdem, să nu ne jelim, nici să nu

blestemăm, ci să înțelegem", fiindcă „fericirea nu este premiul virtuții, ci virtutea însăși". Acesta este demersul cunoașterii și, aș zice, al literaturii. Niciodată Marcu, deși devenise atent la sine însuși, n'a coborît mai adînc de domeniul lunecăcios al evidenței, a ceea ce este la mintea cocoșului, a ceea ce pare statornic, dar care se schimbă sub ochii noștri, îndreptîndu-se spre surpare, în vreme ce Ioan și Luca au rămas, mă tem, pe tărîmul enigmelor și al coșmarului. „*Dans la crainte et le tremblement*", prinși ca într'un lift între etaje, de unde nu pot nici urca în foșgăiala banalului, nici coborî în lumina necesității înțelese, care, zice Spinoza, este domeniul libertății. Însă cu toate acestea — ca să ne întoarcem la proză (fiindcă poezia e cu totul altceva), întrebarea ce se pune este alta: Cine spune „Eu cred" sau „Convingerea mea este că"? Desigur, există roman epistolar, narator omniscient sau acela al experienței directe (deși Marcel narează adesea scene ce i s'au relatat, iar un întreg volum — *O iubire a lui Swann* — se desfășoară înainte de nașterea celui ce spune eu), se pot afla diferite formule (toate convenții), dar asta interesează doar critica, pe scriitor deloc, fiindcă el nu scrie cartea pe care o vrea, ci pe aceea ce i se impune din straturile mai adînci, și dînsa, cartea, își dictează formula unică în care se exprimă de exprimatul, deoarece cei ce pornesc de la o formulă sunt niște meseriași ce produc obiecte mai mult sau mai puțin amuzante, care țin de modă — și trec cu ea —, iar nu acele cărți pe care autorii ar muri sau ar înnebuni de nu le-ar scrie. Iar naratorul omniscient știe el foarte bine de unde știe ceea ce știe și ar fi travaliul istoric să descopere postum măcar o parte din izvoarele acestei științe. Cît privește fantasia, să ne ținem de exemplul psihologiei clasice: sirena — giumătate femeie, giumătate peaște —, adecătelea combinație simplă între două bunuri aflate din abundență: altfel, fantasia, dincolo de forța ei combinatorie, reprezintă proiecții interioare, combinații ale realului, ce s'au produs la incandescența trăirii lăuntrice. Tot așa, proza oferă, autorului, ca și cititorului, posibilitatea ca spărgînd cercul, oricum limitat, al unei existențe să trăiască, desigur concentrat, alte vieți, în condiții schimbate sau chiar în alți timpi. Dar chiar într'o relatare simplu autobiografică, să zicem niște memorii, se pune întrebarea — ce se pune și pentru personagiile zise de ficțiune, de fapt adevărate — care dintre

multiplele voci ce ne locuiesc spune „Eu cred că" și „Părerea mea este că"? îndepărtînd, repet, penibila minciună de uz social — și care are, cum se știe, picioare scurte, pentru că mincinosul este și uituc pe deasupra —, acele „minciuni convenționale" despre care au vorbit Max Nordau și încă foarte mulți alții — neinteresante fiindcă reprezintă falsa realitate, aceea aflată la mintea cocoșului, care strat mai din adînc, aflat în constantă mișcare și surpare, îl înfățișează acel fălos și bălțat eu? Aici ar trebui ca analiza să fie atît de minuțios atentă, încît pentru o zi întreagă din viața unui ins să se constituie un impresionant tom... Dar cine să aibă atîta timp pentru viața altora, cînd pentru a pune nițică orînduială în propria lor interioritate nu au vreme?! Dar nimeni, nici autorul unor memorii chiar, nu se poate ocupa de personalitatea sa numai, fiind legat de evenimente și întîmplări, adică de o sumă de persoane; or, ce știe el despre aceștia? Niște comportări publice, anume scene particulare, pe care, printr-o ipoteză, le leagă și iată portretul gata; veridic. Veridic poate, dar adevărat? adică epuizînd în adîncimea sa omul? De aceea, cu cît cunoaștem un ins mai puțin și mai de departe, cu atît ne vine mai ușor să-i schițăm portretul; însă văzînd un om mai des și mai îndelung timp, observăm în comportamentul lui anumite abateri de la tipul său de reacții frecvente, devieri pe care avem ispita de a le ignora, fiindcă ar strica imaginea ce o avem despre dînsul, imagini comode fără de care nu ne-am descurca în lumea oamenilor, asta pînă cînd, în decursul timpului, asistăm la o fractură de caracter și ne mirăm, izbindu-ne impresia că avem în față, da, un alt om; atunci nu ne mai putem preface a nu observa modificările din caracterul său, pe care aveam siguranța că îl cunoaștem, și cum asemenea schimbare la față are loc de obicei cu prilejul unui eveniment (o femeie se mărită sau divorțează; un bărbat este brusc promovat social sau administrația se descotorosește de el; se îmbogățește sau se ruinează) atribuim această schimbare unei belele sau la o pleașcă venite din senin. Cu o schimbare de regim sau cu dramaticele cotituri ale unui război observăm (uimiți) că insul, pe care credeam a-l cunoaște bine, ne ține un cu totul alt discurs, fără să clipească, susține alte opinii, contrarii, își schimbă prietenii etc. Însă, fie că ne zicem „Ce l-o fi apucat?", fie că ne explicăm totul prin modificarea situației

sale personale sau a celei generale, o întrebare se pune — neliniștitoare: De unde apăruse acest om diferit? Cum era posibil ca pînă și caracterul (ce e scheletul nostru psihic, nu?) să i se modifice atît de mult? Unde șezuse pitit pînă atunci, de nu-l văzusem? Dar la o mai atentă examinare băgăm de seamă că schimbarea la față nu e chiar întreagă: mai întîi, un anume tip de reacții se păstrează, chiar dacă omul nostru își preschimbă culoarea, ca pietonii priviți prin geamlîcul mătușilor mele, după cum treceau dintr'un romb în altul, și că anume altele, insolite, se manifestaseră, fie și fragmentar, în comportări anterioare, dar nu le luasem în seamă din comoditate, pentru că ne stricau portretul armonios pe care ni-l confecționasem; reacțiile mai vechi, pe care refuzasem să le observăm, prevestiseră surprinzătorul ins, pe care mai să nu-l recunoaștem și căruia doar noile condiții îi lipsiseră ca să se manifeste în întreaga sa amploare. Și apoi, cum multe dintre părerile noastre repetă doar ce am auzit în familie sau la școală, în mediul în care trăim sau reprezintă interesele noastre foarte precise, nu e chiar de mirare că modificarea unora duce la schimbarea altora. Așa, „antiprusaci" înverșunați au început a descoperi calitățile germanilor taman în vremea ocupației, revenind — o dată cu victoria — la vechile sentimente; sau francezii, entuziasmați de tot ce era britanic în vremea războiului, au redevenit anglofobi cu venirea păcii, cînd „perfidul Albion" nu știa ce să mai născocească pentru a micșora prestigiul unei Franțe care li se părea a fi ajuns prea puternică și pentru a ajuta să se ridice o Germanie, a cărei prăbușire ar fi creat, pe continent, un vacuum primejdios pentru echilibrul puterilor. De altfel, constanța părerilor nu este totdeauna de bun augur, de pildă aceea a celor ce se duc la biserică doar pentru că bunicii lor se duseseră și ei, ignorînd cu seninătate dogma religiei și păzindu-se, ca Dracul de tămîie, să aplice o morală ce-ar cere, e drept, prea mari jertfe în comoditățile cotidiene. Dar faptul de a repeta opinii curente, ale mediului, nu ne împiedică să le repetăm cu emfază, afirmînd: Eu cred că... sau Convingerea mea personală este că..., astfel încît atunci cînd mediul își schimbă culoarea să ne-o schimbăm și noi, mintenaș, fără aproape să ne dăm seama, de vreme ce ținem atît la consens, iar acesta este salvat. E drept că bruștele schimbări sociale sau războaiele fac mai vizibile fracturile de

caracter, dar ele se manifestă și în perioadele pașnice printr-o moștenire, o avansare sau un faliment... Și atunci, ce ne face să vorbim de caractere și cine este cel ce, în realitate sau în literatură, spune Eu cred că... sau Convingerea mea personală este că...? Că un roman este scris la persoana întîi și se referă la întîmplări trăite sau nu de un narator omniscient — iată distincții ce-l pot interesa pe critic, dar pe romancier ba, deoarece, ambele, tot convenții sunt. Prozatorul este silit să lucreze cu euri succesive legate arbitrar prin ipoteze, dacă nu false, oricum incomplete, fiindcă aceste euri există nu numai în extensie temporală, ci și în straturi, dintre care unele ne rămîn obscure. Dacă autorul de *Amintiri* poate încerca să identifice stratul anume care vorbește la un moment dat, pentru romancier analiza e mai complicată, avînd de lucrat NU cu ficțiuni în stare pură, care nu există (ele fiind doar precauții sau răsfăț ale autorului, de nu ultima modă a criticului), ci cu același eu în constelația unor persoane bine cunoscute; însă dacă transcriem în proză — ca atare — viața pe care o cunoaștem pentru că am trăit-o, acțiunea ni se pare plicticoasă și searbădă, ne atrage, în schimb, să trăim o existență pe care nu am trăit-o, deși ar fi fost posibilă, deoarece ar fi corespuns unor pulsiuni conținute, dar neexprimate, și aceeași este și soarta celorlalte personagii, ce, păstrîndu-și temperamentul și anume reacții, evoluează în alte împrejurări, dezvoltîndu-și alte valențe, preexistente, dar nemanifestate pe de-a'ntregul în viața lor cunoscută; operațiile de translație a unei realități în alta, posibile, totuși extrem de delicate și cu primejdie, de vreme ce nu orice atribut poate fi înlocuit cu oricare fără alterarea temperamentului fundamental sau al esenței personajului,. Această esență, deși e foarte greu de detectat, există, fiind ceea ce rezistă la diferite transplanturi, chiar de conține germenii, potențele, unor alte existențe, anulate de societate și cărora creația literară, doar, le dă posibilitatea de a fi, de a se manifesta în imaginar. Este însă îndelung și complicat, după atîta trecere prin retorte să ajungi la esența cuiva, fie în viața obișnuită, fie în transpozițiile ei literare.

Amicii mei, de care am vorbit pe larg, se vedeau tot mai rar, nu, desigur, pentru că ar fi intrat dihonia între noi, ci fiindcă fiecare le avea pe ale lui, destule. Mai întîi, războiul ne răzlețise, apoi fiecare asculta de altă vocație, de altă

solicitare, își schimbase mediul. Cînd aveam prilejul să ne întîlnim, se restabilea imediat curentul, încît eram de'ndată cei de odinioară și de totdeauna, ne promiteam, cu efuziune, să ne reîntîlnim, deși nu făceam nimic pentru asta. Ar fi hazardat să vorbim despre destine, de vreme ce abia trecusem de mijlocul drumului vieții noastre, eram la Akmé, iar continentul, ce nu părea a se fi așezat, se arăta gata a ne pregăti alte „viclenii ale istoriei", alte vîrtejuri spre care se îndreptau, neștiutoare, — „corăbiile noastre pline cu uitare", caracteristic pentru „vicleniile istoriei" fiind că ele apar cînd și unde nu te aștepți, totuși fără a ne sugera, ca înainte de prima cataractă, cînd credeam că zăcem într'un timp băltit pentru nu se știe cîtă vreme, ne aflam totuși într'o stabilitate relativă. Trăiam în neputința de a mă mișca, din pricina anchilozei, cu dureri remarcabile în partea mea nemuritoare: scheletul, izolat — mai fără voie, mai cu voie — de agitația sterilă ce nu cristalizase încă — așteptînd. Aveam totuși impresia că viața mea se află în urmă, și m'aș fi desprins oricînd de ciosvîrta ce-mi mai rămăsese de nu mi-ar fi rămas scrisul, în care mă aruncasem cu o frenezie ce-mi era congenitală, și mai cu seamă grija delicată a Măiastrei, ce mă apăra de mine însumi, de dorința mea de extincție, înconjurîndu-mă cu o dragoste inteligentă. O iubesc cu recunoștință și mirare că atîtea calități pot exista în ființa aceasta firavă, regretînd că irosisem atîta energie dureroasă, ca să am revelația, abia acum, a iubirii depline, consolîndu-mă doar cu ideea — cît de sinceră? — că fără suferințele anterioare n'aș fi fost în stare să receptez felul binecuvîntat al iubirii noastre; și dacă mă durea ceva în sfîrșitul meu, oricînd posibil, era suferința atroce pe care aveam să i-o provoc și faptul că nu aveam să-i mai gust prezența niciodată. „Moartea mea ne-ar fi despărțit, iar a ei nu ne-ar fi făcut să ne reîntîlnim". Acest *niciodată* îmi dădea curajul să trăiesc, adică să scriu, mai ales avînd impresia că povestea începută cu Miron Perieteanu nu se putea opri aici, pe o risipire a discipolilor și pe durerea fizică a unuia dintre ei. De altfel, nici o poveste nu se sfîrșește niciodată, totul continuă, pînă cînd.

Nemaifiițindu-mă prin urbe, nemaifoșgăind prin ardenta și efemera presă, ce dă măsura medie a prostiei curente, cunoștințele mă uitară, lăsîndu-mă în pace — expresie foarte exactă, pentru că te arată scutit de agitări statice. Sincer

să fiu, nu-mi prea lipseau, trecusem și așa prin destule, și apoi, cei mai mulți merită a fi văzuți o dată la zece ani, ca să le măsori direcția și viteza de deplasare. Un ins pare mai... inedit surprins o dată la zece ani, cînd pricepi că din atîta zbucium nu se prea alesese mare lucru. Și pe urmă, absențele astea îmi lăsau liniștea să scriu, fiindcă e destul de greu să aduci din acel Hades, care este trecutul, clătinatele umbre, să le aduni, lăsîndu-le să se poarte cum li-e felul și, de le părăsești, fie și cîteva zile, ele se destramă, dispar, și trebuie să reînnoiești efortul de a le invoca, spre a nu mai pomeni de faptul că în anumite perioade unele dintre dolentele umbre refuzau să se prezinte la apel — nu se știe de ce — , asemeni acelor spirite ce nu se lasă chemate uneori la mesele turnante ale spiritismului. Un adevărat chin întreruperile acestea de curent interior, și dacă munca de creație — cum i se spune — *nu* se declanșează, asta se întîmplă nu pentru că un cineva ar scrie, ar picta, ar compune șaisprezece ore pe zi — feri, Doamne! — , ci fiindcă lăcașul spiritului nu trebuie ocupat între orele de randament cu altă patimă exclusivă, ci doar cu actele obișnuite ale vieții, altfel, odaia noastră de spiritism încetează a mai fi bună conducătoare de energie productivă. Dar dacă trei-patru ani de absență provoacă dezerțiunea cunoscuților — și e un triaj al celor — observi cu stupoare — interesați, dacă perseverezi în absență — și eu eram obligat s'o fac — mai ales că și publici din cînd în cînd cîte-o carte, atunci încep ceilalți să apară la tine, nu totdeauna cei de dinainte și nu totdeauna cine ai fi vrut, dar și ființe tinere, pline de elan, zbucium și îndoieli, caractere în formare încă, stîrnindu-mi sentimente ambigue: pe de o parte de optimisim, fiindcă fluxul junelor speranțe continuă, dar și de rezervă, ca omul pățit, cu atîția din generația sa, în același timp diferența de experiență se ridica asemeni unui voal opac, pentru că nimic nu e mai plictisitor și mai inutil decît lecțiile pe care vîrstnicii le servesc pe baza experienței lor, considerată o superioritate — care nici nu era măcar una; mai întîi, spre a repeta, experiența unei generații nu se potrivește întocmai cu noua situație în care se află cei tineri, și mai apoi, tipul de reacții al unui temperament poate fi nefast altui temperament. Înțelepciunea adunată — și în care intră o bună doză de renunțare — poate fi nocivă unui alt destin în pregătire. La ce i-ar folosi unui ins zdra-

văn arta de a-și stăpîni durerea fizică prin mijloacele rațiunii deși ar putea să-i fie utilă mult mai tîrziu? Miron știuse lucrurile astea, intuise că Luca nu avea să facă o carieră politică, așa cum nici Marcu, Ioan sau Matei nu aveau să devină poeți, iar mie îmi citase verbele lui Clémenceau: *Le Journalisme mène à tout, à condition d'en sortir*, ceea ce se întîmplase tîrziu și oarecum în afara voinței mele. (E adevărat și că, atunci chiar cînd mă dedam jurnalismului, cu frenezie, știam — nu zic „eram conștient", ar fi prea mult! — valoarea exactă a îndeletnicirii mele, deși există perioade fierbinți, cînd această nesatisfăcătoare meserie constituie cea mai urgent necesară manifestare a spiritului, astfel încît nici acum nu-mi pare rău că înainte de război, și ca pregătire a lui, mi-am pus tot sufletul în articolașele mele, ce valorează cît valorează). Miron nu ne ținuse prelegeri despre stăpînirea durerilor fizice prin mijloacele rațiunii — cu ce ne-ar fi folosit asta atunci? — , dar reținusem comportarea lui din acea vreme și-mi prindea acum bine, într'atît e de adevărat că tinerilor nu trebuie să le propovăduiești adevăruri care la vîrsta lor nu numai că nu le pot ajuta, dar îi și încurcă. A menține bucuria în durere și într'o situație precară nu e prea ușor, iar tinerilor, veseli prin seva vîrstei, nici nu le impune — și afară de asta, văicăreala e degradantă pentru cel ce o practică, neplăcută celor ce asistă la ea și nici nu te ușurează deloc baremi. Dar totul e să nu te prefaci (se cunoaște numaidecît) ci să trăiești cu adevărat într'o liniște bucuroasă.

— Ee, zise el placid, răul și binele nu se află în stare chimic pură... decît arareori. Încolo... se cam amestecă. Am țișnit cu o vioiciune, ce era doar tensiune nervoasă: — „Am văzut răul ieșind din bine și binele ieșind din rău". — Taman așa, rise Vasile, arătîndu-mi o dantură de star de cinema. — Și cînd știi dacă ai acționat bine sau rău? am replicat strepezit. — Cam pe la urmă.... răspunse Vasile, plictisit. Eu, tot nervos: — Cînd nu mai e nimic de făcut ! — Păi, cum altfel... mormăi Vasile. Dacă ai fi sigur de la început, unde ar mai fi hazul? Adăugă în tîrșă: Ar mai fi o cale: stai pe șezător și gîndești profund la sensul existenței. Atunci,

chiar dacă greșești, nu știe nimerica. Gîndești bine, gîndești rău, tot un drac. Stam la biroul meu, dîrdîiam de încordare. Încercam să mă observ, dar nu mergea deloc. Adîncit, în fața mea, în fotoliu, Morcoveanu părea că doarme. Era cam scund, dar musculos, avea un cap cam mare, cu o chelie blondă: trăsăturile — frumoase, destinse. Zise calm, cu o voce joasă, egală: — Stai pe șezător și privești la frăsuiala lumii. Oftă. Chestia e dacă poți. Poți?! Vasile rise. — Nu poate. Știe el singur că nu poate. Am ridicat din umeri. Pe Marcoveanu abia de-l știam, și dacă-l primisem, cu propunerea lui cu tot, era din pricina lui Vasile: nalt, slab, smolit, sta întins, cam într-o rînă, cu o figură plictisită. Vorbea rar, în propoziții scurte. Avea un fel de a rîde, fără zgomot, un rîs ce exprima mai degrabă disprețul decît veselia. Îmi fusese comandant pe front, mai întîi de batalion, de regiment apoi, prin moartea colonelului, și mă uluise la el acea purtare egală, lenește aproape, de care nici frica, nici panica nu se lipiseră niciodată. Spunea cu vocea mereu egală: — Măi băieți, mie nemții din tranșeea aia nu-mi plac deloc. Și cam plictisit: Ce-ar fi să-i scoatem noi de-acolo? Unul, mai temător: —Da' o să fim în stare, don' căpitan?... — Asta nu știu, zicea el calm. — O să fie cam greu, se'ndoia altul, că's întăriți bine. — Păi... mormăia Vasile... om vedea... Și așa începu o luptă ce dură o noapte și o zi. Cînd tranșeea fu curățată de inamic, Vasile, ștergîndu-se de nădușeală: — Văzuși, măi, că i-am scos? Niciodată nu l-am văzut fluturîndu-și sabia și urlînd: Înainte, soldați, după mine. Aș, ți-ai găsit, mormăia: —Hai, băieți, s'o facem și pe asta! Era mereu printre noi, îi simțeam cotul. Cînd eram sub bombardament, mergea prin tranșee de la un grup la altul și zicea, cu o blajină ironie: — Ei, ce e, mă, v'ați speriat? Ce, am văzut noi altele, și mai și... Am întîlnit mulți eroi în viața mea, dar vitejia lor avea ceva spectaculos, de energie descătușată, pe cînd la Vasile eroismul avea un caracter cu totul special. În toiul unui bombardament tare, un locotenent, palid, se tîrî lîngă el: „Don' căpitan, ăștia ne termină! — Se poate, răspunsese Vasile. Și: Ce să-i faci?... Era în el o doză de fatalism țărănesc, liniștea celui ce-și poartă datoria. — Și chiar nu vă e frică, don căpitan? îl ispitise unul. Răspunsese: — Păi, și dacă mi-ar fi, ce, scap cu asta? Frica n'ajută la nimic... Acum era director pe la un minister, rămăsese același, și, deși nu

folosea nici un mijloc de constrîngere, funcționarii nu-i ieșeau din cuvînt și... îl iubeau. Nu dorea deloc să se cocoațe... Modestia? Haida-de! Vorbea despre superiorii săi ierarhici, despre oamenii mari ai zilei ca despre niște paiațe, cu acea scîrbă ce se scuipa ca niște coji de floarea-soarelui, într'o formulă scurtă și pitorească. Vedea lucrurile de sus. Cînd mi-a propus întrevederea asta, n'am fost în stare să-l refuz, deși era ceva ce m'ar fi scos din făgașul pe care de bine, de rău mi-l croisem. Însă prezența lui Vasile acum, aici constituia acea garanție morală de care aveam atîta nevoie. Despre Morcoveanu știam prea puține: deputat al proaspătului partid agrarian, ce bălăngănea între formula anacronică a democrației sătești, excluzînd marea industrie, fără de care nici un stat modern nu e viabil, și un alt partid, cu care se contopise, al marii finanțe ardelene, cu acționari ai minelor; omul nostru avea mori, o fabrică de rom și mai știu eu ce. Însă aparența lui placidă și somnoroasă părea să ascundă o energie prudentă, o formulă mai complicată, pe care nu o dibăcisem. În vremea ocupației inamice rămăsese în Capitală, un fel de șef al aprovizionării, dar avertiza statul nostru major de toate mișcările trupelor dușmane. Cînd, după război, trecu la agrarieni, Ionel îi înscenă un proces de înaltă trădare, dar omul nostru era bine căptușit cu dovezi că lucrase din ordinul lui Ionel însuși. Prevăzător! Și ce căuta în combinația asta Vasile, care nu se alipise nici unuia din puzderia de partide ce se cartelau și se despărțeau și dispăreau în vînzoleala diformă? Vasile rîse. — Te poți ține deoparte? Nu poți, și tu știi asta. Am ridicat din umeri. — Practic, n'am picioare, nu mă pot urni. Pe altul, mai breaz n'ați găsit? Demnitarul rosti calm și egal: — Picioare se găsesc ele, cu duiumul; glagorie ne trebuie, doxă, și o pană sprintenă. Mă gîndeam: „Sunt tare strîmtorat cu paralele, dar nu pot face chiar orice pentru niște gologani". Din somnia lui, demnitarul mai grăi: — Nu e nevoie să te deplasezi nicăieri, băieții vin ei aici. Faceți planul revistei, apoi primești spre aprobare materialele, apoi citești totul în pagini. Ai nevoie de un secretar de redacție tare. Îl avem. Și, fii sigur, nimeni n'o să-ți sufle în borș. Cu ciocoii boriți în cîrdășie n'o să intri, suntem siguri. (Care „noi"? îmi venea să-l întreb: La carul cu boi agrarian vizitiu n'aveam poftă să intru.) Deputatul continuă: — Faci revista cum vrei! M'am rățoit: — O revistă

costă bani. Se spune că banii n'au miros. Ba au. Uneori put! Îmi închipuiam că demnitarul vroia să-și facă o publicație care să-l susțină. Desigur, nu de la început, fățiș, așa, mai pe ocolite, dar în perioadele încinse, electorale, atunci s'o ia oblu, berbecește, să behăie despre superipochimenul care așașiașașiașa și dă-i bătaie, puiule, că te plătesc! Sigur, pilula avea să fie mai întîi dulce-bonbon, dar cînd dădeai de amăreală ar fi mers s'o stuchești? Nu făcea frumos, orișicît. Eram prea tîrșit în relele gazetăriei să'nghit gălușca pe nemestecate. Am mîrîit cîinește: — Caragiale are o nuvelă — *Țal* — ce se sfîrșește așa: Țal, nea Iancule! Totul se plătește. Am aflat în lunga mea excursie că așa e, pe gratis nu capeți nimic, nici măcar la „Solduri, marfă scăpată de la foc!". De pomeni, ce să mai vorbim, niște colivă și doi colaci fac cît nu face. De aia vreau să știu mai dinainte prețul, să văz dacă o cumpăr ori ba. Vasile rîse în felul său mut, sticlindu-și dinții, însă demnitarul nu-și ieși din calmul său: — Grija banilor să n'o aveți. Or să fie. Nu foarte mulți, dar cîți trebuie or să fie. Vasile se distra: — Grija lui nu e c'or să lipsească. — Atunci?... — Păi, to'ma c'or să fie. — Nu pricep, declară Demnitarul, jucînd static. Ba, pricepea el bine, doar că vroia să vorbesc mai pe șleau. Cum o să-mi vorbească el mie atunci? — Păi, zic, alde matale ești nuștiuce la agrarieni, ar fi firesc să vrei o revistă de-a lor. Deci ar trebui să mă'njug la plugul lor. — Și ... nu-ți plac agrarienii? — Ba-mi plac, dar nu-i adorez. Nu vă spusei adineauri? O democrație rurală, o țară de ferme și fermieri, adecătelea și argați... Mă tem c'aș trece cu argații. Și pe urmă, ferme, asta înseamnă agricultură intensivă, deci mașini, nu mîrțoage la plug. Ei, de unde bani pentru mașini? — Pentru asta vor exista bănci agricole, dar nu pentru moșieri, ci pentru țărani. M'am enervat: — La bangă, cum zic ei, știi cînd te bagi slugă, dar cînd scapi de ea, ba. Eu mă iritam, dar Vasile se distra regește. — Și chiar așa, fără industrie deloc vreți? Păi în veacul nostru, fără dumneaei, nici un car, al nici unui stat, nu se urnește. Și am citat fraza unui deputat franțuz: „Căruța statului navighează pe un vulcan". Demnitarul, din somnia lui aparentă: — Pîn'la democrația rurală, mai va! Deocamdată, moșierilor le-a rămas destul, iar Marea Finanță e tare de tot. Și pe urmă, de, noi nu ți-am vorbit de o revistă politică, ci de una literar-artistică... Am sărit

pe arcuri, eram atît de atît. — Fără poliftică deloc? Nici o țîrucă? Asta-i momeală pentru baboi. Adormitul rosti liniștit (avea ureche fină!): — O țîră, da. Eu: — Ce-i puțin? Ce-i mult? Deputatul: — Uo micuță cronichetă internă, una, la fel, externă... — Aha, am mîrîit, întîi una-două, apoi nouă... — Nu, spuse demnitarul, doar atît. Și pe noi nu zic să ne lauzi, numai să nu ne spurci. Vasile căscă. — Adică, Prisleo, ce-ai zice de-o formulă cam așa... Nici un dușman la stînga... Zic bine? Am făcut un gest a lehamite. — Și cu stînga asta... Cam dansează... Mai ieri, progresivii erau centru-stînga, acum, conservativii s'au dus pe apa sîmbetei... Uite-i pe progresivi la centru-dreapta. — Și asta-i spaima ta, mă luă Vasile peste picior, că n'o s'avem o dreaptă fainâ? Mai șezi niței și o să vezi una pe lîngă care zaharisiții de conservativi or să pară mieluți, o dreaptă din aia de fier. Am ocolit chestiunea (eu nu mint niciodată; cînd nu-mi vine bine, ocolesc chestiunea). — Nici un dușman la stînga! Minunat! Dar pînă unde merge protecția noastră? Se extinde și la partidul celor care... nu au voie să aibă partid? Vasile zise grav: — Mai pe șest. Poate că cei de care vorbiși au cel mai mult nevoie de... o trestie prin care să respire... Știi povestea cu haiducii noștri ce, încolțiți de poteră, săreau în baltă și respirau printr'un tub de trestie. — Ahaa... am comentat. — În sfîrșit, te lămurești, oftă Vasile blajin, te știam mai ascuțit la cap... — Păi, un dipotat agrarian, m'am sclifosit eu. Somnolentul dictă: — Dipotatul agrarian, cum bine ziseși, o fi și el un tub de trestie... Acuși, reluă Vasile lent, pricepuși că de tine anume aveam nevoie? Praxă ai, simpatie ai, discreția asigurată. — Dar colaboratorii?... — Amestecați, dondăni Vasile, de parcă i-ar fi fost lene să scoată vorbele din gură. Însă fără eroii lui Caragiale... Caracudi, Coriolan Drăgănescu și cum îi mai cheamă. Eu m-am mîțiit — situația e tare sfărîmicioasă! Fu rîndul demnitarului: — Las' că se cristalizează ea... Și vesel acum: Necesitatea își croiește drum prin jocul orb al întîmplărilor. Am oftat: — O idee genială a unui om genial.

Cînd m'am găsit singur eram agitat. Iar mă ambarcasem — pentru cîtă vreme? — pe o mare agitată... Ca și înainte de război... Adevărul e că nu am avut și nu am temperament de militant. Mă comparam cu acel student dintr'o mansardă în Montmartre ce lucrează la un studiu despre

„Lupta dintre augustiniști și thomiști în epoca lui Ludovic XIV", dar aude gălăgie în stradă, se uită pe fereastră, niște tineri ridică o baricadă! Își ia pușca din cui și coboară. Are cartușe? Are. Trebuie s'o facem și pe asta... Pe urmă ne întoarcem la studiul nostru. Dar cînd? Timpul, ce în vremea adolescenței mele părea a fi stagnat, se precipită. Pînă cînd? Voi apuca finalul? Și există un final?! Vorba unui zețar bătrîn, Praida: Omul ce se zorește dimineața spre munca lui, face politică; femeia care naște un copil face politică; țăranul care ară face politică... Numai că ei nu știu asta, sunt mînați de necesitate, pe cînd noi știm ce facem... Știm? m'am întrebat. Dorim, bănuim, mai greșim, dar înaintăm în sensul viitorului, cu toate coticelele, meandrele sale. Și această frază dintr'o carte: Rușinos nu e să nu reușești, rușinos e să nu încerci!

Dar nu mai sunt acel ce-a intrat în publicistică acum cincisprezece ani, sunt un corp îndurerat, cu forță puțină, ce se menține prin atenția permanentă și relaxată a inteligenței. O atenție neparticipativă. Partea mea eternă — scheletul — vibrează îndurerat de la degetele picioarelor în vîrful capului, trecînd prin genunchi, șolduri, șira spinării, umere, ceafă, occiput, o vibrație continuă, chiar dacă un cuțit mi se înfige cînd în șold, cînd în umăr, cînd în occiput (variație) și mîna dreaptă, ce doare la fiece cuvînt scris. La început, valul ăsta m'a speriat, m'am arătat la doftori, care mi-au fotografiat oasele și mi-au dat niște hapuri care — ce-i drept — mi-au distrus stomahul, de nu mai pot rumega o pară, o roșie, de bulion nici să nu mai vorbim sau de o ciorbiță, apoi inima s'a culcat pe-o rînă și a început să trăncănească — mai tare, mai încet, ca o smîntită. La început m'am speriat, zic, pe urmă mi-am venit în fire. Se știe că trebuie să-ți stăpînești durerile scîrbavnicului trup, o știam și eu, dar cum? Asta nu se scrie nicăieri. Se vorbește de voință, dar există așa ceva, sau totul e doar conflict între dorințe? Cînd fumătorului îndrăcit, doftorul îi ordonă să lase țigarea, că altfel e cotoioasă, nu are voință, ci dorința de a trăi la el e mai tare decît aceea de a fuma. Spaime și dorințe. Am ajuns să-mi privesc propriile mele dureri ca pe niște ființe străine mie, să mă uit la ele nu ca la suferințele unei javre, asta face să ne fie milă, nu, ci de pildă cum privim pe fereastră la un cer mohorît din care țîrîie o burniță rece, într'o zi în care nu

ieșim din casă, să privesc indiferent cum vibrează durerea, crește sau se mută de la un organ la altul, cu indiferență sau chiar cu un fel de silă, zicîndu-mi că dacă durerea nu depinde de mine, starea mea interioară, da, ea este în ascultarea mea, trebuie să asculte de mine. Dar cine sunt eu? În orice caz, eu nu sunt durerea mea, nu o recunosc ca făcînd parte din mine însumi. E un exercițiu neîncetat, cele mai adesea reușesc, uneori însă mă'mbiruie, uzurpatoarea, mă invadează, gîfîi și asud, dar nu mă las, refuz să mă identific cu forța aceea străină, dușmănoasă, vreau să fiu eu însumi, or, eu nu sunt suferință, ci gîndire, și dispretul meu reușește să o alunge. Asta ar fi demnitatea mea, o îndărătnicie fără scop, și îmi spun, desigur, uneori că lucrarea anevoioasă la care mă supun nu interesează pe nimeni, pentru că bolnavii sunt prea cocîrjați, obsedați de propria lor infirmitate, suferință și spaimă ca să fie interesați de durerea celorlalți, iar sfatul meu îi irită, îmi trîntesc în față că spun bazaconii și că dacă m'ar durea cu adevărat aș vedea eu pe dracu', nu m'aș mai furlandisi cu teorii citite prin cărțile unor ageamii (Unde?! strig, în ce cărți scrie despre asta? În *Moartea lui Ivan Ilici?* Dar acela se smerește, eu mă sumețesc, sfidez!), nu, n'am citit nicăieri metoda asta, dacă metodă o fi, dar nu, ei se identifică durerii lor, o exhibă ca pe un titlu de noblețe, îi sfidează pe ceilalți, banalii sănătoși!, ei nu vor să scape de durerea lor, cum nu accepta Luca să scape de înjosirile la care-l supunea zurla lui de nevastă, se indignează dacă le spui că se poate lupta cu suferința și altfel decît prin hapuri și analize. Iar de hoarda sănătoșilor ce să mai vorbim, nu se sinchisesc ei de o agonie ce se încheie cu un hohot de rîs: Asta-i tot?!, de nu mai știi dacă de moarte rîd, sau de propria lor existență, ce, iată, s'a sfîrșit. Asta-i tot?! Poate că veghind agonia unei ființe apropiate să mai priceapă și ei cîte ceva despre suferință și rostul existenței, cînd ființa împinsă inexorabil spre *exitus* se întreabă, fie și într'o fulguranță de luciditate: Asta a fost tot?! Ce sens a avut vălmășagul ăsta de întîmplări încurcate, excitație și răspuns?... Sau ca zdravănul ce, vizitîndu-mă, a spus pe la alți amici despre mine: — E foarte bine! Rîde și glumește întruna — asta într'o dimineață în care mie-mi săreau ochii de durere. Ca să-i impresionezi pe zdraveni trebuie să te jelești, să te zvîrcolești, abia atunci

vor zice Săracu de el!, dar pe urmă te vor ocoli fiindcă-i indispui. Cred și eu! Iar să scrii... ce năstrușnicie! Iubitul cititor vrea acțiune, iar lupta rațiunii cu durerea, nemiloasa trîntă, numai acțiune nu e! Doar o sfidare — cui? De ce? La ce bun? Dar n'o fi tocmai asta demnitatea, să fii îndărătnic cînd e limpede că ești înfrînt și ești împins afară, spre neant, să nu te identifici deloc cu ceea ce te ucide, să-ți păstrezi luciditatea — fiindcă, da, contrariul rațiunii nu este atît sarcasmul, scepticismul chiar, contrariul lucidității este identificarea cu ceea ce vrea să te înfrîngă, să te umilească, să te terfelească, să te anuleze. Și ceea ce faci e pentru tine, în primul rînd. Să mori în picioare — dacă nu la propriu, la figurat. Retrăiesc, îmi dau seama, situația lui Miron Perieșeanu. Cui i-a folosit lupta lui cu suferința? Lui însuși! Dar nouă? O imagine — atîta ne-a rămas doar? Ne dădeam seama, sigur, că bătrînul (abia de trecuse de patruzeci de ani, dar el așa se dădea, de bătrîn, și nouă așa ne apărea, poate unde era bolnav) avea dureri mari, ceea ce nu-l împiedica să ne asculte, să ne vorbească atent, să ne facă să gîndim — că nimic nu o ia razna mai abitir ca mintea — , observam că suferă, dar eram tineri, sănătoși, doar cînd uneori vara ne umflam cu fructe de da pîntecăraia'n noi aveam cîteva zile dureri de burtă, încolo nici pe dracu n'aveam (boala de plămîni a lui Luca, nespectaculoasă, ne părea o poză poetică), așa că nu pricepeam de fapt ce e aia durere fizică, necum ce'nsemna să o stăpînești prin mijloace raționale, nu, durerea nu poate fi imaginată, ea poate fi trăită doar de cel ce o resimte el însuși, în propria sa carne, zbîrnîind în sistemul său nervos, dar uite că vine o vreme (și de obicei vine mai la tot omul) cînd suferința dă buzna peste tine, și atunci, fostul discipol își amintește de fostul său maestru și cum acesta știa să rămînă deasupra propriei sale suferințe, și atunci îți spui: Deci e posibil! Dar Miron nu făcuse aceste exerciții (în ce carte anume citise el asemenea metodă?, există oare o asemenea carte?) pentru a-i urma pe represivii stoici (ei vroiesc să ne lipsim de orice, să trăim ca și cum am fi morți, pentru a ne deda cu neantul, dar nu-i oare prea mare prețul; nu seamănă un asemenea simulacru de viață prea mult cu moartea, astfel încît vrînd să o salvăm pe prima să o anulăm încetul cu încetul, să ne descotorosim de ea cu mult înainte de termenul fatal, în loc de a savura pînă și ultima

zi ca pe ceva unic și inimitabil? Să ucidem bucuria de a trăi din teama de a nu suferi cînd va fi să o pierdem — acesta ar fi paradoxul stoicilor.) Spre a ne fi nouă de folos cîndva — fiindcă știa că *atunci* noi nu eram în stare să apercepem metoda sa, nu — , el inventase felul său de a înfrînge durerea, desolidarizîndu-se de ea, din dorința de a-și menține integritatea rațiunii, de a-și salva demnitatea, însă avusese intenția de a ne împărtăși felul său de a rămîne treji mereu prin atenție continuă, dar neparticipativ-emotivă la ecourile lumii în eul nostru sensibil și lesne schimbător, identificarea simultană a unei reacții la mediu, travestită în ceea ce numim, cu emfază, personalitatea noastră: teoria o pricepusem noi (dar și pe asta) de unde, din ce carte o fi luat-o Miron?), însă la ce ne ajutase? Nu se zvîrlise Marcu în vîlvora poliftricei, luînd culoarea mediului în care înota sau făcea pluta? Nu suferiserăm cîneşte, Luca și eu, în două iubiri atît de altfel și atît de asemănătoare, unde bunul-simț comun ar fi fost îndestulător să ne indice faptul că ne bălăcăream cu totul ridicol într'o cauză pierdută pe care o trăisem pînă la cea mai amară drojdie? Privite acum, aceste experiențe — nu știu dacă și lui Luca, poate că și lui — îmi apăreau derizorii. La ce-mi folosise înțelepciunea lui Miron dacă trăisem atît de trepidant caraghioslîcul marii pasiuni pentru o mică arivistă, hămesită de senzații și mincinoasă pe deasupra? Nu apăruse aici capacitatea mea de a proiecta asupra celor mai meschine obiective culorile aprinse ale curcubeului? Poate că devii sensibil la înțelepciune abia după ce ai intrat cu oiștea în multiple garduri? Ce-i drept, ajunsesem mai reflexiv în acțiunile publice cînd, de nevoie, rămăsesem claustrat într'o dură confruntare cu mine însumi, dar iată că mă și suisem pe o ambarcație despre care naiba știe unde mă va duce, ce se va alege din analiza mea trează, permanentă și neparticipativă. Dar la ce folosește înțelepciunea neîmpărtășită și neverificată în acțiune? Un sfînt, care-a ars pe rug mulți iritici, să le salveze sufletele, după ce în prealabil îi canonise cu pricepere ca să-l scoată pe Scaraoțki din trupurile lor scîrnave, a scris că metodul cel mai bun ca să înfrîngi ispita e de a o ocoli, ca și cînd ar fi ignorat faptul că aceasta nu năvălește din afară, ci stă tupilată în sinele fiecăruia, hărțuindu-l; a dat un sfat prudent, dar lipsit de înțelepciune, fiindcă numai în practică se încearcă virtutea. Ce-i drept, din partea durerilor nu aveam

a mă plînge: îmi prisoseau. Mă încercau de toate formatele și soiurile, cînd mă mai lăsau într'o parte începeau în alta, dar eu mă țineam bățos, refuzam să mă las năpădit și nu era trebuință de nici un efort că să le privesc cu dispreț și să le alung cu scîrbă. Adevărat că lucrarea aceasta era mai ușor de formulat decît de realizat, dar acțiunea bolii cea mai primejdioasă nu e asupra trupului, ci asupra spiritului, pe care tinde să-l deformeze, să-l schilodească: omul devine mahmur, irascibil, se închide înspre afară, ajungînd maniac al propriei sale suferințe, de care se preocupă în exclusivitate, și — nu vreau să scandalizezez pe nimeni — o răsfață, fiindcă trebuie să primim sugestia despre o anume tainică tentație pentru propria suferință, o ciudată înclinare pentru dînsa; oare eu cînd sufeream cumplit din pricina Irinei aș fi primit un sfat prietenesc, plin de bun-simț?, sau luciditatea mea, de-ar fi rămas întreagă, nu ar fi înțeles jocul ei, ce acum îmi pare derizoriu? Însă refuzam orice m'ar fi smuls din jăratecul pe care mă părpăleam, exista deci o anume complicitate între mine și ceea ce-mi provoca suferință. Heautontimerumenos. Faptul pare ciudat, contra naturii, fiindcă cel ce se chinuie caută să îndepărteze cauza răului, doar vedem cîți bărbați și cîte femei se despart de partenerul ce-ar dori să-i chinuie, atîția inși ce aleargă pe la medici, înghit hapuri, se pun la raze, dar oare, primii nu se reped iarăși spre o nouă capcană?, iar ceilalți nu-și constituie oare un adevărat cult al bolii lor, închizîndu-se în templul ei, lăsîndu-se obsedați de dînsa, vorbind numai despre ea, cînd — îngrijindu-se rațional, desigur — bine ar fi să o uite, să-și creeze un alt centru de interes? Doctorul Ovidiu, medic eminent, diagnostician de excepție și inimă, nu de aur, cum se spune urît, ci adevărată inimă de om, îmi spunea de un amic comun: Suferă de o boală nevindecabilă: se crede bolnav! Asta nu însemna că amicul nu are beteșuguri, la o anume vîrstă e inevitabil, dar se lăsa obsedat de ele, le dădea proporții fantastice. Cum ar fi posibile toate acestea fără acea complicitate dintre supliciat și chinul său, rezultat al alterării lucidității? Să vorbim de toxine, ce ar ataca inteligența?, sau mai degrabă de plăcerea produsă de un tonus exacerbat, ce ne smulge din obișnuință și banalitate și dă eului sastisit, fie și însoțit de suferință, sentimentul dilatării, al intensității, ca și alcoolul

luat în doze mari și zilnice, deși nimeni nu ignoră suferința de a doua zi, ca și ravagiile produse pe termen relativ lung? Pentru mine, care nu aveam darul beției, Irina a fost cura mea de alcoolism, în timpul căreia m'am comportat ca un om beat. Și nu-i declarase Luca zăpăucei sale soții, chiar înainte de căsătorie: Tu reprezinți pentru mine intensitatea, care este însăși poezia (de fapt, starea de inspirație); faptul că Luca fusese pregătit din adolescență, de căsnicia infernală a părinților săi — blîndul doctor Anghel se apărase prin moliciunea lui de atacurile cotidiene ale unei neveste demente — ar fi trebuit să-l ferească de a intra el însuși într'un asemenea cuptor, dar, dimpotrivă, își selectase o femeie zurlie și sadică, pentru ca ea să ridice tensiunea unui tînăr cam apatic pînă la incandescența stării de creație. Războiul — viața în tranșee — mi-au acordat doza necesară de intensitate, abia am purtat-o în circă, încît deznodămîntul legăturii cu Irina nu m'a zguduit, cum s'ar fi întîmplat înainte de groaznicele încercări. Acum însă, cu toată situația grea din multe puncte de vedere, aveam impresia că pătrunsesem în zodia seninătății imperturbabile De! Om vedea! Îmi trebuise cam multișor, să trec prin multe ghinioane și năbădăi, ca să înțeleg cu adevărat ce spusese Miron, că banalitatea e doar un punct de vedere superficial, ea nu există în natura lucrurilor, ci în graba privirii noastre și tot așa era cu intensitatea ce trebuie să clocotească în adîncul ființei, nu e nevoie să o așteptăm din afară, să o căutăm în excitante, dezamăgitoare totdeauna. Nu mă plictisesc deloc: dar atunci, de ce primisem propunerea celor doi vizitatori? Cartea mi-o scrisesem și aflasem din ea că nu scriem pornind de la o formulă, nici temele, nici ritmul nu ni le alegem, totul ne este impus din interior, de anumite conglomerate traumatice ce se cer exprimate, dau buzna, fie că le vorbim, fie că le scriem, chiar dacă le mai combinăm, să fie mai semnificative. Să descriu epoca îmi fusese lehamite, descripția mobilelor și a vestimentației în alte romane o săream cu sfințenie, iar să îndrug povești palpitante, să nu se plictisească mușteriul, era de tot facil, născociri din acestea poate stîrni mai oricine cu nițică glagorie și praxă. Îmi dădeam seama că toate acestea erau metode defensive, poate că aventura mea nu se sfîrșise încă, mai aveam de aflat. Un scriitor după ce-și prăpădise vremea ajunsese la concluzia că sensul vieții ar fi să scrii o

capodoperă; și scrisese o capodoperă! Dar asta îmi amintea de o reclamă: Petreceți Crăciunul în insulele Bahamas — va fi delicios! Sunt convins că ar fi delicios, numai că, de... Altceva s'ar cere. Cineva ar obiecta că, de altfel, toate suferințele cu care ne trecem viața ar fi de două feluri: unele pricinuite de imaginație: gelozie, dorința de a ne cocoța pe scara socială, de a face avere etc.; altele ce țin de durerile maladiei, de beteșugurile bătrînești, de sfînta mizerie, primele aflîndu-se oarecum sub controlul lucidității, celelalte, însă situîndu-se în afara acestui control. Unii înțelepți au definit fericirea drept absența durerii. Însă asta înseamnă că ar fi necesar să fim tineri și zdraveni. Dar dacă nu mai suntem? Și sunt oare cei tineri și zdraveni — fericiți? Nici nu m'am apucat de treabă și m'au și năpădit întrebările. Măiastra mă încurajează: că am nevoie de o solicitare exterioară, începusem a mă îndepărta de realitate, care e totdeauna concretă.

Cînd situația noastră cunoaște o mutație, atunci, și constelația din jurul nostru se schimbă, încît, siguri pe experiență, convinși că am învățat din greșelile trecute, pe care nu le vom repeta, nici nu observăm cînd stabilim legături de același fel cu noii apăruți și repetăm aceleași erori, fiindcă nu s'a schimbat caracterul, iar ființele pe care le atragem sau de care ne simțim atrași corespund necesităților structurii noastre pînă'ntr'atît încît le-am putea considera întruchipări ale posibilităților noastre, moduri ale eului limitat și nereușind a trăi altfel și alte existențe prin posibilele noastre, și chiar dacă lucrurile nu stau chiar așa, atunci cînd le captăm, simplificîndu-le prin natura lucrurilor, pentru a le proiecta într'o carte, ele primesc ceva comun, acel aer de familie ce le face să semene între ele, și pe toate cu mine, chit că anumite relații tangențiale se deosebesc de ființa mea, cu totul, poate chiar exagerat, încît trag spre caricatură, fiindcă posibilitățile noastre de a intui cu precizie mașinăria unor ființe contrarii este mărginită și ea, intuiția noastră față de alții fiind ori simpatetică, ori adversativă. Sunt limitele cunoașterii psihologice, iar cealaltă cunoaștere e a faptelor, ce sunt fie seriale, fie interpretabile la nesfîrșit, fără certitudinea ipotezei corecte. În ceea ce mă privește, interveniseră două modificări importante: mai întîi marea dragoste. Visată dar

abia de curînd realizată, pentru Măiastra, ființa unică împreună cu care eram sincronizat printr'o sensibilitate identică și delicat nuanțată, ce dădea mișcărilor ei exactitatea lucrurilor, tot mai multe, de care aveam nevoie și discuțiilor noastre vivacitate. Ea s'a străduit mereu să mă dezbare de caricaturizare, insistînd asupra vocației mele de analist. Apoi, fără a fi propriu-zis bătrîn, eram redus, prin anchiloză și accesoriile ei, la poziția lui Miron Periețeanu față de tinerii mei amici, repetînd ei poziția pe care o avuseserăm altădată noi, junii de la Huzurei și Platonești. Repetiția înseamnă modificarea, a zis filosoful Cimitir, și într'adevăr așa era, fiindcă dacă noi ne buluceam în jurul lui nea Miron, căutînd sfat și alinare, ciracii noi veneau la mine fiindcă scoteam o revistă, iar tinerii sunt lihniți să-și manifeste o personalitate pe care încă n'o aveau (nici n'ai cum deveni actor dacă nu joci pe scenă), aveam altceva de dat decît bunuri spirituale, lucru pe care-l știam, deși (din fericire?, din nefericire?) uneori îl uitam, răspîndind o afecțiune cu care ceilalți nu prea aveau ce face, deși e posibil ca cel ce dăruiește să fie mai în cîștig decît cel ce nu poate primi, deci e un har și ăsta, să știi primi. Înainte însă de a-i aduce aici pe cei tineri, vreau să mai spun cîte ceva despre brunetul Vasile, cel fără de care n'aș fi primit să intru într'o combinație din care, îmi ziceam, n'o să ies basma curată, nu de alta, dar n'aveam cum. Sufletul lui, deși părea foarte simplu, era al naibii de greu de dibăcit. Calm, pînă aproape de a părea apatic, fiindu-i tîrșă a rosti anumite cuvinte pîn'la capăt, l-am văzut, am zis, pe front luptînd cu aceleași gesturi amortizate cu care mai tîrziu lua loc printre musafiri la o masă. Îndemnul lui la atac, unde alții cheltuiau atîta patos, cuprindea un amestec de ironie și amărăciune. — Hai, măi băieți, ce stăm acilea ca mormolocii, doar nu-s dihăniile astea mai breze ca noi! (și băieții săreau la baionetă știindu-l, simțindu-l printre ei, iar de eram respinși ne aducea în ordine îndărăt, mormăind: — Fir-ar ei ai naibii de cîrnățari, las' că le venim noi de hac!), îndemnurile lui îmi aduceau aminte vestitul discurs, cu care Iancu își începuse revoluția, în fața miilor de moțogani: — Gata? No, hai ș'om mere! Mila virilă cu care ședea lîngă un rănit, ținîndu-l de mînă, ștergîndu-i de sudoare fruntea, pînă venea ambulanța, reculegerea cu care acoperea cu mantaua un soldat mort .... Și dacă don' colonel avea să spună

despre Vasile că „e un papă-lapte" fiindcă el devenise ministru, pe cînd Vasile nici măcar deputat, eu știam că, în definitiv, oacheșul meu căpitan fusese un erou — dacă termenul acesta avea un sens. Cu o ușoară inflexiune a vocii și o ridicare a sprîncenei știa să treacă de la gravitate la ironie sau la dispreț — acesta luînd aspectul unei uimiri. Formula sa părea simplă, totuși n'o aflasem. Cînd inamicul cuprins de turbare, ne bombarda două zile la rînd, astfel încît bucătarul nu reușea să ne aducă nici ciorbalîcul, în care pluteau niscai cotoare de varză, nici bucata de pîine, a cărei făină fusese îmbogățită cu măcinătură din copac — fusese teribila iarnă a lui nouăsuteșaptesprezece, în care se murea pe capete de tifos exantematic —, așa că ne miorlăia pisica în stomace, el mormăia: — Și zăpăucii ăștia, aruncă mereu cu chetroaie, de nu ne putem mînca friptura de curcan ... și noi rîdeam, făceam haz de necaz, dar uitam să ne mai văicărim; sau cînd ploaia ne umplea tranșeul cu noroi, și un locotenent, băiat subțire, se plîngea, el răspundea cu același mormăit inconfundabil: — Mdea, cam inconfortabil ... Asta, în timp ce alți ofițeri răgușeau vorbind de sacrificiu și strigau alte vorbe mari, Vasile dondănea: — Că doar n'o să-i lăsăm să ne bată, nu ne-ar sta frumos ... Și tot el: — De curaj vorbesc generalii nepricopsiți ce-și vîră trupele unde nu trebuie și pe urmă îi dau zor mereu: curaj, găină, că te tai! Acest civil, ce părea făcut pentru front, găsea vorbele simple care te făceau să-ți fie rușine să te vaiți sau să-ți fie frică. Găseam la el răbdarea românească, nițel ironică, nițel disprețuitoare, ce a făcut cu putință ca poporul nostru să treacă prin atîtea belele și năpaste. Aveam impresia că gîndea repede și departe, că avea viziunea celor ce se vor întîmpla mai tîrziu, încît atunci cînd acestea chiar se întîmplau nu mai avea tresăriri de uimire, le privea ca pe fapte cunoscute, știind și ce avea să urmeze; nu crezuse în victoria primei campanii în Transilvania, fiindcă văzuse pe hartă că Muntenia era o peninsulă în mijlocul inamicilor, dar nici de catastrofa armistițiului de la Buftea, ce ne cătrănise de tot, nu se speriase. — Au cîștigat pe dracu ghem, nu-i vezi că abia mai răsuflă? Mai stai oleacă, și-ai să vezi Kakania cum se desface în părțile componente ... Asta fusese în primăvară, pentru ca în toamnă să intrăm în Transilvania, unde ai noștri și făcu-

seră curățenie, iar pe 11 noiembrie, orgoliosul Reich, devenit republică, să semneze capitularea. De cînd cu acea combinație în care intrasem mai mult de dragul lui, mai venise pe la mine tot așa liniștit, dar eficient și de folos. Cum stăteam cu urechile ciulite să prind zgomotele viitorului, aveam uneori impresia că omul ăsta brunet și agil citise de curînd ziarele ce aveau să apară peste zece-cincisprezece ani, referindu-se la faptele acelea, în trecere și cu aceeași liniște nițel blazată pe care o avusese și pe front, fără a-mi da lămuriri, iar cum eu îi spusesem — Ei, nu apuc eu vremea aceea, răspunsese:— N'are importanță dac'o apucăm sau nu. Aveam impresia că, asemeni lui Matei, lua parte la activitatea acelui partid proaspăt înființat, dar scos de îndată în afara legii, doar că ei lucrau pe jumătate la lumină, jumătate în clandestinitate, deși nu foloseau vorbele mari cu care luptătorii obișnuiesc să-și dea curaj. Oricum, un om neobișnuit sau din cei ce arareori se întîlnesc în viață. Încolo, nu aflasem mare lucru despre el, dar trecuse și existența lui printr'o cascadă despre care aveam și eu știință. Înainte de izbucnirea războiului, îl pusese naiba să se însoare, nu știu cînd, dar probabil cu puțin înainte, ceea ce era o imprudență, dar cînd i-am văzut nevasta, n'am mai zis nici pîs, am priceput tot. Venise să-l viziteze — noi eram incartiruiți la Buzău, urma să plecăm în cîteva zile — și, cum era firesc, mi-a prezentat-o: era o femeie, o fată, o copiliță, grațioasă și flexibilă, o bucureșteancă drăguță, deșteaptă, cu humor, dar pisicoasă și mîțîită, cu o mimică de să ți se aprindă călcîiele, nu alta. Zvîrlea niște ocheade de să fi fost de piatră și tot te dădeau peste cap. Părea aeriană și naivă, dar, adevărată puștoaică de București, născută cu arta în sînge. — E bine, i-am spus lui cînd am fost singuri, mult prea bine, te trec nădușelile numai cînd o vezi. Să o lași singură, de ... A ridicat din umeri. — Am lăsat-o la o mătușă ... care m'a crescut. Încolo, dumnezeu cu mila. Dumnezeu, ca de obicei, n-a avut milă, și soțul s-a trezit pe front cu o notificare de divorț pentru ... părăsire de domiciliu. Ce-o fi fost și în gîgîlicea judecătorului ăla, nu știu, fiindcă dacă soțul pleacă pe front sau intră la închisoare, pentru o idee înaltă, nu se cheamă că și-a părăsit domiciliul conjugal de florile mărului, ci își face omul datoria de cetățean — dar probabil i-o fi sucit capul și judelui.

Că Vasile a suferit, e sigur, nici nu era posibil altfel, dar nici n'a crîcnit, o vorbă n'a zis, și nici pe figura lui n'am citit nimic. Doar că după război i-a pierit cheful de domnișoarele drăguțe și cu prea mult vino'ncoace, o durere adîncită în el, cum or mai fi și altele. Dar de ce aici nu funcționase clarviziunea lui? Probabil că funcționase, săraca, de-aia nici nu prea arăta el exultant ca ginerică, era de ajuns să vezi delicioasa copilă ca să-ți dai seama că nu prea era dintr-acelea ce așteaptă călugărește reîntoarcerea mirelui — cum așteptase, de-o pildă, grava, afectuoasa Cornelia revenirea lui Matei —, dar cred că i se turburase și lui uzul rațiunii (că oameni suntem) și își spusese în felul său, și fără semnul întrebării: — Mai știi?! Mizase, cum se spune, pe o posibilitate a hazardului, pe dragostea puștancei pentru el (fiindcă, altfel, de ce l-ar fi luat de bărbat, că doar nu era un bogasier, să zici că nu știu ce...). ispitise soarta tocmai în acei ani în care se clintiseră convingerile unor oameni cu renume, experiență, necum statornicia unei fetițe apetisante și fluturatece, și fără îndoială că el așteptase mereu, cu un cîrcel în inimă, o știre proastă de acasă, încît atunci cînd ea îi sosise, era pregătit să o primească fără să se clatine prea tare. Chiar și înțelepții greșesc — altfel n'ar fi înțelepți. Dar atunci, în transee, după ce el primise vestea, și ceva mai apoi, în spital, după ce poetul morocănos îmi spusese că Irina se mutase la colegul său, blondănacul Munteanu, întorcîndu-mă spre trecut, amintindu-mi de eșecul dureros al entuziastului Matei, de nenorocirea prudentului Ioan, de durerile cu năbădăi ale lunatecului Luca, ba chiar și de împotmolirea decepționată a intrepidei Emilia, îmi spuneam, referindu-mă și la lovitura primită de calmul Vasile, că asemenea încrucișări fuseseră greșite de la pornire, unind două ființe cu direcții opuse, trăgînd unul în hăis, celălalt în cea, dar de unde să observi asta la o vreme fragedă, în care caracterele nu sunt constituite încă, încît direcția dezvoltării fiecăruia e abia întrezărită, cum ne aflam noi ciraci la nea Miron, atît de diferiți și de asemenea totuși? În felul acesta îmi iertam, într'un fel, eroarea mea cu Irina, zicîndu-mi că era cu neputință să nu fi văzut în ea o fată prea serioasă, parcă morocănoasă uneori, dar cu picioarele pe pămînt, sinceră pînă la cruzime, dar uite că nu fusese așa, poate fiindcă altora le trece și

vor să se așeze: dar nici de asta nu pot fi sigur, pentru că dacă alții, ceilalți, ne apar drept caractere rezumabile, cu trăsătură dominantă cu tot, pe noi înșine, însă, și pe femeia iubită n'avem cum ne privi din afară, cum ar veni, oricît am insista cu analiza cea mai meticuloasă, încît devenim pentru noi înșine o încrucișare de ipoteze. Începusem să cred așa — ceea ce, în principiu, mă contraria —, cînd mi-a ieșit în cale, ca o blagoslovire, Măiastra, cu perpetua ei tinerețe și neîncetata ei iscodire intelectuală, neîncetata nevoie de cercetare a cauzelor și efectelor, vicleniilor eului și capcanelor Istoriei, nelăsîndu-mă să moțăi în claritatea seacă a unei formule sonore dar reci, îndemnîndu-mă cu o căldură frumoasă să fiu eu-însumi, cît mai eu-însumi, ceea ce nu-i deloc ușor, ba chiar e foarte greu, fiindcă învelișurile de suprafață sunt cele mai la vedere, cu ele ne-am obișnuit, dar Măiastra are auzul fin, percepe sunetul autentic, cel ce se află în adîncuri și ne mișcă gîndirea fără a ne da seama, la o primă vedere, și săvîrșește acestea cu acea forță „ce mișcă soarele și alte stele". Și nu numai că orice minciună îi pare stranie, dar are oroare de orice aproximație în simțire și expresie, însă întîlnită la alții (vai, cît de des, pentru că de la o anume vîrstă și amicii ascund, dosesc, pitesc, ne mint și mai ales se mint cu voluptoasă desperare), minciuna îi provoacă aceeași stupoare indignată veșnic adolescentei. Și probabil cazna mea fizică și repetatele lovituri, ce tind a mă înfățișa drept ceea ce nu am fost niciodată, scîrbindumă de altele și de mine, m'ar fi determinat să-mi grăbesc neființa, stare fără rai și iad, fără metempsihoză și nirvana, m'ar fi făcut să sar în golul cosmic de n-ar fi fost prezența ei. Poate? Cu siguranță n'aș fi avut îndărătnicia de a evoca toate fantomele și fantasmele astea fără grija de formulă la modă, fără nici o formulă, ce apare cel mult aposteriori, iar nu apriori, n'aș fi avut îndărătnicia de a rezista și aș fi dispărut fără a fi cunoscut această forță teribilă și gingașă: iubirea.

Ceea ce rețineai numaidecît din figura prelung măslinie a lui Zaharia, și cu vremea avea să-mi atragă tot mai mult atenția, era surîsul său neîncetat, pe care îl voi caracteriza

drept indefinibil, mai precis spus: un surîs care exprima, trecînd foarte ușor de la o nuanță la alta, o gamă foarte variată de sentimente, mai bine zis le sugera, dar era dificil să sesizezi dacă vroia să transmită acea stare de spirit, sau o mască pentru aceea de care era stăpînit în mod autentic. Un surîs amabil și impertinent, de acceptare și respingere, o *captatio benevolentiae* și zeflemea, un surîs complex și complice, în care ceea ce se modifica era doar accentuarea unei inefabile. Cînd vorbea, volubil și cu plăcere, surîsul său indica uneori că își lua „teorempa" — așa-i spunea, în derîdere — pînă cînd, printr'un „de fapt" — expresie des folosită, indicativă —, trecea la o teorempă opusă, dezvoltată cu aceeași grație bogată în argumente. Surîsul unduitor și acela „de fapt", ce schimba macazul, constituiau la băiatul brunet, subțirel și flexibil („de fapt", nu mai era un adolescent, ci un tînăr în curs de maturizare, de n'ar fi fost cumva pe o anume latură o excesivă abilitate, numită cinism) un farmec aparte, irezistibil și neliniștitor. Era, neîndoielnic, un sofist, ce se juca frumos cu ideile, înzestrat, indubitabil, cu har și multe calități fără să știi însă în ce direcție avea să se îndrepte și unde anume avea să se stabilizeze, de-o fi să ancoreze vreodată undeva. A publicat și o cărțulie, „Zaharia luminosul", cu aceeași mlădiere neliniștitoare. Uneori îmi amintea de Marcu tînăr, prin plăcerea de a vorbi, de a schimba părerile și de a da impresia că e „un băiat de zahăr", dar Zaharia avea o cultură serioasă, argumenta strîns — chiar dacă discuta cu aceeași convingere despre cărțile temeinic citite ca și despre cele nici răsfoite măcar — nu gesticula și, deși fermecător, îți inspira și oarecare îngrijorare, nu prea știai de ce, dar „un băiat de zahăr", sigur nu era, fiindcă ghiceai dincolo de dulceața vorbirii un calcul înghețat, de nu lihnit după vreun avantaj concret, din curată răutate. Bănuiam că așteaptă o ocazie favorabilă, un cal cîștigător, pe care să parieze, dar cum vremurile erau agitate și mult confuze, nu se cristalizaseră pozițiile, prefera să stea deoparte exercitîndu-și sofismele și, cum se zice, pana, de aceea trăsese la revista noastră, ce se înjgheba, fără să afișeze un steag partizan. O tendință aveam noi și lui nu-i plăcea de ea, dar scăpa prin tangență, mai cu o cronică teatrală, mai cu una literară, cu vreo carte ce făcuse vîlvă prin străinătăți, brodînd elegant în jurul lor,

fiindcă lui nici teatrul, nici literatura, nici muzica nu-i prea plăceau, „nu se omora după ele", ci îl distrau mai mult jocul liber și grațios al ideilor. Nu era fixat,zburda. Ideile lui — cîte erau — nu se legau între ele, complăcîndu-se chiar în această antisistematică vroit derutantă. Odată ne-a ținut cîteva luni cu entuziasmul lui pentru un poet matur,dar neconsacrat, ce debutase de vreo trei ori, Arghezi, pentru ca apoi să declare tăios că nu era nimic de poezia acestuia, fiindcă „n-avea metafizică dom'le". Era o perioadă experimentală, cînd ajunseseră pînă și la noi dicteul automat, expresionismul ori cubismul, despre care nu prea știa mare lucru și pe care el le îmbrățișa și le lepăda succesiv, cu același „de fapt". Se lansase moda lui Huysmans cu al său prețios snobism cît și mistică estetizantă din *De'-a'ndaratelea*, modă ce se stinsese în țara lui, cu războiul, dar Zaharia ridică un adevărat altar luxului sastisit al acestei cărți, pînă cînd declară că „de fapt" a incrusta pietre prețioase în carapacea unei broaște „țesto-toase" era de cel mai pur prost-gust. Veneau la noi, amestecate, și simbolismul elegiac „*fin de siècle*", și modernismul crud postbelic, iar sufletele sensibile se lăsau atrase și respinse, clătinîndu-se, de acest amestec dintre un curent proaspăt decedat și altul, neformat încă, în timp ce junii candidați la academism continuau să jure pe un Balzac neasimilat, onorat ca și cum el ar fi scris tragediile lui Racine — cu prolog, creștere, moment culminant și deznodămînt, deși romancierul fusese un romantic despletit, cu excesive paranteze eseistice, un clasicism atribuit cu japca, ceea ce firește, acest mare reprezentant al romantismului realist din prima jumătate a secolului nouăsprezece, nu fusese, ba dimpotrivă, purtînd parapon belferii mult mai realistului și progresistului Zola, fiindcă în loc să scrie despre conți și prințese se ocupase de mineri și mecanici de locomotivă. Astfel încît aș fi fost nedrept să-i cer tînărului meu amic, într'o epocă de frăsuială estetică — și nu numai —, o poziție temeinic cristalizată, nu, dar aș fi preferat ca mutațiile lui meree să fie marcate printr'o, cum ar veni, frămîntare mai adîncă, iar nu printr'acel glacial „de fapt", de esență demonică. Chiar dacă Zaharia afișa dispreț pentru tot ce era „politicărie", politica politicianiștilor, — ceea ce putea fi o amînare pînă la clarificarea pozițiilor, o ideologie tot avea el, eu fiind

convins că toate campaniile contra „artei pure" sau a celei „fără tendință" erau naive, făcîndu-i pe cei în cauză să se creadă deasupra vîltoarei, în — cum i se mai spune, — turnul de fildeș, ce nu exista, fiindcă nu era posibil să existe, orice operă de artă avînd, explicit sau implicit, o tendință ideologică. Zaharia ridica din umeri cînd auzea asta, susținînd că „de fapt" arta și politica nu pot fi amestecate. Încercam să detectez ce direcție se contura în structura sa, dar nu era deloc ușor. Era fiul unui înalt funcționar de la o bancă, om ursuz, dar cinstit, care la moartea sa prematură lăsase nevestei, fiului și fiicei o casă cu două apartamente, dar fără nici o lețcaie, încît Zaharia, obișnuit să trăiască mai la larg, se afla acum la strîmtoare și bănuiam că își disprețuia tatăl, ce nu fusese capabil să se procopsească, deși lucrase în domeniul paralelor, să strîngă niște slănină pentru lansarea fiului. Că Zaharia vroia să se afirme, era firesc, dar în ce sector anume, era greu de precizat încă, însă într'al finanțelor desigur nu, deși un unchi al mamei era priceput în d'alde astea, încît guvernele ce se tot fîțîiau îl foloseau ca subsecretar de stat la Finanțe, fără ca el să fie scris într'unul dintre partide, poate tocmai de aceea: era specialist. Un bărbat mare, cam gras, dar — nu știu de ce — cu picioarele moi, de trebuia cărușat din mașină la biroul său cu un cărucior pe roate, modern și practic, pe care-l folosea cu pricepere. Bine mobilat la tărtăcuță, cu o întinsă cultură, publicase și o broșură, ce stîrnise vîlvă: *Vitalismul tinerei generații*, în care damblagiul susținuse că ocîrmuirea unui stat, cerînd pricepere în ale finanțelor, trebuia făcută de oameni abilitați în cele economice, iar nu încredințată unor politicieni ageamii, ce știau doar învîrti limba în gură, nebuni la nimic altfel; oricum, politicienii antebelici, antediluvieni, dedați la năravuri rele, fără a cunoaște noile probleme cu care erau confruntate statele moderne, trebuiau trași pe linie moartă, scoși la edec, primeniți, cu îndrăzneala de care dădea dovadă domnul Mussolini — *il Duce*! —, prin vitalitatea noii generații, purtătoarea unei alte mentalități, corespunzătoare vremurilor noi. Firește că antediluvienii, mastodonții, brontozaurii, bine instalați în fotoliile lor, unși cu tote alifiile, specialiști în matrapazlîc, nu s'au sinchisit de „teorempele", ca să le zicem așa — „paraliticului" („își face treaba bine, să stea acolo, bun în grad"), în schimb

„tinerii lupi", ahtiați după ciosvîrtă și putere, mirosindu-le a friptură, prinseseră ideea din zbor, au făcut multă zarvă în jurul broșurii, cei ce nu erau nici în pâine, necum în cozonac, năucindu-te cu „vitalitatea" lor, uitînd însă că nu erau specialiști în nimic decît în vitalitate, că viitorii specialiști buchiseau prin biblioteci, în timp ce băieții de bani gata, succesorii prin testament ai antediluvienilor, o țineau tot în chiolhan și ziafet, luau parte la sporturile de iarnă și la jocurile de noroc, fără a-și pune dovleacul la contribuțiune, astfel încît „vitaliștii" nu se aflau **nici** printre tinerii supraprocopsiți, cu relații gata făcu**te, p**rin naștere, nici printre cei ce toceau cu frenezie și **cu** mațele ghiorțăind a foame, gata să-și facă mai tîrziu **u**n nume și o situație, erau ceva intermediar, nici cal, nici măgar. O ciudățenie a specialistului perpetuu în cele financiare, omul cu picioarele moi și cultul energiei — ce trăia bine, dar nu reușise a-și face avere mobilă sau imobilă, să-și încropească un capital al său, jonglînd, pe tabele, cu capitalurile băncilor și al uzinelor —, ei, priceputul în finanțe ajunsese (să mă ia naiba dacă pricep cum!) asistent universitar la... Etică, o catedră pe care nu o prea frecventa, încît admiratorii săi, ce se prezentau să-l aclame, la orele anunțate, nu-și primeau recompensa rîvnită a apariției lui fizice. Acum, dracu știe, poate că tot sucind cifrele altora, ajunsese priceput, de nu la Etică (disciplină ce studia comportarea normativă ideală), la Morală, ce se ocupa de năravurile băștinașilor, așa cum se practică ele toată ziulica și — mai ales — noaptea chiar. Damblagiul își întreținea cultul prin absență, cum alți magi publici prin prezență. Dar dacă m'am ocupat de acest personaj insolit și cam sanchiu, căruia, trăind retras în bîrlogul său elegant, nu-i erau cunoscute nici etica și nici mai ales, morala, e doar pentru legătura pe care ar fi avut-o cu nepotul său, Zaharia. Vreau să zic, tocmai că tînărul nu avea nici o legătură cu unchiul său dinspre mamă — o refuza. Poate că îl primise rece, dispreţuitor, iar tînărul nostru amic, cu surîsul său amabil și ambiguu, dar orgolios pînă peste poate, nu-i iertase asta, poate că-i purta ranchiună pentru că tatălui său, ce avusese dificultăți financiare la un moment dat, încît se pare, se spune, acesta și-ar fi luat el însuși viața, bine situatul său cumnat ar fi refuzat să-i întindă o mână spornică de ajutor, fie dintr'o repulsie temperamentală de a se lăsa tutelat, oricum,

relațiile dintre nepot și unchi erau nule, ceea ce ar putea arunca anumite lumini asupra sofistului surîzător și ciudat. O altă rudă, o cimotie, dădea și ea o anume indicație, deși respectivul, Ghiță Ionescu, se afla plecat, cu o bursă englezească, în Malaiezia, unde studia sortul de budism local și obiceiurile exotice ale acestei colonii bogate în cauciuc, chinină și plante otrăvitoare, iar tînărul încă om de știință publicase o carte pe englezește despre *Cutume malaieze*. Prepuielnicul Ioan ar fi spus, desigur, că o bursă e acordată totdeauna si pentru „altceva" decît scopul anunțat, dar oricum ar fi stat lucrurile, cimotiile aproape nu se cunoșteau. Bănuiam însă că Zaharia, de-ar fi primit și el o bursă grasă pentru Papuașia ar fi înhățat-o, mai ales că uneori, ușor euforizat de vin, susținea că „de fapt" noi ne aflăm într'un cotlon al Europei unde nimeni nu ne lua în seamă, trăim într'un orășel de provincie în care ne frăsuiam, polemizam, publicam fără ca Europa cultă să se sinchisească de noi. Eu îl ascultam cu o anume plăcere, pe care ți-o procură o inteligență vie, paradoxală și contradictorie, chiar cînd deraia, însă fără a da „teorempelor" sale mai multă gravitate decît le acorda el însuși. De altfel, e în formula tinereții mai mult sau mai puțin gînditoare tendința de a formula respingerile și adeziunile cu o vehemență concentrată ce ține de necunoașterea lucrurilor, de a lepăda numele și ideile cu care fusese îndopată, alegînd ceea ce noi lepădasem, încît s'ar putea vorbi, în legătură cu succesiunea generațiilor, de o lege a pendulului, dacă un accent personal nou nu ar face mai exactă expresia de *spirală*, fără a-și da seama că respingerea automată a ideilor noastre o ținea într'o dependență strictă, e drept, inconștientă, față de generația anterioară; preluarea sau respingerea critică e un fruct al maturității gîndirii, pe cînd respingerea mecanică îi transformă pe negatori în simpatice marionete. Ce-i drept, o generație ce are norocul să-și realizeze, fie și parțial, deziderateie nu le vede defectele în aplicare, sau trece peste ele ușor, dar tocmai ele vor sări în ochii tinerilor ce au moștenit pe de pomană binefacerile acelor realizări. Așa învinșii pașoptiști au știut ca în a doua parte a vieții lor să-și îndeplinească năzuințele cu multă politichie și prudență îndărătnică; însă junimea ce le-a urmat a văzut doar scăderile eroicelor izbutiri ale înaintașilor, reproșîndu-le lipsa de aprofundare — ca și cînd

o generație plină de exiluri și zbucium, luptînd cu forțe, mai puternice (pe care e de mare mirare cum le-au biruit) ar fi avut răgazul de a le mai și aprofunda ... — și retorismul găunos, fără a se gîndi, desigur, că tinerii ce le vor urma, în pofida solemnității școlare, prin care erau impuși probabil tocmai din pricina scorțoșeniei acesteia, aveau să facă haz de discursurile lor parlamentare sau de diferite lecțiuni goale și glaciale, haz prin care noii tineri greșiseră și dînșii, fiindcă juneții îi lipsește perspectiva culturii ca unitate a contrariilor, evoluînd totuși prin negații și depășirea lor, ca și prin însumarea valorilor, mers împleticit, ce pare uneori hîltîcîit, anapoda, dezesperant, evoluție în timp totuși. Așa, noi ne zbătuserăm pentru votul universal, din care colegii lui Zaharia vedeau doar că guvernul era întîi numit și apoi ales, cu furtul urnelor, votul morților, carantina satelor ostile și alte năravuri moștenite, precum luptaserăm și pentru împroprietărire, din care colegii lui Zaharia, iarăși, nu deslușeau decît lipsa de atelaje, împrumuturile la băncile agricole la care țăranii erau siliți, fără a mai reuși să iasă din datoriile în care se înglodaseră, tendință ce ducea la întărirea bogătanilor, iar în perspectivă, la re-formarea latifundiilor. Vedeam și eu, și mulți alții aceste primejdii în funcționarea mecanismului, numai că problema se punea dacă el trebuia corectat, perfecționat sau distrus. — Ați făcut-o fiartă, spun tinerii. — Să vedem ce scofală o să faceți voi, zic bătrînii cătrăniți, lipsiți însă de privilegiul de a vedea și critica scofala urmașilor. Încercam să înțeleg ambele puncte de vedere, să folosesc spiritul critic, fără a mă instala pe pozițiile comode ale celor ce credeau că făcuseră chiar totul, dorind să dau tinerilor dreptatea cîtă o aveau, fiindcă dacă un om nu-i mai înțelege pe tineri este intelectualmente mort. Dar nu mă lăsam tîrît de „vitalismul" lor, mai ales de o anume tendință, ce miroase a faliment, tendință ce nu cristalizase încă, dar plutea în aer. Cu toate nazurile lui, Zaharia nu mi se părea a fi — cum credea dînsul — o excepție, dimpotrivă, urma o normă a firii psiho-sociale, ascultînd de obiceiul de a renunța la o părere cînd ea se generaliza, asta ținea de snobism, dar era extrem de precaut în chestiunile practicii ideologice, fapt încurajator, dar și îngrijorător, de vreme ce se poate presupune că el aștepta conjunctura favorabilă. Odată aceasta

aflată, avea probabil să se angajeze cu toate forțele într'însa, chit că și-ar fi păstrat într'un colțișor tainic zeflemeaua intactă, pentru că nu-l vedeam în stare să se dăruiască pe de-a'ntregul unei prietenii, unei iubiri sau unei cauze. Îngrijorătoare era mai ales răceala aceea răutăcioasă, ce-l împingea uneori chiar împotriva propriilor sale interese. Cu amicii se comporta ca un șef, aceștia urmîndu-l cîrd, iar el batjocorindu-i crunt, cînd pe unul, cînd pe altul, dintr'o plăcere demonică, pe care nu reușea să și-o stăpînească. Amica lui era o ființă ciudată, celebră de la naștere, fiind concepută în amuzamentul orașului întreg, de un medic foarte cunoscut, la vîrsta patriarhală de șaptezeci de ani. Se părea totuși că patriarhul ar fi fost chiar tatăl autentic; ce nu se poate pe lumea asta?! Natural, baobabul decedase, despre mult mai tînăra ei mamă nu sufla nimeni nici un cuvînt — poate că-și luase tălpășița cu alt bătrînel cu punga largă și viața scurtă —, fapt e că tînăra (nici nu știam cum o cheamă) locuia cu un — desigur — mult mai vîrstnic frate, deștept, neînsoțit, ce se învîrtea cu pricepere în lumea artelor, bărbat aproape realizat, doar că nu-i plăceau muierile ci; dar nici după căsătorie (se zicea cum că ar fi) ea nu se mutase la soțul, ce trăia ca un burlac, cu mămica și sora lui. Zaharia era oarecum monden, bătea teatrele, se furlandisea prin marile restaurante, pe unde bea după cum îi erau băierile pungii, fără să mănînce, se coțofenea prin elita tîrgului, dar fără nevastă, ce sta acasă la ea, încît nu se știa nici unde nici cînd, nici cum se vedeau mirii și ce era sau ce nu era între ei. În definitiv, treaba lor. S'a întîmplat însă ca odată tînărul să mă viziteze însoțit de dînsa: era năltuță, mlădioasă; cînd ședea — în picioare — cam adusă de spate și înclinată; sub clădăraia de păr negru se distingea ovalul pur al feței, mult pală însă, cu o gură mică aproape fără buze și cu pleoapele aproape închise; n-a scos o vorbuliță, așa că nu i-am auzit ghiersul, deși el i se adresa ades, fără a se mira că ea nu răspunde. Purta o rochie lungă, din catifea neagră, ce-i lăsa brațele goale și un decolteu decent, dînd la vedere epiderma de un alb aproape transparent. Îmi e greu să spun ceva despre ea — să o compar cu un crin? —, doar că părea covîrșită de malincolie și lipsită de forțe, el o cucerise probabil cu papagalul, de altfel era și un băiat șarmant, cu surîsul lui ambiguu și cam șmecheros. Cum să

judeci o ființă care nu are glas? Tăcută? Dar poate să fi fost în anume condițiuni chiar și gureșă ori poate Zaharia, pentru care amicii săi erau doar niște oglinzi ale spiritului său mobil, să fi fost încîntat de o tăcere receptivă, fiindcă dorea mereu să convingă pe cineva de ceva, chiar dacă acel ceva se tot schimba mereu. Spiritul său mobil semăna cu trupul agil al unui gimnast în plin antrenament. Dar dacă nevestele ne ajută de obicei să-i înțelegem mai bine pe soții lor în partea tenebroasă, fiindcă bărbații nu sunt influențați de femeile lor, ci ele exprimă mai cu evidență ceea ce ei țin mai la fereală, acesta fiind punctul lor de fuziune, pactul lor fundamental, astă tînără grațios melancolică și excesiv de — în public — tăcută nu mă făcea să-l înțeleg mai bine pe excesiv de schimbăciosul său soț, deși îmi dădeam seama că dînsa e dintre acele femei ce nu ar suporta un bărbat a cărui inteligență nu o admiră. Dar fiindcă am ajuns aici, să pomenim și de acele femei ridicate într'un mediu intelectual prin căsnicie doar, ce încearcă spontan să micșoreze valoarea fiecăruia dintre amicii soțului, dintr'un explicabil complex de peiorație, ce numai el o poate sălta în ochii lui și ai ei, de asemeni, să impună în conversație subiecte casnice, ale vieții adevărate (nu cai verzi pe pereți), acolo unde dînsele cred că pot excela în conversație, indicînd prin aceasta că și soțul, în particular, începe să fie obsedat de săltarea socială și un trai îmbelșugat, teme pe care el, însă, se jenează să le atace pieptiș printre amicii săi, specialiști în cele spirituale. Cînd soțul și soața sunt numai ei singurei, brava mediocritate îi foarfecă și sfîrtecă amicii, unul cîte unul, neostenit, aflîndu-le omenești păcătoșenii, dar lăsînd în afară meritele lor creatoare, ceea ce pe soț îl încîntă, el avînd revelația deșteptăciunii nevestei, care nu e decît o banală cață. Grațioasa și sensibila tăcută nu mă ajutase a-l pricepe mai bine pe soțul ei, despărțirea lor, tot discretă, cel puțin pentru mine, nu ajuta nici ea, doar că Zaharia, ce avea nevoie de interlocutori supuși dar receptivi, simțea trebuința, tot mai mult, a unei partenere cu mai multă atenție pricepută la social ceea ce era pentru el un indicativ; sau poate că tînăra, ce admirase la dînsul o anume gratituitate a ideilor, observase că-i alunecau ochii spre cașcaval sau o ciovîrstă socială și se dezgustase; e posibil ca ambii — simultan — să fi

înțeles același lucru unul despre celălalt. O soție casnică Zaharia n'ar fi suportat, neîndoielnic, lui i-ar fi trebuit o ființă în același timp receptoare de idei (ale lui), dar și cu picioarele pe pămînt, care să-i amintească delicat că oamenii nu trăiesc numai cu spirit și că un bărbat „de valoare lui" era firesc să fie promovat și în ce privește onorurile sociale. Despre convingerile lui nu se poate vorbi, fiindcă-i lipseau. Cum bine se știe, cei mai mulți surtucari acceptă prejudecățile, fără examen critic, în care au fost dresați, oricît de stupide, fără măcar să se întrebe dacă ele nu le sunt dăunătoare în noul mediu social; cei mai știurlubateci, crezîndu-se inteligenți, dar fiind doar șmecheri, parșivi și poltroni, au simțul oportunității, însă tanti Clio avînd hachițe, li se întîmplă ca la o cotitură sau alta să rămînă de căruță; dar cînd epoca băltea, treaba mergea strună, și dăștepții o duceau într'un bairam, chiolhan și ziafet. Zaharia nu făcea parte, cel puțin pînă una-alta, din nici una dintre categoriile pomenite, el căuta să uluiască, și chiar reușea, pînă băgai de seamă că e vorba de un sistem simpluț, paradoxul mecanic, prin care părerile acceptate erau respinse prin întoarcere pe dos, asta pînă cînd — se întîmpla — ideile sale se întindeau un pic, și atunci, pivotînd elegant pe obișnuitul său „de fapt", se pornea să susțină altă „teorempă", lăsîndu-și discipolii cu gurile căscate, într'o uluială admirativă. Acest balet avea hazul său, executat cum era cu harul inteligenței sclipicioase, dar mă și îngrijora disponibilitatea lui cinică. În afară de asta, mă aflam, într'o doză neîngăduită unui matur, sub farmecul lucirii lui reci. La asta contribuia și nevoia mea de a dărui și primi afecțiune, aproape o maladie la un ins ce a cunoscut duritatea, cruzimea realităților umane, pariind mereu pe posibila cinste a unui tînăr, fără să am scuza naivității măcar. Dacă-l știam pe Zaharia? Desigur, îl intuisem de la început încă, dar tot un defect de-al meu e de-a nu mă încrede în intuițiile exacte, de a-mi spune că lucrurile nu pot fi chiar atît de simple, că să mai vedem, oamenii sunt mai complicați, și așa reușesc să mă păcălesc singur, de mai mare dragul. Și, zic eu acum, surpat și cam amar, e mai bine să fii păcălit pariind pe ce e bun în ceilalți decît să-i declari pe toți soitari, chiar de te înșeli la statistică, fiindcă micul procent pozitiv re-

compensează calitativ pagubele, mai numeroase, și în definitiv omul e asemeni unui pian; depinde pe ce clape apeși ca să emită sunete armonioase. Dar, ca să mă reîntorc la mobilitatea mentală a lui Zaharia, în care intra multă labilitate și abilitate, dar și gimnastică grațioasă, eram dispus să-l privesc drept un spectacol de idei, al unei adolescențe ce se prelungea, mă îngrijorau însă accesele sale de răutate nu pentru că el ar fi descoperitorul maliției sau ar fi fost, în mod excesiv, rău — cu toții avem o doză mai mare sau mai mică de venin —, numai că el nu o folosea ca să se apere sau să atace, nu, ci în pură gratuitate, ca să-l pună pe altcineva într'o situație neplăcută, să-l oblige să se disculpe, să argumenteze pînă la iritare, el cel ce îl zădărîse, rămînînd glacial — asta era plăcerea sa —, deși nu avea nici o răfuială cu respectivul. Își încerca, desigur, forța, opera la rece, iar de-ar fi fost supărat, dorind, de-o ţildă, să-și răzbune o jignire, n'ar fi fost atît de calm. Își alegea victima, cineva care nu-i făcuse nimic, și ținta atacului, împungea la momentul voit, numai spre a-l vedea pe celălalt luat prin surprindere, apărîndu-se asudat, tot mai îndurerat, în timp ce el, ofensatorul, rămînea senin. De altfel, de cele mai multe ori nu împingea gluma prea departe, îl împăca pe cel ultragiat prin cîteva cuvinte prietenești. A încercat și cu mine, de cîteva ori, asemenea manevre, și primele două ori a reușit chiar, dacă nu să mă mînie, cel puțin să mă mîhnească; îmi ataca generația, deși noi fuseserăm atunci tineretul, opriți cum eram cam la jumătatea parcursului, incluzîndu-mă printre zaharisiții de mai ieri. I-am răspuns, cu ce-mi era mai la îndemînă, că cei ce nu făcuseră încă nimic aveau toate înlesnirile să batjocorească o generație ce realizase totuși ceva, și răspunsul său, previzibil, era că tineretul, înainte de a crea ceva, trebuie să se delimiteze de înaintași. Eram conștient că opera noastră nu era dusă pînă la capăt, era perfectibilă, dar el o ataca în principiu, vroiau s'o dărîme, și asta nu-mi plăcea, fiindcă nici nu știau ce-or să pună în loc. I-am spus că noi avuseserăm un ideal, o credință — și asta dă sens vieții —, în timp ce el nu credea în nimic. M'a privit sincer surprins, cu un fel de milă, iar eu m'am găsit în situația profesorului care explicînd ce este zahărul a spus că e format din cristale albe și dulci, și fiind întrebat ce înseamnă „dulce“ s'a

bîlbîit și n'a mai fost în stare să explice. Cum să-i dai de înțeles cuiva ce înseamnă credința într'o idee, „visări d'un ideal", ceva ce te depășește, înglobîndu-te, continuîndu-te? În fața perplexității sale mi-am zis că ar fi încă bine de-ar rămîne în starea asta criticistă și nu-și va găsi un interes foarte concret, pe care să-l boteze credință de pildă, servindu-l calculat la rece, spre a-i fi lui bine. Altădată mi-a explicat că artiștii noștri, dacă nu aveau moșii moștenite, trăgeau mîța de coadă, și „Ei" (care?) refuzau destinul ăsta mizer; vor face politică (dar nu la Progresivi sau Agrarieni, unde posturile erau ocupate —, ci unde? să ajungă miniștri, dar asta ca o primă treaptă, să ajungă universitari, să aibă reviste și să conducă viața spirituală a țării, ducînd ei un trai lăfăit. La început m'am indignat, dar mi-am amintit de Marcu; care tinerel fiind, nu vorbise și el cam tot așa? Vrusese să ajungă mare prin „poliftică", ca să poată face apoi binele celor nedreptățiți. Așa vorbea în inconștiența lui juvenilă, în bălăbăneala ideilor necoapte, fără stringența rece a lui Zaharia, Marcu și, ajutat de steaua lui bună, mai trăs mai împins, se ajunsese mare deputat, dar nici vorbă de Ministru, poate mai tîrziu, prin forța vîrstei, într-un guvern de tranziție. De ce credea Zaharia că va ajunge de tînăr, într'un post atît de înalt, deși nu prea stabil, încît să-și aranjeze o catedră, și apoi să-și scrie cărțile — nu invers? Dar dacă nu mă scandalizasem de Marcu, de ce m'aș indigna acum de Zaharia? E drept că la primul, dorința de a face binele celor oropsiți se scuturase pe drum, dar el, cel puțin, pornise de la un ideal (părăsit), în vreme ce Zaharia nu-și bătea capul cu asemenea mofturi și marafeturi, el (o declara deschis) vroia să-și făurească lui însuși o situație excelentă (și apoi să îndrumeze viața spirituală a nației — încotro poate îndrepta o sfîrlează?). Îmi dau seama că în cartea mea l-am cam nedreptățit pe Marcu, zicînd cu dispreț că e „un băiat de zahăr"; dar chiar și era! în situația lui nu făcuse nici un rău nimănui — ceea ce era ceva!—, ba făcuse cîte un bine (nu poporului, sigur) însă cîte unui necăjit sau altuia, cînd putuse și el ... Zaharia nici nu se gîndea măcar la așa ceva, el vroia să miște pioni pe tabla de șah a istoriei. Numai că istoria nu este tablă de șah, pe care îți calculezi mișcările, la rece, acolo

e îmbulzeală, apar și tipi, dacă nu chiar atît de deștepți, mai hotărîți, mai perseverenți etc. Într'o grupare dură, bazată pe violență, cei mai brutali ajung mai în față. Dar pe ce cal avea el însuși să mizeze, nu știa încă, își aștepta momentul, stătea în expectativă, hotărît să afle un bidiviu care să-l poarte ușor, în zbor, adică un ideal, dacă-i putem spune așa, care să-l servească pe el, pe Zaharia, iar nu să-i servească el lui, să-i sacrifice prețioasa lui făptură. Asemenea tineri surtucari nu erau chiar excepții, și gîndul mă duce iar la Marcu, doar că Zaharia era mai școlit și socotea la rece, în vreme ce deputatul, chiar acum, la vîrsta lui pîrguită, mai găsea energia de a se emoționa cînd vorbea de „noi ăștia, care ne-am vărsat sîngele în tranșee". Demagogie? E ușuratec să folosim asemenea termen infamant, fiindcă Marcu era sincer în anflamările sale, oamenii sunt sinceri în entuziasmele lor profitabile, însă Zaharia, ca și Dinu Păturică, era rece în strategia lui de autoelevație socială, anunța o nouă rasă de supraoameni, disprețuia entuziasmul, aici înșelîndu-se, deoarece acesta este o forță reală și cine are atîta finețe penetrantă încît să deosebească minciuna curată de automistificare? Faptele? Dar ele sunt adesea, într'o mare măsură, fructele conjuncturii. Și nu trăia Zaharia în plină automistificare, acordînd un prea mare preț glacialei prețuiri de sine, într'un domeniu în care forța temperamentului are o mai mare surprindere asupra vicleniei abile, fie ea și de sorginte demonică? Nu-și făcea griji în ceea ce-l privea, eu însă mă îngrijoram adesea pentru destinul său, ceea ce de-ar fi știut, l-ar fi făcut să rîdă, disprețuitor de mine. Nici nu era greu, pentru că, adeverind instinctul decedatei Irina, n'ajunsesem, la vîrsta mea, mai nimic, dacă nu considerăm că a scrie niște romane ar însemna ceva mai mult decît a compune eseuri sclipicioase sau a „preda" unor tineri neprihăniți aranjamentele luate de prin enciclopedii sau citate fără ghilimele, de prin cărți altminteri celebre; de altfel, cine, cu ce măsură, poate aprecia scofala fiecăruia, ritori și artiști, în acel carusel sanchiu, adesea alandala, ce se numește posteritate, unde rămîn pe soclul lor numai cei morți de tot, pe care nimeni nu-i mai deranjează cu nici o întrebare? Socotelile îi ieșiseră lui Marcu binișor, numai că ele fuseseră calculate de alții pentru el,

iar acum, fără proptea, se susținea singur, într'un club de agresivi, prin aceea că era băiat de înțeles, neviolent — chiar de făcea gură mare, acasă numai îi trecea repede — încît ceilalți ziceau: Mai bine ăsta, că-i mototol, decît unul căpos, să ne zgîlțîie jilțurile; la Zaharia însă, trufia înghețată se zărea de la o poștă, doar că surîsul său grațios îi fermeca pe guguștiucii din anturajul lui, dar nu reușea să înșele ochiul avizat al unui rechin de ape adînci.

Zaharia vorbea mult despre „generații" și — observasem — multe ziare îi trăgeau de zor tot cu generația — cea tînără, firește. — Am impresia, i-am spus, că originalitatea matale e cam pe bandă rulantă, sigur că deosebirea de vîrstă e o realitate, cei maturi se judecă după roade, cei tineri sunt plini de promisiuni doldora, poate fertile, poate infernale. O comparație între recolta trecută însă și cea ce abia germinează — semănăturile sub zăpadă — nu e posibilă, avem mijloacele dar a-i compara pe pașoptiști cu junimiștii, dacă avem cinstea elementară de a menționa că nici Hasdeu, nici Macedonski, nici Caragiale, nici Gherea nu au fost junimiști, iar că Ion Creangă ar fi fost, să mă ierte Minerva dacă pot crede! Scriitorii au nevoie de o revistă și se duc și ei unde sunt primiți, mai ales dacă nu au decît una și jumătate. Între a publica la o revistă și a-ți însuși concepția ei e o mare distanță, chiar dacă anumite afinități e posibil să existe. Și pe urmă, fiecare generație își are cioflingarii și ratații ei, pe ei nu-i punem la socoteală? După ce mor sunt morți, dar pînă atunci fac larmă și tevatură, dau color epohei iar cei cu har nu scriu să ilustreze o estetică sau alta, ci dau formă fantasmelor celor mai adînci din eul lor necunoscut. Și dă-mi voie să cred că un tînăr muncitor se simte mai apropiat de un alt muncitor vîrstnic decît de eventual tînărul său patron. — Asta-i sociologie, se strîmbă Zaharia, dezgustat. — Pentru ușurarea învățăturii, bobocilor li se predau discipline separate, ca să nu li se încurce mațele în cap, însă oamenii inteligenți știu că în studiul ființelor umane, fiziologia, psihologia, sociologia, economia politică, filosofia și estetica nu există în stare chimic pură, ci funcționează în interdependență, ele ca atare fiind doar facilități didactice. Zaharia surîse elegant. — Îmi închipuiam că înțelegeți că vorbind de generații mă refer la elite. — Hait,

am rîs eu, acum introducem alt concept, cam greu de definit! Zaharia ridică din umeri, scîrbit. — Toată lumea știe ce e o elită... Mă refer la oamenii avizați! — vezi, ăsta-i baiul, că nu prea putem defini conceptul. Tinerii cu notele cele mai bune? Dar aici intră multe elemente subiective, în apreciere nu numai de memorie, ci și de plisc, nu numai de înțelegere, ci și de creație. Toamna se numără bobocii și se culege via. Și pe urmă, asta ar însemna tehnocrație... Și pentru ca să se poată impune, elita are nevoie de un partid, ca să cîștige alegerile, deci de o majoritate, or, atunci s'a zis cu elita! A fost eșecul Junimii, cînd a încercat să facă politică. Aveau un partid fără aderenți. Dar cum țineau morțiș să se impună în politică, s'au afiliat la conservativi, deci și-au ciumpăvit programul. Au mai jucat cîte-un rol (așa-i zice, nu?) în perioadele de tranziție dintre conservativi și progresivi, roluri scurte, în care nu și-au putut impune programe. Așa au pățit și „generoșii", înghițiți de progresivi cu program cu tot. Zaharia ridică iar din umeri. — Alegeri, majoritate... Concepții antediluviene. — Bun, am ripostat, rămîne armata. Să fie ofițerii, noocrația? Și dacă pune un ghinărar mâna pe puterc, o să fie prost să v-o predea vouă? Zaharia părea agasat de asemenea fleăcuri. — De ce armata? Un partid mic, dar bine strunit, un pumn de fier ! Gata de sacrificiu... — De, am rîs, matale nu ți-ai risca nici un coniac. Zaharia, axiomatic: — În război riscă soldații, nu generalii. Am ridicat și eu din umeri — Și matale crezi că Marea Finanță, ce conduce prin trei-patru partide deodată, n'ar avea forța și experiența să pună mitralierele pe pumnul de fier? Zaharia, tăios: — De fapt, putem fi de folos Marei Finanțe, și apoi s-'o încălecăm! Am ridicat iar din umeri, „de fapt, " pe cine reprezenta acest „Noi" ? Nu știam nici eu, dar nici el. În ziua aceea n'am discutat mai departe.

— Fiecare ins își vrea Destinul, șopti Anton. Era micuț, delicat, cu un păr blond cînepiu, o figură roz. Se zicea că ar fi bun șahist, în orice caz făcea gesturi mici, puține, își gîndea replicile ca pe niște mutări de pioni. Dădea impresia că face economie de energie. Zaharia, țîfnos: — Omul de elită îl respinge și-l răstoarnă. Am rîs: — Pentru asta, ar trebui să-l cunoaștem, or, de l-am cunoaște ar fi un dat oarecare, n'ar mai fi destin. Anton, oftînd: — și răsturnîndu-l, îi facem voia, îl îndeplinim. El vroia această zisă răsturnare...

Zaharia, trufaș: — Mintea mea apreciază situația, inteligența mea fixează direcția principală de atac, obstacolele și mijloacele de a le strivi. Destinul mi-l calculez singur! Am oftat — situația se schimbă de atîtea ori... Istoria e așa de coticită... Zaharia, tăios: — Se schimbă ea, îmi schimb și eu tactica. Am surîs: — Numai să-ți dea voie ceilalți... care au mizat altfel și le-a venit apa la moară. Anton piui: — sunt atîtea date ale unei situații... și atîtea necunoscute... Creierul tău calculează bine numai datele știute... Zaharia, coroziv: — și necunoscutele astea sunt... niște mistere? Am încercat să-l potolesc: — Firește, nu!, sunt și ele strict determinate, dar se află — în sus sau jos, în infrastructură (eu le zic "supraetajate"), la un nivel inaccesibil chiar unei minți excepționale, ca a matale. Zaharia ne strivi cu zîmbetul său. — În orice caz, într'o situație dată funcționează o evidență; dar cei mai mulți n'o observă, din pricina prejudecăților — idealurilor, cum le ziceți dumneavoastră. M'am întors spre trecut. — Nimic mai înșelător ca evidența: în primăvara lui '918 părea la mintea cocoșului că Habsburgii și Reichul au învins, iar trădătorii de patrie jubilau. Dar în toamnă, Reichul mușca țărîna. Zaharia, ironic: — Ei, și dumneavoastră, gata cu... trădătorii de patrie! Aveau oamenii alte convingeri... — Sigur. Au fost și din aceștia cîțiva. Dar, cum să le zic la ceilalți, care, contra stipendiu, uitau de Transilvania, adică de jumătate din țară... Zaharia, sarcastic: — Ei... stipendiu... Primeau toți bistari! Am răbufnit: — Nu chiar toți... Dar ar fi ajuns Morfolea ministru și cîte altele de n'ar fi scris în publicațiile Kakanice despre alianța habsburgo-română, ceea ce l-a săltat în camarila lui Rex Scîrțar întîiul? Sunt mai multe feluri de a cumpăra conștiințe, dacă or fi avut și otrepele alea așa ceva. — De fapt, afirmă Zaharia, Germania a și cîștigat războiul, adică ar fi obținut sigur victoria de n'ar fi intrat America, fapt imprevizibil pentru ambele tabere. — Ba, intra în logica războiului, am replicat mînios, fiindcă în caz de victorie, Wilhelm ar fi acaparat Europa, or asta n'ar fi suportat Statele Unite. Și, oricum, nu intrarea americanilor , la spartul tîrgului, a fost hotărîtoare, ci hemoragia în oameni și materiale, foametea, ce sleise Puterile Centrale. — Ceea ce l-a pierdut pe Wilhelm, concedă Zaharia, e că n'a avut o ideologie

constituită... Observasem că pe Zaharia cuvîntul *Transilvania* nu-l făcea să vibreze deloc, el se inflama doar cînd vorbea de „elite predestinate". De, o fi și ăsta un semn! Dar nici faptul că-mi ieșisem din pepeni nu era un semn bun. Unde era ataraxia mea dinamică? Desigur, vorbele egolatrului ăsta îmi răscoliseră trecutul. Ce naiba, există și adevăruri confirmate de Istorie, adevăruri stabile. Sau nu? Mai erau de dat lupte... Ca un ecou, șoapta lui Anton: — Mai e și revanșa... Zaharia, omul realităților, îl puse la punct: — Cu halimaua care este acum acolo... Șomaj, inflație, lupte de stradă... Italia, da, renaște! — Poate, piui șahistul, tocmai acest exces să provoace o reacție dură. Angliei nu-i convine o Germanie socialistă, nici una slăbănoagă. Vrea un baraj tare în calea revoluției... — Pha, explodă Zaharia, Rusia Sovietică! Se mănîncă unii pe alții chestie de două-trei luni și... *finita la commedia!* De cîte ori auzisem expresia asta cu „două-trei luni" în ultimii ani! Dar Anton oare ce credea despre viitorul socialismului? Își împingea cu prudentă lentoare pionii, fără a-și descoperi jocul. Era mai precaut decît Zaharia, ce-și vîntura „teorempele", și, cît era el de inteligent, semăna cu un complotist dintr-o scenetă de Alecsandri. — În legătură cu destinul, schimbai eu vorba, există unii care au descoperit Steaua Polară. Drumul tot coticește, dar ei merg după Steaua Polară, neabătut. Zaharia m'a privit cu dispreț expresionist, iar Anton a ridicat din umeri. Mă gîndisem la Matei, pe care greutățile nu-l obosiseră, păstrîndu-și tinerețea.

Poate că discuția în legătură cu Destinul să pară prea generală, dar dacă vrem să cunoaștem cît de cît pe cineva care mai ales n'a avut timpul să se manifeste în praxis, să nu-l ascultăm ce spune despre treburile curente, unde nimeni nu se manifestă ca atare, ci să-l punem să vorbească despre destin, care fiind tocmai un subiect mai general, pare să nu-l implice pe respectivul, ce-și dă drumul la gură, deslușindu-l în impulsurile sale fundamentale; ceea ce vom afla cu acest prilej e mai puțin o concepție — cîți au una? — cît resortul său ascuns și primejdiile ce-l pîndesc. Sunt mai îngrijorat (e ridicol, dar așa e!) de soarta tinerilor mei amici decît ei înșiși de a lor, țifnoși cum se află și cu îndrăzneala necunoașterii. Caut să mă liniștesc zicîndu-mi că oamenii în genere și cei mai inteligenți îndeosebi sunt mai mult

plastici decît demni, dîrji, la un pahar cu bere sau o ceaşcă de cafea — vor să pară. Cine nu-i grozav la un mizilic cu şpriţ, dar a doua zi, „la servici", este mai de înţeles, prea de'nţeles poate, chiar. Aşa fusese, desigur, îngrijorat Miron cu tinereţile noastre: buimăceala obsedatului de „politică" Marcu, dînd buzna, halucinatul, într-o lume plină de pînde şi primejdii, lui necunoscute, sau Matei condus de Steaua Polară spre tărîmul viitorului, ce nu se dezvăluie decît mult timp după ce a trecut (fiindcă atunci cînd este prezent suntem lipsiţi de perspectiva necesară bilanţului), tărîm, ce-i promitea asceză, puşcărie cu bătăi, moartea chiar; sau năzdrăvanul, lunatecul Luca, fascinat de Poezie, dar împins de harul său să se chinuie singur; sau Ioan, ce, propulsat de o dreaptă mînie, se constituise în vînător de lupi fără armă, riscîndu-se mereu prin catacombele tenebroase ale structurii sociale. Păreau sortiţi pieirii, însă cumsecădenia Marcului îi atrăsese sprijinitori de soi; activismul lui Matei se vădise elastic-eficient, iar Luca şi Ioan trecuseră prin suferinţele şi pericolele pe care li le hărăzise temperamentul, făcîndu-le cît-cum faţă, fiind pe măsura încercărilor cărora le fuseseră hărăziţi. Poate că aşa se vor întîmpla lucrurile şi cu trecerea prin viaţă a tinerilor mei amici, fiind cruţaţi de amărăciunile cele mari şi terciuirea realizării de sine, mai ales că ei nici nu se prea omorau cu firea să-şi aleagă un ideal. Nu-i acuzam de asta, repet, fiindcă şi epoca era de aşa fel: instabilitatea averilor şi carierelor, fărîmiţări şi regrupări, experienţe şi curente, dintre care abia cîteva prindeau contur, spre deosebire de lumea noastră, a Platoneştilor şi Huzureilor, închistată ca o carapace osificată, de părea c'o să dureze un mileniu, şi morocănoasă. Lumea aceea, care ne asfixiase, crăpase, se pulverizase, încît în zăpăceala postbelică, era greu să ceri cuiva, unui june în formare mai ales, să aibă o concepţie clară şi coerentă. Şi totuşi, nu-mi puteam potoli îngrijorarea cît îi privea pe Zaharia şi Anton — fiindcă deocamdată doar despre ei am vorbit. Zaharia avea, ca şi Marcu, o încredere excesivă, dar în timp ce „băiatul de zahăr" (am mai spus) avea harul de a suscita simpatii şi a dezarma, fie şi parţial, cuvenitele animozităţi, Zaharia, prin trufia sa glacială, de sorginte demonică, reuşea să creeze adversităţi, chit că atrăgea mai ales gîndăcime, prostovani sterpi şi snobi, fascinaţi de „teorem-

pele" și „paramoxele" lui. Își dădea seama că acești ciraci ai săi, ce-l urmau prin cafenele și restaurante, erau niște găgăuță, dar cît timp îl ascultau cu gurile căscate erau „valabili". Uneori încercau să-l imite, și atunci era jale; Zaharia, disprețuitor, îi punea la punct în doi timpi și trei mișcări, zeflemisindu-și propriile idei, lăbărțate de ucenicii săi. Făcea exerciții să devină șef. Însă cum un spirit egal, sau pe aproape, nu-l suporta, mă întrebam cum va fi organizația lor, condusă „cu mână de fier", cu inși orbi de entuziasm, gata să moară pentru șeful lor (fiindcă într-o luptă se sacrifică soldații, nu generalii). De fapt, ca să reiau expresia lui favorită, toate astea erau niște copilării, ca jocul de-a pieile roșii, dar prea mult prelungite îl puteau vîrî într'o aventură care să sfîrșească rău. Noroc că, ziceam, știa, cînd era cazul, să fie amabil și curtenitor. Îl proteja un profesor de universitate, Vasilide, un bărbat solid, tobă de carte, extrem de ponderat în judecățile sale, încît opera sa (publicase multe tomuri) ar fi trebuit să poarte titlul general *Echilibrul între antiteze* sau, mai pe românește, „Nici prea-prea, nici foarte-foarte". Vasilide îi respecta pe maeștri, pe toți, caimacul gîndirii mondiale, de la origini pînă în zilele noastre (de fapt, pînă aproape de finalul secolului trecut, al nouăsprezecelea, fiindcă mai noii îi produceau o repulsie inhibitorie), dar, cum maeștrii avuseseră prostul gust să se ciondănească între ei, Profesorul, pentru a ocoli asemenea situații dezagreabile, ajunsese la soluția generoasă: Cu toții avuseseră dreptate, dar cu toții exageraseră!! Minunat! Rămăsese deci în seama sa ca, după ce le expunea, cu claritate și miez, doctrina, să le corecteze exagerațiunile, punîndu-i să cînte în cor, la unison. Metoda asta îmi amintește de o povestire a lui Tolstoi cu o maimuță care are doi pui, pe care-i iubește la fel de mult. Maimuța a șterpelit de undeva o bucată de brînză și a împărțit-o în două părți egale; dar privind cu atenție observă că una dintre părți ar fi ceva mai mare. Atunci, tăie puțin din bucata mai mare și mîncă dînsa rezultatul corecțiunii; opri, observă că tăiase prea mult din prima jumătate, încît mai tăie un pic dintr'a doua. Și uite-așa, tot aranjînd cele două bucăți, să fie egale, mîncă maimuța toată brînza. Un asemenea profesor își găsi tăiosul Zaharia să-l frecventeze, să-l asculte aprobator, măgulindu-l, chit că pe urmă, cu ciracii lui, se amuza sub-

ţire pe seama lui, cu prudenţă totuşi, să nu se afle. Deci ştia şi să facă frumos, cînd era cazul. Da, dar spiritul cezaric, de aventură, rămînea. Ce să dorim mai mult unui tînăr amic: fermitatea concepţiei, sau maleabilitatea? Însă la Zaharia nu era nici o concepţie, era un impuls: voinţa de putere! Cu care să facă, mă rog, ce?

Cît îl priveşte pe Anton, era un băiat simpatic. Puţintel, cu părul blond-cenuşiu, roz la faţă, cu pleoapele plecate, părea că are puţină energie şi o economiseşte cu înţelepciune. Gesturi mici, strict necesare. Spre deosebire de Zaharia, Anton nu făcea afirmaţii, punea întrebări, cu voce înceată. Asculta nemişcat răspunsurile, de obicei ample, după care repeta întrebarea, fără nici un accent afectiv în plus, ceea ce sfîrşea prin a-l scoate din sărite pe convorbitor, determinîndu-l să spună mai mult decît ar fi vrut. — De ce revista nu publică mai mulţi tineri? mi se adresa. Nu zicea niciodată „revista noastră", deşi primea leafă şi publica acolo, de altfel nici Zaharia, salariat şi el, nu pronunţa pronumele posesiv. Ceea ce mă mîhnea, fiindcă mă sfătuiam cu ei în orice întreprindeam. — După cîte mi se pare, răspundeam şahistului, te ocupi de literatura pe care o publicăm. De ce nu-mi dai mai multe scrieri ale tinerilor? Aştepta puţin, apoi, cu aceeaşi voce stinsă: — De ce revista nu publică mai mulţi tineri? Nu mă simţeam în stare să-i repet primul răspuns (pe asta conta şi el), încît spuneam: — Încercăm să păstrăm un echilibru între generaţii. Aşa, situaţia apare mai exactă, şi numărul cititorilor creşte. — Aş, ţîşnea Zaharia, ramoliţii trebuiesc raşi! Ramoliţii erau cei trecuţi de patruzeci şi cinci de ani, „cînd forţa creatoare seacă", în felul ăsta îmi făcea graţiozitatea de a nu mă trece în rîndul lor, deşi mă ţineam pe aproape. — Ce program va avea un partid al tinerilor?, piui Anton. Zaharia, sfidător: — Cucerirea puterii! Am ridicat din umeri: — Asta urmăresc toate partidele din lume... Altfel, cum? — Ce program va avea un partid al tinerilor?, relua Anton, imperturbabil. — Loc pentru tineret, se înflăcără Zaharia, şi un picior undeva babalîcilor! — În felul ăsta riscaţi, i-am surîs, ca toţi cei ce au mai mult de treizeci şi cinci de ani să nu voteze. Şi sunt majoritatea. Zaharia mă mustră: — Iar începeţi cu mascarada asta de alegeri! V'am explicat doar c'o să le radem! — Mai cuminte ar fi, am suspinat, să le facem să

devină reale. De altfel, riști să împlinești, peste cîtăva vreme, vîrsta fatală. Şi atunci?... — Ce program va avea un partid al tinerilor? se interesă amabil şahistul. Zaharia rîse triumfal. — Ce program are firul de iarbă sau bobul de grîu! Mă căzneam să-i iau în serios. — Bobul de grîu e programat să producă grîu, niciodată porumb. Întorcîndu-mă spre Anton: Degeaba-l întrebi, nici el nu știe. Vrea să fie de tînăr ministru şi şef de catedră şi să aibă o revistă care să-i facă reclamă. Restul n'are nici o însemnătate. — Ce program va avea un partid al tinerilor?, reluă neobosit Anton. Ar fi fost inutil să-l întreb pe el ce program ar trebui să aibă un partid al tinerilor şi dacă, în genere, un asemenea partid ar fi de dorit şi posibil. Sigur că discuțiile noastre nu decurgeau totdeauna chiar așa, altfel i-aș fi dat pe ușă afară. Totuși, Anton, ca orice tînăr, ar fi trebuit să aibă şi el niște năzuințe, nu le puteam ghici şi era inutil să-l întreb, tot n'aș fi aflat. Uneori îmi spuneam că poate să nici n'aibe așa ceva, să trăiască de azi pe mîine, fără plan de viitor, făcînd pluta, strecurîndu-se de unul singur, fără să se afilieze unui grup sau altuia. Nu știam aproape nimic despre el. Tatăl lui, un contabil conștiincios, om blînd, murise, iar fiul locuia cu bătrîna sa mamă, o ființă cam bolnăvicioasă, cu accese nervoase, ce-i purta puiului său un devotament acaparator, din acelea ce-l ai față de un copil de cinci ani. Anton moștenise de la tatăl său faptul că era moliu, avea răbdarea de a sta ore întregi în fața unui păhărel de coniac, asistînd tăcut la o discuție, iar de la maică-sa, o fire plăpîndă cu nacafale şi o agitație nervoasă pe care o ascundea bine, ghicindu-se totuși, prin felul de a roși bunăoară, destul de des, ca şi propensiunea pentru artă şi inapetența față de profesiunile practice. Deşi, cred, nu citise excesiv — era greu să-i afli lecturile —, mintea lui analitic interogativă extrăsese toate sucurile tomurilor studiate, încît pot afirma că era un intelectual, adică un ins care punea lumea în probleme. Încolo? Juca şah, nu știu unde, nu știu cu cine, nu știu cît timp. Se pare că e un joc ce dezvoltă inteligența, deşi într'un sens cam maniacal şi lipsit de orizont, fiindcă lumea, orice s'ar spune, nu e o tablă de şah foarte limitată şi supusă unor reguli precise pe care partenerii le respectă; or, este inutil să aplici tu regula jocului dacă alții o calcă premeditat în viața socială, unde domină alte apucături,

jucătorii dau buzna, iar „loviturile nepermise" sunt, de nu îngăduite, practicate cu eficiență; nici o comparație cu jocurile de noroc, baccaraua, de pildă, nu era posibilă, fiindcă în viața publică „norocul chior", „bafta" și „ghina" apar și ele din cînd în cînd, fără a înlocui osîrdia conștiincioasă, pînda neîncetată și prubuluirea momentului cînd faci saltul să înhați bucățica grasă. Poate pocherul, pe care Anton îl practica de asemeni glorios, și unde se pare că observarea fizionomiei adversarilor, cunoașterea temperamentului și folosirea pricepută a cărților ce ți-au picat — mai bune, mai proaste — cu știința cacialmalei, să fi fost un exercițiu pentru jocul social, dar în cerc închis, la „club", cu inși știuți pe de rost, și nu la Marea Bursă, unde trăsnetele și pleașca vin fulgerător, dincotro nici cu gîndul nu gîndești. Pe scurt; Zaharia se pregătea pentru joc mare, Anton pentru joc mic, ambii rămînînd în expectativă, dar făcuți, cred eu, pentru jocul în cerc restrîns, cu risc calculat. Una dintre activitățile permanente ale lui Anton era aceea amoroasă, pe care, din motive lesne de închipuit, n'o pot prinde decît în liniile ei generale. Pe cît Zaharia lua acest aspect al vieții în ușor, ca pe un divertisment lipsit de consecințe, pe atît Anton îi consacra o stăruință melancolică. Își alegea fete frumoase, pe care le fascina probabil stînd ore în fața lor, sorbind dintr'un coniac mic, privindu-le cu o consecvență tristă și șoptindu-le mereu aceleași întrebări. Pe ele le atrăgea, desigur, pe lîngă faptul că era un băiat drăguț și inteligent, felul său lipsit de agresivitate, de o tristă blîndețe, atmosfera molcomă, deși saturată de erotism. Fata se apropia de el fără grijă, dar iubirea aceasta de un soi special o învăluia, tandru și sfîșietor, fără patetism exterior, încît dînsa era măgulită și prindea milă de băiat, apropiindu-se fără teamă, din ce în ce mai mult, pînă cînd se trezea în brațele lui; atunci începea o iubire catifelat pasionată, cu o nuanță la dînsa maternă, faza iubirii exatatic pătimașe. Urma însă etapa disensiunilor; fata, îmbătată de iubirea tandru pasionată, vroia să o pecetluiască prin contract, încununare firească, dar atunci el scotea din mânecă o carte, mereu aceeași: mama lui bolnavă de nervi și de multe altele, pe care trebuia s'o vegheze, n'o putea lăsa de izbeliște, mutîndu-se cu soția în altă parte, dar nici s'o aducă pe tînără la el nu era cu putință, lasă că erau cam la strîmtime, însă bătrîna sa

mamă n'ar fi suportat o altă femeie în casă, ar fi ieșit chiloman, balamuc, încît tînăra, excedată, și-ar fi luat tălpășița. Vorbea cu aceeași voce voalată, jalnică, pierită, în timp ce fata argumenta tot mai vehement. Sfîrșeau prin a se despărți cu lacrimi reciproce. Urma o altă fată frumoasă, inteligentă, fină. El, iar cu gungureala jelalnică. Am motive să cred că unele dintre ele erau marcate ulterior de suferința rupturii, dar el, Anton, suferise? Greu de spus, deoarece pe întreg parcursul fluxului amoros păstra aceeași tonalitate șoptită, tensionată, învăluitoare, obsesivă, lipsită de fireștile avînturi, creșteri, învolburări cunoscute de orice amorez, încît aveam impresia că în primele vrăji țesute în jurul fetei topea și jelania despărțirii. Cît privește argumentul-măciucă, invariabil cu bătrîna sa mămică bolnavă, aceea nu era nici așa de bătrînă, nici atît de suferindă să nu robotească prin casă, să spele și să gătească pentru puișorul ei drag, într'acel egoism de dihanie cîntat de poeți; dar că l'ar fi apărat cu ghearele să nu pice, neprihănitul, în mrejele unei femele, fatalmente vicioasă și vampiră, asta e sigur, iar de i-ar fi adus-o în casă, i-ar fi ciugulit ochii și i-ar fi cronțănit inima. Această patologie a iubirii materne, destul de frecventă la cloștile de băieți mai cu osebire, prelungită dincolo de fire, era acceptată de Anton, ce se complăcea într'însa. El avea, de altfel, un frate, pe care îl ascundea cu străjnicie și de existența căruia aflasem cu totul întîmplător, care se căsătorise, avea un copil, se mutase, desigur, în propria sa casă, deși o ajuta cu bani și cîte o vizita, în limitele normalului, pe bătrîna sa mamă, construindu-și, apărîndu-și existența de om matur, fiindcă unele dintre aceste ființe minunate care ne dau viața și ne-o ocrotesc, cîtă vreme este nevoie, au tendința — mai ales la văduvie, după ce și-au lichidat soțul — să devină acaparatoare, împiedicîndu-și copilul să-și facă propriul rost, să se dezvolte normal; reînviind privilegii caduce, se transformă în vampire ce trăiesc din viața și leafa puiului lor devenit om în toată firea. Dar asemenea ființe devin primejdioase doar cînd întîlnesc fii neîntărcați, cum fusese Matei la prima căsătorie, cînd își lăsase nevasta gonită, sau fii bălăcindu-se, desfătîndu-se în albia cu zoaiele copilăriei, uneori pînă la bătrînețe. În fața acelui veto imanent al unei bătrînele șubrede, dar cu o energie nervoasă ceva de speriat, opunîndu-se din răsputeri ca fiul ei să se

maturizeze cît de cît, el oferea o supunere compusă din comoditate și dorință de a-și apăra claustratea catifelată de iruperea unei ființe vii în somnolența prudentă, și o proporție foarte, foarte mică de dragoste filială, mică nu de alta, dar n'avea de unde. Așa, respingerea succesivă a tinerelor fete provenea din șiretenia egoismului celor ce se închid în carapacea lor oțelită cînd e vorba să-și schimbe ticurile comodității. Fanfaron, agresiv și glacial la Zaharia, prudent, prepuielnic și îndărătnic la Anton, egoismul lor era miop, fără perspective: după miros. Era poate — am mai spus — un semn al acelei vremi de imediat după război, în care atîtea ce păruseră solide înainte se prăbușiseră cu huiet, iar cele ce aveau cu siguranță să se ridice cristalizau lent și șovăelnic. Îmi erau simpatici tinerii mei amici, așa cum erau sau tocmai fiindcă erau așa cum erau, adică plini de promisiuni și de imprevizibil, cu multe calități contradictorii, nedefiniți încă. Era lesne de priceput că forțele ce se învîrtejeau se vor grupa, că, inevitabil, se vor crea doi poli, fiecare atrăgînd în câmpul său magnetic alte forțe, care pînă la urmă aveau a se ciocni nimicitor. Războiul, sfărîmînd carcasele rămase încă de la prăbușirea lui Napoleon — „Sfînta Alianță" —, gonind atmosfera înăbușitoare ce apăsa continentul, eliberase numeroase energii, ce-și căutau un nou echilibru, și de atunci încoace noi forme și forțe apăreau, grupîndu-se și destrămîndu-se, apoi regrupîndu-se după afinități, pînă una alta ascunse și că una sau alta dintre aceste forțe — deocamdată ne mulțumim să le dăm această denumire vagă și generală — avea să-i hăpăie și pe tinerii mei amici, să-i ridiee, să-i izbească, să-i prăbușească, iar să-i ridice, dar ei să se țină bine pe coama mișcătoare a valului. Sigur, aveau și dînșii un destin spre care se îndreptau, care-i aștepta, pe care-l purtau înscris în ființa lor cea mai adîncă, dar pentru a-l citi aș fi avut nevoie de douăzeci de ani încă, pe care nu-i mai aveam la dispoziție. Nu e oare paradoxal, ridicol chiar, ca eu, atît de aproape de final, să fiu îngrijorat și trist din pricina încercărilor, bușelilor pe care tinerii mei amici ar fi posibil să le încaseze cîndva, eu nemaifiind lîngă ei să-i pot obloji... în timp ce lor nici nu le păsa de grija zilei de poimâine? E drept, aveau viitorul în față, mult viitor, să-l mănînce cu lingura, nu-și băteau capul cu el, se bălăceau într'un viitor efemer, dar tocmai asta era partea lor vulne-

rabilă, deoarece viitorul îi aștepta la o cotitură, pentru a-i lovi pe nepregătitelea, pe fiecare unde era mai slab, dîndu-le, cum zice teribilul vers, „Fiecăruia partea sa", iar de mă'ndemnam din nou cu încrederea în plasticitatea fiecăruia, îmi ziceam că dacă prea multă consecvență strică, un caracter rigid riscînd să fie fărîmat sub lovituri adverse, prea multă elasticitate însă poate într'un vîrtej deveni, psihic și social, o zdreanță, o otreapă. Unde era dreapta măsură, între a avea o concepție coerentă cît de cît și a te da după vînt, a da din coate, a te orienta după miros? Iar eu mă simțeam tot mai slăbit, zgîlțîit de curenții dureroși ce-mi parcurgeau partea etern-umană din mine, scheletul; medicamentele, ce nu-mi ajutaseră contra suferinței, reușiseră să-mi devasteze pîntecele de îngurgitam doar puține alimente, și acelea cu fereală, iar inima — de-a naibii? — se lăsase pe-o parte, încît uneori mă sufocam, de ziceam că-mi dau duhul. Durerile nu năvăliseră deodată ci pe încetul, pornind de la rana din picior (singura dovadă pentru mine că războiul avusese loc, încolo, și cei ce luptaseră, și cei ce se guduraseră pe lîngă ocupanți căutaseră să-l uite, reușind, și încă — poate — prea bine), se insinuaseră lovind cînd ici, cînd colo, astfel încît mă obișnuisem cît-cum cu ele. La început, cu naivitate, căutasem alinarea la vraci, dar, cu aerul lor în general solemn, fac și ei ce pot, adică fără a te vindeca de o maladie, îți creează o alta, astfel încît m'am vindecat, dacă nu de boală, de agitația penibilă a celor ce aleargă buimaci după hapuri miraculoase; am hotărît să o privesc în față și să o înfrunt, nu, desigur, apelînd la ceea ce se numește voință — o iluzie ridicolă, fiindcă totul nu e decît un conflict între dorințele ce se bat cap în cap; nu, s'a stîrnit în mine *scîrba* față de suferința mea fizică, acea forță abjectă ce pune stăpînire întîi pe corpul nostru, apoi ne ocupă sensibilitatea, și în cele din urmă inteligența noastră. Trebuie să spun că în toate acestea m'a călăuzit și doctorul Virgil, cu inteligența lui comprehensivă, sceptică și eficientă. Bolnavul, înduioșat de el însuși, se zbate ca un apucat, aleargă pe la boleșnițe, se lasă examinat, își fotografiază diversele organe ascunse, apoi își divide vremea după hapuri, luate la ore fixe, cu fervoarea credincioșilor pentru cuminecătură, dat asta n'ar fi nimic (o reverență la Claude Bernard) dacă nu ar deveni monomani și, asemeni colecționarilor de timbre, nu mai

pot discuta decît despre minunata lor maladie, ce se transformă într'un fel de distincție onorifică, și cum înhață pe cineva încep să amănunțească toate scîrboșeniile trupului or avariat, altceva nu-i mai interesează, toate devin oțioase nimicuri. Față de această invazie am reacționat cu mîndrie și mînie, pe principiul „Nu sunt eu acesta", respingînd mai întîi scîrbavnica înduioșare de mine, fiindcă dacă uneori invadatorul nu poate fi izgonit, e o datorie sacră să-l urăști, să n'ai înțelegere, nici milă. Așa luptam cu durerile, privindu-le cu scîrbă drept inamici deghizați, ceea ce și erau. Și dacă totuși le amintesc aici, nu e deloc din înduioșare de mine, nu, ci pentru că neputința de a mă mișca și pîrdalnicele dureri ajunseseră să facă parte din formula mea și, fără a le lăsa să-mi condiționeze psihicul, eram silit să țin seama de ele, fiindcă mă împiedicau de la o mulțime de lucruri. De altfel, mînie și scîrbă în fața durerii fizice e un fel de a vorbi, vreau să zic: ușor de zis, greu de făcut. O separare extrem de clară între fizic și psihic e dificilă, suferința provocînd un fel de intoxicație a sufletului și a inteligenței chiar, un fel de toxine ce te amețesc și-ți slăbesc puterea de rezistență; lupta cu durerea e și o chestiune de raport de forțe, există momente cînd o creștere maximă a ei te găsește într'un moment de slăbiciune, neapărat, cu reflexele de apărare stricate, și atunci te afli invadat, acoperit ca de revărsarea unei ape ce a rupt barajul, încît după aceea e greu, foarte greu să-ți aduni forțele și să redresezi situația: nu există război fără înfrîngeri. Mai există însă și Măiastra: figura mea, probabil răvășită și palidă, o umple de spaimă, suferința trece de la mine la ea, și durerea mea oglindită pe figura ei îmi declanșează o teribilă forță de împotrivire; mai rău e noaptea, pe întuneric, cînd — se știe — corpul e mult mai vulnerabil și nici imaginea de pe fața ei nu-mi dă forța de a mă controla, ca să nu-i provoc ei acea durere atît de expresivă. În general însă, nu cedez din încăpățînare, pentru că refuz să mă recunosc în ființa aceea zăcînd fără spiritualitate, un hoit tresărind doar de durere, e o imagine a mea ce mă neagă în ce am mai reprezentativ, ce e dobîndit de mine în ani și ani de lecturi, discuții, acțiuni, erori și gîndire. Poate n'aș fi făcut această paranteză, care, chiar și fără voia mea, are un aer de jelanie, de înduioșare asupra

mea, dacă nu mi-ar fi căzut pe cap o știre ce m'a emoționat adînc: Marcu, băiatul de zahăr, palavragiul impenitent, ce învîrtea „politica" pe degete, avusese un atac de dambla, ce-i luase picioarele și piuitul, și-l lăsase bîiguind; după o ședere la spital, unde i se lăsase, molierește, sînge și i se administrase papaverină, fusese adus acasă, unde s'ar fi simțit, zice-se, mai binișor, adică prinzînd să rostească mai legat, să-și dobîndească în parte jocul fizionomiei, dar o mână nu-l mai asculta, iar picioarele îi erau de lînă. Drumurile noastre, cum se zice, se despărțiseră după război, nu că ne-am fi certat — cum să te sfădești cu Marcu?! —, dar așa se întîmplase să fie, el — om însemnat — nu vedea de ce m'ar fi căutat să-și prăpădească vremea cu alde mine; eu îl căutasem totuși, de mai multe ori, dar fie nu era acasă, cum o ducea într'un bairam, fie îl găseam cu casa plină de musafiri stînd la masa întinsă și lăfăită. Mă primea bine, nu zic nu, dar nu mă simțeam eu în apele mele printre acei îmbuibați, umflați de ei înșiși, cu fețe grase, unsuroase, roșii, promițătoare de apoplexii, dar siguri de viitorul ce le surîdea, de steaua lor norocoasă, inși cu baftă, foști și viitori miniștri, cu moșii și capitaluri depuse la bănci, asigurați pe o mie de ani; se purtau atunci și îmbogățiții de război, agonisind milioane din aprovizionarea armatei noastre, a celei de ocupație și apoi de „umflația" galopantă ce cuprinsese toate statele europene a căror economie fusese zgîlțînată de măcel, pline de datoriile de război făcute să-și cumpere arme. La Berlin, în mijlocul mizeriei generale, se ghiftuiseră de milioane niște cîrnățari nerușinați, ce nu mai știau ce să facă de atîta pleașcă. Ai noștri, deși mai modești, erau grași, jovialí și se băteau pe burtă cu Marcu și ai lui. Plecam repede, Îmi rărisem vizitele, apoi anchiloza m'a pironit în casă, Nu ne mai văzurerăm, dar știrea m'a pocnit în moalele capului: Marcu, așa cum era, făcea parte din tinerețea mea belalie. M'am gîndit cu spaimă nu numai la maladia ca atare, degradare ca orice micșorare a forțelor noastre, ci mai ales la urmările pe care aceasta le va avea asupra unui om ca dînsul: chiar în cazul unei evoluții favorabile a stării sale, ceea ce era nu numai de dorit, ci și posibil, pînă la o anumită limită, amicul meu era tăiat din viața politică, scos din joc; or, ce fusese viața lui toată altceva decît comunicare, relație, el fiind un om al cuvîntului rostit, iar nu

scris? Vorbirea fusese la el nu numai profesiune, ci, chiar din momentul în care își alesese să urmeze Dreptul, să iasă avocat, o vocație — a verbului — pe care intrînd în „politică" o urmase, lăsîndu-se tîrît de ea, și, chiar de nu făcuse cine știe ce carieră, avusese prilejul de a fi în mijlocul oamenilor publici. O viață vorbită. Dimineața, pe culoarele Parlamentului, la consiliile de administrație, la club, iar seara pînă-n noapte făcînd sau primind vizite, gesticulînd, spunînd glume, vorbind, vorbind, vorbind. Nu cutez să-l judec, viața în Forum are, neîndoielnic, folosul său și n'am naivitatea de a-mi închipui funcționarea Cetății fără Forum. E drept că cei ce conduc cu adevărat sunt mai ales oameni ai faptelor, dar viața în Forum are nevoie și de toată frăsuiala celor ce întrețin atmosfera fără de care adevărații oameni de acțiune nu ar reuși să conducă. Agitația veselă a băiatului de zahăr fusese felul său de viață, unicul său fel de a fi în lume, și excluderea lui din această tagmă avea drept sinistru corolar singurătatea. Nu mai avea cum să se agite printre colegii săi de pînă mai ieri, după cum nu era deloc de conceput ca aceștia, măcar unii dintre ei, să-l viziteze, să-i povestească anecdote din culise, ultimele combinații sau dizidențe, cu un cuvînt: să-i aducă acea atmosferă nutritivă ce-i devenise cu timpul a doua natură. „La ce bun?" își vor fi zis amicii de ieri, după prima mișcare de compătimire, fiindcă acei oameni joviali aveau cultul utilului și nu vedeau cu ce le-ar folosi lor, sau chiar celui scos din joc, asemenea vizite; iar de alt criteriu decît utilitatea nu dispuneau, de pildă compasiunea pentru cel ce le fusese pînă mai ieri amic, dar aceștia erau inși ce nu aveau prieteni, ci relații doar, ce le puteau fi de folos sau ba. Mai erau și miloși, încît pregetau să-l vadă pe bietul Marcu „în halul ăsta", le făcea rău. Sensibili! Marcu trebuia deci să suporte ceva pentru care nu era pregătit — singurătatea! Mai era încă un corolar al noii sale situații: da, Marcu o dusese bine, trăise pe picior mare, cu ziafet, dame de trei parale și masă'ntinsă, dar se'ntinsese numai cît îi fusese plapuma, nu pusese deoparte, nu-și luase bunuri mobile și imobile, încît maladia ce scoțîndu-l din viața publică îi anulase sursele de venituri îl lăsase descoperit, cu ăla gol. Ce-o să facă de-acum încolo? Ce-i drept, avea o vilă, o vilișoară și mobila din ea, mai era și lefșoara de belferiță a nevestei, care — prevăzătoare? — se ținuse

cu dinții de catedră și n'avea să mai aibe cheltuieli cu mesele di granda pentru douăspe persoane, bașca ăilalți, de picau că n'aveau ce face în seara aia și se plictiseau; dar mă'ntorc și zic: vilișoara nu era cine știe ce, iar de-o vindea, tot trebuia să se mute undeva, mai modest, se'nțelege, totuși de un apartament aveau nevoie, orișicît, iar chiriile erau pipărate și în spor, mobilele, sigur, o să trebuiască să vîndă din ele, dar de unele or să aibă nevoie, că doar n'aveau să doarmă pe rogojină, așa încît cu ele n'or să facă o mare scofală, rămînea leafa Emiliei, cu care abia-și ducea viața unul singur, dar o pereche?, unde mai pui boala lui, cu doctori și doctorii — și astea costă! Așadar, dincolo de neputințele și înjosirile bolii, Marcu avea să lupte cu două consecințe ale acesteia: singurătatea și, de nu mizeria, în orice caz, o restrîngere severă a felului de trai, o umilită strîmtoare, luptă în vederea căreia băiatul de zahăr nu era pregătit deloc. În lumea lui, aceea ce fusese a lui, regula jocului era simplă: vorbitorul transmitea ascultătorului, făcînd pe tîmpitul, anume informații și comentarii, minciuni gogonate, pe care ascultătorul, făcînd și el pe tîmpitul, se prefăcea a le crede, deși atît unul, cît și celălalt nu erau deloc tîmpiți și fiecare știa că jocul era măsluit, dar să te fi pus ăl cu coarne, Zgabercea, să te arăți că-ți dai seama că interlocutorul minte cu schepsis, și anume DE CE, ar fi fost mai rău decît dacă într'o societate de oameni civilizați cineva ar fi prins să îndruge măscări, l-ai fi pierdut pe stimabilul de mușteriu, vreau să zic de amic de suflet, te-ar fi ocolit ca pe un ăla, un bădăran, un selvatic primejdios; Marcu respectase regula jocului, și de aceea, bașca faptul că nu era un ahtiat, nu dădea din coate să ajungă în față decît numai cît îi trebuia să nu se ducă la fund, era considerat un băiat de zahăr, dar nu pînă într'atît încît să continui relațiile cu un netrebnic, adică un netrebuincios la nimic. Mi-am zis că, fie ce-o fi, trebuie să mă hazardez pînă la el; îmi venea foarte greu să mă urnesc și să mă tîrăsc — cu automobilul, firește —, dar altfel nu era cu putință, orișicum... Scîrțîind, scîncind, gîfîind, susținut de ambele toarte, am săvîrșit cei cîțiva pași pînă la ușă, pînă la automobil, apoi, din acesta, pînă la poarta Marcului. Ușor n'aș zice deloc că mi-ar fi fost; Măiastra, temîndu-se de ce mi s'ar fi putut întîmpla, a vrut să mă însoțească, dar i-am explicat

că deputatului i-ar fi fost nu știu cum să apară în halul în care se afla în fața unei doamne, lui străină. Mi-a deschis-o Emilia, pală, slăbită și care nu s'a bucurat chiar deloc că mă vede, în schimb Marcu, prăbușit într'un fotoliu, acoperit cu un pled pe picioare, cu o figură cam schimonosită de efortul vorbirii gîngave, m'a întîmpinat cu lacrimi amare, bocindu-și soarta, mai mult chiar decît mă așteptasem. Mi-am prelungit, cu bună știință, vizita la două ore jumătate, încercînd să storc din ea maximum, dîndu-mi seama că a doua nu va mai avea loc — de altfel, nici nu m'au mai poftit, deși nu-i îmbulzeau musafirii, probabil continuam să nu-i fiu de folos, cu toate că ziaristul e un guraliv în scris, ceea ce-i, oricum, altceva. În decursul celor două ore și jumătate nu s'a făcut nici cea mai vagă aluzie la dificultatea mea de a mă deplasa sau la maladia mea, destul de gravă, orișicît. Nu, Marcu a vorbit tot timpul, mai bine zis a încercat să gîngăvească, să gungurească, despre boala lui, rețete și tratamente, simptomele toate, necruțîndu-mi nici un amănunt; nici un alt subiect, mai general, din cîte am încercat nu-l mai interesa. Trăise prea mult în cultul eului, iar celelalte chestiuni, toate, ca și relațiile sale, îl priveau în măsura în care-l atingeau pe el doar, îi erau priincioase sau dăunătoare, astfel încît și acum păstra același interes limitat, doar că mult mai restrîns la cercul bolii sale. Semăna cu acei actori care jucînd numai roluri de june prim, siliți de vîrstă să le părăsească, nu-și mai aflau resurse pentru rolurile maturității coapte. Nu puteam spune despre el, ca alții, că fusese o hahaleră, fiindcă era înzestrat cu inteligență naturală și cu flexibilitatea necesară ce-i sufla cînd și cît să cedeze, nu mai mult decît trebuia și nici înainte de termen — calități ce nu-i mai erau de nici un folos acum. Nu vrusese să vadă lucrurile mai în mare, în dinamismul lor antagonic și mai ales în miezul lor, mulțumindu-se să se descurce — și se descurcase. Îi lipsea deprinderea de a te preocupa de lucruri ce nu te ating pe tine direct, deprindere ce constituie esența culturii: interesul pentru ce nu te interesează și care i-ar fi fost acum de folos, dar era prea tîrziu să-și formeze alte reflexe. I-ar fi prins bine de-ar fi reținut ceva din lecția practică a lui Miron Perieteanu, cel ce încercase să declanșeze în noi procesul gîndirii, lecție

care mie, în situația de blocaj în care mă aflam, îmi era priincioasă, dar aducînd vorba despre Miron, băiatul de zahăr, după ce-și aminti de anii junețîi noastre, lăcrimînd abundent, declară că „moșul" (ce avusese atunci vîrsta noastră de-acum) era cam zaharisit și vorbea în dodii, la care Emilia adaose strepezit că „prea le știa pe toate..." Am răspuns dur că „bătrînul", ce abia trecuse de patruzeci de ani și știuse să lupte cu maladia ce era acum a noastră (a fost singura aluzie pe care am făcut-o la situația mea) și cu singurătatea ce-i urma firesc, ne-ar fi foarte de folos cu lupta sa rațională cu durerea, cu cinemaul său interior, ce-i anima, în mod critic, pustietatea, și cu priceperea sa în a-i strînge pe tinerii interesanți în jurul său. Emilia însă, care nu-i iertă nici acum că n-o ceruse de nevastă, deși era aproape sigur că n'ar fi acceptat, mă puse la punct, zicînd că nu se compara boala gravă a soțului ei cu „alintăturile" lui Miron, ce simula numai. Am tăcut. Mi-am dat seama că bietul Marcu era lipsit de resursele interioare, atît de bogate, ale lui Miron Perieteanu, pe lîngă care aceștia trecuseră fără să-l priceapă în ceea ce avusese el unic, fiindcă eu nu mai întîlnisem unul ca el nici în „viață", nici în literatură. (Miron și-a ținut inteligența deasupra durerii fizice, a spaimei și murise într'un hohot de rîs, ceea ce puțini sunt în stare...) Există o zonă a existenței lui ce este interzisă nu numai unui palavragiu simpatic, unui băiat de zahăr, ci și unui tînăr cu minte mobilă și bine mobilată, ca Zaharia de pildă. De, ce să-i faci, sunt oameni care nu pot fi ajutați fiindcă nu se lasă a fi. La Zaharia nu era încă situația de așa, era tînăr și nemuritor, cu tot viitorul în față — pleașcă de cîteva milenii —, cum fusese și Marcu în vremea Platoneștilor, cînd credea în „steaua lui bună". — și cine-și închipuia pe atunci, în fața acestui flăcău falnic și vesel, că avea să se întîmple odată ceea ce, iată, s'a întîmplat?! Miron Perieteanu probabil, văzîndu-l cum înfulecă și bea; cum îngrijorat sunt și eu acum de sofismul ce trage spre aventură al lui Zaharia. Oamenii ăștia ce judecă doar cu nasul nimeresc de obicei bine ambarcația cu vîntul în pînze, numai că Eol burzuluindu-se, nu e cu neputință ca vasul, privit drept cîștigător, să fie învîrtit pe loc și, bîldîbîc, dat la fund. Marcu, așadar, ce se împrietenise pînă la idolatrie cu eul său activ și sociabil, dădea — acum, cînd se surpase — impresia de apocalips,

așa cum se întîmplă ori de cîte ori indivizii nu găsesc nimic pe care să-l suprapună sfărîmiciosului lor eu, continuîndu-i; de aceea, în situații grele, caraghioșilor de idealiști, celor care, adică, au un ideal, le vine mai ușor să facă față deteriorărilor eului. Emilia, evident mai conștientă decît Marcu, mi-a părut crispată și amară, o perfectă infirmieră, ce-și ascundea cu greu disprețul și greața, chiar, față de dizgrațiatul ei bărbat: tot ceea ce ea admirase la Marcu, fie și cu rezerve, în ultima vreme se dusese pe apa sîmbetei. Echilibrata Emilia făcuse pasul acela, sărind pîrleazul, cum se zice la Platonești, bravase opiniunea publică, cum se exprima lumea șic din același loc, punîndu-și în primejdie catedra (pe care o și pierduse pentru un timp), ce reprezentase pentru dînsa nu numai unica sursă de cîștig, ci și o neîndoielnică vocație, făcuse toate acestea împotriva caracterului ei realist, ponderat și acomodant la habitudinile concretului (am risca expresiunea „datului social") cu bunele și relele lui, săvîrșise toate acestea din amor pentru zurbagiul de Marcu, flăcău chipeș și cu papagal, mizînd pe latura reală a știurliubatecului avocat, ce se zvîrlise în „poliftică" fără să știe a înota, riscase și cîștigase văzîndu-l bucureștean, deputat, membru a două-trei consilii de administrație, ceea ce nu era foarte mult, dar nici puțin, șezuse lîngă el cu tact, mai dîndu-i un ghes, mai trăgîndu-l de mînecă, mai proptindu-l, își văzuse visul cu ochii, deși fiecare visează mai mult decît poate realiza, ce să-i faci, și felul său petrecăreț, cum s'ar zice extrovertit, și năravurile lui de fustangiu minor o cam — cum am mai spus — borșiseră, lăsîndu-i niște amărală în suflet, dar căsnicia mergea pe roate, pînă la sălbatecul eveniment ce-l retezase pe omul public, pe băiatul de zahăr, care acum se smiorcăia de zor. M'ar fi interesat foarte mult să discut cu Emilia între patru ochi — deși asta devenise imposibil — ce anume îi provoca impecabilei îngrijitoare disprețul îngrețoșat față de pacientul ei, stare ce se trăda în anume bruschețe a gestului, în mici strîmbături ale gurii, într'o anume înghețare a corpului... Dar de ce o iritase vizita mea? Firește, Emilia, chiar dacă trecea printr'o criză de însingurare, ca toți cei loviți de durere („împietriți de suferință", cum spune poetul latin despre Niobe), nu avea egoismul superficial și lăcrimos al Marcului, ea știind în ce situație mă aflu și închipuin-

du-și ce greu îmi fusese să ajung la ei, astfel încît tăcerea ei în jurul acestui, să-i zicem, subiect avea altă semnificație decît a soțului ei, copleșit și cofleșit de boală; ba, mai mult; venirea mea, ca să nu spun tîrîrea pînă acolo, îi sporise iritarea pricinuită de starea bleojditului ei bărbat. Să mă fi privit oare ea pe mine de mult, ca și Irina, drept un caz clasat, un nedescurcăreț ghinionist, un ratat, în comparație cu trăpașul ager și lucios Marcu, văzînd acum că loviți amîndoi de imobilitate, eu am rămas activ, scriind carte după carte, ba în ultima vreme conducînd și o revistă, în timp ce amabilul flecar își pierduse firea devenind bun de nimic, deși experiența lui de om public i-ar fi deschis posibilitatea unei ziaristici mai de deasupra sau a unor Amintiri chiar, cam anecdotice, dar cu haz și gîlgîind de viață? Dar cînd i-am dat pe la nas cu astea m'a privit cu ochi goi. Soarta e uneori nedreaptă, lovindu-ne unde suntem mai slabi: asemeni lui Siegfried, atins de lance în umărul vulnerabil, palavragiul talentat ajunsese să bîiguie, omul mobil se căpătuise cu picioare de lînă. Insul atins rău de Ananké își folosește rezervele interioare, de n'ar fi decît meditația gravă asupra propriei sale vieți și a sensului existenței celor cunoscuți, dar băiatului de zahăr tocmai aceste rezerve îi lipseau și abia acum golul lăuntric se căsca la vedere. Sigur că în cazul lui se putea vorbi de ghinion, de dureroasa ananghie, dar și felul său de viață lăfăită, ghiftuită și chefuită grăbise acest penibil final provizoriu. Știa Emilia toate acestea? Cred că da. O silise vizita mea la o comparație dureroasă, tocmai fiindcă nici eu nu eram un zdravăn, ci un om grav încercat, la o reconsiderare a două destine paralele? Probabil că da. Însă asta nu explica starea ei generală, raporturile ei de perfectă infirmieră și îngrețoșată femeie cu invalidul ei bărbat. Să fi fost evidența golului lui interior?, felul său înduioșat plîngăcios de a-și privi starea de infirm? Că era îndurerat îngrijorată de viitorul lor (maladiile acestea pot dura mult), e de înțeles, dar de ce disprețul pentru el? Marcu ajunsese un fel de caricatură a propriului model viril: flăcăul fălos devenise un moșneag neputincios, bărbatul ce crezuse în „steaua lui bună" — un plîngăcios, tînărul plin de vervă bîiguia, starea lui de voioșie contagioasă se risipise, curiozitatea neostenită secase, înlocuită cu o

apatie morocănoasă. I-am spus că atunci cînd nu-ți poți folosi picioarele scrii cu mâinile — nici n'a surîs —, și atunci cînd ești gonit dintr'un centru de interes îți găsești un altul, cît mai departe de primul — nici o reacție —, cărțile de istorie ne arată dacă alte generații s'au descurcat mai bine decît a noastră, iar cărțile de filosofie nu s'au creat doar pentru ca niște capsomani să-și susțină doctoratul în științele inexacte, ele pun mintea la treabă, un joc al spiritului — ridicare din umeri —, iar literatura ne ajută, oricît de bogată ar fi fost experiența noastră, să trăim concentrat și alte vieți, în alte țări sau epoci — privire plictisită. Nu-l mai interesa nimic decît propria sa mizerie, cu tratamentele ei ineficiente și manifestările ei respingătoare, căci, oricum am întoarce lucrurile, boala e o înjosire a ființei, are ceva scîrbavnic, pentru îngrijitor mai ales. Să fi fost această deprimantă vacuitate ceea ce provoca rictusul Emiliei? Sau chiar faptul că Marcu se lăsase doborît, ceea ce într'o logică mai obscură, pe care o accept și eu, indică vinovăția celui ce moare la netimp și care nu scapă intuiției femeiești, de pildă bocetul nevestelor la mormîntul soțului: „Iuoane, Iuoanee, de ce-ai murit și m-ai lăsat singurică"? Nu pot explica bine de ce, dar și eu cred că în actele fatale, în Moira fiecăruia, există și o parte de vinovăție a victimei și că Emilia îl acuza pe Marcu, în firea ei cea mai profundă, că îi făcuse pocinogul — cum ar veni, o păcălise. E, desigur, doar o supoziție, deși îmi amintesc să fi scris, în alt volum, despre calculul rapid și precis al fecioarelor cînd își aleg un soț, calcul în care intră, pe lîngă situația materială a băiatului, perspectivele profesiunii sale (acestea le fac mai cu osebire părinții), mai ales vitalitatea celui care urmează a le face copii sănătoși, a le fi sprijin în viață, și e dificil de spus după ce semne se iau ele și de unde le-au aflat. Se spune că femeile nu aleg, ci sunt alese; da și nu; cînd sunt mai mulți pretendenți, fata își alege mirele. Că Emilia îl alesese pe Marcu, e sigur, după ce observase înclinația lui spre dînsa — dar la el, asemenea înclinații erau schimbăcioase —, cum e sigur că în calculul ei aproape inconștient intrase tocmai excesul lui de vitalitate (spre deosebire de lingavii Luca și Matei), astfel încît, văzîndu-l redus la neputință și referindu-se la vechiul ei diagnostic, să-și spună în interiorul cel mai intim: M-ai păcălit! Am plecat deprimat

gîndindu-mă din nou că un cineva, ce avusese privilegiul să cunoască un tip ca Miron Perieţeanu, a cărui pereche n'o mai întîlnisem nici în viaţă, nici în literatură, trecuse pe lîngă el fără să înţeleagă nimic, nici nu-şi aducea acum aminte cînd ar fi avut atîta nevoie tocmai de tehnica sa de a alunga singurătatea şi a ţine mintea trează în faţa claustrării şi înjosirii la care ne sileşte boala. De altfel, toate bolile sunt molipsitoare: stenahoria, prostia, şmecheria, beţia, încît vezi tineri ce s'au molipsit, fie din familie, fie din „cercul" lor de amici, cu obiceiul de a bea şi a se ameţi — ceea ce devine cu timpul un drog, şi-şi beau minţile şi îşi paradesc organismul, sau, cu un aer atoateştiutor, îţi declară că „interesul poartă fesul", totul în viaţă e să ştii să te învîrţi, să te aranjezi, deşi lucrurile nu stau chiar aşa şi tot „învîrtindu-te" ajungi să le încurci rău. Ce-i drept, e nevoie de o anume vocaţie, o predispoziţie pentru a contracta o maladie; unii ies însă din „cercul" lor, îl sparg, se scutură de reaua influenţă şi devin oameni serioşi, dar asupra firilor mai slabe, predispuse la maladie, a trăi printre „contagioşi" duce sigur la îmbolnăvire. Inteligenţa să fie şi dînsa molipsitoare? Într-o oarecare măsură. Cînd dintr'un cerc de inşi spirituali fac parte şi cîţiva mediocri (e inevitabil!), aceştia îşi dezvoltă la maximum calităţile potenţiale, fără a deveni ei înşişi inteligenţi, fiindcă mai mult decît e, nimic nu poate fi. Însă nu numai acest fel de boli sunt contagioase, ci şi cele fiziologice. Firesţe, se ştie că tebeceul, scarlatina şi pojarul „se iau" şi, cei din preajma bolnavilor sunt învăţaţi să se apere, dar faţă de celelalte suferinţe nimeni nu-şi ia măsuri de apărare. E de ajuns ca într'o familie normală să apară un bătrîn încercat de boli sau un infirm sau cineva să cadă la pat ca existenţa acelei familii să fie tulburată. Fiecare păşeşte cu fereală, nimeni nu vorbeşte tare, iar de glumit şi rîs, nici pomeneală! Oamenii se aşază la masă, dar abia sunt la prima îmbucătură, că suferindul prinde a geme şi a se văieta, drept care stomacul se stîrceşte, se ghemuieşte, devine ostil şi dureros şi adio poftă de mîncare; iar noaptea, dacă maladul a avut o seară bună, încît oamenii dau să se culce, mai înseninaţi o ţîră, atunci îşi găseşte şi suferindul să-i ardă o scenă cu zvîrcoliri şi ţipete, de le piere sănătoşilor pofta de dormit: au insomnii,

se sucesc în așternut, se trezesc mereu, iar dimineața, înainte de vreme, sar ca arși din așternut, pe cînd maladul doarme tun. Posomoriți, nehrăniți și nedormiți, duc o viață apăsătoare, și cum cu toții au afecțiune — mai multă, mai puțină, dar au! — pentru membrul bolnav al familiei, suferă de suferința lui care nu e simulant, dar exhibiționist e! Știu o fată ce se trezea dimineața fredonînd, fire veselă, însă cînd bătrîna lor bunică fu adusă în casă, că era cam șubredă și nu-și mai putea purta de grijă singură, mama o întîmpina severă, cu degetul la gură: — Psst! Acuma te-ai găsit să cînți?, bunica se simte rău!, și cum niciodată nu era momentul să fredonezi sau să fii vesel, fata ajunse melancolică; se mărită la nemereală, cu primul venit, numai să scape de atmosfera aceea contaminată; căsnicia ieși rău, dar ea nu se despărți, fiindcă „veniră" copiii, poate și pentru că îi pierise pofta de o viață plăcută, armonioasă; bunica trăi mult și bine, adică mult și rău, dar îndeajuns ca să cătrănească viața a două cupluri. Există, zice Montaigne, „morți scurte" și „morți lungi"; primele, cum se știe, sunt atroce, dar nu pentru cel în cauză, ci pentru apropiații săi; în celelalte, cum era a lui Marcu sau a bătrînilor suferinzi, agresivitatea bolnavului, folosind tocmai pietatea filială, afecțiunea amicilor, se propagă în jur ca o pecingine, contaminează pe cei sănătoși, amărîndu-le viața, atacîndu-i în principiul lor vital. Dar stă oare bine vorbind nu de agresivitatea bolilor, ci de agresivitatea bolnavilor? Nu proferez o infamie care să stîrnească indignarea sufletelor sensibile? Oare bolnavul, suferind el însuși agresiunea suferinței, nu este inocent și sacru, în primul rînd, singurul demn de compasiunea noastră? Bineînțeles! Dar ... fiindcă există și un „însă" aici... Mai întîi sunt eu însumi un schilod, un infirm, lipsit de posibilitatea de a mă mișca, pradă durerilor neîncetate uneori în intensitate, remarcabile, candidat la „o moarte lungă", încît nu vorbesc cu nesimțirea unui flăcău zdravăn. Această situație îmi dă dreptul de a vorbi în cunoștință de cauză, ca să zicem așa. Suferința este, neîndoielnic, o agresiune asupra noastră, însă nu una a unui inamic vizibil, ca pe front de pildă, sau a inamicilor politici, adică personală și impersonală totodată, nu, una misterioasă, ce ne atacă în psihologia noastră, individuală și autonomă. În ce măsură avem dreptul de a vorbi despre „maladia noastră", per-

sonală, e greu de spus, deși e și aici un inamic personal și impersonal, sunt bacterii, microbi, tot atît de stupizi ca și bucata de fier ce m'a lovit neștiind nimic despre existența mea, o schijă cretină ce nu știa nimic despre planurile Casei de Habsburg, schija unui obuz tras de niște artileriști tîrîți pe front din „orden" și care, în orice caz, habar nu aveau de existența mea, de unde caracterul personal și impersonal al gloanțelor, schijelor, bacteriilor și microbilor; însă dacă organismul nostru nu dăduse dovadă de o complicitate vinovată, cel puțin în cazul maladiilor e mai complicat de precizat. Nu vreau să-mi aprind paie'n cap cu toți suferinzii și rudele lor susținînd că pe un alt plan, într'o oarecare măsură, bolnavii sunt „vinovați" (folosesc termenul cu toată prudența) de maladiile lor, consecință a vieții pe care au dus-o, deși în anumite cazuri această explicație nu se potrivește, fiind vorba doar de o slăbiciune a organismului, de o receptivitate exagerată față de inamicul personal și impersonal ce ne înconjoară tot timpul și caută doar „punctul slab". Și în ce măsură poate fi vorba de o vinovăție a organismului prin lipsa lui de rezistență, ce este, la urma urmei, ea însăși un preludiu al bolii? Complicate chestiuni, și un medic ce-ar citi acestea ar avea dreptul să ridice din umeri, cum am și eu dreptul, ca și el, ca parte implicată, să am părerile mele, pe care le las baltă. Fapt este că maladia ne deformează nu numai fiziologia, ci și — corolar — psihicul sau mentalitatea, bolnavul, spuneam, devenind egoist, obsedat de stările sale, dar și suspicios, chichiricios, cu hachițe, sucindu-i și învîrtindu-i pe cei ce, îndurerați, îl servesc cu devotament. Manifestările de vitalitate din jur, ca să nu mai zicem cele de veselie, îl supără, caută să impună „respectul suferinței". Este excesiv de expresiv. Ce mai? boala îl schimbă pe bolnav. Da, dar nu oricum, nu la întîmplare, ci în sensul său. Bolnavul e o ființă care suferă și ai dori din tot sufletul să simpatizezi cu omul în dureri, însă el este atît de claustrat în suferința sa, în egocentrismul său maniacal, atît de ranchiunos pe cei sănătoși, hachițos și cusurgiu, agresiv și văităreț, încît e greu să simpatizezi cu dînsul, iar fluxul nostru de simpatie nu ajunge la el, e respins: ba, ceva mai mult; ai impresia că vrea să te tragă spre el, în cercul său de durere și moarte. Ar fi, desigur, exagerat să spunem că agonicii încearcă să ne tîrască după

ei, deşi poporul, în forma sa naivă, dar de adîncă intuiţie, spune că la fiece înmormîntare, cineva din asistenţă se îmbolnăveşte şi moare: „mortul l-a tras după el!“ Dar să lăsăm supoziţiile acestea, ne-ar... tîrî prea departe... Rămîne că marele bolnav se închistează în fiziologia sa suferindă ca într'un mormînt. E cu neputinţă să nu-ţi fie milă de dînsul, pe de altă parte, el respinge cu atîta înverşunare vorbele sau gesturile tale, încît te mîhneşte, şi în cele din urmă sfîrşeşte prin a te irita şi pe tine. Cu Marcu a fost oarecum altceva, fiindcă era plîngăcios, dar de fapt era la el, fiindcă sfaturile mele, izvorite dintr'o experienţă aproape comună, n'au ajuns la el, cum era înşurubat în propria sa aventură, capabil să bîiguie doar simptomele neputinţei sale, şi dacă pe mine vizita asta m'a mîhnit, îmi închipui că pe Emilia, condamnată să asculte tot timpul discursul unui papagal defect, o fi exasperat-o, mai ales că s'o fi întrebat şi ea: Cît timp o să dureze canonul ăsta, şi ce e la capătul lui? Ştia şi ea răspunsul. Dar să mă întorc la observaţia de mai sus: boala îl transformă pe bolnav, dar în sensul caracterului său, exagerînd anumite trăsături, diminuînd altele. Cuiva rău şi prost i se vor agrava dominantele; un băiat de zahăr va ajunge plîngăcios, sîcîitor, dar nu un hain otrăvitor. Maladia face pe fiecare „să dea din el“ ce era mai puternic. Golul interior al lui Marcu îl făcuse să fugă de singurătate, de lecturi studioase, să caute „compania“ altora, prezenţe gălăgioase, o efervescenţă sclipicioasă şi inconsistentă, îl împinsese să ducă un fel de viaţă agitată, însă agreabilă, nu zic nu, dar cînd fu izbit, şi pustiul se întinse şi înaintea sa, iremediabil, fu silit la ceea ce evitase toată viaţa — la confruntarea cu sine —, operaţie pentru care fusese, era inapt. Şi dacă vorbele lui Miron Perieţanu nu avuseseră ecou în el, şi nu aveau nici acum, cînd ar fi avut atîta nevoie, se datora faptului că se adresau resurselor interioare, care lui Marcu îi lipseau. O moarte decentă trebuie pregătită, şi ea, din vreme. Observaţiile acestea, preţioase pentru cei zdraveni şi nemuritori, mă întăreau în trînta pe care o duceam cu suferinţa mea. Care avea să fie sfîrşitul, firește, nu mă îndoiam, dar pînă atunci refuzam să mă instituî prizonierul bolii, să mă las schimonosit, refuzam să ajung un surd, maniac al ei. Viaţa e diversă, bogată, cu trecutul ei epurat şi obsesiv, cu prezentul acut şi tre-

cător, cu viitorul doldora de ipoteze, între care mintea, cu agilitate, alege fiindcă, vorba lui Pascal: „*Il faut parier*". Mă gîndeam acum la faptul că și viața lui Miron fusese, pînă la un moment dat, retractilă și molîie, pînă cînd un brînci social, provocîndu-i un spasm cerebral — ce s'a dovedit ulterior a nu fi fost așa de grav —, îl zvîrlise în fața unui pustiu. Neavînd din ce trăi, trecuse apoi printr'o criză cu aspect de leșin, dar fusese în realitate o mobilizare generală a resurselor interioare, o revoltă a spiritului contra forței brutale ce vroise să-l anuleze, încît se poate vorbi de o înviere; dar Miron gîndise și pînă atunci, observase cu atenție mecanismul acelei societăți, retractilitatea sa clasîndu-l în acea majoritate a oamenilor cu minte, dar cuminți, învinșii aprioric în fața majorității de zurbagii, vicleni și hapsîni, deși cei cu minte au cu ei și număr și putere, însă un fel de comoditate sceptică îi face să se țină deoparte, în propria lor daună. E un fenomen ciudat apatia acestei majorități de oameni cinstiți ce se lasă brutalizați de niște cete de haidamaci — cu staif sau fără. Miron se tot trăsese îndărăt, pînă ajunsese jude în cotlonul de la Platonești, adică un fel de mai-nimica, sperînd că acolo, în ghiozul său, îl vor lăsa în pace, mai ales că închidea ochii la hoțomăniile alternative ale celor două bande cu fraudele lor electorale, abuz intrat în uz; dar nu fusese așa: o dată doar nu înghițise gălușca — prea mare! —, și brutalitatea reacționase prompt, făcîndu-i-se și cinstea, nemeritată, de a fi exoflisit de fostul său coleg de facultate, fost (odată) prieten, însuși ministrul de justiție. Se întrecuse măsura, încît blîndul Miron reacționă întîi fiziologic, cu o scîrbă a organismului, apoi cu revolta spiritului, deși în felul său ponderat, devenind pe'ncetul om de acțiune; însă, cum am zis, mintea lui lucrase tot timpul, deși gura lui tăcuse. Marcu însă, omul public, nu-și pusese mintea la contribuție, gîndiseră alții (nea Emil, Ioan, Emilia) pentru el. Iar acum nu aveam cum să-l ajut. Dinamica Emilia părea ea însăși înțepenită, pălită de belea, golită de resurse; aș fi dorit, ziceam, să stăm nițel de vorbă între patru ochi, dar își manifestase, cum se zice, răceală față de mine, încît la plecare nici măcar acel neangajant „La revedere" nu-l rostise. Parapon pe mine, cel zdravăn, ar fi fost aberent, sau pe invalidul care totuși se descurca ...

Ne surprinde dureros o animozitate neașteptată, pe care nu știam să o fi provocat prin ceva.

A sosit fără să-l fi poftit; nici nu-l cunoșteam. A luat loc pe scaun, ca la el acasă, a privit prin cameră, curios, apoi, vesel, a început să vorbească neîntrebat. Era tinerel, năltuț, slăbuț, cu o figură prelung ovală, urechi mari, nas mare și un surîs de bună dispoziție, amabil, dar și cu ceva impertinent. Îl chema Tiberiu, nu, nu era ardelean, tatăl său fusese inginer agricol în Băgăran, „slugă de lux la ciocoi", așa că el însuși era rural. Da, murise. — În război? — Da și nu. Fusese rănit pe front, așa zis vindecat, dar apoi fosta rană făcuse complicații și se prăpădise, lăsînd banii de înmormîntare și o văduvă ușurată c'a scăpat de el. Ba da, se înțeleseseră bine, în sensul obișnuit, dar el fusese omul datoriei, toată ziua pe coclauri, grav, sever, în primul rînd cu el însuși, și nu, nu ursuz, dar mîhnit... De ce? Păi fiindcă lucra într'o regiune bogată, „grînarul României", nu?, dar plină de paludism și de pelagră, boală de subnutriție, crezuse în reforma agrară, dar asta umpluse regiunea de „loturi" pe care țăranii nu aveau cu ce le lucra, vindeau recolta pe mai-nimica, să-și plătească birurile, abia-și tîrau zilele; iar mama zicea că asta nu-i treaba lui, el să-și facă meseria, și pace, chiar el zicea că asta nu-i meserie, să-i îmbogățească pe bogătași, fiindcă agricultură intensivă nu se poate face cu cei care n'au nici atelaje și treieră un sat întreg cu o batoză stricată. Mama nu vroia să trăiască în lux, n'avea pretenția asta, se mulțumea cu o gospodărie rostuită, unde nu lipseau de-ale gurii, și cînd ieșea în sat cu cabrioleta, toți o salutau cu mult respect, ea dorea să trăiască în tihnă, dar să aibă ceva cheag, e o ființă veselă, care dă grijile la spate. Da, și el era o fire veselă, asta-i venea de la mamă-sa, dar îl moștenea și pe tată-său, vedea nedreptățile grave ale vieții, vina lui fusese că vroise să le rezolve pe toate doar prin strădania sa, or, asta nu se poate, și pe urmă, tînărul credea că viața, cu problemele ei grave cu tot, trebuie privită cu voioșie, cu surîsul pe buze, orice s'ar întîmpla — și mă privi cu zîmbetul lui zeflemisit și plin de simpatie. Aflase că ne străduiam să punem pe picioare o revistă și se gîndise că... Nu, nu dorea nici o retribuție, a lucra cu un om cu experiență — ăla eram eu — însemna a învăța o meserie, și

asta era mult. Era student, dar, frecvența nefiind obligatorie, se ducea cînd era ceva interesant, asta se întîmpla rar, o, era ușor să învețe pentru examene, ca să-și susțină mama, lucra la un ziar de seară, știri judiciare, o faună interesantă, nu cîștiga cine știe ce, dar tot era ceva, mai era și salariul nevestei, mai serios ca al lui, da, se însurase cu o femeie foarte gravă, ea lucra la o firmă de export — import, la administrație. Dacă e bine că locuia cu mama? O, tinerei nu-i place gospodăria, iar mamei îi convine că nora nu-i suflă în borș, o lasă pe ea să „conducă" și mama o cocoloșește, fiindcă nora aduce în casă un fix și are o leafă destul de mare, numai cu ce aduc eu nu știu cum ne-am descurca — și tînărul rîse. De unde auzise de revistă? Îl numi pe Matei. O referință bună. Tiberiu „făcea" și „viața sindicală", pe-acolo îl cunoscuse, la drept vorbind, ziarul nu-i prea publica știri din astea, dar el își făcea drum, simțea că bate o inimă nouă. — Trebuie să vină ceva, de undeva, că altfel nu se poate, de la politicienii vechi n'avem ce mai aștepta, și de-au avut ceva bun în program, l-au realizat, acum — sapa și lopata, coliva și groapa. M'am gîndit, semăna oare Tiberiu cu tînărul Matei? Da și nu. Aveau în comun o anume dezinvoltură, o anume ușurință în gesturi și comunicare, dar Matei avusese o gravitate melancolică a figurii, și într'o anume perioadă fusese foarte frămîntat, mai ales atunci cînd, izgonit din licee și din casa părintească, nu fusese primit prietenește nici de tovarășii de idei, ce tocmai se fripseseră cu niște intelectuali mic-burghezi care, după ce se aciuaseră la ei, se proțăpiseră în conducători, se trăseseră la progresivi, ce tocmai scoteau plăcinta rumenită din cuptor, vroind a tîrî după ei întreaga partidă muncitorească — dar nu le-a mers. Se fripseseră oamenii cu borșul, și acum suflau și în iaurt, și bine făceau! Atunci trecuse Matei printr'o criză sentimentală, dacă putem numi astfel o criză de conștiință, iar unii crezuseră că se clatină, dar el găsi pînă la urmă drumul încrederii, pe care merse fără șovăire. Abia acum, în ultimii ani, apăruse în privirea lui acea lumină vesel-jucăușă, dar nu pentru că viața l-ar fi răsfățat; da, Matei întinerise! Tiberiu, după formula unui scriitor, „vibra voios" în fața realului mehenghi, a obstacolelor și curselor istoriei, pe care nu le ignora, înglobîndu-le unei viziuni optimiste, semnul după care recunoștem pe

cei ce au avut revelația unei idei supraindividuale ce sparge cochilia bicisnicului eu, dă sens larg vieții și asigură dăinuirea prin alții. Această „vibrație voioasă" — pe care mi-am menținut-o multă vreme —, acum mi-am pierdut-o, și cînd dau cu ochii de un tînăr ca Tiberiu regret că m'a părăsit, dar dacă poți rîde de propriile tale dureri și belele, nu se cade, cred, să te distrezi de ale altora — or, cei din jurul meu, prin forța vîrstei, sunt tot mai copleșiți de mizeriile trupului și ale sufletului, încît de cînd îi zărești trebuie să-ți compui o mină bleojdită ca să primești necazurile cu care cei în cauză te împroașcă, să bîțîi îndurerat din țeastă, oftînd; nici nu-i nevoie să te prefaci pentru asta, ești pe aceeași lungime de undă cu ei, zîmbetul meu e privit ca o necuviință, iar de le vorbesc de ideea supraindividuală, mă găsesc sonat și diliu. Nu zic că cei din jurul meu nu au motive de cătrănire — au! —, dar e și un fel de tăvăleală în zoile necazurilor de tot soiul, mic-burghezi în adorație de ei înșiși, ce vor lăfăială și răsfăț și nu află nimic pe deasupra lor pentru care să merite a suferi, a muri, a trăi. Patetism, da, dar ataractic. Timp de ani și ani, ei au opus întregului rînjetul lor șmecheros, suprema înțelepciune: cinismul — *nil mirari, nil admirari* — ei!, nu-i duci pe ei cu zăhărelul, cu presul, cu mîia, știu ei ce știu, — he! he! —, iar acum, cînd sorocul fără țel se apropie, singuri în fața marelui nimic, schelălăie. Ce știu ei de opus neantului? Nimic! Ce iau cu ei? Nimic! Ce lasă în urma lor? Nimic! De trei ori nimic. Dar acum nu e vorba de ei, ci de mine, și nu de moarte (încă), dar de această ciosvîrtă de viață ciumpăvită și în tot felul amenințată. Cu toată munca mea — în condițiile omului bolnav — dură, nu reușesc să leg un cap de altul, ne tîrîm bănește, de la o lună la alta, în primejdia meree a unui hău, oricît de modești am fi — și zău că suntem! În timp ce în jurul nostru, alții se rostuiesc, se aranjează, dau mese și se bălăngăne prin străinătăți, fără să facă mai nimic. Nu-i vorba de bogasieri: exportatori și importatori, patroni mari, trăgători de otgoane și „sunt în afaceri" (expresie vagă, dar rentabilă), toți aceștia — legea minimei diferențe! — nu m'au interesat niciodată decît ca problemă sociologică doar! În definitiv, fac afaceri ca să cîștige — și cîștigă unii. Cei cu „dansul milioanelor", cu averile strînse peste noapte și cu falimente spectaculoase

unii, nu sunt din lumea mea, aroganța lor nu mă atinge în nici un fel, dar e vorba de cei ce fac comerț cu creierul și cu plaivazul și le merge de minune... Cîteodată mă cuprinde îndoiala: să fiu eu chiar cel mai găgăuță dintre toți? Probabil. Altfel cum Lucifer, din atîta străduință și buchiseală să nu ne alegem cu mai nimic?... Cu revista ce s'a pus pe roate merge, șchioapătă, cum m'am temut: o dată vin niște parale, de două ori nu, și chiar cînd nu suntem uitați, cheltuielile și colaborările sunt atît de mari — ca să nu ne fugă mușteriii simandicoși din prăvălie —, încît mie-mi rămîne praful de pe tobă! Nu e aici cumva o eroare, totuși?! E relativ ușor să-i bombăni pe cei ce se descurcă din puțin, considerîndu-te singurul deținător al integrității caracterului, iar sărăcia, diploma acesteia, cînd ea e poate dovada nevolniciei doar. Așa? Încerci să te'nțelegi, să înțelegi, să te privești din afară, nu zic că nu se poate, dar e tare greu. Ne explicăm, ne tot explicăm silueta noastră, ce trece prin culorile geamlîcului în pupilele nu știu cui, pînă cînd rămîne doar o imagine șuie în cîteva creiere, și apoi nici atît. De-aș mai trăi — hai să punem... — zece ani, tot aș încerca să mă înțeleg și n'aș reuși, poate nici nu e nimic de înțeles, umbra unui temperament pe fugitiva istorie, acel gîngăvit resemnat-sarcastic „Am făcut și noi ce-am putut..." Dar am făcut tot ce a fost posibil, și în sensul dorit — voit de noi?! Asta, în lepădarea din urmă, ni se pare atît de nimic... Fericiți cei cu încîntare de sine!

Există inși pe care-i cunoaștem, și încă bine de tot, cum Naiba să nu-i știm, cînd am stat lîngă ei ani și ani?... Cum, n'o cunoștem eu pe Irina, care fusese — ce expresie improprie! — a mea?... Și uite că n'o cunoscusem. Și acum, după atîta amar de vreme, cînd mi-o aminteam, tot nu reușeam să deslușesc ce și cum. Întîmplări, scenete, dialoguri, dar ele nu reușeau să mă ducă spre miezul lucrurilor, încît tot perplex rămîn. Ipoteze cîte vrei, dar adevărul care este? Și există un singur adevăr? Da, există un singur adevăr, dar ca să-l descifrezi trebuie timp, mult timp, și pentru așa ceva, o singură viață de om nu ajunge, iar cu o relație din asta, cum îi zice, sentimentală, în care e vorba doar de viața unui om, adică doi, hai să zicem trei, cine să-și bată capul? Cui ce-i pasă! Cum, nu-l cunoșteam eu pe Ioan, bărbatul falnic, cu privirea lui verde, ce anunța

că preferă să-ți trintească un adevăr care să te usture decît o minciună care să-ți meargă la inimă? Un bărbat corect, cam aspru, dar ce prieten săritor, gata să te ajute nu numai cu sfatul (de ăștia, mi s'a cam borșit), ci și cu o promptă utilitate, cu un umăr pus alături de al tău! Un om al faptei. Un vînător fără armă, pe urmele unui vînat înarmat și cu o acoperire pe care el nu o avea. Paradoxal! Dar cîte paradoxe cuprinde realitatea reală? Nu mă căutase de cînd eram bolnav, nici măcar o scrisorică, deși știa în ce stare mă aflam (el să nu fi știut?!); le-o fi avut și el pe-ale lui, ca tot omul. Și iată-l răsărind în prag, cînd mă așteptam mai puțin: era specialitatea lui. Lucrase, pe risc propriu, în ceea ce acum se numește contraspionaj, un serviciu vital, dar pe atunci, din păcate, aproape neorganizat. Însă cine poate spune cu precizie unde sfîrșește contraspionajul și începe cealaltă activitate?, fiindcă nu se pot prevedea mișcările inamicului fără a le cunoaște resorturile: nu poți cîștiga un război, fie el și nedeclarat, rămînînd numai în defensivă. Că Ioan făcuse drumuri în Viana crăiască, ba chiar, în timpul neutralității noastre, urmărise de aproape — cum?, sub ce deghizare? — puterea de foc a Centralilor, asta aflasem de la el chiar, și cîte altele nu le aflasem? Știam că rămăsese în Capitala ocupată, notînd mișcările colaboșilor, chiar și cocoanele aferate să dea mese în cinstea ofițerilor inamici; notele lui ajungeau (cum?) unde trebuia. Ce s'a făcut cu ele — ca și cu revelatorul-revoltătorul dosar Günther, ce notase ca un scîrțar cîte firfirici dăduse Viana și cui și erau printre cei aleși din caimacul politichiei și presei — asta-i altă cîntare, și doar Narghile Mann, în ciudatele sale *Note politice*, se îngrozește de cîtă mulțime de vînzători de țară nu au fost trași la răspundere, era să fie beliți (dar nu fuseseră!) prin stadiul cam primitiv al instituției, care nici nu reușise să devină așa ceva, ca și prin caracterul său deosebit, acest bărbat absent, dar prezent, om al faptelor necunoscute, ne apăruse drept un cavaler romantic, un *deus ex machina* — și era! Poate fi un Don Quijote empiric și pragmatic? Uite că era posibil! Îl admiram cu toții, cum Naiba să nu-l fi admirat?! — pînă și fleanca-fleanca ăsta de Marcu, el, care-i era atît de îndatorat — și nimic nu se transformă mai ușor în fiere ca recunoștința, nici invidia

chiar. Cu cîtă bucurie l-am întîmpinat pe rarul şi imprevizibilul oaspe! Pe figura lui, însă, n-am văzut unda nici unei emoţii, nici strîngerea lui de mînă nu transmitea vreo vibraţie. Privirea lui, atentă din obişnuinţă, cercetă camera — *sive natura, sive consuetudine* — cu o indiferenţă informaţională. Luă loc pe scaun, nu-mi puse nici o întrebare în legătură cu sănătatea, ceremonial la care toţi amicii se simţeau obligaţi şi care pe mine începea să mă sîcîie, dar care din partea lui, ce nu mă văzuse, vorba-aceea, de secole, parcă s'ar fi cuvenit să o facă. Ştia, dar asta de la alţii, şi nu avea chef să-şi mănînce din timp cu ceva lui inutil; dar ce-i era de folos în această vizită? O să văd. Ne aprinserăm cîte-o ţigare. Mă întrebă, neutru, cum mă descurc. Nu-mi place să mă vaier, dar am spus, dur: — Prost. Foarte prost. — Totuşi, din ce? — Am publicat nişte romane. — Le-am citit. Răspunsese — voit? — cu răceală, deşi ele îl priveau şi pe dînsul. E firesc ca nimeni să nu se recunoască într'o carte fiindcă fiecare este, se simte, mai complicat decît silueta lui proiectată într-un roman; de altfel, prezenţa sa intermitentă avea prea multe lacune pentru mine. Aş fi putut, firește, improviza, nimic mai uşor pentru un om de oarecare dexteritate decît să ţeasă o epică scoasă din deget, din burtă, din căpăţînă, dar îmi e lehamite să scriu despre ce nu ştiu, imaginaţia nu e bună decît pentru cei ce citesc o jumate de oră înainte să adoarmă. Totuşi, nitică politeţe n-ar fi stricat. — Şi... romanele... nu produc? Ba da, cînd sunt multe ediţii. — Şi ale tale?... — Trebuie ca un cineva sau ceva să aibă interesul. Mă informă, scurt, că fusese prim-procuror la Braşov (ştiam) şi se căsătorise (şi asta ştiam), dar acum fusese mutat în Capitală (asta n'o mai ştiusem), la Biroul Doi. Ăsta se ocupa de activităţile politice subterane, sau recunoscute ca atare. Am dat să-l felicit, dar mi-am luat seama. Am murmurat ca pe-o evidenţă: — Se'nscrie în linia caracterului tău, deşi... — Deşi?... — Nu mai e chiar acelaşi lucru. Înainte erai vînător neînarmat, acum ai mitralieră cu autorizaţie... — Şi vremurile s'au schimbat, schimbăm şi noi arma. Sau nu s'au schimbat?! Am oftat... — Într'un sens, da; în altul, ba. Vezi tu, a ridica minorităţile majoritare e o treabă revoluţionară, dar... — Ce Naiba mai e şi aia... minorităţi majoritare? — Acele majorităţi ce sunt tratate de un pumn de

inși ca o minoritate asuprită. — De pildă? mă somă el. — Să zicem... românii din Transilvania habsburgică. Sau... țăranii pauperizați de moșieri și arendași. Pelagră, paludism, analfabetism. Și muncitorii spoliați de patroni... — Aha! zise dur Ioan, am priceput! Cum românii transilvăneni au fost eliberați, ar rămîne... — Da, rămîn peste optzeci și cinci la sută din poporul român. Ioan ridică din umeri... — Au primit toți drept la vot. N'au decît să-l exercite. Am ridicat acum eu din umeri. — Tu știi mai bine decît mine cum se fac alegerile astea. O campanie electorală costă o groază de bănet. Ori e bogat catindatul, ori partida ce-l susține are în spate niște bănci. Rezultatul: tot ciocoii ajung în Parlament, unde legiferează firește, în folosul lor. De unde să scoată prăpădiții parale ca să-i aleagă pe ai lor? Și pe urmă, jandarmii, magistrații ce păzesc? că doar nu iau leafa de pomană. — Da, mormăi Ioan, legea electorală are niște hibe... Dar nu-i treaba mea să le'ndrept. — Dar a cui, Ioane, dacă nu a noastră, care am luptat pentru legea asta?! — Vine o nouă generație, să-și bată și ea capul cu ceva... — Dar ei nu văd realizările noastre, ci tocmai imperfecțiile lor. Ei nu vor să îmbunătățească legea electorală, ci s'o suprime, cu Parlament cu tot. — Dacă o fac pe cale legală și reușesc, să le fie de bine! Dacă o fac pe dedesubt, atunci... asta intră în resortul meu. Dar fiindcă vorbeai de partide, bani... și te văitai că... — Ba nu m'am văietat deloc. Am consemnat o situație. — Fie! Să zicem că ești strîmtorat. Totuși, scoți o revistă. Și asta înseamnă parale, nu?! — Da, însă nu's ai mei. — Te cred. Dar ai cui? — E un interogatoriu? — Să-i zicem... o discuție prietenească sau... un avertisment. Cum preferi. — Să zicem că mai mulți deputați agrarieni, oameni de bine... — Tu faci politică? Ești agrarian? — Deloc, nu mi-am găsit un colț în care să mă simt bine. Și pe urmă, pentru asta trebuie să ai picioare, or eu, la capitolul ăsta... — Sau să ai peană. Și de-asta ai. Ce părere ai despre ei? — Eu? Că sunt o grupare mai la stînga decît altele, dar nu una de stînga. — În general, așa e. Mai ales după ce-or fuziona cu naționalii, partida marilor bănci ardelene... Dar cîțiva dintre agrarienii ăștia... cum să-ți spun?... sunt de fapt altceva, lucrează aici, legal, dar instrucțiunile le primesc de la un alt centru, ilegal acela.

Am rîs. — Asta e sectorul tău, nu al meu. — Tocmai. — Şi bănuieşti că, mă rog, capitaliştii mei ar fi dintr'aceia? — N'am zis asta. Mă întreb însă ce i-a pălit dragostea de literatură. — Poate vor să-şi apropie tineretul intelectual. Şi conservativii şi progresivii şi vechii socialişti au făcut asta, de ce n'ar face-o şi ei? — Şi tu le faci jocul? — Sau ei pe-al meu. Dacă răsfoieşti cele cîteva numere apărute, ai să vezi că nu sunt decît materiale, cum se zice, literare şi artistice. — Pînă'ntr'o zi, cînd îţi vor cere să... — Se poate. Dar în ziua aceea îi salut din mers. Asta-i tot. — Tu eşti un ziarist înrăit şi e posibil să nu te lase inima să... — Chiar şi un ziarist înrăit poate trăi fără ziaristică, dacă nu-şi găseşte locul potrivit... mai ales cînd scrie literatură. — Nu-i acelaşi lucru. — Evident, articolul se scrie repede, apare repede, ai o satisfacţie de moment, dar cu timpul simţi un fel de lehamite, o senzaţie de gol... — Pe cînd apariţia unui roman ... — Nu atît apariţia, cît scrisul. Cînd scrii o carte, nu-ţi îngădui să cedezi tentaţiei de a muri. Îţi spui: „Ş'o închei baremi pe-asta". — Şi după ce-ai terminat-o? — Atunci, da, simţi nevoia de a lichida cu viaţa... dacă nu te apuci repede de următoarea. Nu i-am spus lui Ioan — n'avea nici un rost — că adevărata mea ancoră era Măiastra. Nu-mi venea s'o las singură mai devreme de ceasul necesar. Am adăogat: — Cîtă vreme scrii, ai impresia că trăieşti, că viaţa nu-i o zădărnicie. După ce s'a tipărit însă, te desparţi de carte, ca şi cînd nici n'ar fi a ta. — Nu-ţi mai place? — Dacă nu ai avea un sentiment de insatisfacţie, nu ai mai începe o altă carte. Îţi zici: „De data asta mă voi realiza pe deplin". Şi aşa, mereu. E un joc în care, pierzînd de fiecare dată, pînă la urmă cîştigi. Fiindcă, în definitiv, ce e viaţa decît o veşnică amînare, pînă cînd, cum zicea cineva, moartea transfigurează existenţa în destin? Ioan tăcea: distrat? Oricum, nu-l interesa ce-i îndrugam eu despre scris şi literatură; totuşi, distrat nu părea a fi, ci, dimpotrivă, concentrat asupra unui gînd diferit de răspunsul pe care i-l dădeam. Era la pîndă, şi asta mă crispa. Dorisem să restabilim curentul vechii noastre amiciţii, dar curentul nu se restabilea. Eu îi vorbisem, cum se zice, din inimă, însă, simţindu-l în altă parte, m'am oprit brusc, am tăcut: în definitiv, chestiile astea cu scrisoul interesează pe atît de puţini... dar el întrebase, şi eu mă prinsesem

îndrugînd verzi și uscate. Nici nu orbseva că tăcusem. Tensiunea lui mi se transmisese și mie. Degeaba nu mă făcuse el să trăncănesc (mi-am dat seama după aceea), mă pusese în condiție conversativă sau colocvială. Deodată — ca și cînd pîn' atunci n'aș fi spus nimic — îmi zise, firesc și părînd distrat: — Știi, deputatul acela... agrarian... care te-a vizitat... nu e ce pare a fi. Instrucțiile și le primește din... altă parte. Am urlat voios: — Arestează-l!! Răspunse opărit: — Asta-mi mai trebuie... să arestez un deputat! Îmi ridic tot Parlamentul în cap! Am urlat iar: — Atunci, ce vrei de la mine? Apoi, calm, dar energic: Uite ce e, băiatule... Ești un vechi prieten pe care-l primesc cu dragă inimă... chiar de-ar veni mai des. Făcu un gest vag, gen: Treburile... n'am avut timp... Continuai: — Stăm de vorbă de cîte'n lună și stele... dar (am ridicat tonul) dacă ai venit în anchetă, tac mîlc. Trimite-mi convocare scrisă, cu ștampilă și număr de'nregistrare. Atunci, e altă mîncare de pește! Zise moale: — N'o lua și tu așa... Credeam că te interesează. Eu, dur: — Deloc. Adevărul era că nu eram surprins. Mirosisem ceva de la început, de-aia și primisem. Prezența lui Vasile, mai ales... Dar de ce nu-mi spusese nimic despre el? Să nu fi știut? Haida-de! Asta să fie un nou atac?! Am lăsat-o mai moale. — Dacă-i pe-așa, îți spun tot, nu-i cine știe ce. Morcoveanu ăsta a venit la mine o singură dată. Pare un taciturn. Mi-a făcut propunerea cu revista și a zis că bani au să fie. Nu prea e cine știe ce și vin destul de sincopat. Mi-i trimite printr'un tînăr, habar n'am cine e: nu mi-a spus, nu l-am întrebat. În discuția cu deputatul am insistat, îți închipui, pe un singur punct: nu vreau o revistă politică, mai ales că nu sunt agrarian. Ioan rîse strîmb... — Nici el nu este. Am răspuns alb: — Din ce mi-a spus, nu rezultă nimic de genul ăsta. Nici o aluzie. De atunci, cum ți-am spus, n'am primit nici o directivă. De altfel, i-am spus clar... El mă completă în tîrșă: — Că dacă revista o sucește pe politică, îți dai demisia automat. — Exact. Cît privește tinerii colaboratori, nici unul nu pare a fi de stînga. — De dreapta? — Mai curînd derutați, confuzi. Cîțiva par decișI să-și croiască o carieră... dar nici ei nu știu care și anume cum. Asta-i banalul adevăr. Mă tem că te-am decepționat. — Deloc. Lucrează prudent. Tu ai făcut revista, și numele tău e o

garanție că acolo nu se face politică. Asta în anumite medii place. Tu ai făcut-o, tu o lansezi. Și cînd va fi lansată... s'o găsi altul s'o coloreze. Am ridicat din umeri... — Așa, și *Universul* poate schimba macazul. Ioan rîse alb... — Spre stînga? — Evident, nu. Deocamdată e un ziar al conservatorilor foarte ponderați... Dar poate deveni agresiv, după ce și-a găsit o clientelă fidelă. Ioan mormăi: — Asta nu-i resortul meu. — Asta e greșeala voastră istorică. După război a existat o reală efervescență de stînga, revoluționară chiar; acum, apele s'au calmat. Văd însă o mare concentrare a dreptei. — Cît timp acționează legal... — Asta deocamdată. Dar își vor da drumul. — Om vedea atunci... — Să nu fie prea tîrziu! Dreapta clasică îi va sprijini pe dedesubt. — Atunci, de ce rămîi de stînga? — Gîndirea nu urmează moda. — Dar dacă stînga nu mai are șanse? ... —N'am spus asta. — Și din ce va... renaște dînsa? — Din incapacitatea partidelor burgheze și din excesele dreptei. Ioan surîse!... — Fiecare cu obsesiile lui... Tăcurăm fumînd. Ioan reîncepu: — Știi, vroiam să-ți spun ceva... De-atunci a trecut timp și... rana s'a vindecat. Am făcut o mutră mirată. Ioan, blînd: — Știi, cu Irina... și cu Munteanu... Am căscat ochii mari. — Știi, reluă el, ea nu-l iubea. — Atunci?... — Îl supraveghea. — Cum... asta? — Așa, bine! El era suspect, și ea... Am răbufnit: — Asta n'a împiedicat-o să se culce cu el. A oftat: — Meseria... — Lucra pentru voi? Ioan, bîlbîindu-se: — N'am nici un amestec... Am aflat mai tîrziu... cînd nu se mai putea face nimic. Eu, răgușit: — Și de ce nu mi-ai spus nimic. Ioan, moale: — Lasă că nu aveam voie... dar cu ce te-ar fi ajutat? Să divorțezi? Tu știai că te'nșală, și totuși nu te-ai rupt de dînsa. Încet: Dar ea pe tine te iubea... S'a chinuit, însă... contractul nu se putea rupe. — Și de ce a vrut să plece, ca nebuna, după el taman cînd Germania se prăbușise? — Ca să urmărească firul, să vadă cum se grupează ei acolo. — Absurd. — Deloc. Dar el a rupt firul. — Bănuia? — Poate. Oricum, ea l-ar fi încurcat acolo. — Nu știu, Ioane, dar prea bocea de i se rupea sufletul! Ce rost ar fi avut să joace teatru în fața mea pentru despărțirea de el? — Nu știu. Poate că în perioada în care tu ai lipsit... — Ca să mă plimb pe Coasta de Azur... — Nu știu dacă asta contează pentru ele...

— Că ești pe front, sau în pușcărie? Primejdia de moarte, adică? Pentru o femeie care te iubește? — Oricum, ședea cu el. Poate începuse să-l iubească... E greu de știut, în chestiile astea, cît e de serviciu comandat și cîtă... pasiune reală. Poate tot jucînd teatru cu un bărbat, ele încep să... Naiba știe ce simte o femeie și ce simulează... Dar ce te-ai tulburat așa? E o poveste veche, credeam că s'a cicatrizat. De-aș fi știut, n'aș fi... — Nu, nu, e foarte bine că mi-ai spus. Nici eu nu știu ce m'a dat, așa, peste cap... Făcusem o mulțime de ipoteze, dar nici una nu mi se părea... da, convingătoare. Mă bănuiam mai ales pe mine... că aș fi comis o greșeală gravă față de ea... căutam sursa erorilor. — N-'o lua și tu așa... — Ceea ce m'a zăpăcit acum este... cum să spun?... că am stat atîta timp cu o femeie... fără să fi observat nimic. O pană a inteligenței. — De unde să fi observat — și ce? O femeie măritată care are un amant... — Au fost mai mulți! — De alții nu știu nimic. Deci are pe cineva și se ascunde de soț. Ceva banal. Era firesc, bănuind-o, să-ți îndrepți atenția spre... legătura ei cu celălalt. Cît privește resortul... — De ce Naiba avea nevoie? De bani? — Probabil. — Nu ne scăldam în bogăție, dar strictul necesar îl aveam. — Unora nu le ajunge strictul necesar. — Da, meseria asta... străveche are și un nume... cam urît. — Oricum, pe tine te iubea... de-aia nu vroia să te părăsească. — Foarte drăguț din partea ei! Dar de plecat, tot a'ntins'o. — Credea că o disprețuiești. — Și mai ales că o să anchilozez. Fată prevăzătoare. Dar iată că o femeie frumoasă și care valorează de o sută de ori cît ea stă de veghe lîngă mine, sprijin în toate. Dar cînd și-a început activitatea... pentru voi? Înainte, sau după căsătorie? — Uite, asta n'o știu. Puțin mai devreme, puțin mai tîrziu... ce importanță mai poate avea asta acum? — Ba are. Povestea părea încheiată, dar nu e. Cum? De ce s'a mai măritat dacă știa că are o asemenea misiune? Iar dacă era măritată, de ce să accepte o treabă care s'o ducă dintr-un pat în altul? Cu nevasta lui Luca e altă socoteală, era o zurlă, asta se vedea de la început, se pare că asta l-a și atras pe poet, dorea intensitate... și a avut pînă peste cap! Dar Irina?... Serioasă, gravă, chibzuită... — Tocmai, replică Ioan. De nevasta lui Luca ți-am spus o dată că nu i-aș încredința nici o misiune, era

prea labilă, hachițoasă. Irina, însă, era echilibrată, se putea conta pe dînsa. — Contați voi, dar eu... nu! Ioan ridică din umeri: — Asta a și fost drama ei: pe tine te iubea. — Persoanele cele mai apropiate ne sunt necunoscute; pasiunea e un ecran opac! Sau și eu eram pus sub observație? — A, nu! tresări Ioan. Ce trăsnăi îți mai trec prin cap! — Multe! Dar nici pe departe cîte sunt în realitate — mai năzdrăvană decît imaginatul! Adăogai amar: — atunci poate nu, dar acum da. Din nou Ioan ridică din umeri (un tic nou?): — Ei, și tu, acum, gata, cu supravegherea! Te știu un tip lucid, care știe că nimeni nu dă bani pe degeaba! Ți-am atras doar atenția... Am mai fumat o țigare, am mai vorbit de una, de alta, cam fără chef, apoi a plecat, asigurîndu-mă călduros că mai trece el să mă vadă, deși amîndoi pricepuserăm că prietenia noastră se stricase. Prea mă luase cu anasîna, cu otuzbiru, dar mai era ceva: trecuse prin fața geamlîcului, dintr'un romb portocaliu în altul, verde; ca și mine, de altfel, dar eu în altă culoare. Fusese un erou, devenise un polițai. Nu mai aveam același inamic. Dar, oricum, după atîta vreme de cînd nu ne mai văzuserăm să apară și încă la un om bolnav — ca să-i ia un... interogatoriu... E de presupus că răsfoise revista și observase că nu era nici un articol electoral. Vroise să mă previe? Bănuia că eu — ceea ce era adevărat — bănuiam ceva? Dar dacă s'ar fi schimbat macazul, nu spre agrarieni, ci mai spre social, eu chiar aș fi părăsit ambarcațiunea? Probabil că nu. Și atunci, Ioan?... Oricum, n'aș fi lăsat o bombă care să scufunde corabia. Om vedea. Dar chestia cu Irina? Îl luase gura pe dinainte? Greu de crezut cu un asemenea om. Își închipuise că totul fusese dat uitării? Sunt lucruri, însă, care nu se uită. El fusese tot timpul în spatele suferinței mele și nu-mi suflase o vorbă. Bine, înțeleg, secretul profesional... dar ce rost mai avea atunci să-mi spună acum? Să mă consolez că Irina mă iubise doar pe mine și că restul fusese doar... meserie? Dar de ce primise s'o facă? Să fi fost o idee măreață, ca la Ioan sau la Matei, atunci da, aș înțelege, dar Irina idee? Haida-de! Nici nu pricepea ce-i aceea. S'o fi tentat un joc primejdios, pe ea, femeie cu picioarele pe pămînt? Oricum, jocul o excedase, de aceea arăta atît de jalnic. Informația fusese trăsnitoare, nevero-

similă, dar nu uă ducea mai departe, tot la ipoteza rămî neam. Însă nucleul rațional al aventurii rămînea — și asta mă-ngrijora — că trăisem atîta timp lîngă o femeie fără a înțelege dece se măritase cu mine, de ce mă'nșelase, de ce mă părăsise, în cele din urmă, ce resorturi făcuseră să acționeze păpușa asta prostuță dar vicleană — și incapacitatea asta îmi umilea iteligența. O profesionistă, care va să zică. Mde! Avea dreptate Ioan: Un soț înșelat se dedă pradă geloziei, e pasionat de epica lor amoroasă, scormone motivațiile: sexuală, economică, socială, dar de unde Scaraoțki să-ți dea prin devlă că o ființă atît de ștearsă (devenise), șefă de secție la un magazin de textile, să se ocupe cu?... Aici intrau, firește, în joc șabloanele din romanele polițiste: femeia vamp, apetisantă, pusă la mare lux, cheltuind pe nimicuri, tocînd averi milionarilor ș.a.m.d. Dar adevărata tehnică în meserie (mi-o spusese tot Ioan, mai demult) era ca persoana — femeie sau bărbat — să nu atragă prea mult atenția, să nu bată la ochi. Deci să fii atent cu persoanele foarte oarecare, de-abia de ele să te ferești. Dragă sfinte Sisoe, dar astea erau aproape toate ființele circulînd pe caldarîmul Capitalei. De cine să nu te ferești, atunci?! Doar să procedezi ca Ioan atunci, pentru care oricine era, pînă la proba contrarie — dar care era aceea? —, suspect. Un adevărat coșmar! Să crezi că geamgiul și măturătorul de stradă sunt de fapt niște primejdioși spioni... Ei, și ce-aveam eu de ascuns? Nimic! Era un joc necesar pentru fiecare stat, recunosc, și care în anii „neutralității" ajunsese la un fel de paroxism, dar eu eram decis să nu intru în acest joc, în ruptul capului. Mă gîndesc însă la sentimentele Irinei (în cazul în care Ioan spusese adevărul, și nu o minciună, să-mi îndulcească amărala unei atît de tîrzii și inutile revelații) dacă mă iubise cu adevărat, dar mă vedea că sufăr, și asta (nu, nu mă înșelasem) îi dădea un aer zgribulit și necăjit. Nu-i plăcea, sărăcuța, cînd mă vedea suferind din pricina ei. Dar ce-ar mai fi putut face? Să se rupă din joc? Asta nu-i era îngăduit. Și dacă mi-ar fi mărturisit? (Ar fi putut avea toată încrederea în discreția mea!) Dar ce ar fi schimbat asta? Că nu simte plăcere cu el? Dar asta nici un bărbat nu poate ști niciodată, nici cel în cauză. Și dacă toate gesturile amorului sunt mimate, te poate ostoi o declarație asupra unui moment cu totul

incontrolabil? Atunci aș fi pisat-o să aflu cînd, și mai ales de ce intrase ea în jocul ăsta. Și cu ceilalți doi ce fusese: tot serviciu comandat, sau atracție senzuală? Și uite-așa alunecam de la o întrebare la alta, fără să-i dau de capăt, ca și cum n'ar fi fost vorba de o femeie moartă, îngropată și putrezită; dar mai spre bătrînețe ne răfuim cu morții pe niște chestii care ar trebui să nu mai aibă pentru noi nici o însemnătate. Se aflau însă sub semnul întrebării capacitatea mea de observație, la urma urmei inteligența mea chiar. Eu eram, de fapt, certificatul ei de onorabilitate! Dar dacă Irina nu ar fi fost atît de sigură, cum era (și avea îndreptățite motive să fie), că orice-mi va face ea, eu n'o să mă despart de dînsa? Sufeream, uneori îmi ieșeam din pepeni, îmi sărea mustarul, dar nici nu mă gîndeam s'o las. Îmi pusesem onorul s'o recuceresc, ca și cînd aș fi fost pe front, cota 417. Suntem jalnici cînd iubim o persoană căreia îi suntem indiferenți. Dar îi eram chiar indiferent? Mă mințise tot timpul, cu cei trei ibovnici principali ai ei, de ce ar fi fost sinceră spunînd că nu se poate despărți de mine, mie sau lui Ioan?! Și totuși, nu m'a părăsit decît la urmă de tot, cînd și-a dat seama că prea o încurcase rău. De ce Naiba plînsese cu sughițuri în brațele mele, care o și ostoiam, dobitocul, că Munteanu nu vroia s'o ia în pribegia lui silită? Sunt lucruri pe care nu mai pricepi de ce le-ai făcut, fiindcă ai trecut dintr-un romb portocaliu în altul albastru al geamlîcului. Și atunci n'o suspectam, atunci *știam*. Plînsese fiindcă vroia să mă lase o dată pentru totdeauna, bocea fiindcă mă făcea să sufăr?' Haida-de!, ar fi fost un dulce compot o asemenea amintire, dar nu fusese altceva. Adevărat, suferisem cînd o bănuisem, sufeream cînd știam, poate calitatea suferinței să fi fost alta, dar de chinuit, tot mă chinuiam. Și dacă Ioan (hai să zicem!) mi-ar fi destăinuit taina misterului la timp aș fi încetat să mă chinuiesc? Sigur că nu. Ei bine, am fost un prostovan, na! Dar multmefientul Ioan, suprasuspiciosul, cînd fusese la o adică, n'o făcuse fiartă?, n'o făcuse de oaie? Își alesese o fătuță rurală, inocentă în toate cele, cînd colo dăduse peste o catîră, soră-părtașă cu doi hoți de cai. Și de n'ar fi murit la naștere, ar fi lăsat-o? Bărbații evoluați au pretenția nătîngă de a-și educa soțiile subdezvoltate, deși inteligența e maleabilă, iar prostia ba. În definitiv, ce rost au toate încurcăturile astea vechi? Dar

s'a schimbat mecanismul amoros? Să zicem cu Poetul că inima are raţiunile sale, pe care raţiunea nu le cunoaşte? Nu-i prea simplu? Şi de ce Măiastra, cu graţia şi subtilitatea ei, veghează alarmată pentru viaţa unui om cocîrjat de beteşuguri, cu o gingăşie pe care Irina n'a avut-o faţă de un bărbat atunci tînăr şi în putere? Poate biata răposată era afonă la inteligenţă: jocul ielelor o obosea. Adevărat, în domeniul practic, pînă la un punct, se descurca, dar asta e şmecherie, nu inteligenţă. Dar pe Ioan ce-l găsise să-mi aducă plocon această informaţie tardivă, ambiguă, şi numai plăcută nu? Simţise că luîndu-şi aere de anchetator îşi tăiase singur singura cale de comunicare reală, care ar fi fost cea prietenească? Mă ştia, doar, ţîfnos, şi la ifosele lui răspunzîndu-i pe măsură — închistat, ostil. Crezuse în utilitatea metodei dure, sau — ceea ce e mai probabil — uitase limbajul amiciţiei? Şi atunci, văzînd că mă retrăsesem în Cetate şi ridicasem podul, a găsit această revelaţie, care, emoţionîndu-mă, să mă readucă în teritoriul fostei noastre prietenii. Şi a reuşit, în parte doar, fiindcă mi-a zburlit ranchiuna: el, în plină prietenie, trăsese sforile bietei marionete, ce mă făcuse să sufăr. N'o făcuse în acest scop, sigur, dar nici nu-mi curmase chinul (şi fusese în puterea lui s'o facă!). Motivaţia lui era nobilă, de ordin superior, dar amiciţia lui amuţise. Era în stare să-şi ajute prietenii, însă în acele situaţii, numai, în care sprijinul său convergea cu mobilul său complicat şi nobil. Modificase nişte destine pentru a-şi face amicii folositori. Îl proptise pe Marcu să aibă un ochi al său la progresivi, şi-l întărise cu Emilia, ca moliul politician să nu se sfărîme. Îl adusese pe Luca la ziar, ca să aibă acolo un om al său, dar îl cuplase cu bezmetica aceea, ca să poată urmări un fir al lui Teodor-Buzău, iar mie... Şi culmea e că toţi l-am slujit fără să fi ştiut. Sigur, nu el l-a împins pe Marcu spre Emilia, nu el l-a zvîrlit pe poet în braţele zurlei, nu el m'a determinat să mă apropii de Irina; ne-o făcusem fiecare singur; dar el forţase înclinaţiile, bruscase lucrurile şi... ne pusese la treabă. Fără el, totul ar fi fost altfel, deşi fiecare mersese pe linia propriului său destin, iar Ioan nu încercase a interveni în temperamentele noastre — le folosise doar, ca pe nişte forţe naturale. Şi nici măcar nu ne folosise contra idealurilor noastre: nu fuseserăm toţi, trup şi suflet, pentru eliberarea Transilvaniei?

Ba da. Scrisesem articole, mă dusesem pe front, dar n'aș fi îngăduit ca Irina să devină amanta lui Munteanu spre a-l supraveghea. Asta nu. Și totuși, unealtă a destinului, el nu ne schimbase traiectoria determinării, o grăbise doar. Fără Ioan, Marcu n'ar fi ajuns atunci deputat, dar tot furlandisindu-se prin politică și-ar fi găsit un socru cu bani la teșcherea și tot ar fi înhățat un scaun în Parlament, pentru că de tipi ce dau din coate și se înfig s'ajungă în față, tot era nevoie; iar Emilica, serioasă cum e, ar fi ajuns directoare la liceul de fete din capitala județului, măritîndu-se cu un avocat frumușel și mediocru, căruia i-ar fi dat idei cum să cîștige procesele. Luca ar fi suferit, i-ar fi trecut și ar fi găsit altă zvăpăiată care să devină Femeia Absolută — și... i-ar fi scris poezii; iar zurla lui și-ar fi făcut dubioasa ei meserie. Irina dăduse semne de temperament înainte de a-l fi cunoscut pe Munteanu, așa că pasiune, sau sastiseală (viața i se părea plicticoasă), tot s'ar fi agățat de doi-trei masculi ca să fie totul mai palpitant și să aibă ce-mi ascunde. (Nu mai țin minte dacă vorbind atîta despre Irina am reușit să spun ce greutate, ce canon a fost pentru ea plictiseala...). Iar eu aș fi încercat s'o înțeleg, aș fi emis ipoteze, m'aș fi chinuit, apoi ea m'ar fi părăsit, pentru că nu rămîi lîngă un bărbat rănit pe front, chiar dacă deocamdată doar șchioapătă puțin, dar peste cîțiva ani... Și chiar de n'aș fi fost rănit, n'ar fi stat ea singurică în Capitala ocupată fără un suflet, fără o protecție virilă lîngă care să se aciueze. Fără Ioan n-ar fi luat ființă ziarul în care am scris cu atîta poftă, dar de găsit, tot aș fi aflat eu unul în care, mai cu gîrîieli, mai cu mîrîieli, să fi spus ce aveam pe suflet. Prin urmare, Ioan nu ne crease destinul — acest raport de forțe dintre temperament și istorie —, dar grăbise desfășurarea existenței noastre. Că se folosise doar de vocațiile noastre, sau acționase ca un prieten ce ne ușurase efortul inconștient de a deveni noi înșine, asta doar el poate ști — și încă nu e sigur, într'atît erau de legate la Ioan firul amiciției cu al Datoriei. Nouă ne apăruse ca un *deus ex machina*. fiindcă acționa pe un plan ce ne era interzis. Dar atunci avusesem un inamic comun, acum dușmanii lui erau prietenii mei. E trist cînd te desparți de un amic vechi, ruptura e mai amară decît o moarte. Am fost mîhnit cînd, vizitîndu-l pe Marcu bolnav, am priceput că nici pe el, nici pe Emilia n'o

să-i mai văd în viața asta, și nu atît pentru că (era și asta o piedică, desigur) nici el, nici eu nu eram în stare de umblet (să zicem că m'aș fi urnit oarecum cu un taxi), ci fiindcă nu mai aveam nimic să ne spunem. Pentru Marcu, o dată cu viitorul se cufundase și trecutul tot, rămînîndu-i un prezent subțirel, sfărîmicios, făcut din neputințe și spaime; iar Emilia, ce trecuse cu el prin atîtea momente grele, sprijinindu-l, își îndeplinea acum îndatorirea de infirmieră împosocată și în silă, neiertîndu-mi că, deși beteag și eu — de picioare totuși, nu de dovleac —, eram activ și, pe cît posibil, senin. Și acum, uite, ruptura de Ioan, pentru că deși s'ar putea să mă mai viziteze — și cred că o va face! — nu-l mai socoteam amic, iar cît privește trecutul, el era otrăvit oricum de rolul pe care-l avusese în dandanalele mele cu Irina și pe care nu eram în stare să-l mistui. Și deodată, o luminare: da, Ioan mă mințise cu Irina! Le avusese pe-ale ei, dar nu lucrase pentru el. Nu! Ioan îmi provocase o emoție, să ne apropiem. Dar îmi întărise repulsia doar.

Cînd despărțirea fie și numai de cîțiva prieteni și rărirea vederii cu ceilalți, de care valurile diverse și adverse ne îndepărtează, lasă un gust atît de amar în gură, îți vine cam greu să-ți faci alții, noi, mai ales cînd e vorba de tineri, fiindcă forța amiciților vechi o formează în mare măsură amintirile comune. Și totuși, veselia tinerilor, pe care eu am pierdut-o, privirea întrebătoare și o anume simpatie te tîrăsc cu o forță ce te miră. Dar cum să comunici? Vîrstnicii au tentația de a boscorodi întîmplări de anțărț, ce pe tineri îi sastisesc, ca să nu mai punem la socoteală că interesul acelor fapte — pe care istoria, într'un fel sau altul, le-a lămurit — constă tocmai în caracterul lor deschis, enigmatic, despre care nimeni, dar absolut nimeni nu știa cum aveau să se încheie. Cum să transmiți unui tînăr tensiunea din discuția despre „Dacă va fi sau nu război!?" sau apoi despre „Cine va învinge", despre carierele sfărîmate sau în bruscă ascensiune bazate pe acest pariu, cînd ei tinerii, învățaseră la școală și cînd începuse războiul, și cum se încheiase. Cum să te avînți în proiectele lor pe-o eternitate, cînd zilele tale-s socotite? Nimic mai iritant și inutil decît acel „O să vedeți voi cum stă chestia cînd o să vă loviți cu capul de bîrna de sus!" mîrîit de boșorogi. Rămînea eternul prezent, mereu schimbătorul, nestatornicul

prezent, o undă spre ce? Şi aici te loveai iar de misteriosul viitor, ale cărui enigme aveau să apară atît de simple tinerilor de peste douăzeci de ani. Deocamdată pariau şi ei pe o culoare a geamlîcului sau pe alta, iar viitorul avea să fie determinat de calităţile lor, desigur, dar şi de verdictul istoriei, definitiv şi — vai — revocabil, peste altă epocă. Sau nu! Şi aşa intram cu ei în jocul hazardului şi al ipotezelor, acelaşi, dar în alţi termeni, diferiţi şi nu prea, ce-mi da impresia unui ceva trăit, dar niţel altfel... Poate de aici coşmarul acela, notat la începutul cărţii. Le spuneam: Observ, judec şi-mi aleg o atitudine; ce va face istoria e treaba ei, nu a mea. Da! Eu eram însă la sfîrşitul unei cariere, ce fusese cum fusese, pe cînd de alegerea lor depindea cariera lor, la care visau. Le spuneam, citîndu-le un mare filosof: Fiţi atenţi la vicleniile istoriei! Care fuseseră ştiam cu toţii, nici o problemă. — Dar care sunt cursele ce ne sunt întinse nouă? întrebau. — Dacă am şti care sunt capcanele viitorului, răspundeam, acelea n'ar mai fi capcane şi n'ar mai cădea nimeni în ele. Dar ei rîdeau: lor, istoria nu avea să le pregătească nici o capcană. — De, ziceam. Mă gîndeam: „Care fusese capcana lui Ioan? „Un om — am spus-o şi am repetat-o — unitar, un ins pentru care idealul, gîndirea, sensibilitatea, voinţa, actele — pentru că era un om de acţiune —, totul, toate, se îmbinau perfect, şi panta istoriei îl servea, aşa cum şi el o servea sau o folosea pe dînsa. Personalitatea lui densă, compactă, nu te lăsa deloc să bănuieşti viaţa lui interioară — dar exista acest spaţiu între gîndire şi acţiune? Poate da, însă omul se definea prin acte atît de misterioase unele, încît ele atrăgeau atenţia, iar nu posibila sensibilitate; îşi făcea şi el, desigur, ipoteze, numai că, spre deosebire de noi, îşi alegea doar una dintre ele şi acţiona în sensul ei; despre celelalte, delăsate, nu pomenea decît cel mult dacă i le punea interlocutorul în faţă, şi atunci el le nimicea, dar nu ca un ins care ar fi dat prima dată cu nasul de ele, ci în persoană avizată, care le ştia mecanismul fiindcă îl demontase cu atenţie. Omogena pluralitate se fisurase după victorie: un Ioan căsătorit cu o gospodină, prim-procuror la Braşov, parcă'i lipsea ceva acestei titulaturi, dar îl ştiam doar lipsit de pofte administrative, rîdea rece de perspectiva de a fi cîndva ministru („cea mai precară meserie, de-o fi cumva profesiune") sau, alipit la unul dintre fărîmicioasele

partide, ajungînd deputat... Nu, nu era așa ceva pentru temperamentul său! Atunci, ce mă șocase auzind că fusese adus în Capitală — ca șef?, subșef al Biroului Doi?! Nu era acolo la locul lui? Dacă un asemenea loc exista, nu putea fi decît acela, deloc la cheremul unui fiștecare ministru sau partid. Atunci, ce mă intrigase, de mi se pusese felicitarea în gît? Fiindcă el, prin natura lucrurilor, fusese alături de stînga, chiar și de Matei, iar acum, vînător oficial de subversivi, își căuta dușmanii la stînga, unde, mai mult „în cuget și simțiri", mă aflam și eu. Revoluția care cutremurase continentul, dărîmînd patru imperii, zgîlțîind zdravăn toate statele, îngrozise atît de rău burghezia, chiar după ce restabilise forța capitalului (în afară de un singur stat, ce-i drept: mare și puternic), încît nu numai vîna cu furie, unde era și nu era cazul, „roșii", dar se apucase să pompeze zdravăn micile grupări agresive de extremă dreaptă. Băncile engleze susținîndu-i abundent pe revanșarzii nemți, ca să contracareze forța prea mare a Franței și să ridice o barieră contra revoluției victorioase, „cordonul sanitar" din răsărit, cu satrapul Horthy, amiralul fără flotă, sau ridicarea fălosului, găunosului Mussolini, ca să zdrobească valul revendicativ sindical din Italia — aceasta mi se părea eroarea istorică a burgheziei, nu față de noi, desigur, ci față de ea însăși, clasă stabilizată, ce avea să fie zguduită în curînd de una dintre acele crize economice mondiale descrise cu precizie genială de Marx. Chiar și la noi, partidul marilor bănci, progresivii, pompa grupuri de zurbagii și asasini, adăpostiți sub firma unui Arhanghel, în care orbitul Ioan vedea doar „un comod pîlc de manevră". Și aceasta era capcana pe care Istoria i-o întindea omului integru, ce avea să cadă sub gloanțele nu ale „subversiunii roșii", ci ale „grupului comod de manevră". Mintea lui era prea ascuțită ca să nu-și dea seama, la un moment dat, dincotro avea să vină adevărata primejdie, ca și alții, dar n'avea să fie prea tîrziu pentru moderați? Atunci o să fie nevoie de altfel de luptători. Dar cînd Ioan m'a întrebat, în cursul raidului-anchetă pe care ziceam că mi l-a făcut, Pe ce te bazezi cînd prevezi victoria stîngii?, i-am răspuns: Excesele nasc excese. Prin ce asociație de idei trec de la Ioan cel dur la tînărul, surîzătorul, ambiguul, demonicul Zaharia? Junele snob se schimbase. Își pusese ochelari fără rame (și fără dioptrii?), se

însurase cu o grăsană, mare'n fund, scurtă'n picioare, cu mamele de mamă eroină (deşi n'avea nici un pol de ani), arătîndu-şi, cu exces de bunăvoinţă, nişte dinţi cariaţi şi încălecaţi, başca gingii vinete. Cum de căzuse mofturosul estet peste asemenea matracucă? Aveam să-mi dau seama mult mai repede decît credeam. De altfel, mueruşca era rîzăreaţă foc, rîdea ca o cîrciumăreasă, cu burta săltîndu-i, şi, cum ziceam, dînd la vedere gingia, ca un cal ce nechează. O distra chiar tot? Rîsul era o precauţie, în caz că ar spune vro prostioară s'o dea pe „spirit de glumă"? Un fel de a nu lua nimic în serios, sau, dinpotrivă — poţi să ştii? —, să dea impresia că este — ceea ce nu era — copilăroasă? Asta se vedea după ciulirea urechii, după încordarea — în anumite momente — din colţul ochiului sau cum îşi subţia buzele. Altfel, juna muieruşcă era foarte oarecare, neatracţioasă deloc de n'ar fi fost veselia ei continuă — a vîrstei? Nici n'aş fi observat uşoarele semne ascunse de atenţie, nu după mocuţa junincii, bine controlată, de n'ar fi fost „teorempele" şi „paramoxele" lui Zaharia, nu pentru că n'aş fi fost obişnuit cu cîrmirile de macaz ale junelui muchelef, dar de data asta trecuse măsura de tot într-un fel care ar fi trebuit să-mi fi făcut plăcere, dar de fapt pusese să-mi zbîrnîie toate soneriile de alarmă. Nu sunt de felul meu bănuitor, deşi experienţele nu mi-au lipsit, încît prefer să cred, pînă la probele contrarii, că fiecare e onest, fiindcă — deşi în felul acesta mă păcălesc des — cele cîteva cazuri ce mă confirmă îmi fac atîta bucurie-ce compensează amărălile celelalte. Fără să am intuiţia lui Ioan, consolidată de praxă, am şi eu simţul meu ascuns, semnele mele, care, ele, nu mă păcălesc... Or, Zaharia îmi vorbea despre... revoluţie, despre spartachiştii ce se organizau, despre luptele de stradă din Germania, de la Viena, grevele din porturile englezeşti; în general, după ce Revoluţia fusese doborîtă de represiunea capitalistă, se restructurase clandestin, cu o disciplină teribilă, cu o strategie şi o tactică nouă etc. şi necesitatea luptei, sub toate formele, chiar şi cea armată. La orice m'aş fi aşteptat din partea lui, dar la asta ba, nu pentru că aş nega dreptul fiştecăruia de a reinterpreta datele realului şi de a găsi o soluţie, alta, dar aici saltul era uriaş şi invers întregii forme mentale a convorbitorului meu. Nu cred să existe fiinţă mie cunoscută cu care să nu fi vorbit, fie şi în

treacăt, despre revoluție — problema problemelor —, încît am ajuns la părerea că cei mai structurați contrarevoluționari nu sunt conservatorii, ce pot falimenta, și deci schimba de idei, ci „lupii singuratici", cei ce „vînează singuri", obsedați de propria lor carieră, vizînd să o atingă prin căi piezișe și nebătătorite. Aventurieri, desigur, inși ce nu se lasă trași sau împinși, dar încearcă — și uneori reușesc — să antreneze grupuri de credincioși. Individualiști înrăiți. Numai că Zaharia nu era un anarhist autentic, gen Har., ci un calculator, un șahist — deși mă tem că e doar un pion — în jocul lui Ioan. Oricum, o ureche în revistă. Am folosit metoda mea în asemenea situații: sinceritatea. Reorganizarea, da, era inevitabil, numai că avea să dureze mult, iar luptele de stradă, lupta armată — asta pentru mai tîrziu. Fascismul avea să-și manifeste esența, și asta avea să radicalizeze masele mai repede și mai larg decît o pot face propagandiștii noștri. oricum, schimbarea la față a lui Zaharia prea fusese cusută cu ață albă. „Ioane, mi-am zis, ce joc nedemn de tine!" Plecarea lui Zaharia mă lăsă mîhnit: fusese o promisiune, ajunsese pion într-un joc abject sau, oricum, își pierduse libertatea de mișcare: de-acum încolo, alții vor alege pentru el rolul pe care va fi silit să-l interpreteze, iar dolofana pieptoasă, ce rîdea mereu, dezvelindu-și dinții cariați, îi era un fel de regizor ce-i corecta jocul, cel puțin la început, fiindcă Zaharia interpreta rău rolul ăsta, ce nu i se potrivea deloc. Sau fiindcă-l văzusem eu în alte piese, atît de altfel, trecerea fiindu-i prea bruscă? Dar dacă și-ar fi ales singur rolul cel mai bine retribuit sau cel ce i s'ar fi potrivit cel mai bine? Fiindcă personalitatea constă tocmai în a-ți alege un rol sau altul. Dar ar fi ales el singur, mai tîrziu, ceva mai bun? Și ce însemna pentru el „bun", el, pentru care nu exista decît „mai sus" și „mai jos"? Determinantă pentru tineri este vocația (deși atîtea alte elemente intră în componența chemării interioare!), iar a sa era repedea cocoțare și înavuțire... deci alesese după criteriul său. Ce-l împinsese spre culmile desperării fusese lipsa de bani, pe care cel mai greu o îndură cei ce decad de la o stare prosperă la una medie, nu cei cu adevărat săraci. Acesta ar fi fost oricum *primum movens* în orice alegere a lui, dar — crezusem — nu în această direcție, ci într'una contrarie, mai degrabă. Dar rolul său nefiind de a sluji revoluția, ci de a o submina, scopul său nu

era prea îndepărtat de cel firesc; deși... ce strădanie și osîrdie de a vorbi limba vrăjmașilor și de a le imita comportamentul. Ce-i drept, îl ajutau sila pentru prezentul putred și speranța într'un alt viitor. Da, însă el ținea asemenea limbaj în folosul celor ce reprezentau prezentul, de Zaharia — cel puțin în vorbire — abhorat, de unde alt semn de întrebare moral. Nu-i mai puțin adevărat că pentru cei care consideră Banul drept singura Valoare, mai precis: drept singurul lift prin care te coțofenești pînă sus, fără să-ți dai duhul urcînd treptele pe brînci — Banul și Relațiile utile, toate celelalte Valori (pe care el nu dădea o ceapă degerată) se subsumau: — Cu Averea și Puterea, zicea, vine și Onorabilitatea. Numai că eu bănuiam că din asemenea rol nu prea vin nici averea, nici puterea, ci doar firimituri. Ce realizase, în definitiv, Ioan după o viață de risc eroic și sincer? Nu prea mare lucru, ceva mai mult, poate, decît un prim-procuror de la Călărași. Oarecare independență față de administrația trecătoare în a mișca niște pioni, dar în cadrul foarte strict al tablei de șah atribuite. Onorabilitatea și-o cîștigase printr'o viață ireproșabilă, deși e atît de greu de dovedit cinstea cînd rulezi atîta bănet fără chitanță, făcuse el ceva, nu știu ce, în orice caz era știut pentru viața lui austeră, redusă la strictul necesar. Întîi m'am supărat nițel pe Ioan că mi-a întins o cursă, și încă una atît de grosolană (mă credea naiv, adică prost?), mă uitam chiondârîș la imaginea lui, pînă mă dumirii că nevolnica noastră revistă era un mizilic pentru el, în vederea a ceva mai de soi îl preparase pe Zaharia, drept care m'am hotărît să-l anunț musai pe Matei, deși, amintindu-mi de încrîncenarea cu care-mi vorbise de luptele de stradă din Germania — țară rău șubrezită, dar cu care reluaserăm relațiile comerciale, cum era și firesc de vreme ce nu mai era o mare putere invadatoare —, m'am gîndit că ai noștri vor să afle de la fața locului, vorba aceea, pe ce picior să dansăm cu ei. Asta n'avea ce mă supăra, deși, vorba franțuzului: *Qui a bu boira;* a întins un deget și i-a luat mâna toată. Diderot, în *Paradoxele* sale despre actor, se întreabă (și mulți au reluat chestiunea) dacă actorul ce interpretează un rol se depersonalizează, și pînă la ce grad anume. M'am întrebat și eu ce simte femeia care marți, joi și sîmbătă este subretă într-o comedie italienească, iar miercuri, vineri și duminică este Mary Stuart, jalnica

regină a Scoției, iar în restul timpului — ea însăși... Dar care era ea însăși?! Și mai socotesc că un actor adevărat trebuie „să intre" în multe alte roluri, să fie mulți oameni, foarte diferiți între ei; ce mai rămîne din el însuși? Și Ioan, și Marcu jucaseră cîte-un rol, dar unul singur, și acela era de a fi ei înșiși, nimic altceva. Dar poate că personalitatea multor artiști — și Zaharia era printre aceștia — ar fi tocmai să fie mereu altcineva, da, însă rolurile acelora erau date, erau scrise, ei neavînd decît a intra în acele personalități fixate o dată pentru totdeauna, pe cînd un Zaharia visase să-și creeze propriul rol, improvizînd la voința sa în jurul unei fantome visate o proiecție a dorințelor sale cele mai ascunse. De-asta își tot schimba „teorempele"; era o succesiune de roluri inventate de el, nici unul dus pînă la capăt. Se plictisea? Inventa mereu, căutîndu-l pe cel mai cu spor? Și ce era el însuși? O voință-de-a-fi glacială, fără nici un atașament pentru nimic și nimeni, un general căutîndu-și o armată și un obiectiv măreț de cucerit? Și ce era acum? Un locotenent primind ordine de la un colonel, un actor cu două roluri, nici unul asumat, fără să fi citit măcar piesa, fiindcă nu era scrisă, ea compunîndu-se pe parcurs, de la scenă la scenă, de autori ce se luptau între ei, un actor al cărui rol nu și-l afla decît treptat, pentru că era inventat de alții, după nevoile momentului și voința hazardului obiectiv. Să fim serioși! îmi spuneam, Dacă era nevoie să tatonăm forța lor de producție, cursul mărcii, perspectivele politice etc. ar fi fost de ajuns ca un priceput să fi descifrat atent presa lor, ce dădea seama de balamucul de acolo, sau să se fi trimis oameni de bancă, de bursă, niscai ziariști băgăreți, poate chiar niște palavramentali cu plisc de papagal și care nu-și țineau ochii'n buzunar — dar Zaharia?, ce știa el decît să facă fițe în fața unor oglinzi mentale? Nada. Atunci?... Poate să intre într'un grup sau altul (astea nu lipseau), informîndu-l pe Ioan ce și cum. Ce-i trebuia lui Ioan chestia asta, pe care au n'aș fi dat o marcă degerată? Și ce garanție avea el că, o dată zburat dincolo, pramatia asta avea să-l mai și slujească? Însă, în definitiv, ce mă priveau pe mine toate astea? I-am trimis vorbă lui Matei, care mă ocolea din precauție pentru mine. A venit și i-am povestit tărășania cu Ioan — el credea că tot misterul cu Irina era o scormoneală ca să zgîlțîie —, apoi schimbarea la față a junelui muche-

lef. Matei ascultă atent, însă era tras la față, mult palid și obosit. Explică, în tîrșă, că avea de lucru pînă peste cap, fără să precizeze ce anume făcea; spuse doar, în treacăt, că de la bancă l-au exoflisit (nu putuse cere sprijin nici de la damblagiul de Marcu, nici de la Ioan, care nu-i mai răspundea la salut — de nu fusese el cel ce-i-o copsese, procesele sindicaliștilor deveniseră tot mai grele, cu magistrați tot mai turbați, de altfel, de la Sindicate nu cerea nimic, se mai descurca el cu procesele obișnuite, dar bogătașii îl ocoleau — din motive politice —, îl năpădeau săracii — ce naiba să iei de la ei?, o mai înnădea ținînd dubla contabilitate a unor negustori (scîrțari ai naibii!), pe urmă Cornelia își dăduse niște examene, și acum era învățătoare — și tu știi că noi trăim modest —, dar n'ar fi ăsta baiul, cît faptul că era tracasat, chemat pe la Siguranță, interogat, pus să dea declarații, „De bătut nu m'au bătut, ce să zic?, dar vine și asta" .— Deși, continuă, fac parte dintr'un partid legal", și-mi făcu cu ochiul. Am surîs amîndoi, — Cît privește daraverile tale, fii sigur că Ioan știe tot ce ar fi de știut, dar n'are de unde te apuca. Te-a vizitat doar așa, ca să te pipăie la psihic. Deși n'ar strica să faceți și nițică politică. — Agrariană!? — Nici pomeneală! — Socialistă? — Nici. Însă n'ar dăuna dacă din cînd în cînd le-ai arde cîte una grupuleților astea agitate ce diseminează prin toată Europa. Nu des, dar tare: politica bîtei și a revolverului, de-un par ezamplu. Exemplul vostru poate face dîră, că ăia nu sunt simpatizați deloc. — Progresivii nu-i sprijină? — Și da, și nu, adică, mă rog, cînd, da, cînd ba. La alegeri îi folosesc, ca mardeiași, dar în rest, au început să-i teamă: îs puțini, dar agresivi. — Dar deputatul meu, bancherul? — A, publică și vezi, dacă nu zice nimic, e'n ordine. De aprobat n'o să te aprobe, dar cred c'o să se bucure. — și articlierii... ni-i dați voi? — Doamne, feri! Sunt destui oameni de bine, neangajați politicește, cărora ăștia le stau în gît, și abia așteaptă un semnal; pe urmă, nu trebuie să te ostenești să-i cauți, or să vină ei la voi. — Și cine să dea semnalul? — Păi tu, nu? Am dat din cap. — Și cu Zaharia?... — Dă-l Naibii de potaie! Oricum, o să anunț. Însă pe mine altceva mă sîciia: mă așteptasem la multe de la nebunatecul de Zaharia, doar la asta nu. Pe de altă parte, întîmplarea mi se părea dureroasă și caraghioasă în același timp. I-am spus-o amicului.

Matei a surîs. — Cum zicea clasicul cela franţuz: Adevărul e adesea neverosimil. Cît priveşte caraghioslîcul, vorba lui Miron Perieţeanu: într-o situaţie dramatică există totdeauna ceva buf. Şi viţăvercea, firește. Fusesem arestat, cînd cu '907, şi trăgeau în mine ca'n fasole, să scoată Naiba ştie ce. Eram cu mâinile legate la spate şi, cu ajutorul a două scînduri, fusesem suspendat între două mese de tablă, de stam lungit cu picioarele'n aer. Lucra o echipă de şapte specialişti, asudaţi, gîfîind, de mai mare mila, cînd pe unul îl trecu necesitatea udului şi se scuză că va lipsi cîteva minute. Bun! Dar nu coechipierilor lui, nu, ci se scuză faţă de mine, auzi? , faţă de mine, că va lipsi cîteva minute, că m'a umflat rîsul. Ei bine, a trecut atîta vreme de atunci şi tot nu pricep ce a fost în dovleacul derbedeului de s'a scuzat faţă de mine că trebuie să lipsească două-trei minute... Alta, de pe front. Fusesem trei zile sub bombe şi era şi-o ploaie de ne murase pe toţi. Ăia cu haleala nici nu îndrăzniseră să se apropie de noi, încît eram şi hămesiţi. Bun. A patra zi, nici o bombă, nici o picătură de ploaie, că mai sunt şi zile d'astea, altfel am fi înnebunit cu toţii — şi noi, şi ei. Deci aşteptam păpica, ne ghiorţăiau maţele de foame. Uite că vine bucătarul cu cazanul, pus pe roate, tras de doi cai. Eram într'un hal de bucurie, ce să-ţi mai spun, c'ai fost şi tu pe-acolo. Cînd, ce să vezi dumneata, domnule, aşa , din senin, vîîîj, un obuz, ce explodează drept în cazan, de-l face praf. Caii n'au păţit nimic, al doilea obuz pe ziua aceea n'a mai căzut, dar noi tot hămesiţi am rămas. Dar după ce-a explodat bestia de Friţ, după un moment de stupoare, am izbucnit cu toţii într'un hohot de rîs. Rîdeam fracturaţi în două, ţinîndu-ne cu mâinile de burtă... Vesel, să rămîi a patra zi flămînd nu era, firește, dar hohote de rîs ca'n ziua aceea n'am mai auzit în viaţa mea. Ce e ciudat e că şi alţii, ce luptaseră în alte zone ale frontului, păţiseră şi ei tot aşa, cu mici variante, şi reacţionaseră la fel: rîzînd să se prăpădească. Zic: — Franţuzul ăla spune că rîsul *„C'est du mécanique plaqué sur du vivant"*. Dar pe mine mă obsedează rîsul lui Miron Perieţeanu cînd a văzut că moare; a zis: Asta-i tot?!, şi a izbucnit într-un hohot de rîs. De propria lui moarte rîdea, sau de viaţa lui, ce sfîrşea în neantul absolut? Ce era comic în asta? Şi uite că era, buful în plină tragedie. Da, sunt inseparabile

e chestie doar de proporție, sau mai degrabă, de perspectivă. — Am întîlnit zilele astea pe un tovarăș, un om altădată dur, ce în zilele cînd fusesem izgonit din școli și de sub streașina paternă se opusese să fiu angajat în atelier, zicînd că voi aduce microbul mic-burghez. Poate avusese dreptate. Acum era uscat, diminuat, nu mai credea în nimic, nu mai avea de nicăieri nici o speranță, se fleșcăise de tot. După un crîmpei de conversație, știi ce mi-a spus? Zice: — Știi de ce-ai rămas tu un entuziast? Fiindcă erai mereu cu surîsul pe buze. Te consideram un element dizolvant. Dar nimic nu conservă mai bine credința decît umorul. Mă întreb... o fi avînd dreptate? Zic: — Cînd ironia nu atinge principiile directoare și scopul principal, ci doar felul în care nătîngii înțeleg înțelesurile înalte. Atunci ești ferit de deziluzie, maladia celor naivi, ce se sprijină pe iluzii fumegoase, fără realitate. Zice: — Și atunci, învinovățești Principiile, care n-au, firește, nici o vină. Zic: — E greu să păstrezi iubirea, prieteniile, entuziasmul... E greu, dar se poate. Și dacă rezervele s'au sleit, să nu-i învinovățim pe ceilalți, ci pe noi înșine, care suntem atît de pauperi. M'am reîntors spre Zaharia. Zic: — Primejdia cinismului — nu mă refer acum la școala lui Diogene — este vacuitatea. Ești deschis spre toate vînturile, te clatini în toate părțile, devii cînd una, cînd alta, cînd cealaltă, încît dacă te întrebi Cine sunt eu? nu mai știi ce să răspunzi. Zice: — Voința de a fi devine voința de putere. Cinicul nu e un vas neutru, ce primește orice lichid s'ar turna în el, dimpotrivă, este o sferă compactă, hermetic închisă, care nu primește nimic de la nimeni, își ajunge sieși. Nu se pune pe el sub semnul întrebării, ci-i neagă pe ceilalți, ce există doar pentru sine — folositori sau ne. Acțiunile pot fi oportune. Tu spui că e o busolă fără nord, eu cred că au un reper fix: eul lor. Decorul se schimbă, dar ei nu. Zic: — Deci non-anxioșii. Cameleoni? Zice: — Știu și eu?... Zic: — Ne'nvîrtim în jurul cozii, Există cinici lucizi? Lucidul distinge Adevărul de eroare, cinicul crede că nici nu există Adevăr. Orice om are nevoie de un echilibru stabil, de o autocompensare. Nici un ticălos nu poate trăi cu conștiința că e ticălos. Are nevoie de respectabilitate nu numai față de ceilalți, ci și față de sine însuși. Nu poți trăi disprețuindu-te. Zice: — Dar nu se disprețuiește deloc, într'atît scîrba de ceilalți e totală. Complexul de peioрație rezolvă

totul. Şi pe urmă, cum să nu fie cinicii lucizi, tocmai ei, care, asemeni unor şahişti, calculează şi răscalculează fiece mişcare? Zic: — Mai întîi, şahul nu are nimic înjositor, dinpotrivă, e considerat un joc nobil şi n'ai a te justifica faţă de nimeni, nici faţă de tine însuţi. Să zicem că e o gimnastică a creierului. Bun! Dar alte meserii, considerate ruşinoase?... Hoţul profesionist îşi calculează fiece mişcare pentru că îşi pune pielea la bătaie, dar este asta luciditate? El ştie cum e privită îndeletnicirea lui şi nu poate suporta pecetea asta de hulă, de aceea se justifică. Revenind la o discuţie mai veche, tîlharul prins asupra jafului se justifică: TOŢI fură, de ce aş fi eu singurul fraier? Toţi fură numai că pe unii îi prinde, pe alţii nu. Încearcă să-l convingi că există inşi ce n'au pus în viaţa lor mâna pe paraua altora! N'o să reuşeşti, fiindcă pe credinţa asta se bazează onorabilitatea lui, de care avea nevoie pentru a-şi justifica existenţa şi acţiunile. Dar torţionarii? Ţi-aduci aminte de ce ne spunea Marcu: în calitate de deputat guvernamental trecuse să-şi vadă nişte consăteni amărîţi, la pîrnaie, ce fuseseră schingiuiţi cu prilejul lui '907. Unul dintre schingiuitori se justifica aşa: Trebuie şi eu să trăiesc din ceva, am familie, la altceva nu mă pricep, şi dacă Statul îmi dă leafă, înseamnă că, de, sunt folositor societăţii. În subtext: Matale, ca dipotat guvernamental, şi eu, care ciomăgesc pe ăştia ce n'au mai îndurat mizeria,amîndoi apărăm Legea, doar că matale eşti mai bine plătit ca mine. Asta, Marcu n'a mai spus-o, că în fapt era solidar cu mardeiaşul. Dar ce înseamnă asta altceva decît doar că ăia nu-şi suportau imaginea lor în ochii lumii, îşi căutau o justificare morală? Erau cinici, nu lucizi, îşi creau un echilibru autoestimativ. Zice: Şi ce zice Feodor Ohranovici Dostoievski în *Crimă şi pedeapsă* şi *Demonii?* Că cei ce nu mai pot accepta inacceptabilul sunt criminali, iar procurorii, care susţin inacceptabilul, trimit revoltaţii la spînzurătoare şi în ocne, aceia apără legea morală. Zic: — Lui Fedea îi intrase frica în oase, îşi trădase ideile tinereţii, pleda cauzele celor ce-l trimiseseră la ocnă, ei bine, nu era în stare să-şi asume liniştit această imagine şi i-a adus pe dumnezeu şi pe dracul şi pe stareţul care dădea în bobi şi ghicea viitorul, Zosima,ca să-şi apere echilibrul de om bolnav de frică. Asemeni lui Nietzsche, suferindul de dureri atroce de cap şi sfîrşind-o cu o lungă paralizie generală, a pledat pentru supraom şi contra

Milei de care el ar fi avut atîta nevoie! Zic: — E adevărat că erau geniali, Zice: — Doar n'o să vorbim de cioflingarii penei, ci de cei ce, tocmai fiindcă sunt geniali, creează un impact tare, curente de opinie publică. Zic: — Vezi că nu există cinici lucizi, care să-şi accepte cu veselie imaginea? Şi nu e vorba numai de felul în care ne privesc alţii pe noi, ci mai ales de modul în care ne apărem nouă înşine în ora singurătăţii absolute. Zice: — Joubert a spus o vorbă de spirit: „Vorbirea a fost dată omului ca să-şi ascundă gîndurile" Zic: — Am o completare de făcut. Chiar cei ce fleoncănesc să n'adoarmă sau cei ce mint de'ngheaţă apele, ceva tot spun ei. Am două urechi: cu' una aud ce trăncănesc, cu cealaltă — ce vor să ascundă, fiindcă mincinoşii se învîrtesc ca pisica în jurul oalei cu smîntînă, despre toate miorlăie, dar de oală nici pis, şi atunci deduc eu că despre smîntînă e vorba. Dar cazul ce mă solicită nu e atît al celor care vor să ne mintă — banal, de fapt —, ci al celor ce vorbesc ca să se mintă pe ei înşişi. Aici trebuie să ai a doua ureche foarte ascuţită, să prinzi ce ascund ei, Ţie sau lor înşile. Zice: — Şi după aceea ce faci? Le spui adevărul. Zic: — Încerc, dar e foarte greu. Celor ce te mint n'o să le smulgi din gură tocmai ceea ce vor să-ţi ascundă: se jignesc, jură cu mâna pe inimioară, scot panglici pe urechi — pînă la urmă se supără pe tine. De ce să-l necăjeşti pe bietul om pe degeaba, important e că ai aflat ce vroia să-ţi ascundă, şi el nu pricepe că tocmai minciunile lui, amestecate cu cîteva adevăruri, te-au dus la adevăr. Zice: — Cei ce spun adevărul nu uită ce au de spus, pe cînd mincinoşii îşi uită parascoveniile, se încurcă'n ele, încît restabileşti uşor demersul spre adevăr. Rîzînd: — Ai fi bun de magistrat... Zic: — Asta şi sunt, mai precis; cu cărţile astea... am devenit. Un magistrat fără avocaţi şi procurori, fără jandarmi şi puşcărie... Zice: — Şi juraţii?... Zic: — Aştia ar fi cititorii care-i judecă pe împricinaţi şi pe mine. Zice: — Şi de ce? Zic: — Pentru un spor de adevăr. Personagiile, faptele... mă interesează mai puţin. Importantă e maşinăria... în care sunt prinşi, în care suntem prinşi... Zice: — Fără ştirea noastră? Zic: — Ar fi cazul să aflăm adevărul, realul, nu numai despre alţii. S'a ridicat, ne-am strîns mâinile călduros. Zic: — Îţi urez... să ne mai vedem. A deschis braţele a neştiinţă. Zic: — De fapt, suntem ca elinii: credem în Ananké

și în Moira. Marea scrumieră era plină cu chiștocuri și scrum. Mi-am șoptit: „*Autant en emporte le vent*". Apoi: „Va rămînea un rînd..." Care? Fiindcă intelectualii sunt ca femeile — simt după ultimul jurnal. Apoi: A fi contra modei e poate singurul fel de a-ți supraviețui. După plecare lui Matei, m'am gîndit puțin — era firesc — la existența lui, ce prindea contur de destin, dar pînă acolo mai va. Oricum, era ceva mai tînăr și sănătos... Dar și pe el îl pîndeau alte primejdii ...Asta m'a determinat să mă întreb dacă în seara aceea Ioan va afla de vizita pe care mi-o făcuse Matei. Sigur că da. Ori Siguranța îl fila pe el, ori locuința mea era supravegheată, ori... amîndouă. Își va zice, desigur, că i-am povestit vizita lui și că eram bănuit, dar că am discutat despre Joubert și cinism, asta nu, și nici despre potaia de Zaharia travestit. Și uite-așa m'am trezit în căpățînă cu junele muchelef, de care crezusem c'am scăpat. Avea ambiț barosan, nu recunoștea nici o valoare, în afară de sine, hipertrofiată, desigur, astfel încît nu numai că-i plăcea să joace un rol oarecare, dar se fandosea să le schimbe. Multe, dar nu chiar pe toate. Plictisit, snob, luînd de sus pe toți, privind din aeroplan istoria mondială, șarmant cînd avea interesul, tăios cînd îi venea bine, scoțînd pe nas pamblici lungi, în toate culorile, „teorempele" pe care le înlocuia cu altele, lăsîndu-i gură-cască pe discipoli... da, astea le-am spus. Era nițel aventurier și deseori farsor, și de astea-l mirosisem... Dar revoluționar? Zaharia, ce disprețuia vulgul, masele, ce vorbea de elita ca un pumn de oțel, asta-mi rămăsese'n gît, ei bravos, nu m'așteptam! Numai că toate celelalte roluri, mai mult, mai puțin, i se cam potriveau, dar ăsta? Dăloc!, da' dăloc, dăloc, dăloc! Iar celălalt, mai real, dacă se poate zice așa, pe care îl prescrisese Ioan, sau care-o fi fost — tot un drac —, și mai puțin: băgat el gloabă la dîrloagă, el, care se vedea șef!, fie și peste „o minoritate dinamică", numai șef să fie! Dar dacă ipoteza mea cu Germania — unde se dădeau lupte de stradă — nu era o fantasmagorie, o ipoteză trasă de păr, atunci, o dată ajuns acolo, avea să-și schimbe jacheta și să-și aleagă rolul lui: acolo se juca tare, cu miză mare, deși, ce-o să facă un metec într'o grupare hiperetnicistă, unde era căutat fiecare pînă dincolo de bunici? Dar dacă-și lua adio de la Ioan, cum mai reușea acesta să-l controleze de la distanță? Ă? Necum să-i comande ce să facă și ce nu? Să-i ia caii de

la bicicletă? Bani? Cît sunt, prind bine, dar se debruiază băiatul, și atunci îi dă cu tifla. Cum naiba de complic toate alea? Un fapt banal, dar îl sucesc pe toate fețele, pînă mi se pare ciudat, și atunci să te ții, imaginația se pune pe treabă și prinde a emite ipoteze, ce duc la altele, și așa mai departe, pînă se încurcă de nici Naiba nu le mai descurcă. Dar nu trăim noi printre banalități, printre fapte mărunte, cuminți, temeinice, mai ales temeinice... pînă la ultima banalitate, care e moartea noastră?... Și deodată, harșt, o flacără, dacă nu chiar un incendiu sadea. Și de unde apar ele aceste flăcări? Uite, de la domnul acela pașnic, cu care te saluți în fiece zi, și deodată își omoară, cu toporul, nevasta și copila, și le segmentează, frumos, în bucăți. Dar asta e o crimă!, un acces de nebunie, și faptul că există nebuni nu dovedește că majoritatea oamenilor n'ar fi zdraveni. Și totuși, cu cît urci pe scara averii vezi că mulți au mici lucruri de ascuns și că micile taine au relații între ele, de colaborare sau de conflict, dar ce ne pasă nouă de ele? Și cînd, în liniștita noastră banalitate, izbucnesc fie un faliment răsunător, cazul unui deputat vîrît în afaceri veroase, sau al unui cucernic ce ține un tripou, fie o bandă de tîlhari întreținută de un mare negustător, ba chiar cîte-o răzmeriță, toate astea le aflăm din ziare și ne minunăm cu mâna la gură. Ioan mirosise războiul cînd toată lumea vorbea de pace, iar rețeaua întreținută cu grijă de Puterile Centrale o și pornise la vînătoare. Dacă după Marea Unire au fost acuzați de trădare atît de puțini este pentru că prea erau mulți bălțați, găi mari și interese, cum le zice?, superioare. Am tot pățit-o, m'am tot fript, încît am observat că sub placidul caldarîm pe care călcam liniștit se afla o rețea de conducte și mai adînc încă, niște hrube în care... De aceea, amintindu-mi de ce spunea Miron Perieteanu că „Banalul e un fel superficial de a privi lucrurile", să fiu mai atent la micile ciudățenii ale banalului, să merg pe firul lor, emit ipoteze și... nu pricep nimic. Logica e bună și dînsa, dar nu ajungi cu ea prea departe. Peste cîteva zile, ziarele m'au scos dintr'o buimăceală ca să mă arunce în alta. Aflam că în cursul nopții o patrulă a poliției a surprins un grup de cinci tineri ce tîrau, cu greu, un sac. Intrigați, i-au somat să se oprească, însă aceștia „au deschis focul" și au ucis un polițai. Tinerii au fost arestați, iar în sac s'au găsit numeroase arme; pînă la urmă s'a aflat că

„munițiile" constau din cinci pistoale vechi și o armă de vînătoare. Cum de doi polițai, dintre care unul mort, au arestat cinci inși înarmați a rămas un mister. Nici măcar avocatul apărării, la proces, n'a pus această întrebare elementară, nici cum se făcea, dacă pistoalele erau în sac, că toți cinci delincvenții erau înarmați... Atunci, erau zece arme? Nu, cinci. Bine, dar fiecare își putea pune revolverul în buzunar, ce nevoie mai aveau atunci de un sac, pe care să-l tîrască, atrăgînd atenția? Pentru pușca de vînătoare? Ce naiba să facă ei cu ea? Nimeni nu și-a pus aceste întrebări, nici la procesul public, nici în presa ce sărea pe toate crimele pasionale, mărunțindu-le și mursecîndu-le; dinpotrivă, titluri de-o șchioapă: „Uvrierii pregătesc o răzmeriță!". „Sindicatele se înarmează!" Și dă-i, și dă-i. Așa se pregătește o revoluție, cu cinci pistoale și o pușcă de vînătoare? De la cine s'au luat armele? Cui urma să le predea? Împricinații au tăcut, iar procurorul nu și-a bătut capul cu asta, deși, nu-i așa?, într'un proces de subversiune politică sunt chestiuni importante. Am scris un articol scurt: *Nelămuriri în legătură cu un proces*, dar mi-a fost scos *einz, zwei : verboten !* Am primit un telefon condensat de la Ioan: — Lasă-te de goange! Chiar m'a mirat că nu a venit nimeni să-mi pună nici o întrebare, de vreme ce — ați ghicit! — șeful grupului periculos era însuși Zaharia, și lîngă el, aș fi putut să jur!, se afla durdulia mameloasă, iar acesta, se știa, mă — ca să zicem așa — frecventa. Dar Ioan mă știa nu numai nevinovat, asta n'ar fi contat, ci și dumerit, și asta l-ar fi conturbat în planurile sale. Zaharia nu numai că recunoștea „faptele", dar zbiera din gură de șarpe că el vrea să-i înarmeze pe lucrători ca să facă Revoluție, să dărîme „șandramaua putredă a burgheziei", și o ținea așa ca gaia mațul. Ioan, ca reprezentant acum (vai!) al „putredei burghezii", își rîdea în barbă (deși se purta ras). Că mascaraua asta avea drept scop să întărească represiunea asupra sindicatelor, și așa strașnică, era cu ochi și cu sprîncene, dar ce gravă era uciderea unui polițist în exercițiul funcțiunii! Ce „funcțiune" o mai fi fost și asta, că polițaiul numărul unu, eroul care va să zică așa, ce arestase singur cinci inși înarmați, pionul de bază al tărășeniei, nu apăruse ca martor, iar despre al doilea, mortul, nu?, nu se suflase o vorbuliță: cum îl chema, unde locuise, o fi avut și el, acolo, ca tot mortul, o famelie mare cu renumerație, după buget, mică... Nemică...

Iar vorbăreața noastră presă tăcea mîlc. Condamnările au fost, după atîta tevatură, un mizilic: trei, cinci ani, în afară, bineînțeles, de culpabilul principal, șeful, mă rog, vinovat de moarte de om: cincisprezece anișori. Ei, era tînăr, avea viața în fața sa. Condamnații, cu cătușe la mâini și lanțuri la picioare, cum se cuvine, au fost transportați pe la diverse pușcării, iar principalul bandit, cel mai primejdios, bine pus în hiare, sub strașnică pază, dus spre o închisoare teribilă fortificată... Dar la o haltă (minune!), asasinul, așa în lanțuri cum era și strașnic păzit, poftim!, dispare în natură! Mai fuseseră cazuri de „fugiți de sub excortă", dar niciodată prizonierul nu reușise să — cum se zice — evadeze, nu!, fusese ucis. Dar periculosul subversiv nu numai că o întinsese (și de sub ce strajă!), dar ia-l de unde nu-i! Parcă l-a înghițit pămîntul. Nu-i și nu-i! Pîrdalnică situațiune! Presa s'a mai frăsuit o zi, și pe urmă, basta! Atunci m'am dumerit eu la întrebarea: Ei, și dacă pleacă la ăia, cum îl mai ține Ioan în frîu? Și dacă-i dă ăla cu tifla, ce-o să-i facă Ioan? Ă? O să-i ia caii de la bicicletă? Uite că avea cu ce-l ține în chingi... Ucisese om — și încă un supraom? Ucisese! Fusese condamnat de un tribunal, după toate legile? Fusese. Deci, în țară nu se mai putea întoarce. Una la mână. Iar dacă îl apuca pofta să zburde prin străinătățuri, imediat se bătea depeșă: Stop, criminal primejdios, prindeți și trimiteți, dacă se poate, viu! Și cum ucisese un curcan, curcanii de pretutindeni au și ei ambițul lor, solidaritate, care va să zică. Deci, nu se putea fofila nici la Sidney, nici la Pernanbuco! Aferim! Ce vină am eu dacă banalitatea iscă enigme — și tot ea le dezleagă?! Deși uneori prea tîrziu. Ei, și de-aș fi știut, la ce mi-ar fi folosit? Spuneam, acum cîtva timp, că înțeleptul e cel ce se înșală sau se păcălește cel mai puțin. Eroare! Cel ce nu se păcălește e cinicul, contrariul înțeleptului; el crede pe oricine în stare de orice și, asemeni cîrtiței, își construiește un sistem defensiv pentru orice situație, numai că asta nu e posibill, fiindcă posibilitățile realului depășesc totdeauna pe cele ale imaginarului, mai există și factorul Kyky, ce provine dintr'o greșeală, dintr'o bîl-bîlbîială a nousului, un fir de cristal intrat în orologiul istoriei sau o eroare de tipar în cronica ontologică, o

picătură în plus în eprubeta cromozomilor. Cinicul e sărac, nu creditează pe nimeni, și de aceea nici nu poate fi bogat, fiindcă ratează șansa unei mari iubiri, a unor adevărate prietenii, a unor relații omenești cu oamenii, treburi dificile, cerînd mari combustii de fantezie, dar aducînd bucurii de să-ți ajungă o viață, poate — mai știi? — cîteva. Deși sunt om de la câmpie, cred că o iubire adevărat împlinită trece în splendoare hăul cosmic ciuruit de țăndări luminiscente, deoarece viața e mai frumoasă ca moartea, ființa ca neantul, plinul decît vacuumul — comparație eronată, deoarece moartea, neantul, vacuumul resping orice epitet. Frumusețea înțelepciunii constă în aceea că acceptă greșeala, păcăleala — na! — lăsînd posibile iubirea deplină, prietenia și șansa utopiei de a deveni realitate. Și chiar melancolia și — pînă la un punct — durerea fac parte din formula fericirii. Dar ce mă privea pe mine aventura lui Zaharia, de vreme ce nici măcar nu pot apuca momentul sorocului?... Ce deosebire între el și Har! În definitiv, existența lui Zaharia poate fi mai lungă în ani, sau mai scurtă, cu hîltîciieli, apogeuri și prăbușiri și iar etc., palpitantă sau cam anodină, nimeni nu știe încă, iar eu n'o să-i văd finalul, dar — oricum — într'o direcție sau alta, cu giumbușlucuri felurit vopsite, el va juca — simultan — două sau chiar trei roluri și în nici unul nu va fi el însuși, așa cum personalitatea unui actor stă în suma divergentă a rolurilor interpretate (uneori nici nu au o linie de forță comună), iar nu în acele momente de atonie dintre două distribuții, acolo unde zadarnic îl caută cititorii și zgîndăritorii de *Holmes intim*, ăsta e tot secretul, că el nu are intimitate, el este întreg acolo unde este travestit în altcineva. Ce straniu, totuși, mod de a te exprima pe tine însuți dîndu-te drept altcineva, și nu doar drept unul singur, ci o suită contradictorie de persoane! Cîtă deosebire de un... să zicem, scriitor, al cărui efort continuu este de a se exprima doar pe sine, de a se căuta, și în măsura în care se află, să se exprime... Dar dacă are dreptate acel franțuz ce zicea că romanele bune nu se fac deloc cu autobiografia scriitorului, e adevărat și că în fiece roman, într'unul măcar din personaje se află ceva esențial din personalitatea autorului, astfel încît atacul contra „autorului omniscient" cade, fiindcă sigur că naratorul știe tot, de vreme ce întîmplările povestite le-a

trăit el sau a fost martorul lor, schimbînd doar amănunte de culoare locală, pentru că dacă lectorul de romane are posibilitatea de a trăi mai multe vieți, în varii ținuturi și epoci, cu atît mai mult scriitorul sau istoricul, ușor travestit, poate trăi mai multe existențe — concentrate — prin posibilele sale. Viața e prea scurtă spre a vedea finalul unor seriale palpitante, tinerii ce aveau douăzeci de ani la căderea Bastiliei, împlineau patruzeci și cinci la căderea lui Napoleon și întoarcerea monarhiei și șaptezeci și opt de ani la revoluția pașoptistă și... întronarea unui nou împărat! Ar fi trebuit ca un republican să mai fi trăit încă un sfert de veac să asiste la înjghebarea unei republici cam sanchii, dar republică totuși... De cîte ori au sperat și desperat republicanii într'un fragment de abia optzeci de ani — o nimica toată pentru lenesa tanti Clio... Vai de acei patrioți români ce au murit, într'un fel sau altul, în 1917! Viața e prea scurtă: pînă te formezi, pînă te dumerești ce și cum, pînă te apuci și tu de o treabă, pac! te apucă neputințele bătrîneții, după care te pocnește neantul. Îți trebuiesc treizeci de ani, scria cineva, ca să formezi un om, și e de ajuns un minut ca un glonte să-i curme viața. Am doi nepoți, îmi spunea cineva, și nici n'o să apuc să văd ce-o ieși din ei. Viața e scurtă pentru un scriitor: pînă să vezi cum existența unui amic se transformă în destin... îți trece și ție timpul, și de scris, cînd mai scrii?... De aceea romanul e un accelerator, un condensator: în cîteva zile, cititorul și-a asumat cîteva destine, uneori a înghițit o epocă întreagă, cu sensul ei cu tot, o generație urmînd alteia... Poate, în cărțile acelea e prea multă simetrie, potriveală, opozițiile frumos aranjate (asta se numește „construcțiune artistică" — și unii se dau în vînt după dînsa), realitatea le mai amestecă, le înnoadă și uită să le deznoade, nu e mereu simetrie, numai că în realitate treburile merg al Naibii de încet, pînă să apuci să vezi simetria, uite că trece viața. În realitate, treburile merg al Naibii de încet și de încurcat: cunosc o pereche, mă rog, un cuplu, ce se detestă strindbergian de două decenii, se gheräne pe față și pe psihic, gata-gata să bage divorț, dar se răzgîndesc mereu, ei! în teatru asta nu se poate, zice regizorul: Uite ce e, copii, ori divorțați, ori vă sinucideți, ori — preferabil — vă regăsiți sufletește, că în maximum jumătate de oră cade cortina. Asta e arta: concentrează, dă ritm, caută un sens. Copilul de la începutul romanului devine la

sfîrșit un moșneag cu barba colilie, înconjurat de nepoți, flăcăi în toată firea, căsătoriți, treabă — socoteală — asta, într'o săptămînă!, în care am trăit o altă viață, ne-am prelungit existența, îmbogățind-o cu altă experiență, pe care ca s'o trăiești ți-ar trebui cam șase decenii: de unde să-i iei?! Ă? Dar și scriitorul!! El are o vîrstă, o meserie, o situație socială: ei bine, nu! Se face mai tînăr sau mai bătrîn, schimbă familia, profesiunea, situațiunea soțială și începe aventura: oare cum aș fi trăit atunci? Înaintează cu emoție, cu prudență, e mort de curiozitate: unde o să ajungă? Dar dublă atenție!! Mai întîi să nu știi de la început ce vei deveni, unde vei ajunge, altfel, jocul ar fi trucat, nu mai are nici un chichirez. Ai schițat personajul? i-ai fixat coordonatele?, urmărește-l ca un detectiv particular pe Mr. Smith, despre care nu știi mai nimic — nici unde se duce, nici la cine, nici ce-o să facă acolo —, urmărește-l cu atenție, nu-i fixa tu lui traiectoria, dacă știi totul dinainte, lasă totul baltă, arzi gazul de pomană, strici frumusețea ineditului. Atenție la posibile! Panait Istrati a scris despre meserii pe care le-a practicat, despre medii prin care a trăit, despre orașe pe care le-a străbătut — și ce frumoasă e Halimaua lui, ce farmec al adevărului! Dacă ești ziarist, fă-te profesor, student, istoric, scriitor, ceva cu umanioarele, dracului, dar nu inginer, că nu merge; dacă n'ai fost nici un sfert de oră reținut la un post de poliție și n'ai încasat măcar cîteva vine de bou pe spinare, nu te face luptător soțialist care a suferit prin temnițe, pentru că hîrtia nu suferă minciuni; a, ceva fantazie nu strică, dar fără să altereze esența personajului, care poate și el ce poate și cît poate, dar mai mult nu! Vine adică într'un fel că literatura dacă nu este transpunerea ca atare a propriei vieți rămîne în cadrul autenticului, deschizînd autorului acces spre alte vieți *posibile* ale sale, pe care nu le-a trăit, dar ar fi fost posibil să le trăiască, printr'o altă meserie (înrudită), făcîndu-te ceva mai tînăr au ceva mai bătrîior, dînd calendarul îndărăt — ce contează cîteva decenii în plus sau în minus, nu?! —, dar fără a ieși din rama secolului tău, pentru că e al tău, și evenimentele vin de se leagă, dau dintr'una'ntr'alta, reacții, rupturi, continuitate, fiecare explicîndu-se prin ce i-a premers și ce i-a urmat. De ar fi cu putință să le cuprinzi pe toate!.. „De-ar fi mijloace și-ar fi cu putință...", cum zice poetul. Toate astea pentru a spune

că romanul, drama (care e un roman cu timp drămuit) dau putință lectorului — spectatorului — să mai trăiască, concentrat, și alte existențe decît a sa, participînd, fără să ia parte, la alte destine decît al său, acesta (al său) rămînîndu-i necunoscut lui însuși; iar autorului, naratorului, omului travestit în altcineva (dar consanguin!) îi este în posibilități să-și trăiască în alt fel, în alte feluri existența, cu anumite modificări, să-și încerce și altfel șansa, norocul, bafta, chiar dacă pînă la urmă și-ar da seama că nu e posibil să ieșim din noi înșine, să sărim peste umbra noastră, dar pentru asta, pînă atunci, este necesar să încercăm tot ce poate ieși din conjuncția imaginarului cu realul, retușînd, adăogind, în limitele potențialității noastre maxime. Cum se vede, romancierul are posibilități mult reduse față de actor, ce poate interpreta (aproape) orice rol, nimic din ce-i omenesc nefiindu-i străin, deși tocmai această vastitate înseamnă descentrare pînă la explozia eului — de aceea actorul nici nu are o altă realitate decît suma rolurilor interpretate de el, pe cînd scriitorul, cu un eu în expansiune, trage din el însuși diversele roluri pe care le creează și interpretează. De aceea scriitorul, spre deosebire de actor, *există* nu numai în rolurile create și interpretate de el, ci și în sinele său, din care-și trage eroii, adică fantomele. Se întîmplă însă cu unii creatori ciudățenii: de pildă, după ce și-au extras toată substanța, proiectînd-o în fantome ce-i reprezintă, descoperindu-i și acoperindu-i totodată, epuizîndu-și posibilele, ei continuă să funcționeze, cum ar veni, în gol, solicitîndu-și doar imaginația și îndemînarea (sau, cum zic unii zevzeci: „măestria"); or, imaginația singură, fără seva nutritivă a trăirii reale, poate duce doar la acele scălămbăieli hibride ce sunt expresia minciunii căznite — care dacă mai face și pui schilodește artistic fața unei epoci. S'a întîmplat ca zilele acestea să decedeze un scriitor destul de tînăr, la vîrsta posibilităților maxime. Eram vagi cunoștințe, nu ne mai văzuserăm de mult, dar îi citisem cărțile, la rînd: erau așa și-așa, observații acute, conversații cu sclipici, mobile, rochii, cupeuri, văsărie — cu duiumul, totul era destul de exact, însă lipsea ceva: autorul, duhul său formator și reformator și deformator — deși narator exista (altfel, cum?!), însă inodor, incolor, insipid, prezent și totuși absent, voit ascunzîndu-se de mine, iubitul cetitoriu. Am luat

o carte de-a lui din raft şi am răsfoit-o uşor: mi-o reaminteam şi îmi aduceam aminte de impresia generală ce mi se confirma acum: era, cum să spun?, să zicem „o istorie pe apă", nişte drăcovenii întîmplîndu-se pe o corabie cu pînze ce ar traversa Atlanticul în verif, fără escale, între Narvik, în nordul Scandinaviei şi Buenos Aires, în sudul Americii de Sud; ei, şi naraţiunea merge haida-haida, copăcel-copăcel, de fapt nici nu merge, unul stă pe fotoliu şi bea un pahar cu ceva, se ridică, se duce în cabină, se'ntinde'n pat şi devine copil, se ridică şi devine bătrîn, apoi discută cu fosta lui nevastă, moartă de zece ani, apoi merge călare pe moşie ş.a.m.d. Nu e un singur personaj ci sunt mai multe, ce foşgăie pe covertă şi toate se comportă la fel cu cel menţionat mai sus. Că autorul n'a mers în viaţa lui măcar cu o barcă, necum cu un vapor (şi încă o corabie cu pînze) să zicem că nu are importanţă, (imaginaţia la putere!), totul ar fi o imagine alegorică a existenţei — la urma urmei, de ce nu?! Lipsesc din carte cîteva cuvinte, nu multe, cîteva: corabie, vapor, pînze, covertă, cabine, echipaj şi mai ales: marea! Nici măcar o briză, o culoare, o stepă lichidă, nici vorbă de mare. Şi totul stă pe loc, nici o mişcare, nici o legănare a suprafeţei plutitoare... De unde, atunci, îşi dă seama cititorul că ar fi vorba de o corabie cu pînze care etc.? Asta se observă din minuscule amănunte ce, totalizate, dau impresia, te lasă a ghici, mde, că ar fi vorba de etc. Şi atunci te întrebi: Dacă s'ar retipări cartea, după ce s'ar completa explicit: corabie cu pînze, covertă, echipaj şi, mai ales, marea, intercalîndu-se, unde ar fi cazul: îşi aminti, îşi închipui că etc., ei, atunci romanul şi-ar pierde valoarea — au ba?! În primul caz, cred, n'ar fi meritat să fie scrisă, dacă doar în miorlăiturile astea i-ar sta valoarea; iar în al doilea caz, de ce întortocherile astea inutile? Pledez pentru claritate cu orice preţ? Hegel e clar, dar e lesne de citit? Dificultatea lecturii, da!, cînd e cerută de complexitatea firească a relaţiilor, situaţiilor, meandrelor unui ins sucit, Cănuţă ori ba, de o gîndire sinuoasă ş.a. Dar pentru a expune o platitudine? Însă altceva doream să spun: am scos din raft prima carte a colegului decedat, am deschis-o la întîmplare, am citit: „— A, dragul meu, cum să-ţi spun... mă simt aşa, straniu, ca şi cînd aş fi intrat într'un rol străin, aş fi îmbrăcat, din eroare, un destin străin..." Asta îmi aminteşte, brusc, de o altă frază, dintr'altă carte a respectivului

scriitor: „Nu știu cum se face, dar ne dăm seama, cînd e prea tîrziu, că am fost distribuiți — de-am ști măcar de cine! — într'un rol ce nu e pe măsura noastră sau noi pe măsura lui, și asta ne obosește de moarte...“ Asta e cheia lui. Vreau să-i dau un telefon, să-i explic, dar las mâinile în jos, a neputință: murise de cîteva zile! De cîte ori mi-am dat seama că trebuia să-i comunic ceva important cuiva, ca să-mi amintesc, da, că murise și de cîte ori mi se întîmplă să duc discuții cu repauzații, izolat cum sunt, dar de ce nu le-am spus la timp?! Sigur, frazele astea cu „un rol care nu e al nostru“ le-am observat la timp, am și vrut să le spun pe loc, dar m'am luat cu altele, am uitat (dar există uitare?), poate l-aș fi convins, l-aș fi vindecat, n'ar fi murit atît de repede, mai știi? Dar cum să-l convingi de ceva pe cineva care e convins că nu există, că nu poate exista sinceritate, asta e, așa, o păcăleală pentru fraieri cu cioc... Cum să te creadă cineva care este convins că interpretează un rol străin sie, un rol pe care l-a ales silit fiind de împrejurări, obligat să dea impresia sincerității tocmai cînd minte mai dihai?... Că el nu este el. Nu, dar nu despre sinceritate și adevăr — acestea sunt relative — ar fi vorba... ci despre rol. Nimeni nu ne poate obliga să interpretăm un rol străin de esența noastră, dar chiar de-ar fi așa, el, rolul, ar deveni al nostru prin felul special în care îl trans-punem... da, da, îl trăim... Nu poți juca ani și ani rolul Mironosiței fără a deveni sincer Mironosiță, dacă te tot prefaci, devii un prefăcut... Scriitorul meu decedat, sărmanul, avea impresia că a fost distribuit într'un rol ce nu era al său, se prefăcea că se simte bine în rolul străin (deși se sufoca uneori), dar tot persistînd într'însul, prefăcătoria i-a devenit destin. Și așa se explică și tehnica eliziunii în romanele lui, de ce ocolea anumite vorbe, acte, descrieri... dînd impresia că autorul ar fi în posesia unui secret: „Sfărîmă cuvîntul, cuvintele's goale“. Tehnica tainei, a scris cineva — numai că nu există nici o taină. Un hiatus într'o existență! Ăsta era rolul său: să sugereze că el ar fi altcineva decît pare a fi, și uneori chiar credea că el este de fapt altcineva, numai că nu mai știa nici el cine anume ar fi, iar în cărțile lui se silea să nu semene cu el însuși, să nu transpară în nici unul dintre personajele sale — poate fiindcă eroul misterios nici nu existase. Ceea ce este se exprimă, de aceea suntem rolul pe care-l interpretăm. Am vorbit de

actori și scriitori, poate pentru că la ei raportul esență-aparență se dă mai pe față, chiar cînd îl ascunzi — sau mai ales atunci. Ar fi mai spectaculos, dar el se potrivește oricui. Pornisem de la Zaharia și spectaculosul său demaraj. Ca și despre Ioan de fapt, regizorul său. La Ioan, am mai spus-o, se brodiseră un temperament, un ideal și o conjunctură; acum, rămăsese temperamentul, conjunctura se sucise, și odată cu dînsa și idealul; cînd se schimbă conjunctura, complexul realului, idealul mai poate fi același? Și cum conjunctura se tot modifică — mișcarea e în natura realului —, atunci, mă rog, ce se întîmplă cu idealul? Pentru unii e simplu — idealul e funcție a realului, deci se adaptează mișcărilor sinuoase ale acestuia... Aceștia ar fi realiștii, oamenii cu picioarele pe pămînt, cu doxă la cap, uneori mari realizatori de fapte istorice — gen Ionel —, alteori mici pramatii, licheluțe, tîrîturi... totul depindea de calibrul acțiunii, de „mizã" și de realizare. Idealul lui Ioan nu fusese lepădat, dimpotrivă, realizat, altul apăruse acum, se pune doar întrebarea în ce măsură era al său. Că se potrivea și temperamentului, și conjuncturii este limpede, dar convingerile?... El nu era un slujbaș oarecare, să-și facă treaba și să-și ia lefșoara, trebuia ca practica să fie consecința unor idei, dacă idealul, realizat, nu fusese înlocuit cu un altul; or, Ioan, deși avea metafizica statului, nu era un conservator care să-i slujească fidel pe bogasieri și să pună mitraliile pe sindicaliști, nu! Bănuiesc că intrase într'un joc mare în care statele îi serveau drept pioni; evident, nu-și închipuia că el avea să miște acești pioni, dar vroia să le afle încărcătura, dinamismul și valențele. Bănuiesc că și de data asta — mai ales după ce Ionel dispăruse fulgerător — juca de unul singur, calculînd, ferindu-se a comunica (n'avea încredere!) politicienilor ce se vînturau la cîrma țării potecile pe care le urma și calculele lui de șahist lucid și pasionat. Ioan își lărgise idealul, aria de investigație, dar nu renunțase la esența lui. Era o ipoteză, însă verosimilă cred. Era dramaturg, regizor și actor. Ca să știe cum urma să acționeze el, trebuia să afle cum vor acționa ceilalți, ce forță reală reprezenta fiecare, cum urma să se regrupeze... El nu pornea de la o idee preconceputã, aduna informații, aduna. Nici un om politic nu e scutit de greșeli, dar e cazul ca mai înainte de a trece la acțiune să fie în cunoștință de cauză — pe cît îngă-

duie hazardul obiectiv al istoriei. Conştient sau nu, el preluase metoda de lucru a lui Ionel — elastică şi tenace. Însă nu vedea printre umbrele ce se răsuiau decît siluetele lui Duca şi Titulescu, inşi cu privire ageră, dar aştepta să vadă grupările de forţe de la noi. Era cazul ideal al scenaristului ce-şi scrie rolul şi îl interpretează. În asemenea situaţii, dincolo de atenţie, gîndire şi act nu mai există nimic, sunt oameni fără viaţă personală, fără goluri existenţiale. Dar Zaharia?... Aici să fim atenţi, să nu caricaturizăm, chestiunea e gravă, fiindcă depăşeşte cazul acestui fanfaron deştept, lucid şi năuc. În definitiv, despre asta e vorba, omul şi masca, fiinţa şi rolul oferit (impus?) de societate. Ne naştem cu anumite particularităţi, devenim într'un anume fel, dar apoi societatea ne pune la dispoziţie un anume rol concret, pe care va trebui să-l jucăm — mai bine, mai prost, depinde de capacitatea noastră... Şi atunci se pune întrebarea: Care este eul nostru autentic şi care e cel mimat pentru alţii, pentru societate care va să zică... Suntem scindaţi între eul autentic şi cel social? Poate exista o personalitate scindată? Aşa ar părea, dar ia să fim puţintel atenţi (tot nu aveţi ceva mai serios de făcut, aţi devenit un comportament social, acordaţi un fîrtai de concentrare eului vostru real — de-o mai fi rămas ceva din el): aşa se întîmplă de fapt? Apărem pe lume ca un X, rezultatul unui hazard biologic sau al unui raport de forţe dintre cromozomi. Nimeni nu ştie ce şi cine suntem, nici părinţii, nici medicii, nici alţi pricepuţi, cu atît mai puţin bănuim noi înşine cine sau ce suntem, deşi o plămadă anumită, specifică, tot ne aflăm a fi — da, dar care? Părinţii, rudele, medicii etc. pretind a distinge la copil, încă de mic, anumite înclinaţii, repulsii etc., drept care fac nişte pronosticuri, numai că pînă să ajungă puerul adolescent, toate zînele, parcele, moaşele spirituale îşi uită propriile pronosticuri, şi asta pentru că, pur şi simplu, puerul s'a schimbat de atîtea ori, şi-a modificat înclinaţiile, idiosincraziile, potenţele, încît cine să le mai ţină minte pe toate? Oricum, nu copilul ce va să devină adolescent... el uită tot ce l-a caracterizat. (Uită? Mira-m'aş) Pedagogii se miră: Să fie raţă? Mă-sa găină! Să fie găină! Botul lătăreţ! Ei, şi atunci intră tînărul în piesa soţială, i se oferă un rol... Dar, mă rog, cine este acest june, ce este el? E inutil să-l întrebăm pe dînsul, pentru că el se consideră bine format,

definitiv format, are răspunsuri prompt definitive la toate întrebările posibile plus la încă altele. Adolescentul şi senilul au numai răspunsuri, nici o nelămurire. Şi cu toate astea, el continuă să evolueze, să se formeze şi — mai ales — să se deformeze, încît ajuns matur nu-şi prea mai aminteşte certitudinile, pe unele le zeflemiseşte uşor („Eram naiv şi zăpăcit atunci..."). Ar fi pasionantă o statistică psiho-socială printre adulţi — fiindcă înseamnă că între timp ei au aflat ce este important şi ce nu, au aflat, cum ar veni, Adevărul Vieţii, pe care credeau a-l cunoaşte în junie, însă, vor recunoaşte mai tîrziu, îl aflaseră abia cu anii, în exerciţiul funcţiunii; ei bine, întrebarea — unică — ar fi: Care este Adevărul Vieţii? Sau: Ce aţi aflat important în anii maturităţii despre viaţă, societate, personalitate? Sau: Ce credeţi despre adolescenţa dvs? De fapt, am şi făcut o asemenea anchetă, înainte de război, cam pi conta me şi la nimereală, dar n'am publicat-o nicăieri, hîrtiile le-am cam prăpădit, nici n'ar fi meritat altă soartă; fiindcă te izbea în aceste răspunsuri o sărăcie, o mizerie spirituală, de groază! Tinerii, neintraţi încă în maşinăria soţială, răspunseseră cam brambura, se cam cocoşeau, se cam furlandiseau, dar erau, oricum, mai interesanţi, pe cînd maturii o dădeau pe adevărul profesiunii lor, în totul vag şi monoton. De curînd, o revistă a şi publicat o asemenea anchetă *(Ce este mai important în viaţă?)*, deşi, din păcate, cred eu, fiecare împricinat era silit să aleagă doar între cinci opţiuni. Cele mai multe răspunsuri: Să ai mulţi bani! După care urmau: Să ai o situaţie socială bună!, apoi: Să ai relaţii suspuse; apoi, doi fleţi: Să fim utili societăţii! (Cum, în ce fel?) Şi doar unul: Să întemeiem o familie fericită! (Cum? Ce'nseamnă, adică, fericită?). Ziaristul făcea la urmă un fel de comentarii, fără însemnătate, fiindcă, ziceam, de ce să sileşti oamenii să intre într'una din cele cinci căsuţe şi să nu laşi slobozenie imaginarului, fie şi stereotipat? Răspunsurile erau la fel, unul presupunîndu-le pe celelalte!... Cu asta nu afli nici rolul, nici intimitatea nimănui. Dar, ca să ne întoarcem la starea iniţială, în care fiecare alege în ce anume celulă a stupului social va intra, presupunem că junele a devenit el însuşi, adică şi-a dezvoltat la maximum potenţele înnăscute, urmînd a-şi alege un rol! Însă de la început se observă că acel copil, acel X necunoscut, ce urma a se dezvolta conform propriilor sale premise, fusese supus la cel

puțin două structuri formative (sau deformări): familia (în sens strict, dar și în cel larg de clan), care contribuie nu numai prin încrucișarea cromozomilor genitorilor, ci și prin zestrea de obiceiuri tribale și sociale, poziția în comunitate, tensiunile dintre membrii clanului, existența sau nu a fraților și surorilor și poziția micii planete față de celelalte ale constelației etc. Toate aceste elemente potențează, într'un fel sau altul, evoluția copilului. Însă prima verificare socială serioasă, ținînd ani în șir, și de data asta între juni de aceeași vîrstă, o constituie școala, care verifică nu numai capacitățile copilului în raport de un anume program, ci și pozițiile sociale ale părinților reflectate în felul de viață și mentalitatea copiilor: fiul unui mic cinovnic va vedea în felul de trai și cel de comportare al fiului de mare moșier reflectate distincțiile sociale. De notat însă că atît la presiunea primului grup social (familia), cît și la al doilea (formație cultural-ideologică, dar și reflectare a distincțiilor de avere), reacțiile subiecților infantili pot fi (și chiar și sunt) diferite, pentru că în afară de puerul diligent, ca o cocă moale modelată de mâinile știutoare, există și tipul ce reacționează violent, întorcînd pe negativ ceea ce familia și școala îi slăviseră cădelnițînd ani în șir, dar și alte feluri de reacții, diferite. Și iată-ne în momentul alegerii unei profesiuni. — Bine, dar cine alege? Tînărul? Rareori și în mică măsură! Drumul era gălbui, poate din pricina nisipului adus de la rîu, peste care se punea mereu pietriș, așa încît era bine pietruit, oblu, își lua câmpii, prin miriștea de aramă, peste gropile roșcate de unde se scotea pămîntul de ars pentru cărămidă, și drept în fața cimitirului venea, ca un pîrîu, de se arunca, în *șușa*, care, cît era ea de națională, era plină de hîrtoape, ce se desfundau în noroaiele toamnei și topeniile primăverii, de păreau bietele căruțe bărci pe marea învolburată. Să ne amintim că pruncul, această ființă inedită, încă necunoscută în structura sa de cei din jur, cu atît mai mult de ea însăși, pe măsură ce se formează este și deformată de mediul familial și de cel social-ideologic (școala), deși mai sunt și alte influențe (de pildă, n'am întîlnit încă nici un studiu — în afara unei nuvele a lui R.— intitulat *Copiii de pe strada mea*, un mic organism conflictual și formativ, hermetic închis celor maturi, în care se produce un schimb empiric, străin școlii și familiei, acea plămadă din care se va ivi acel „Adevăr al Vieții", pe care tînărul îl camu-

fleazã cu grijã faţã de maturi). Dacã la toate acestea se adaogã şi rãspunsurile la presiunea mediului, deloc previzibile, foarte diferite, se ajunge la un rezultat cu mai multe necunoscute. Tînărul ce îşi alege o profesiune nu-şi cunoaşte încă toate resursele, le presupune doar, deşi cel mai ades greşeşte în aproximaţiile sale, fiindcă îi lipseşte controlul temeinic: rezistenţa la uzurã, forţa în continuitate (aceasta se verificã în timp). Dar cît de liberă este alegerea unei profesiuni? Casa era la margine, de fapt afarã din sat, mai încolo ceva începea derdeluşul, valea rîului tot lăţindu-se pînă da în fluviu, şi pe clin, în vipia verii, ieşeau balaurii, brontozaurii, gusterii, pe care-i tăiam cu sabia lui nenea Macu, magistratul fost colonel în războiu, scăpat de schijă, dar otrăvit de gelosul Aristide, iar iarna, cînd începea spulberul viforului, pe orice fereastră aş fi privit se vedea doar haosul alb al cristalelor. — Mai întîi, sunt veleităţile (înşelăcioase), sfaturile de bunsimţ ale familiilor: dorinţa de continuitate a meseriei tatălui, regretul său de a nu fi „îmbrăţişat" o altă profesiune, nostalgia aceasta proiectată asupra fiului, exemplul contagios al unui profesor stimat, cota bănească a unei profesiuni apreciate mult social în anii adolescenţei, dar care într'un deceniu, să zicem, să sufere o depreciere bruscă, din varii motive etc.— în concurenţa iniţială, la inteligenţă egală, condiţiile sunt inegale: cei ce vin din familii în care nici jurnalele nu se citesc măcar, şi cei ce vin din altele în care se citeşte, se discută, progresele copilului sunt urmărite îndeaproape şi sprijinite, unde este cazul, de meditatori, cei ce vin din mici tîrguşoare cu profesori prăfuiţi şi dezarticulaţi sau cei ce au parcurs marile licee cu tradiţie, unde se află elita profesorilor exigenţi. Cazul celor ce au sărit barierele înalte plasate în faţa lor de hazardul social, tocmai prin numărul lor minimal, întăreşte convingerea că selecţia nu e chiar naturală... — După-amiezile încinse de vipie, tăcerea circulară, empireul fierbînd încet, înnăbuşit, seara, norul de praf ridicîndu-se: vitele apatice venind de la păşunat, apoi liniştea nopţii cu stelele pîrguite, bolta mişcîndu-se lent, cu semnale babiloniene. Şi sunt şi valurile timpului: au fost epoci în care la modă erau ofiţerii, dar pentru asta trebuia „condiţie fizică" şi musai nevastă cu zestre bună. Mult timp se purtau „avocaţii": ani de studiu puţin, şi cu diploma asta făceai „poliftică", arendăşie, afaceri sau chiar avocatură, dar pentru

toate astea trebuia să ai papagal, să fii înfipt, fîşneţ şi „cu tupeu", în lipsă de astea te restrîngeai magistrat, strîmtorat ca leafă, dar cu prestanţă, nu? Sărăcie cu lustru. Medicina — brăţară de aur, dar muncă pe brînci, ani mulţi, memorie de elefant, taxe babane: trebuia osînză. Ce mai? nu orice era pentru oricine, şi de nu luai loz cîştigător rămîneai prof la româneşte sau la o limbă, te cam sufla vîntul, leafă de-o cameră mobilată, doar de-aveai norocul de o nevastă cu ceva slănină. Prin profesiune, societatea ne solicită într'un anume mod, ne automatizează reacţiile, e foarte greu să reziştl la mecanizarea asta, deşi de încercat se poate încerca să rămîi tu însuţi chiar dacă eşti prins într'un rol pe care la început, să zicem, l-ai ales singur (deşi ai văzut cîte restricţii am făcut asupra liberului arbitru, şi încă nu pe toate...). — Şi în liniştea fierbinte a nopţilor, ţipătul disperat al unui tren, zdroncănind, găzarul ce alerga spre mare, sau lălăitul unui bărbat ce trecea pe *şuşa*, melopeea aspră a unui om înconjurat de golul cîmpiei şi de hăul stelelor, fiinţă ce cînta de frica singurătăţii, iar în rumeneala zorilor gălbui zdroncăneala căruţelor ce cărau peştele spre gară... Şi pe urmă iar nimic... iar eu, îmbibîndu-mă de tăcerea acestor nopţi. — Dar... cine eşti tu însuţi, ăsta, pe care vrei să nu-l pierzi prin automatizare, ar trebui mai întîi să străbaţi strat după strat, să ajungi pînă la stratul freatic, deşi în această mică geologie a eului am încercat tocmai să dovedesc, adică nu să dovedesc, nu, să mă întreb unde este acel autentic eu pe care vreau să-l descopăr pentru a-l apăra de pieire prin depersonalizare, personalitatea mea hipertrofiată pe care vreau s'o scap de moarte, s'o trec în eternitate, în rai sau iad, fie ce-o fi, numai să n'o pierd. — Am impresia că dezghioc o ceapă sau o varză, scot strat după strat, pînă rămîn cu nimica în mînă, unde este miezul inalterat, acel eu ce mă însoţeşte pretutindeni, pînă şi cînd fac dragoste, pînă şi în somn... Unde sunt? Dincoace de toate straturile de formare şi deformare... — Mă obişnuisem cu tăcerea şi singurătatea cîmpiei, pe care o regăseam, despuiat, în faţa mării, dincolo de foşgăiala pe care urechea mea o elimina, tăceam, atent la foşnetul ei, ce venea de departe.— Dar durerea, durerea asta acută ce-mi zvîcneşte din şolduri spre deformatele labe şi, prin şiră, spre ceafă, care mă împiedică să mă mişc, mă zguduie pînă'n creştet, asta e a mea, nu? Ăsta să fie eul

meu, doar atît... și inima mea, ce se poticnește?... Doar asta voi lua în eternitate? — Pînă la urmă o să ajung la concluzia că eu — ei, bine! eu nu exist. Coboram în gara aceea sluțită, înnegrită de pulberea drumului, de funinginea cărbunelui, cu cioburi de zid știrbe, ne urcam într'o gabrioletă, treceam de o cazarmă dărăpănată, intram pe un drum drept și lung, lung, cu plopi înalți de-o parte și de alta, pînă ajungeam la o apă mare, o treceam cu pontonul, caii se speriau și fornăiau, pe urmă într'un sat cu nisip în loc de praf, o casă cu cerdac și geamlîc, în spatele ei o grădină cu fel de fel de zarzavate minunate și rîul acela de un verde adînc, umbra pădurii de pe celălalt mal, rîul ce trecea de la casa tatălui meu la casa mamei, tîrîndu-se vro șaptezeci de kilometri, sau mai mult, după ce, între ele, trecea și pe la casa noastră, care nu era a noastră, dar tot a noastră se cheamă că era, de vreme ce locuiam acolo, totdeauna am locuit undeva, dar niciodată n'am avut casa mea, nici măcar spitalul, cazarma sau pușcăria — și ele tot vremelnice au fost.— Dar pornisem de la Zaharia, de la roluri și existență. — Nu cumva nu suntem altceva decît rolurile pe care ni le asumăm sau ne sunt impuse — asta, și nimic altceva? — Dar ni le asumăm noi înșine cu adevărat?, sau, pe dos; ne este ceva impus cu adevărat? Să-l luăm de exemplu pe Zaharia: băiat deștept, rafinat, dintr'o familie ce dispunea... din cauza unei nepriceperi sau unui accident de bursă, familia rămîne pe drojdie, tatăl se sinucide, și Zaharia cu ai săi (mama și o soră) trag sania pe uscat... Rămîne un apartament luxos mobilat, poate ceva lichid (nu mare lucru) și mai ales ifosul, pofta, de fapt deprinderea de a trăi pe picior mare. Cum s'au descurcat, nu știu, greu și prin „expediente" umilitoare. Cine a trăit bine în adolescență nu se va obișnui niciodată cu un trai mediocru, ce ar fi acceptat cu mîrîieli, dar acceptat totuși de cel ce a dus-o hîra-mîra în tinerețe. Zaharia refuza o existență mediocră, iar inteligența lui scăpărătoare, stîrnită, exasperată de umilința îndurată de el și ai săi (probabil de la rudele bogate) își dorește ceva deosebit, un destin excepțional și îmbelșugat. — Că acesta ESTE el în momentul alegerii, e sigur: de aici tot cinismul, adică indiferența față de orice criteriu aprioric, interesîndu-l doar ceea ce avea să-i asigure o carieră excepțională, schimbarea „teoremelor" și „paramoxelor" proprii, ilustrînd convingerea lui

(unica), după care toate teoriile se anulează reciproc, singurul criteriu fiind doar acela practic potrivit căruia el ar putea fi propulsat cît mai sus. Schimbările lui arbitrare constituiau şi un exerciţiu folositor (credea), dar şi o exhibiţie a unicei convingeri — de aceea îi şi spuneam Gorgias, deoarece sofiştii erau profesori ce-i învăţau pe tineri să pledeze fie pentru o teză, fie pentru cea contrară, după cum o cereau interesele clientului. Prin urmare, cînd lui Zaharia i s'a oferit prima tentaţie avantajoasă, el, care era temeinic constituit, a înhăţat primul prilej ce avea să-l scoată din îngrozitoare mediocritate, din josnica ananghie. — Trenul trecea chiuind, tăind câmpia diametral, grîul verde se înălţa, elan vital, lanul se clătina sub propria lui greutate, dar cine va spune melancolia miriştilor, acel luciu al bulgărilor araţi sub ploaia măruntă şi îndelungată, semănăturile sub zăpadă, luna mare, roşie, de secetă şi pîrjol, veneam în vacanţă acasă — deşi nu era casa mea —, mă întorceam în oraşul furnicar să învăţ dinamica socială, mă duceam la regiment, şi de acolo... pe front, veneam de la închisoare, vibrînd ca o lamă de oţel, să întemeiez organizaţii revoluţionare — şi le-am întemeiat —, Bogdan şi Crişan vroiau să scape de mine, să mă alunge din Capitală, dar s'au scăpat pe ei, dîndu-şi apoi cu scîrna lor pe faţă, mă duceam spre mare să-mi caut o iubită care fugise acolo, şi trenul alerga ţiuind de la oraş la mare sau de acolo acasă, iar câmpia era rotundă şi fugea; grîul era verde, galben, miriştea arămie, apoi semănăturile sub zăpadă. Cine poate despera cînd ştie că sub zăpadă germinează recolta viitorului? Faptul că Zaharia şi-a ales acest rol, şi nu altul se datorează numai întîmplării, ce i l-a scos în cale pe acesta anume, şi nu altul. — Vrei să numeşti accident (o pură întîmplare) Moira, că anume Zaharia ar fi fost predestinat să-i iasă în faţă tocmai acest rol anume, şi nu altul? Ar fi să mergem prea departe, are şi determinismul limitele lui... — Să zicem că ar fi o simplă întîmplare, deşi în cazul acesta ar trebui să precizăm termenul... dar evident că Zaharia aştepta lacom, era pregătit pentru un rol de acest fel, de un sens sau altul, astfel încît Ioan (sau cine-o fi fost) n'a trebuit să se muncească prea mult pentru a-l convinge, era ca o fată dornică de măritiş, a înhăţat prima ocazie, dar nu de orice fel, ci una

de un anume tip... care să-l scoată repede din sărăcie și anonimat. Așadar, el era gata pregătit pentru un anumit tip de carieră, să-i ziceam de... aventurier sau... să joace două roluri alternativ, de nu trei... (Am făcut multe călătorii — de fapt, nu prea —, unele pe orizontală, altele pe verticală, dar calea asta între Capitală, Platonești și Pontul Euxin a rămas calea durerii și a speranței, a spaimei și a plăcerii, a vacanței, a războiului și a Revoluției, șira spinării electrică a existenței și personalității mele, dialogul meu cu câmpia, calea singurătății depline a unui om sociabil.) — Exact. Dar asta înseamnă că Zaharia nu este suma rolurilor sale — adică, nu numai asta —, ci acela care între atîtea tipuri de carieră posibile și-a ales tocmai una de aventură și risc. Deci acela ce și-a ales acest fel special de devenire este... cum să-i zicem?... el însuși, esența sa... — însă ca să ajungem la această Esență a trebuit ca el să apară într-o familie îndestulată, să se deprindă cu o viață privilegiată, și apoi, brusc, să cunoască sărăcia și umilința, ce-i vor da acea voință de putere care la rîndul ei etc. Un Nietzsche căptușit cu un Polișinel, cu un mascaltone, căruia-i place să joace teatru printre ceilalți, sub condiția de a fi protagonist, da, recunosc, e un exemplar mai rar. Dar elimină unul dintre cei doi termeni: ghiftuiala inițială și sărăcia ce i-a urmat, sau pur și simplu inversează-i, și vei vedea că Esența se schimbă. Și atunci, de ce fel de esență mai poate fi vorba? Cine zice eu? Cine își alege rolul și cît îl transformă rolul pe eu? — Parcă exagerezi... — Dar ce este o idee altceva decît o exagerare a datelor realității? O idee nu se face din bibiluri și forme de carton lipite cu cocă, nu e un zmeu de hîrtie, o idee este un trăsnet. Cînd un om e singur există tentația de a relua discuțiile cu cei altădată apropiați, nu chiar așa (desigur) cum avuseseră ele loc (asta nu e posibil), însă în spiritul lor, firește, așa cum îl răriseră și răsuciseră anii — fiindcă trecutul nu conservă nimic chiar așa cum a fost, ci actualizează, dacă expresia e acceptată, îlumînează din amintiri, pe cele îndeosebi înnodate de evenimentele de acum, or, cum prezentul e schimbăcios lesne, modifică o dată cu el și amintirile, rechemate și alungate ca umbrele fumurii trecînd prin romburile variu colorate ale geamlîcului. — Poate că, zicea Miron Perieteanu, ar fi exagerat să susținem că eul, coconul ăsta de mătase înfășat din straturi

și straturi și straturi, corcolit, alintat și reparat și compensat, poate că — zicea — nici să nu existe decît ca ghem de senzații schimbăcioase, trecere a unui nimic, din care nimic se alege poate, ofta, umbra devenirii unui jind părelnic, dar e primejdios a susține așa ceva, s'ar pierde voința de a fi, lumea s'ar așeza turcește venerînd vaca băligoasă și dătătoare de lapte, asta de nu te-ar otînci unul, miruindu-te cu ciomagul, că îi negi eul său mirosind o țuică, eul său etern urinînd și defecînd ... (Am impresia tot mai mult că nea Miron, cu cinemaul său interior, privitor ca la teatru și văzîndu-se pe sine însuși interpretînd un rol, fără a se indigna sau amuza, ci doar privindu-se, lucra prin aceasta la destrămarea, la dezintegrarea acelei false proiecții numite Eu, și asta tocmai l-a și ajutat să moară rîzînd, ceea ce nu se prea întîmplă cu mulți, rîzînd și strigînd — nu se știe dacă vieții, sau morții — „Asta e tot?!"). Cineva, poate Matei, adăogă: — Să-i zicem... Elan vital sau Voință de a fi? E drept, așa ceva există și la firul de grîu, și la crocodil... Poate omul îl conștientizează, doar, acest Elan... Se poate observa ușor că la unii vitalitatea e tare, se manifestă în toate domeniile, alții sunt firavi, pirpirii, lingavi, lipsiți de snagă... mă rog, anemici... — Daaa, oftă Miron, numai că forța asta vitală are și ea ciudățeniile ei... Cîte-un țîștibîști din ăsta, de nu dai doo parale pe el, se arată mai rezistent decît un taur cu jăratec sub coadă care scoate flăcări pe nări și odată — pooc! — îi crapă țeasta. Energia nervoasă, nu?! Și depinde de ce-l pui pe om să tragă: cînd lucrezi la ce-ți place, muncești fluierînd, dar cînd te sforțezi în silă cu ce nu-ți prieste, nu-ți mai tihnește nimic. Elanul ăsta vital are și el creșteri și descreșteri, naiba să-l pieptene, îi vine forța de la conștiință, sau e pe dos? Și conștiința asta să fie un fel de hambar, de magazie sau acea forță ce transformă căderea de apă în electricitate... Elanul vital slujește conștiința dar nu o creează! Și așa bîjbîiam printre cuvinte în timp ce afară urla viforul... Și acum, ascultînd țîrîiala unei ploițe mocănești, printre vii și morți amestecați de nu-i mai pociu deosebi — dar nici nevoie nu-i —, îmi zic că sunt lovituri făcute să te dărîme, dar te întăresc. Ce fusese cu Miron Perieteanu, sfielnic, neînfigăreț, nu-i plăcea să clănțăne din gură ca avocat, se baricadase în

magistratură, unde șezi solemn, pui tu întrebări, alții ție nu !, iar la urmă zici: Coroborînd articolul X cu articolul Y... Dar și acolo o fi înghionteală, că nea Miron, piș-piș, s'a tot tras pînă la capătul lumii, pe alt tărîm, pînă hăt la Platonești, unde și-a'nțărcat Dracu' copiii, în prăfăraie, în glod, între troiene — și acolo cînd a ajuns și-a zis că de, locul ăsta n'o să i-l jinduiască nimerica, dar nu, a venit ditamai ministru, coleg de facultate, de i-a cășunat pe el și l-a'mbrîncit de-a rămas omul fără post și pâine, și după ce-a făcut un mic accident cerebral și o greață a sufletului, călătorind el prin cosmosul interior, auzind muzica sferelor și culori care cînt, cînd s'a reîntors din îndepărtatul interior — fără să povestească vederile lui de pe acolo — , atunci s'a trezit cu o nouă energie și a înțeles ce înseamnă singurătatea, suferința și moartea și cum bobul de grîu pus în pămînt numai dacă putrezește va rodi înmiit. Și s'a declanșat într'însul fenomenul gîndirii, pe care l-a transmis și altora, și unii l-au primit, iar alții au rămas orbi și surzi. Iar Matei, nu-i așa, tot dintr'o lovitură s'a ridicat și a devenit om. Cînd prostovanii de belferi și-au pus mintea cu un puști și în loc să ia zbenguielile lui drept o deșteptare timpurie a pubertății, zguduindu-se de oroare în fața ideilor de răsturnare soțială — fără a ști că toți junii mai moțați au un simț treaz al dreptății, demnității și adevărului —, l-au țipat musai, minken din toate școlile, iar mopsul său de tată, în loc să priceapă că toți puberii au fel și chip de problemuri și să-l ia cu duhul blîndeții, cu antrenament la condamnări și vîrîre la zdup, l-a izgonit de sub strașina părintească, fără un loc unde să tragă la cină și adăpost, fără un gologan în buzunar — să plece în lumea largă și câinoasă, rupîndu-i toate podețele de întoarcere spre ghiftuiala, rîgiiala ciocoiască — de l-ar fi luat cu poftă de piftie și căință; dar nu ! , drumurile îndărăpt fiind arse ca la helveții plecînd la rezbel, liber rămînea doar drumul înainte... Și așa, luînd-o prin colbul Bărăganului, se opri cu îndoială la un unchi necunoscut cu totul, cu meseria lui abhorată de magistrat, așteptîndu-se la orice căpcănoșenie, dînd însă peste miraculosul Miron Perițeanu, blînd, bolnav, întristat în cuget și simțiri, zvîrlit și el din mecanismul nedreptății și avînd nevoie de prospețimea lui Matei, cît și acesta de sprijinul minții celui matur, și a fost nevoie de o atare năpraznă ca Matei să cugete, să

aleagă și să pornească pe drumul său. Îi trebuia băiatului un răgaz, și Miron i l-a dat, scutindu-l de acea meteahnă a bătrînilor de a te asasina cu sfaturi, alcătuindu-și ei din nevolnicii, eșecuri și căzături psihicești un fel de zeamă grețoasă, numind-o înțelepciunea vîrstei , potlogărie ce la nimeni nu trebuiește, începînd cu învechiții coțcari înșiși; asta cu atît mai mult cu cît Miron din zgîlțîneli și poticneli învățase a-și pune în mișcare mașinăria gîndirii (din izbînzi, nimeni, nimic nu are să agonisească decît zațul amărelii și împrostirea galopantă) și dacă *îndepărtatul interior* sau *filmul de sub pleoape* nu aveau tînărului a-i folosi — cel puțin deocamdată —, critica de sine instantanee, simultană cu actul propriu, l-a deprins Matei nu prin propovăduirea—deșartă totdeauna —, ci din atentă observare, aplicînd-o cu pricepere și folos de june, încă și mai abitir decît noi ceilalți, mai lenți în trezirea spiritului. A fost meritul lui Matei de a învăța din zdroncăneli, poticneli și bîldîbîcuri, sigur !, dar tot ce i-a dăruit, atît de firesc, Miron (cît de puțini dau și încă mai puțini știu a dărui frumos, ca un cais fructele-i coapte!), Matei nu l-a răsplătit nici pe departe (nici n'ar fi avut cum și cu ce), decît dacă punem la sporul înțeleptului faptul că ucenicul a deprins a fi drept și bun și mai ales de a fi aplicat critica de sine instantanee simultană. A știut Miron cît nous și de ce fel? Dar numai realizîndu-te pe tine poți fi apoi folositor altora, pregătiți a primi — cum să-i zicem? — pilda.

Revederea lui Luca m'a mîhnit și m'a împlinit de bucurie, de orgoliu, da, pentru el, desigur. Cum se descurca și cum se descurcase... Naiba știe, că el singur nu știa. Fusese secretar pe la un avocat sau pe la altul, dar, harțăgos cum îi fusese firea și cum îl înrăise mizeria, se certa cu maeștrii, din te miri ce și mai nimica, trîntindu-le ușa 'n nas. Adevărul e că Luca făcea parte dintre ființele ce nu suferă nedreptățile, iar avocații, sireacii, mici și mari, apărau și ei pe cei care-i solicitau și... plăteau bine, iar cei cu bani n'aveau totdeauna și dreptate, fiindcă averea nu se face nici cu dreptate, nici cu cinste, de! Luca știa asta, și încă de mult, și oamenii se dedau cu vremea la strîmbătate și alișveriș, el însă făcea parte dintre cei ce resping acomodarea, refuză s'o accepte, na! Avusese perioade moarte, mai pișcase cîte-un gologan pe la vreun ziar, cu cîte-o notiță... Era și lunga lui însoțire

cu mizeria, ca și cum nici n'ar fi observat cum sărea peste mese, ca un acrobat, mîndria lui de poet — nu înfumurare țîfnatecă, nu, nici liniște (era agitat), un fel de conștiință de sine ce nu ținea nici de lihneală, nici de ponoseala hainelor, conștiința de a fi dacă nu o valoare, purtătorul unei valori rare, prețioase, ce-i justifica existența, a sa și poate a omenetului. Smucit cum îl știusem, ponosit cum îl vedeam, nu mă pricepeam din ce colț al ființei sale cu zguduiri să-l apropii: să tac?, nu era o socoteală bună cu el, ce știa să se cufunde în fumegoase tăceri, după care să plece fără o vorbuliță sau să vehementizeze frenetic contra unui cuvînt scăpat aiurea, fără bază teoretică, sau să zvîrle foc și pucioasă contra unui articolaș de grămadă, nu știu unde Zgaiba răsărit din ridichea unui Scîrțai-Scîrțai de un pol bucata, avea laturi gingașe poetul, dar și unghiuri explozive, harceaparcea te făcea de-l atingeai acolo, și în definitiv, cine te punea să-l lovești taman la explozive? de, ușor de zis, dar nu-i știai sistemul de fortificații, pentru că, mehenghi cum era și cusurgiu, îl tot schimba, de trebuia să dai cu bobii să afli la ce va spune ceva catifelat, sau va da în clocot ca laptele. Dar supărările lui nu țineau, ca ploaia de vară, și ne revedeam la fel de amici de-a pururea, da, numai că pe vremuri, la Platonești sau Huzurei toată ziua, buna ziua dădeam nas în nas unul cu altul, în Capitală, la ziar, musai zilnic să fim față de față, dar acuși, înțepenit cum eram, nu aveam cum îl căuta și la urma-urmei nici unde, că nu spunea în ce loc se aciuase, prin ce hrubă de pod sau subsol, iar de lucrat? păi ținea contabilitatea (dublă) pe la niște angroșiști, lua condicele acasă și le lucra, ei, de ce, de nece (adică de mizerie), nu vroia să i se ia urma. Sărăcia lui nu fusese niciodată cu lustru, cum și-o aranjează unii, că din mai nimic fac „un interior", el nu, ținuse mereu maldărele de cărți pe podea, zvîrlea scrumul pe jos, nu-și primenea așternutul, și de se ivea o femeie miloasă, mai dichisea, dacă nu, nu! Luca nu fusese niciodată un om murdar, și pe cînd se împerechease cu Zurla și avea și „o stare socială", avea un apartamentel drăguț, și ăsta era efortul lui, că din partea fetei, slabă nădejde, ea era cu dezordinea, dar cînd se supăra pe lume, mizeria în care trăia era un fel de — cum să-i zicem? — da, atitudine, sfidare: Na!, uite că nu-mi pasă de lumea voastră, mă ghiftuiților, lingăilor, potăi îngrășate, mopși ce sfîșiați

mieii de vii şi cîte şi mai cîte... Sfida cu rictus amaramar o lume ce nu-l corcolise şi giugiulise, dar nu fusese (oare?) şi vina lui, a lui Luca, de nu se dedase la o soţietate cu matrapazlîc şi giumbuşluc, că doar, Sfinte Sisoe, nu suntem niscai îngeri, ci biete trestii gînditoare, de zisese un mare bolnav, metafizician şi scriitor: „Nici îngeri, nici dobitoace“ şi „Cine face pe îngerul face pe animalul“, şi doar mâini i se întinseseră — şi nu oricare —, iar ultima boacănă i-o făcuse vechiului său amic, Ioan, ce atîta-l ajutase, ar fi vrut şi acuşi, dar Poetul răcnise: — Poliţai scîrbos!, de-l stupise între ochi, cum vine vorba, şi-i întorsese dosul. Na, mai ajută-l dacă poţi! Dar Luca nu era un mojicos, avea catifelările lui, zonele sale sinilii, lumina aceea blînd sfioasă în care ştia să te învăluie, numai să-l fi lăsat în boii lui, în universul său poetic. Dar ce mult se schimbase! De păruse în adolescenţă deşirat, era doar suplu, zvelt, uneori doar aplecat uşor ca turnul dela Pisa, dar acum arăta scoveargă fleşcăită, se'ngheboşase, de credeai că a intrat la apă. Figura lui lunară, prelungă se scofîlcise, pe sub ochi cearcăne vineţii, şi dinţii din faţă cam lipsă, doar ochii, măriţi, trimiteau lumină fulgerată, de o intensitate greu de înfruntat. Fiindcă dacă Luca nu prea mînca, avînd şi un fel de silă în faţa alimentelor slinoase de birt CA LA MAMA ACASĂ, nu refuza un păhărel de la un amic de întîmplare, mai bea şi de singurătate şi alean, se cam dedase la tărie şi fără măsură în toate. — Beau de spaimă, îmi şoptise, noaptea-mi apar spăimîi, dulapele se mişcă rînjind, ziua mă sperie cu ceţurile foşnitoare, cu vînturile ce vin de undeva şi aleargă spre acolo, iar seninul mă doboară, un cuvînt nu pot scrie, azurul mă loveşte'n ceafă, de suflu doar... Beau, şi asta-mi amorţeşte spaima, nu de tot, dar orişicum. Ce-l înspăimînta pe bărbatul acesta, ce nu se speriase niciciînd de nimic, nici cînd rămînea în pom, fără slujbă, nici de nemîncare, nici de ameninţări, nici de singurătate, nici de, ei, de moarte, sfărîmarea eului, explozia de sine cu prăbuşirea veşnică în hăul cosmic? Atunci? Acest fel de spaimă, eu îl ştiam, mă încercase de atîtea ori... dar deloc în preajma unei primejdii imediate sau posibile, nu, atunci mi se învîrtoşa sufletul, mă invada — să-i zicem — curajul, mă lua cu poftă de bătaie, deveneam chiar agresiv. Spaima asta, sau cum i-o fi zicînd de felul ei, mă lua aşa, în momente de stenahorie, cînd intram într'un gol cu alu-

necuș, cu panta tot mai repede, de obicei, seara, cînd se zbătea miezul nopții, crescînd dumneaei pînă la orele 3 ale dimineții — polul maximei angoase în limbaj științificesc —, cînd mă dobora oboseala, și asta era încă bine, alteori nu reușeam să obosesc — ioc, zbîrnîiam de mama focului Era mai întîi o frăsuială în mine, mă năpădea energia, dar așa, aiurea, că n'aveam ce face deloc cu ea, mă tot smuceam de pe-un scaun pe altul, deschideam o carte, dar nici nu mi se lipea nimic de cortex, de o zvîrleam cît colo, cu scîrbă mare, și, cu încetișorul, amorțeam, dar pe din afară doar, altfel, pe din interior, intram într'o zbîrnîială a întregii ființe. Nu reușeam să mă concentrez pe nimic, toate și tot îmi fugeau din minte, dar năvăleau alte parigorii, ce mișunau, se sfărîmau, se'nvîrtejeau, dispăreau și așa. Aveam un cap de lemn, fălcile se încleștau, înțepeneam tot, deși pe dinlăuntru vibram de zor. Era neplăcut, dar suportam; greu, tot mai greu. Să spun că era dureros? Nu, și cu durerea mă dedasem, dar asta era o stîlcire a ființei, o'nghemuire a sinelui, înțepenit și în vibrație. Stam și așteptam, răbdam; pînă apăreau stîrpiturile mangosite, pocitaniile fluente verzui, ce erau și nu erau, demonică, romantică, barocă înghesuială de spăimîi — par'că le știam, par'că nu, o horă migratorie de ființări nonfigurative, pînă ce toată zguduiala asta se anina de ceva, un fleac, o nimica toată, o frîntură de faptă din alte dăți, o firimitură de vorbă scufundată, un fel de posibilitate posibilă a unei ipoteze improbabile — cine să o ia în serios? Uite, eu de un exemplu... Dar mai sunt eu eu? Și bîzdîgania crește înfricoșat... Ce, ce e? Mi-ar fi rușine, la trezie, să bîigui ce creștea coșmarul ăsta în mine, cu ochii treji. Cum de nu-mi crăpa dracului obrazul de rușine să mă sperii de un Babau, de o Marseara, de o spăimîie? — să sufli doar, și să le alungi ca pe spuză de cenușă, năluciri fumurii, păreri de groază. Îmi dădeam seama, firește, că erau ielele de speriat pruncii, dar rațiunea mea nu mai avea cuvînt, era în neînstare să gonesc roiul ăsta de spăimîi diforme și triforme, curajul meu de zile grele era o treantă, otreapă storcoșită, nu funcționa nici cinemaul interior, nici sistemul meu despre om și lume, neom, dîrdîiam fără să știu de ce (dar nu era nici un de ce!), și starea mea infernală (așa-mi închipui infernul:

o spaimă fără cauză) o închipuiam fără sfîrșit, nu-mi imaginam de ce și cînd avea să ia sfîrșit. Durerile, primejdiile, amăreala, toate le dam la spate scriind, așa doar vindecîndu-mă, însă în spaima infernală eram incapace să apuc plaivazele și să fac semnele unui cuvînt. Aveam să-mi dau seama după a treia și cea mai grea criză că ele mă podideau după o mare sforțare, nu de îndată, deloc, ci mai tîrziu ceva, după ce credeam că toate trecuseră, atunci mă apucau vibrația și dîrdîiala infernală. Beteag, cu trupul îndurerat, singur aproape și'ntinzînd de cei cîțiva gologani, scrisesem în dîrdora inspirației, așa-i zice, două cărți, una după alta, așteptasem — dar ce Scaraoțki așteptasem? — să se schimbe ceva, nici eu nu știam ce, probabil o mutație în mine... și nu se schimbase nimicuța; atunci s'a năpustit asupra mea senzația, mai întîi de inutilitate, apoi criza. Nu mai vroiam să vreau, să lupt, să lucrez, nu mai doream nimic, și în pustiul acela m'a apucat criza: de spaimă?, de inutilitate, de nimicnicie — a mea în primul rînd. Din criza asta m'a smuls Măiastra, cu pricepere, cu dragoste, cu violență, făptura ei delicat-firavă dovedind o voință teribilă, de neînchipuit la cineva cu atîta sensibilitate și patimă pentru lumea închipuirii, lumea artei și atît de neinteresată pentru aceea a valorilor (dacă valori or fi!?) materiale, sociale. Numai ea singură cunoștea acel limbaj al nousului, al demnității spirituale ce, pătrunzînd pînă la mine, răzbătînd prin ceața mea de zdrobit, să mă facă să aud și apoi să simt forța ce m'a ținut, ce mă ține — forța spiritului, incoruptibilă. Scriu, deci exist. Un adevăr însă completat de o întrebare (fiecare adevăr naște o întrebare): A scrie este o necesitate, sau o activitate? Necesitate pentru cine? Sunt atîția oameni care trăiesc fără să citească ceva, și cu toate astea, toate civilizațiile trăiesc, cresc pe o carte. Dar producția literară modernă constituie o civilizație? Poate că da. Oricum, oricare scriitor — dacă nu e un meșteșugar — visează să scrie el cartea: Hugo — cusiguranță *:Tată lira*, *Legenda secolelor)*, Eminescu a încercat-o *(Panorama deșertăciunilor)*, poate și Baudelaire, și ce explicație alta poate fi întreruperii creatoare, la o vîrstă la care alții debutează, la Rimbaud, decît fie că și-a dat seama că nu va izbuti, fie a crezut că *Un anotimp în infern* și *Iluminările* sunt *Infernul* și *Paradisul* dantesc. Teorii, teorii, dar fără această credință nebună, ce om zdravăn (dar sunt scriitorii

oameni zdraveni?) s'ar apuca să alerge după himere, de nu descreierata speranță de a scrie CARTEA, și cînd îți dai seama că nu ai realizat-o, o iei de la capăt, ca asinul, și tragi la alta. Atunci cînd — în urmă m'am dumerit — m'a cuprins neliniștea cu bîțiiala și leșuială, asta realizasem, că n'am scris CARTEA, și nici n'aveam s'o fac. Atunci, la ce atîta caznă vană? Dar nu-mi venea nici s'o las singurică pe Măiastra, pentru totdeauna — și acest cuvînt tocit, fiindcă mintea nu-l poate realiza, îmi da totuși niște forță, dar ea m'a scos din blegeala infernală, explicîndu-mi: diversificarea fulgerătoare a disciplinelor îl făcuseră să zboare în țăndări pe *homo humanus*, ciopîrțiseră pe bietul *Om total* al Renașterii, idealul zorilor rinascentiste, aurora cu degetele-i trandafirii, și nici un savant nu mai era în stare să realizeze sinteza, ca Aristot sau enciclopediștii, la vremurile lor, cum să poată un biet aed, fie și genial, să devină un Homer, Dante, Shakespeare, Goethe sau Tolstoi? Cum în cioburile unei oglinzi să prinzi *Omul total?* Atunci?... Diversificarea științei va descoperi legile fundamentale ale macro și microcosmosului cu legătura necesară între ele, diversificarea — sugera Măiastra — va duce inevitabil la unitatea simplificată, redînd omului figura lui unitară. — Dar pînă atunci?... — Pînă atunci, sugera ea, fiecare prinde cîte ceva, și cărțile adevărate captează diversitatea în conexiunile ei, pluralitatea în dinamismul ei concret, cît mai mult din unitatea pierdută și promisă a omului-cosmos. E cît se poate în secolul nostru, și e mult. Așa am început să recitesc marile sinteze sau marile încercări de așa ceva, lăsînd jocurile bălțate, schimonosite ale fragmentelor ciobite, străduindu-mă să descompun forțele, să le aflu conexiunile și să restitui pe cît cu putință unitatea între ființe, grupuri și evenimente. O carte adevărată, sugera Măiastra, dar cît adevăr rămîne din umbrele schițate, din portretele unor inși totdeauna mai complicați decît îi prindea tabloul meu restrictiv, multe întîmplări întîmplate, dar culoarea afectivă schimbată de vreme, cu mari goluri între ele, golurile și estompările memoriei, cu analizele pe care noi fapte te silesc să le iei de la capăt, caractere osificate, dar deformate de timp, siluete de fum schimbîndu-și colorul după cum treceau de la un ochi al geamlîcului la altul, iubiri rupte, amiciții dezacordate, grupuri risipite... și toate astea tinzînd spre o unitate de ansamblu a epocii — a omului chiar.

Și — colac peste pupăză! — ăștia cu iepicul lor: închegare, dezvoltare, lovitură de trăsnet, final. Cînd, unde or fi văzut, auzit ei asemenea drăcovenie, de chinuiesc bietele personagii, bietele evenimente, bietele conștiințe stîlcite și storcoșite, le siluiesc să intre în calapoade nefirești, numai să fie creștere cu deznodămînt întru fericirea cetitorului alfabetizat, ce vrea musai să afle „Ce se mai întîmplă, dom'ne?". Păi ce să se întîmple? Ne naștem, creștem, ne școlarizăm, ne salarizăm, ne însurăm, avansăm, ne zbatem între două lefi, ne pensionăm, ne damblagim, murim, ne bagă în groapă, în vreme ce alții fac copii, se cocoață sau sunt bușiți, fiecare cu vîrsta, norocelul¦ și¦ sorocul lui, și asta în același timp: realul e divers și *polifonic*. Suiș, coborîș, suiș, totodată, crizele explodează sau se teșesc — dar de închegare, dezvoltare, criză, lovitură de teatru, muzica, mojica melitară cu căvălăriile pi pernă, unde Zgaiba au văzut? Cu un personaj, mdea!, mai treacă-meargă, o fi, dar nici la el nu garantăm că după criză nu vine acomodarea. Cît îi Ibsen de Ibsen, dar nici așa cu sinucidere musai în actul cinci (afară de *Femeia mării*) parcă nu prea merge. Dar pornisem de la ponositul Luca, poetul deformat la trup. Era în creștere, descreștere, sau criză? În toate trei. Spuneam că am descifrat pe figura lui semnele — ce nu mă înșelau, fiindcă o trăisem — crizei, ale spaimei nonfigurative, ale dîrdîielii însinelui. De altfel, Luca fusese totdeauna un apucat, un bîntuit de spaime nenumite, urmate de căderi cînd cu psihicul morfolit și cu mintea în ceață deasă, ședea ore și zile în zăcere pe patul lui aflat în dezordine și necurățenie, și de n'ar fi fost unul-altul să intre prin ușa niciodată închisă, silindu-l să înghită cîțiva dumicați sau să-l tîrască pînă la un birt, punîndu-i sub nas cîțiva mici și o halbă gulerată, poate s'ar fi sfîrșit așa leșuit, nemîncat și nedormit — fiindcă în perioadele de zăcere, nici somnul nu se lipea de trupul său vlăguit; pînă cînd — da! — intra iar Scaraoțki în el și devenea activ, în dîrdora poeziei și a izbucnirilor de vorbărie, și ar fi fost bine asta dacă freneziile nu ar fi fost însoțite de bîntuirile de noapte, care, tocmai din pricina intensității vibrațiilor, îl împiedicau să scrie (prea multă liniște, ca și prea mare neliniște sunt nefaste creației). Nu fusese el oare atras de fată tocmai pentru că dînsa reprezenta pentru el intensitatea, sperînd că ea să-l vindece de ticăloasele zăceri, ce se îndesiseră, redîndu-l vieții, adică scrisului?

Nu-i strigase el ei, în vremea ciudatei, tulburatei, turbatei lor logodne: — Tu ești intensitatea, iar intensitatea este poezia? Și poate că o aflase ca pisica, iarba de leac, dacă fata, ea însăși, n'ar fi fost stăpînită de niște diavoli, de-ar fi avut nițică măsură — dar poți cere intensității măsură? Din refulare sau răzbunare sau ordin, plăcerea ei principală era de a chinui pe cine îi sta în putință, mai ales un om ce se chinuia singur și care i se predase aprioric. („A iubi înseamnă a ierta tot, tot, tot!"). Apoi dispăruse cusurgioaica mult hachițoasă. Nu-l mai urmărisem îndeaproape pe Luca (el numai îndeaproape putea fi ghicit și, eventual, ajutat): venise războiul, falsa întoarcere a sorții, propria mea chinuială eu Irina duplex, iar cînd mă așezasem, ca omul, pe scris, cu Măiastra lîngă mine, nu mai eram în stare de umblat, mai ales după năluca poetului. De ce nu mă cercetase el pe mine? Luca se deplasa rareori spre cineva sau ceva, el era agățat, tîrît de cine se nimerea, se afla mai ales acum, în faza bețivănelilor cu tipi de două parale, doar fiindcă-l năpădiseră, nu de alta. Era prea sensibil ca să nu-și dea seama cam cine erau ăștia, dar în vin sau palavrăgeala răsluitoare, poetul căuta o mică ușurare din crizele, cu fălcile 'ncleștate, în care îl zdrumica Daimonul, ca un biet antinevralgic într'o atroce prelungă căznire de țeastă; o mică, lesne trecătoare ușurare a unei fără sfîrșit suferințe. Ca unul ce trecuse prin acel Hades al vieții, îl înțelegeam, deși șoapta Măiastrei și exercițiile deprinse de la Miron Perieteanu mă feriseră de drumurile împleticite în care se încurcase el. Cu amănuntul, repet, nu-i știam nici peripețiile interioare, nici pe cele din afară, dar îmi era de ajuns a-l privi spre a descifra semnele marii lupte pentru a crea cartea. O scrisese? Paginile lăsate, pe care le-am citit cu răsuflarea tăiată, recitindu-le, mi-au sărit în ochi ca împlinirea unui talent ce și-a găsit o expresie proprie, atît de proprie încît nici prin teme, atmosferă, nici — mai ales — expresie nu semăna cu nimeni și nimic. Poetul simbolist cu rafinată sensibilitate aflase un limbaj dur, abrupt, lacunar uneori, al unei suferințe cum nu e nici una. Mă năucise într'atît, încît am priceput de ce nu găsise nici un editor, dar nici unul, iar după aceea, corul răgușit al cititorilor mecanizați (criticii) aveau să-l hămăie, în afara cîtorva pene fraterne, ce-l vor slăvi, după care tinerii îl vor pastișa, apoi alt val

de tineret etc. Cu suișuri și conuri de umbră, posteritatea lui Luca îi va recunoaște geniul. Pînă atunci, sufletul său hărtănit, trupul lui chinuit se apropiau de un exitus, ce nu părea prea departe. Asta-i prețul, dragă Luca, mi-am șoptit, prețul creației excepționale! Greu preț, dragul meu! — dar parcă e pe vrute? Nu primește cine vrea harul expresiei, al exprimării de sine și de ceilalți, nu alungă, cei ce-l au, blestemul chinuirii de sine — heautontimorumenos. Figura lui purta însemnele hainei bătăliі pentru carte: trînta cu vorbele întîi, apoi pentru crearea atmosferei autumnal cețoase, cu vînt prevestitor de geruri și singurătate, cu parcul veștejit și banca, acum goală, pe care fuseseră, sub frunzișul verii, doi — prin parcul solitar și'nghețat, două umbre au trecut. — Îți amintești de iubirea noastră? — Cum aș putea să nu-mi amintesc?... Tîrgul prăfos mustind în lumina zmeurei strivite la Fata Morgana, halucinația lunii și aceea a soarelui, cu atmosfera de duce-m'aș și m'aș tot duce, și cămăruța lui cu praf și hîrțoage și scaunul unic, jelalnic scîrțîitor, și birtul minion cu statornicul său parfum de tocăniță răs-rîncedă și chemarea drumului de Bărăgan, în colb și vipie, neducînd nicăieri și nevenind de niciunde, apoi epoca sa războinică, scriind la articole belicoase, îndemîndu-i pe poeți să „cînte omul și armele sale", dar nădușind în darn să compuie el însuși — spre model — asemenea stihuri, apoi după războiul cu asteniile și dispersările și lunile lungi de ghiorțăială a bestialului stomah și altele de calfă la cîte-un clănțău de avocat cu plisc, dînd din aripi pentru vrun bogătoi — deoarece dreptatea n'are parale —, și nopțile la gazorniță, trînta cu îngerul, de la ivirea zorilor (Aurora cu deștele-i trandafirii îl găsea sleit, asudat și — cum zice la carte — șchiopătînd d'un picior, pal de cruzimea luptei sale cu nevăzutul. Recitindu-l mi-am dat repede seama că meșteșugarii dintre meșteșugari, cu niște ghiers propriu, cît-cum să-l dibuiești din cohorta condeierilor, dar cîntînd pe coarda dulce' razachie a înaintemergătorilor, află corduri receptive, simțiminte gata preparate, urechi psihice dresate, care-l recunosc în vechile mandoline și-i descifrează și tonul scos din sinele poetului diferit dar nu foarte), aceștia, zic, sunt musai minchen încununați cu lauri și preparați din viață (după ce li se scot măruntaiele: văzut-ați bust cu măruntaie?) pentru Manuale — țintirimul, unde nu e durere, nici întristare, nici suspin, ci viață fără

de sfîrșit, o eternitate cam scurticică, dar, mă rog, tot eternitate se cheamă a fi, bună și aia, și ce mumos stau înșirați unul lîngă altul: „Aici încetează eternul vaier". Dar Poetul exilat printre contemporani, face să se izbească vorbele altfel, preschimbă toate asfințiturile, naște verbe unde nu erau, iscă aleanuri necunoscute, circulă printre sori călărind pe un pardos sau pe o împiciorongată, logodește altfel culorile sentimentelor, că nimic nu mai pare a fi cum a fost: ce brambura, ce aiurare! Pînă cînd se prinde de veste că e și aici o întreagă ordine, una nouă, firește, cu totul alta, dar bine prubuluită. Sunt Poeții Vestitori, Prevestitori, ce vor fi salutați în tomuri cu final optimistic. Dar pînă atunci mai e un hop, și tu, Luca, biet om huiduit de tăceri și zvîrcolit de îndoieli, un hop pe care tu, muritorule nemuritor, tu n'ai să-l sări. Se vede asta pe fața ta cretos cețoasă și în trupul sfrijit și burduhos. Fericiți cei ce mor în plină nemurire, dar tu, Luca, nu ești dintr'aceștia. Cum vine viața uneori de le'ntoarce, în timp ce Luca — ale cărui poeme începusem a le publica, stîrnind deocamdată doar huiduieli — trecea printr'o fază neagră, eu mă aflam la nivelul durerilor mele, cu care mă obișnuisem, ca și ele cu mine, fără nimic ce să-mi primejduiască viața, adică forța de a scrie. Eram și cu paralele mai binișor. Dacă ziua întreagă ședeam bînd, citeam ce mă interesa (literatura o tot tocisem, iar cărți noi nu prea aveam) și nu-mi zdrăngăna cineva rău sistemul nervos central, linitindu-mă de cele obișnuite cu metodele deprinse de la Miron Perieteanu (și de el însuși născocite), sau de nu erau zilele de facere a revistei — pe care altfel o visasem, dar ce ne-am face de ne-am realiza toate visele?! —, îmi rămîneau totuși trei-patru zile, în care, sub protecția nopții, înviam umbre și, umblam pe străzi dispărute, legam vorbiri cu dușii de pe lume sau cu cei ce băteau drumuri străine, încercînd să însoțesc vorbele mai altfel, să elimin, pe cît se poate, culorile depuse peste sentimente de altădată, încercînd să le dibui nuanțele din timpul lor viu, să-mi regăsesc hazul de necaz din vremea limbuției trecute, să mai alung din culorile posomorîte ce-mi intraseră în scribel și-mi picurau chiar în scenele de haz și hlizeală de pe cînd ne hăhăiam de toate cele, crezînd că viața e hîrjoană și dărăceală amicală între prieteni doar, dar greu regăseam culorile fistichii ale ălor dăți, vîrsta naintată vine cu nedorite sombrități. Îi belea mare cu amin-

tirile, cînd umbrele se deformează, scene întregi dispar, dar se ivesc altele de le uitaserăm, și anume accente, sentimente și resentimente schimbă de semn în reflectorul viitorului, pe atunci indescifrabil, devenit acum și el trecut. Era dificil, dar mă căzneam, pe cît se poate, să fiu fidel tulburărilor din alte dăți. Și să nu mint că scriind eram cu draci, nu!, concentrat da, altfel nu se poate, dar liniștit, aș zice împăcat cu scrisul meu, sub rotogolul pal al luminii artificiale, mai prielnică evocării și invocării decît cea solară, astrul învăpăiat ce ne duce, așa, cu zăhărelul speranțelor scurte și sfărîmicioase, da, noaptea anulînd totul ne silește spre filmul aducerii-aminte și al celui mai adînc sălaș din noi înșine, fiindcă — paradox! — scrisul, semnul suprem al spiritului treaz, este (cum?) și atît de învecinat visului, cel ce amestecă realuri cu uitări, suprapune timpi, contopește ființe, bolborosește nenumiri, izvodește semne, simboluri, prevestiri (cînd gîndul îndrăznește ce nu cutează ziua), dar învoalîndu-le ca pe o Salomie ce'n dantu-i fascinant nu-și leapădă nici un văl. Ce ar vrea coșmaru-mi matinal, ce mă leorcăiește de nădușeli din cînd în cînd, cu imaginea-i în mișcare și cu *suspense*, amintire dintr'un război prin care am trecut, desigur, dar și o întîlnire dramatică — din care nu știu niciodată cum voi ieși, deși se încheie mereu la fel, dar de la vis la vis uit — o confruntare ce niciodată n'a avut loc. De ce din noianul de întîmplări ale războiului meu să nu-mi apară decît imaginea uneia neîntîmplate? Spaima mea de-atunci de a nu fi silit să ucid cu mâna mea om? Probabil. Apropierea morții mele, pe care Măiastra, cu o uluitoare energie pentru ființa ei delicată, o tot ține la distanță. Poci să știi?... diminețile sunt cam agitate, cam ciudate. Sau poate prin zurba încîlcită a presei țipătoare să aud goarna? „Goarna iar își drege glasul!" Ziua, e un gînd pe care-l alung: ghemul răsrăsucit al diplomației nu a dus încă la o separare de puteri învrăjbite, relațiile dintre state se consumă în mîrîituri în hăis și cea, încît un ziarist belicos, belaliu și hămăitor a tipărit un opuleț: *Puncte cardinale în haos*, erau, sunt atîtea încîlcite, încît nici nu se mai discută despre rezbel. Asta-i bună! Cine cu cine să se încaiere, doar inglezu cu Francia, pentru niscai petice de Sahară, ei doar au mai rămas în picioare, nemțimea e pe brînci, deși perfidul Albion le tot suflă milioane de sterlinge, să-i vadă măcar stînd în

poponeț, să nu fie franțuzu singur tare și mare pe Continent. Aș, palavre! Fugi, dom'le, de-aici, fii serios! Sunt. Dar prea înfloresc mai în toate statele niște grupuri, mai mult militare decît politice... Și ce nume au: *Rugul*, *Toporul cu nuiele*, *Crucile de foc*, *Crucile cu săgeți*, brrr! Fii, dom'le, serios! Ce'ști copil?... Astea's așa, niște grupulețe... Moft și supramoft. — Mdea... Dar de ce le sprijoană atîtea Marea Finanță? — Moft! Caut să le alung spăimîile astea, și reușesc, dar spre dimineață... Nu, hotărît, mentalitatea unuia care a trecut printr'un război cu a altuia care n'a fost pe-acolo nu seamănă. Dar seara, scriind, sunt liniștit, cu Măiastra de-a dreapta mea — și e cea mai aleasă a mea bucurie în această perioadă fastă — , care și-a reluat cartea, menirea ei de toate timpurile, menire împiedicată mereu de efortul eroic al fragilității ei de a mă ține în viață. Și acum scrie fierbînd verbele la foc scăzut, potrivind vorbele așa cum numai ea, cu dichis, știe, alegînd nuanțele de nous și distingînd cu finețe vibrațiile sentimentelor. Gravă, ușor zîmbind, Măiastra scrie, și greutatea culpei mele mi se ridică de pe piept, unde (cînd numai eu scriam) mă apăsa. Ca să nu mai pomenesc de existența nu numai agitată și austeră, să nu-i zic altfel, pe care omul de carte și sensibilitate care este Măiastra o îndură greu, dar și lipsită de elementarele plăceri ale feminității — o nouă rochie, alți pantofi, o cît de rară ieșire la un restaurant sau cîteva vizite măcar, sau primiri de musafiri, nu dese, nu chiolhanuri cu ziafet, dar așa, cît de cît, să mai respire omul și altceva decît claustrare. De toate astea — nici o aluzie, nici un oftat, ca și cum n'ar fi fost și dînsa un om ca tot omul: nici nu era, de aceea i-am și zis Măiastra. Și iat-o acum, într'o dulce concentrare asupra hîrtiei, cu un ușor surîs al figurii ei spiritualizate, realizînd ce-i stă mai mult și mai mult la inimă, eu contemplîndu-i tinerețea meree.

Chiar claustrat de tot nu mai eram eu de cînd mă frăsuiam cu revistuța asta, căreia mă forțam să-i dau o siluetă literară cît de cît mai acătării, primeam — cum zisei — de două ori pe săptămînă, înainte de prînz, niște figuri mai statornice, altele la brodeală, ce nu mai apăreau sau mai apăreau, cum îi era omului placul. Cu toți de față, discutam cum să arate viitoarea plachie, făcînd — cum i se zice — planul, încropeam ce aveam cu ce mai așteptam, citind cîteva „materiale", cum au fost ele botezate de oa-

menii meseriei, poezii mai ales, se'nțelege, că's scurtuțe, iar la a doua întrevedere, cîte-o schiță sau un articol mai năbădăios. Ascultam păreri cu nesaț, dar vroiam totodată să și deprind niște tineri (din ăștia veneau mai ales) cum se discută cu cap și coadă niște literatură, depărtînd pe cît îmi sta în putință ifosele, parapoanele, ienelile veninoase, ba chiar cruzimile (verbale) de care cam abuzează spontan. Explicam că nu e cazul să te năpustești cu înveninată furie împotriva unei poezioare debile sau a unei schițe mai otova, deoarece nimeni nu se așază la masa de lucru frecîndu-și, de bucurie, palmele. — Hă — hă, ce tîmpenie o să fac eu acușilea! Nu, orice meșteșugar vrea să creeze ceva mai dihai, să le ia maul adversarilor, și se străduiește pentru asta, de-l trec nădușelile, tot atît cît și pe cel ce realizează un cap de operă. Dar așa-i hirea delicatului artist: spumegă la o realizare slăbuță, dar înverzește, crapă de invidie în fața unei opere în felul ei desăvîrșite. Îmi închipuiam oare că le voi schimba felul nărăvașilor juni cu potolirile mele cam dăscălești? Dar așa e alcătuirea noastră, a umaniștilor: avem bosă pedagogică — și pace bună! Îmi mai ziceam și că, de n'o rodi chiar totul pe vrerea mea, ceva-ceva tot o să se lipească de oarecine, să-și mai pună și devla la contribuțiune, nu numai nevricalele, fierea, rînza și paraponul, măcar cînd discută despre cele gingașe. Și mai nădăjduiam, prin pilda discuțiilor, să le arăt cum se încheagă sub ochii lor, pe față, o publicație, și de ce așa și nu altfel, fiindcă niște rațiuni de diversitate și organicitate trebuie să existe — nu? Eram în polemică implicită, deci, cu acele publicațiuni în care scriitorul propune, iar șefușorul dispune, după răul său plac și misterioase criterii, pentru redactorii săi chiar. Mă răfuiam, postum, cu ziarul nostru antebelic, *Deșteptarea*, la care și eu, și Luca lucraserăm cu atîta patimă, pentru realizarea idealului național și social: o Românie unită într'un regim democratic. Scriam cu foc, de săreau scîntei din peniță, alergam cu limba scoasă după cîte-un interviu gîngav sau savant, text țesut din neguri oportune (poci să știi cum se'ncurcă treaba? Că-i sucită, că-i cîrmuită, na-ți-o ruptă, că ți-am dres-o!). Ce mai? eram tineri, entuziaști și nu făceam economie nici de picioare, nici de plaivaz, nici n'aveam limba'n gură cusută cu ață roșie, să nu se deoache. Dar abia se mai po-

tolea frăsuiala noastră, a băieților, că începea moșmondeala vrăjitorilor — taina misterului! — Întîlnirea Secretarului de redacție cu direptorele cel cu două fețe'n față și două'n dos, care șefuleț se vedea cu un șefoi, apoi, haida, iar bietul secretar la directoraș: Schimbă, stimabile, dacă mă iubești! Și iar toarnă plumbul și iar — repede! — la Direftor, care alerga întîi la Nuștiu Cine, apoi la Nuștiu Care, și iar — hîț! — secretarul la direcțiune: Schimbă, onorabile, dacă mă iubești!, iar prăpăditul, smulgîndu-și părul din chelie, zbiera măgărește: Ziarul ăsta nu mai apare mîine la chioșcuri! Și apărea — totuși... dar cum?, că noi ăștia, care-i contemplaserăm în zorii de ieri, cum i se zice, macheta, care alergaserăm — tot ieri — întreaga ziulică după aia și ailaltă, ne uitam la ziarul nostru ca la o arătare, nu mai recunoșteam nimicuța, nici nu ne explica nimerica de ce așa și nu altminteri, să ne luminăm și noi bezna din tărtăcuță; dar, mă rog, Mondialul începuse, ne luptam și noi, cu vorbele, cînd să intrăm în hora macabră, contra cui și pentru cine. Mdea! Era o situațiune cotoioasă. Dar în vremurile noastre, ce chifteau de pace și încăierări locale între grupulețe ce se cartelau și se decartelau, de ce să nu se facă revistele pe față? Ce rost mai aveau abisalitățile astea de două parale? Pilda mea, în privința deschiderii tainiței tainei, avea să germineze la cîțiva căpoși, fiindcă nimănui nu-i place, la urma urmei, să nu știe la ce anume lucrează și pentru cine — dacă nu e un bleojdit care dă și el din mână sau din gură fiindcă îi trebuie păpică (gură de om, gură de câine, cere pîine...) —, resortul muncii pasionate fiind înțelegerea mecanismului ei. Nu spusese odată Ioan: Un ziar e un complot pe care fiștecine îl poate cumpăra a doua zi de la orice chioșc...? Și ce timpuri bramburite erau atunci, iar *Deșteptarea* se chema că e un ziar politic, dar noi, o biată revistă de literatură și artă, neînjugată la nici o formație politică... Deși în privința aceasta, cătinel-ușurel, lucrurile aveau să schimbe ... Se chema însă că nu mă aflam într'un ursuzlîc solitar, ci păstram oareșcum legătura cu partea cea mai vie și în mișcare a societății: junimea. Să fi fost obișnuința mea de a lega inimă de inimă și mai cu seamă nevoia de afecțiune, necesitatea de a dărui celor înzestrați? Dar aveam de dat atît de puțin... Experiența mea complicată, a unor vremi răsucite și dramatice,

mai era oare de folosință într'o perioadă de relativă liniște? Marea dilemă a opțiunii fundamentale, cînd nu se poate ști spre ce vor înainta evenimentele, folosea cui într'o vreme în care ideale mititele abia se distingeau între ele (iar despre noua stea ce-mi răsărise era pretimpuriu să le vorbesc, și primejdios)? Să-i îndemn să-și scrie amintirile pe care abia începeau să le agonisească, acum, cu țîrîita? Vocația le era în formație, nu-și știau neîncercata ei forță, nici cum avea să se acomodeze voința constituită cu evenimentele pe care nici nu le dibuiau. Le vorbeam de ceea ce Hegel numise „capcanele istoriei", iar ei mă întrebau rîzînd ce le e rezervat lor, dar de unde să fi știut eu ce le era pregătit lor, de vreme ce caracteristica unei capcane, am mai spus-o, este tocmai de a fi ascunsă bine; ce haz ar fi avut o capcană înzestrată cu semnale luminoase? Vremile păreau agitate, fărîmițate și meschine — în afară de marile afaceri, ce se înălțau fabulos, năruindu-se la un semn dat de la etajul 42 al unui zgîrie-nori de pe Wall Street, de crearea de trusturi internaționale ridicînd sau doborînd valori la bursele din Londra, Zürich sau Melbourne. Cine conducea balul? Simpla informație nu mai era suficientă. Mai puternic ca oricînd, capitalismul era și mai instabil, economia dirijată de experți o lua hăis sau cea, cînd se așteptau ei mai puțin — semnele unei mari crize apăreau, dar Marea Finanță le sfida. Se acumula ceva, se pregătea ceva — dar ce? Să le fi vorbit de cinemaul interior? Critica de sine neîncetată? Pentru asta trebuiau predispoziții, desigur, dar și niște praxă, o acumulare existențială, cît de cît, să ai simțimintul că nimic nu e mai ușor decît, viețuind, să greșești, deci nevoia să acționezi drept, cum să-și pună însă întrebarea fără să existe presiunea opțiunii? Zicea Miron Perițeanu — citînd dintr'un grec vechi, de n'o fi fost unul mult mai din răsărit, nu știu, i-am uitat numele: „A simți exact, a gîndi exact, a te exprima exact, să acționezi exact". Ce să le spui asta, cînd senzațiile lor erau alandala, sentimentele brambura? Sîngele în clocot îi împingea cînd spre zbenghi, cînd spre mînii, de le plăcea să dîrdîie de znagă și să răgușească strigînd opinii cam neînchegate. Parcă noi fuseserăm altfel în junia noastră, ce ne apărea acum de pe alt tărîm? Și doar nu trecuse chiar atît de mult de-atunci, dar evenimentele ne tîrau după ele, presiunea cerea opțiune ferm rapidă,

iar războiul ne obligase la maturitate, peste vîrsta noastră mult, dar acuși realitatea părea sfărîmicioasă, nu-i obliga la gravitate și la calcularea fiecărui pas, mătușa Clio se întindea a lene, strîngea și ea forțe, mai făcea niște coticeli, cum îi sta în obicei, fiindcă pentru dînsa buclele astea nu însemnau mare lucru, un deceniu, două acolo. Ea măsoară totul în secole, dar pentru noi, bieți muritori (mai ales cînd scîrțîim rău din schelet, zicînd: Acuși, acuși, un an, doi), deceniile intră în neantul incalculabil... Știam că și juneii mei — la care țineam, bată-i noroacele să-i bată, ei ignorînd ritmul timpului, închipuindu-se nemuritori, deși nu cred să fie — ar fi putut fi victimele „capcanelor istoriei", prinși într'o mlaștină a unei meandre dintr'astea, călcînd strîmb în alta, de să plătească apoi viața toată; și ce să le spui? Nu vă luați după coticeli și cotituri, mergeți în sensul istoriei! Dar care era acest sens, le puteam demonstra la tablă, cu tibișirul. Eu, care luasem în serios vorba franțuzului acela ce, discutînd despre existența sau nu a lui Doamne-Doamne, exclamase: „Trebuie să pariem!", eu, deci, pariasem pe Steaua Polară a Revoluției (mascată acum de un nor îndesindu-se), dar știam că avea să fie un drum lung, greu, cu primejdii și nu oricine poate fi un Făt-Frumos. Autopropulsați vor fi doar cei ce simt mereu, pînă la exasperare, că Așa nu se mai poate!, însă e atît de greu a merge fără greș pe un drum ce nu e trasat, mult mai ușor e pe șoseaua bătucită și răscunoscută a trecutului-prezent, chiar dacă ea ar duce — dar asta nu ești silit s'o crezi, decît dacă îți bați tare tărtăcuța (și de ce să-ți ostenești mintea cu de-astea?!) — așa, frumușel, iavaș-iavaș, la catastrofă, fiindcă, doar, ce se vede este, iar ce (încă) nu-i, nu-i — și gata! Deci, cum o suceam, cum o răsuceam, nu prea vedeam cum, cu ce anume le-aș fi putut fi de folos junilor ce roiau (mai mult sau mai puțin) în jurul meu, nemișcătorul, proiectat în plin viitor, și cu al căror destin mă frămînta nevoia mea nativă (?) de afecțiune, de a dărui celor înzestrați. Impresia mea este că în prezent eu primesc mult mai mult de la ei — care o fac fără să știe — decît le-aș putea eu dărui lor; pentru că cel care nu mai poate învăța nimic de la alții (și mai ales de la cei mai tineri) este un om mort. Mai întîi, eu primeam de la ei întrebări noi, care erau de fapt foarte vechi, dar ineditul lor consta

în ineditul contextului, ce colorează totul altfel, poate pentru că misterul prezentului constă în caracteristica sa de a fi mereu altul, deși mereu același, și asta prin faptul că e totdeauna prezent. Cît privește culoarea lui, ea se schimbă după cum e privit — dinspre trecut, sau dinspre viitor. Diferența e de importanță; prima se numește experiență, și cei ce posedă așa ceva, cum aș fi eu de-un paregzamplu — se mîndresc grozav cu ea, deși tare mă întreb dacă ea folosește la ceva, scoasă fiind din același teritoriu și pusă într'o situație inedită, în care poate mai mult încurca pe cei ce încep altă viață, existența lor; poate mie să-mi folosească într'o măsură oarecare dacă aș mai avea, să-i zicem, teren de acțiune; însă așa paradit cum mă aflu, nu mai am. De m'ar lua în serios acești juni, dar n'o fac, cu experiența mea cu tot, mi-e că s'ar încurca în fața unei realități ce pune poate aceleași întrebări, dar în alt fel. Cît privește perspectiva viitorului, chestiunea e și mai sucită. Eu am, ziceam, o proiecție a lui, dar una *istorică*, aceasta putînd însemna, cum se știe, o generație, două, trei, Am răbdare pentru un secol, dar ei sunt grăbiți, junii, grăbiți să se rostuiască. Poate chiverniseala asta să fie spre mare pagubă, dar poci să știi cînd va veni năpasta? Ananké? Între o existență de prigoană certă — poate mulți, mulți ani — cu pînde, arestări, schingiuiri, îndelungi deținții în condiții inumane, posibilitatea unei suprimări fățișe sau pe ascuns — cam asta le promiteam — și făgăduiala unei vieți la larg, cu belșug și onoruri, ce era de ales? Primejdia — cît de sigură? — că o să le iasă prisosurile și onorurile pe nas, mai pe la asfințit? Marile mișcări de mase le fac de obicei cei ce simt — cum se zice — pe propria lor piele exploatarea și de-abia atunci află din cărți mecanismul acesteia și calea spre eliberarea de ea. Dar dacă în nici o perioadă nu se poate face totul, nu există nicicînd condiții atît de rele încît să nu se poată face nimic. Mă agitam și eu, puțin, cît îmi sta în putință, oricum, să surprind, scriind, un mecanism pe viu, ce se mișcase cît-cum, dar nu în fundamentele sale, încît să dea putință de meditare celor ce o aveau, firește, pe ceilalți urmînd a-i urni forța evenimentelor, pe unii mai din timp, pe alții tîrziu, după cum le era felul.

Se aciuase de la un timp nu foarte statornic, dar oricum un tînăr, binenumitul Victor. Era frumos, și o știa, nu prea

nalt, dar bine turnat, cu o frunte largă, păr ondulat, ochi scînteietori, mobili și o figură fasonată după modelul clasic roman adică și nițeluș cam fălcos, adică știind înhăța și mastica temenic. Sta drept pe scaun, cu pieptul ușor bombat, capul o idee dat pe spate, a sfidare, cuviincios altfel, cu un surîs ușor, plăcut, de m care știa el bine ce știa, un zîmbet, să-i zicem, triumfal. Victor era un vorbăreț, îi plăcea, adică, enorm să țină discursuri, dar nu în felul turbulent al altora, dînd buzna peste cel ce to mai spunea ceva, nu, asculta atent, politicos pe preopinent, fără a-și trăda părerea despre ce spunea acela, deși erai sigur că-l va combate, după care lua cuvîntul el, politicos, ordonat, cu preambul, dezvoltare (în cursul căreia desființa, punct cu punct, argumentele •nnratului coleg, arătînd lipsa lor de, da, coerență, organicitate), sfîrșind, firește, cu o concluziune. Era tare în clonț, logic, cu oroare de paradox, și știa să nu se lase întrerupt (Dați-mi voie, încă nu am sfîrșit ce aveam de spus!). Urma, desigur, Dreptul și te convingea imediat că urma să devină, cum se zice, un as al baroului; și totuși, îmi mărturisea, nu-l atrăgea avocatura ci „cariera politică", deși îl tentau într'o oarecare măsură artele frumoase, care, nu-i așa, ornamentează spiritul, dar doar ca atare, nu se vroia nicicum un profesionist al penei — deși nu evita să scrie un articol despre artele, frumoase, menținîndu-se între limitele, vezi bine, principiilor conceput cu claritate, exces de tact și de măsură, citind din clasici, delimitîndu-se polfticos, dar ferm de „exagerațiunile romantice și excesul lor de gesticulațiune", lepădîndu-se strepezit de „mievreria simbolistică", toate astea exasperîndu-i pe junii ce dezbăteau cu înfocare despre suprarealism și alte drăcării toate. Pe mine însă, acest element de pondere și respectabilitate mă ajuta în fierberea cam împrăștiată a — să-i zicem — micului cenaclu. Am folosit cu bunăștiință termenul de „politică", deși Victor nu-l utiliza nici în glumă, fiindcă tînărul îmi amintea de Marcu, din vremea, ce părea acum atît de îndepărtată, a juneții noastre: frumos, șarmant și cu papagal, cu o siguranță de sine ce n'o zdruncina nimic, punea, cu o încredere în steaua lui bună ce mă făcea să-i asemui. Cîte deosebiri însă: Marcu era palavragiu, puțin îi păsa de se contrazicea de la un sfert de oră la altul, vorbăria lui era dezlînată, întreruptă de anecdote, la care rîdea primul și cu poftă (Să vă spui una bună), bătîndu-și joc de toate

teoriile economice și „poliftice", de știința cărora nu se ostenea băiatul, cum nu s'a străduit să le afle tainele nici mai tîrziu, cînd devenise cineva. Aerul lui de băiat bun, care nu te lucrează pe la spate, îi făcea pe ceilalți să nu-l teamă, deci să nu-i dea brînci, oamenii puși pe carieră mare îl priveau ca pe-o simpatică hahaleră — deși nu uităm nici perioada cînd dîrdîise de frica lui nenea Emil, regele neîncoronat al Bărăganului, primul lui socru, ce sfîrșise tragic și enigmatic, temîndu-se Mărcuțu că acela vrea să-l ucidă, nici vremea mai tîrzie cînd, întorcîndu-se de la banchete și ziafete, îl apuca spaima nocturnă. Marcu, deci, ignorase tot timpul că după legea ce face dintr'un zero o valoare cînd e pus după o cifră, el fusese susținut, împins, fără să facă însuși efort, tras de sfori, ca un mutunache, de inși ce vroiau să umple un loc cu un inofensiv, înlăturînd prin el un concurent primejdios, un mutunache tras de sfori, dar cu intuiția că forța lui stă în hahaleritudine. Victor nu spunea că „Poliftica-i curvă, dar eu vreau să mă cocoț sus", ci: „Intenționez să mă consacru carierei publice, într'o țară care, nu-i așa, are mare nevoie ca o ordine judicioasă să domnească în toate". Contrar lui Marcu, Victor vorbea volubil, dar legat, referindu-se mereu la niște principii foarte vagi, dar care sunau frumos. Caracterul lui de tînăr ponderat, de nădejde, isca invidii printre concurenți și îl făcea remarcat în ochii șefilor, ce-l notau pozitiv în agenda lor mentală. Cîtă vraiște în proiectele lui Marcu, atîta calcul al probabilităților și posibilităților, atenție la realul concret și evoluția previzibilă a lucrului, dar și rezerve de retranșare sau spațiu de refugiu, la caz de o adică, la Victor. În asemenea situații. Victor nu se comporta ca un cinic, ci-și schimba discursul fără să clipească, adaptîndu-l noii împrejurări. Cît era de sincer era greu de precizat oricum își păstra tonul, echilibrul, fără o nuanță de echivoc, cu aceeași satisfacție în gușă, ca și cînd de pe cînd era în leagăn tot așa ar fi gîndit. Ca la toți inșii excesiv de rezonabili, o sămînță de nebunie tot îi lucea, rareori, în ochi, fiindcă el nu jinduia un loc cald și onorabil, ci unul cocoțat sus de tot, cît se poate, ba chiar mai mult. Prima schimbare de calimeră la care am asistat a fost aceasta: Victor făcea parte din speranțele junilor progresivi, cînd, hîț,iacătă-l la tineretul agrarian. Nu fusese un salt de humoare, ci — s'ar fi putut

altfel? — un act bine cugetat. Locurile la progresivi erau pline ochi; nu numai ciolanele grase, ci şi cele mititele erau sorocite; şi nu numai blocate de bătrînet, ci şi de succesorii aceastora, gineri, nepoţi şi tot familionul aveau locul lor viitor bine stabilit, ca la conservativi pe vremea tinereţii Marcului, în timp ce agrarienii, înjghebare nouă, duceau tocmai lipsa cadrelor de tineret intelectual. Socoteală mănoasă, dar progresivii erau înfipţi bine în pâine, pe cînd agrarienii îi dădeau tîrcoale. Iată, însă, că prin uniunea acestora, din ţara veche, cu naţionalii de peste munţi, şansele de a veni la — cum se zice — cîrma ţării creşteau vertiginos. L-am ispitit la doctrină: — Nu prea văd cum se vor împăca în practica de guvernare ... Primii sunt învăţători sau mici avocaţi de extracţie rurală, ceilalţi au la ei situaţia conducătorilor progresivi, cu bănci, fabrici şi acţiuni miniere. Vor trage în hăis şi cea. Victor, falnic, dar stăpînit: — Se duc tratative. Eu: — Tratative se pot duce oricînd între oricine, dar o uniune în act e uneori imposibilă... Nu orice căsnicie e viabilă, unele sunt contra naturii. El: — Se va găsi o platformă comună de acţiune: cinstea în aplicarea legilor, dreptate în viaţa publică. Eu: — Of şi iar of! Ai auzit în istoria universală de vreun partid de opoziţie care să promită dezordinea, necinstea, nedreptatea? Şi pe urmă, ce fel de legi? Una care-i întăreşte pe patroni loveşte musai în lucrători şi viţă vercea, fireşte. El, falnic, dar stăpînit: — Se caută totuşi un consens al armoniei soţiale... Era un contrasens, o stupiditate demagogică în acest imposibil „consens al armoniei soţiale", dar am înţeles că agrarienii nu erau puşi pe o lungă rămînere în opoziţie şi erau gata să renunţe, în fapte dacă nu în vorbe, la bruma lor de radicalism ţărănesc, vroiau puterea cu orice preţ, şi ăsta era preţul. Cît îl privea pe junele meu amic, care „îmbrăţişase cariera treburilor publice", nu credea în nimic, nu aştepta decît propria lui ascensiune, realizabilă prin mijloacele adecvate. El nu renunţa la nici un principiu, pentru că nu avea nici unul, asta nu însemna necinste, fiind convins (de data asta sincer) că e capabil să realizeze ceva folositor binelui public dacă va ajunge Cineva. Nu strigase tînărul Marcu: — Vreau să fac bine prăpădiţilor de ţărani, dar pentru asta trebuie să am putere? Iar Miron Perieţeanu întrebase: — De cîtă putere anume ai nevoie ca să faci binele ăsta? Marcu nu răspunsese,

pentru că nici nu știa, jinduia doar să fie deputat, cred că nici mai tîrziu n-a vrut realmente mai mult, și ceva bine tot a mai făcut el, la unul, la altul, cît-cum, în ce privește binele general, a urmat frumos echipa (nici nu s'ar fi putut altfel, cu un șef strașnic ca Ionel), despre care în anii aceia n'ar fi drept să se spună că n'ar fi realizat nimic, nu ca acum, cînd devenise o grupare osificată de bogătoi pusă pe conservat și sporit averile; Victor însă, interpelat în forul său interior: — De cîtă putere ai nevoie să realizezi Binele Public? ar fi răspuns fără șovăire: — *De toată puterea!* — Ca să faci cu ea — ce? — După împrejurări... Dar, cred eu, el se deosebea de zvăpăiatul de Zaharia, nu s'ar fi zvîrlit în ruptul capului într'o oarecișicare aventură, nu ar fi acceptat orice program (fără exagerațiuni!), zicînd, probabil, că dintr'un exces se trage cel contrar, n'ar fi făcut orice, numai să fie el tare și mare. Cinic? Nu de tot, credea (sincer) că o bună ocîrmuire, cu dreaptă chiverniseală, după legi (care?), ar fi dus la creșterea prosperității generale, cu sporiri rezonabile de averi și ajutorarea celor prea urgisiți de soartă, deci nici prea-prea, nici foarte-foarte, un echilibru între antiteze. Gîndindu-mă la cei doi, furtunosul Marcu și excesiv de echilibratul Victor, cu toate asemuirile și osebirile lor, mi-a venit ideea simplută a fericirii, care este, la urma urmei singura însemnată. („Că omul e născut pentru fericire, desigur, întreaga natură ne-o spune.") Oricît de nepotrivit ar fi — și este — să compari un tînăr ce abia, cum se zice, intră în vîltoarea vieții (vorba Poetului) cu altul ce practic a fost zvîrlit din aceasta, nu prin deces, ci, mult mai rău, prin ologirea trupului și a psihicului, devenit lăcrimos, totuși, cîteva trăsături par a se schița. La amîndoi, pasiunea pentru lucrul obștesc, dorința acaparatoare de a „îmbrățișa cariera politică", fie că-i zici răsfățat „poliftică", fie, mai pedant, „binele public", s'a manifestat pe față, din tinerețe, fără a o împărți, în diferite epoci măcar, cu o altă — să-i zicem — pasiune sau înclinare măcar, cum ar fi fost interesul pentru profesiunea de avocat — era normal! Și chiar dacă năbădăiosul Marcu năzuia doar, chiar și în opoziție, să-și păstreze, cum se spune, „scaunul de dipotat" (că i s'o fi năzărit în „tainițele sufletului" să fie și dînsul, măcar o țîră, ministru, fie și într'un guvern de tranziție — poci să știi ?!), iar jindul, inițial chiar, al binenumitului Victor se ridica, hăt,

spre cele mai înalte poziţiuni, se poate replica: Şi Marcu şezuse „în faţă" în frăsuiala „polifticii", printre persoane cu trei tuiuri şi fesuri înalte, chiar dacă el avusese doar un fes mai mititel, dar pe la reuniuni şi recepţiuni se frecase de mărimi, care-i zîmbeau, ba unii chiar îi strîngeau mâna, întrebîndu-l de sănătate. Numitorul comun ar fi deci jindul de a se afla în faţă, printre factorii de decizie. Dar îl făcuse asta pe Marcu fericit? Avea să-l facă fericit pe junele Victor? De la început, o precizare se impune: Marcu, printre aceste feţe simandicoase, la ziafeturi sau la bufetul camerei, se simţea bine. Nu invidia pe nimeni, nu dorea să dizloce pe nimeni, nu vedea în alţii, fie şi din partida adversă, un inimic, nici un concurent chiar, o ţinea cu „Hă-hă-hă" şi „Să-ţi spun una grozavă", cu alte cuvinte: era adaptat mediului său ca peştele în apă, sau, după proverbul summerian, „fiecare îşi găseşte fericirea acolo unde o caută", adică — să nu folosim cuvinte mari! — se simţea la larg, crezînd în steaua lui bună, fără să ştie sau fără să-i pese că era tras de sfori de cei puternici, ca un Muţunache. Victor, însă, era croit din altă stofă. Politicos, ponderat, mînat de pofte nebune, ţinut în zăbală de frîne foarte bune; la el era plăcerea jocului calculat, a relaţiilor utile folosite cu tact pînă la nuanţă. Că jocul îi producea o plăcere a minţii e de nedezmin-ţit, ca şi plăcerea vorbirii demonstrative, cu şart şi gîlgîiri de mîndrie în guşă, dar pe de altă parte a studia fiecare ipochimen, întrebîndu-te dacă şi în ce măsură îţi poate fi folositor sau dăunător, şi asta atît în imediat, cît şi într'o perioadă mai îndepărtată — şi Victor, cu picioarele solid înfipte în concretul prezentului (dacă putem pentru ca să zicem aşa), nu pierdea din vedere nici viitorul apropiat(despre celălalt — văzînd şi făcînd...) — toată încordarea asta neîn-cetată trebuie să fie tare obositoare, dacă mai luăm în seamă faptul că lihnirea lui de mari înălţimi avea să-l ţină în încor-dări crescînde, direct proporţionale cu trepta urcată, acolo tensiunile sporind, orice pas greşit avînd urmări prăpăs-tioase (dar este viaţa o scară?). Era tensiunea asta, pînda, compatibilă cu fericirea, sau plăcerea jocului era fericirea însăşi? Îmi vine în minte o comparaţie, ce-i drept tangen-ţială, dar cu hazul ei dialectic. N'am mai pomenit nimic despre firavul Anton, pentru că nu mai călcase pe la mine şi nici nu mai ştiam ce hram poartă. Blondănacul mereu

obosit, vorbind puțin și leșuit, ca să-și economisească mica lui znagă, cel ce se lua în clonț totuși cu mofturosul și în cele din urmă descreieratul Zaharia, prin metoda lui imbatabilă de a pune și repeta aceeași întrebare pînă la exasperarea adversarului. Anton, ziceam, ei bine, își inventase o profesiune, dacă i se poate spune așa. Firavul Anton, aflasem, descoperise o mică, liniștită cofetărie, unde se înființa nesmintit la anume ore, comandînd, arar, cîte-un coniac mic, din care sorbea cu prudență mare, ducînd cu el o tablă de șah cu regii, turnurile, caii, nebunii de rigoare și... aștepta. Se delăsase de-ale scrisului, treabă ce-i fusese înainte ostenitoare, neplăcută poate, chiar și de-ale cititului, și aștepta apatic clientul, care, nesmintit, sosea — nu același mereu, firește. Și atunci începea partida cu clientul, numai pe bani — și cîștiga. Totdeauna? Totdeauna. Dar cei pîrliți nu descurajau, ci se'ndesau. Faima-i se lăți și începură să apară necunoscuți (avocați, medici, dentiști) în fonduri, aceștia, jucînd pe miză mare. Și pierdeau regulat. Toți. Iar Anton le lua banii, ce făceau o sumușoară frumoasă, mai ales pentru nevoile sale, puține ca și forța sa. Ei bine, l-am comparat — paradoxal? — cu Victor! Un blondănac spălăcit, puțintel, ce piuia abia, nu susținea nici o „teorempă", nu vroia să ajungă nimic (poate campion mondial la șah — „Maestrul" Anton —, mai știi, Naibii?) și un băiat vînjos, gîlgîind de energie, lihnit de posturi la vedere, tinzînd zdravăn spre un excelsior administrativ, cu o forță de muncă miraculoasă (deși fiu unic de minusculi funcționari, nu visa la o viață îmbelșugată, averea fiind pentru el cel mult un mijloc politic electoral sau de mondenitate cu mediul adecvat), bine mobilat la tărtăcuță și înzestrat cu darurile toate pentru o savuroasă carieră. Totul părea a-i deosebi: Victor, de l-ar fi cunoscut pe Anton, l-ar fi privit cu o abilă batjocură. Dar șahistul pe Victor? Făcea, pentru el, parte din categoria celor ce nu prezintă nici un fel de interes, mai ales că amîndoi aveau succes la fete — sexul tare, nu slab, cum i se, greșit, zice —, numai că Victor nu avea atîta timp de pierdut ca Anton cu asemenea „cestiuni futile". Și totuși, ceva comun exista între ei, aș zice șahul! Da, deși Victor nu-și risipea energia cu asemenea jocuri, ce necesită timp și antrenament (n'am discutat niciodată cu dînsul despre îndeletnicirea pasiune, dar am motive să cred că în sensul acesta mi-ar fi răspuns),

totuşi, avea cap de şah, gîndea serios la fiece mişcare-mutare a unei piese, a sa sau a adversarului, deţinea, cu alte cuvinte, o minte combinatorie; două observaţii, totuşi: mai întîi şi 'ntîi, şahistul avea în faţa sa de fiecare dată un singur adversar (la un joc), ambii respectînd cu strictețe anumite reguli, în vreme ce în jocul public luptai cu mai mulţi adversari deodată, adesea atacat (nu chiar pe faţă) de coechipieri, dornici să-şi slăbească un adversar posibil, folosind o situaţie dificilă a colegului; cît priveşte regulile, ele existau, firește, dar — ca în avocatură — erau şi multe posibilităţi de derogare practicate, dacă nu proclamate: o informare, un zvon defavorabile strecurate într'un ziar „neutru" etc. În al doilea rînd, tabla de şah era universal limitată, cu un număr fix de piese, în vreme ce în domeniul public existau posibilităţi practic nelimitate de a extinde lupta pe domenii varii, veneau din alte zone atacuri, argumente, forţe ostile, trebuia să le ai pe toate în vedere *ab initio*, cum s'ar zice, şi era extrem de dificil să antecalculezi toate posibilele surprize pe care adversarii, eventual şi unii dintre colegi (care?), ţi le pregătiseră, ca să nu mai vorbim şi de amestecul presei, care avea şi ea jocurile ei, ciudate, şi erau prea multe ziare, cu prea multe tendinţe, schimbătoare, ca să le potoleşti pe toate din timp, şi cine le ştia interesele ascunse, presa, zic, cu memorie specializată, cu ţinere-de-minte ce te pocnea la fiece moment nepotrivit cu nişte ziceri ale tale, mai pe dos decît spuneai acum, mai trunchiate, mai scoase din context sau, oricum, afirmate în împrejurări altele... Toate astea, la şah erau cu neputinţă de închipuit. Şi apoi, ritmul, să nu uităm ritmul: dacă unul dintre şahişti avea nevoie ca să mute o piesă de jumătate de oră de gîndire, adversarul îl lăsa în boii lui, nu-l zorea c'o vorbuliţă; în viaţa publică însă, la o interpelare în Parlament, la o replică într'o întrunire etc. trebuia să-i întorci vorba îndărăpt, musai, cu repejune şi, cum se zice, brio; altfel, ieşea nasol, cu hăhăială şi behăială, de se făcea o larmă că nu mai reuşeai să deschizi gura. Asta, ca să rămînem la sporturi, semăna mai mult a tenis, unde trebuia să parezi cu grăbire şi din unghiuri varii, ochiul repede şi mâna promptă, dar şi acolo, joacă unul cu unul sau doi cu doi, niciodată însă unul cu nuştiucîţi, aşa ceva nu s'a pomenit în tot tenisul de pe glob. Dar de tenis, chiar cu regula cunoscută, Anton n'ar fi fost bun, neam!

Victor mi-ar fi răspuns, de l-aș fi întrebat, că da, era nevoie de agerimea minții, dar că adversarul era și el într'aceeași situațiune, și lui i se punea o piedică, o strîmbă, o „rememorare" într'un ziar, și dînsul avea rivali printre „colegii" lui, înfrunta, adecătelea, aceleași dificultăți, totul era agerimea minții în defensivă, dar și inventivitate în scocioîrea părților slabe ale adversarului. Nu mi-a spus-o el asta, chiar așa, cu vorbele, dar mi-a sugerat-o cu ricanări, frînturi de fraze, lăsîndu-mă mai mult să ghicesc, deși nu răspundea prea enigmatic. Un joc sportiv, de iuțeala gîndului, a clanței dar și de stăpînire de sine, cînd era cazul, putere de a prevedea neprevăzutele adversarului, pe care Victor nici nu-l ura, vroia doar să-l pună la pămînt, ca în luptele greco-romane. — Dar, i-am replicat, în atletism nu-i îngăduită folosirea șișului, nici lovitura sub centură. Victor, rîzînd: — He, păi am și eu șiș, mai știu să lovesc și sub centură. Totul e să parezi la timp. Am mîrîit: — Și să-l lovești tu întîi pe el. A rîs. Un rîs fără veselie, mai mult o arătare a danturii (impecabilă!). Importantă însă la Victor era păstrarea aparențelor: avea o adevărată artă în etalarea politeților, chiar cînd zicea una de seca la rînză, surîzător. La astea, mai mult la păstrarea voioșiei, că de lovit, nu prea știa, se pricepuse și bietul Marcu, însă să calculeze nu se prea descurca, socotiseră alții și pentru el; și ce oameni, unul mai combinagiu ca altul, de-ar fi fost numai pe mintea Marcului, de mult ar fi căzut, mototol, pe jos. Dar un cap ca al lui Ionel, ce juca șah deodată cu șapte campioni — și-i lăsa mat —, nu găsești pe toate drumurile, și cît le sucea și răsucea, avea mereu cîteva obiective în minte, și de ele nu se lăsa. Dar Victor?...

În fond, noi, tinerii prieteni ai lui Miron Perieteanu, cu excepția, desigur, a lui Luca, poetul însingurat, căutaserăm, fiecare în felul său, un grup de oameni potriviți împreună cu care să acționăm. Marcu, adaptatul prin excelență la societate, căutase compania gălăgioasă, de soiul său, inși cu dispoziție bună, care doreau să nu-și bată capul prea mult nici cu grijile altora, nici cu ale lor proprii, să le dea la spate, cum se zice, să nu le pună la ficați, că te'mbolnăvești, convinși că totul se aranjează, atenți totuși la averea și poziținea lor, pricepuți să tragă sfori, funii, otgoane, să păcălească pe cine se lăsa înșelat și unși cu toate alifiile — niște cheflii înhăitați

spre huzur, dar deosebiți mult de boierii de altădată, cu chiefuI lor cu dichis, cu molcomeala lor spre răsfăț și rigială, nu!, în tineretul ăsta de atunci, pînă și petrecerile erau cu năbădăi, trăiau un fel de spasm al bairamului, nu puteau unul fără ceilalți, se căutau cu frenezie, de parcă erau apucați de alte alea, cu alte cuvinte: era ceva nefiresc în zbînțuiala lor cu profit, oricum, o spaimă de singurătate, în felul ei jalnică. Așa căutau ei spiritul de echipă, chiar de-și mai puneau, cînd și cînd, piedică și-și mai dădeau, rîzînd, brînci. Matei căuta spiritul de echipă printre tovarășii săi, în acțiuni necesare și rezonabile, dar presiunea dătătoare de intensitate venea din afară, plină de duritățI adesea, ceea ce-i făcea și mai uniți între ei. Chiar disputele lor de tactică și strategie, ce izbucneau nu doar o dată — firești între oameni ce-și făureau un drum necunoscut, încă, pe coclauri —, și vorbele țîșneau adesea iuți, tari chiar — pentru că erau chestiuni vitale, în sensul propriu al cuvîntului —, dar fără dușmănie la persoană, fără voința de a-l da pe celălalt de-a berbeleacul, nu, pînă și polemicile aveau ceva... patern (nu găsesc alt termen, mai potrivit), deci în ele nu erau ură și rivalități. Cît despre tensiune, intensitate, nu ducea lipsă Matei de ele nici acum, mai ales sub viclenia crudă a poliției, zbucnită din spaima burgheziei, ce nu-i trecuse, de revoluție. Cazul vînătorului singuratec, fără permis de port-armă, fusese mai singular: setea de intensitate o afla în chiar primejdiile prin care trecea ca urmăritor de spioni Kakanici, om al guvernului, al lui Ionel, dar în situația echivocă în care ne aflam, ca „stat neutru", legat printr'un tratat secret, cu centralii, pe care rex îl cunoștea doar, și susținut de puțini conservativi cu staif, abia ar fi putut fi oricînd ucis de un glonț trădător, iar Ionel, prietenul din copilărie, ce-l mînase pe aceste primejdioase căi, să se mire public: — Procurorul Ioan? Cine mai e și ăsta? Că așa dictau interesele superioare, și Ioan știa asta, fiindcă își urma nu o „carieră", ci un ideal. De ce să nu afirm că primejdia-i plăcea, îi simțea lipsa — cînd era cazul —, dar, spre deosebire de Zaharia, care era un aventurier, Ioan era un patriot însuflețit de un ideal? Cît privește solidaritatea, lucrul în echipă, aici îmi vine mai greu să fac afirmații, munca lui fiind, prin natura lucrurilor, misterioasă, ascunsă prietenilor celor mai apropiați chiar, deși el se manifesta cîteodată acestora ca un *deus ex machina*, și asta nu

pentru că ar vroi-o autorul, ci fiindcă nu aveam de unde cunoaște toate verigile acțiunii sale; dar că această acțiune fusese bine calculată în toate etapele și aspectele sale nu rămînea nici o îndoială. Ce urmărise el cu anume acte, asta aveam să aflu mult mai tîrziu (cum am discutat în altă parte), la început crezînd că erau acte pur amicale, dezinteresate, cum și erau în mare măsură, el îndeplinindu-i fiecăruia dorința, împingîndu-l în sensul destinului acestuia, dar și folositor lui Ioan. Era deci armonie dintre ajutorarea amicului și interesul său profesional — ceea ce n'aș spune că a fost cazul cînd a împins fata în brațele arzătoare ale lui Luca, deși fusese dorința nebunească a poetului, dar Ioan prevăzuse și consecințele dezastruoase ale mariajului, și totuși nu l-a împiedicat, fiindcă asta îi convenea lui profesional. De altfel, îi cam plăcea lui să joace rolul destinului pe lîngă amici, dar, una peste alta, fusese un prieten de nădejde, ce încerca să-l înțeleagă pe celălalt, chiar cînd preocupările acestuia îi erau cu totul străine. Cît privește munca în echipă, de, ce să spun?! Juca singur în anumite roluri, în care un al doilea poate doar să-ncurce ițele... de asta pot fi sigur, dar e de presupus și că în altele era protagonistul unei echipe, altfel nu se pot concepe atare activități, însă care erau relațiile lui Ioan cu ei? De încredere și... mefiență totodată, suspiciunea metodologică ținînd atît de profesiune, cît și de felul său de a fi. Era aceeași echipă, sau mai multe? Probabil una singură, specializată... dar poci să știi? Și cum priveau subalternii pe acest șef dificil, inflexibil, dar de o adevărată solidaritate virilă, nu-l lăsa pe unul la greu, sunt sigur! Formează asta o relație umană profundă? Ca și pe front, da. Auzisem de la un locotenent o expresie despre colonelul său: — Dacă nu mi-ar fi mai frică de el decît de inamic, poate uneori aș da dos cu fugiții. Dar aceste relații, toate, erau excepționale: război, revoluție cer alte calități decît cele obișnuite... Toate relațiile cu oamenii, de altfel, ne pot schimonosi, însă sunt și singurul mod de afirmare a umanității din noi. A stabili relații cu oamenii e al Naibii de greu, unii nu se lasă deloc umanizați, alții te pot altera, dar e singurul lucru de făcut, de încercat; deocamdată însă, ce sens au solidaritatea, iubirea, lipsite de ostilitate, de ură, pe bază de orientare ideatică numai? Cît privește situația actuală a lui Ioan, e dificil să precizez: ceea ce era comun

între noi, prin realizare s'a epuizat, iar acum idealele noastre, aliații și inimicii noștri sunt alții. El e șeful unui grup operativ, iar pe subalternii săi nu cred că-i stimează: n'are de ce; are și el niște șefi pentru care — dacă a rămas cum îl știam: onest — nu poate avea nici afecțiune, nici stimă. Rămîn niște deprinderi, lipsite însă de eroism, pentru că de data asta vînătorul are mitraliere, iar vînatul — doar dibăcia de a se ascunde. Îi apără pe cei bogați și nedrepți, iar el nu se poate să nu știe asta. Rămîn deprinderile și Karma, care-l presează în direcția asta. Cu un post onorabil, dar modest — primprocuror la Brașov — nu s'a obișnuit, orgoliul l-a împins într'o poziție cheie, de comandă, chiar dacă tot necunoscut publicului; lasă că, din poziția actuală nu va reuși niciodată să ajungă ministru, deputat măcar, de-ar vroi (dar jinduia după așa ceva?). Probabil că popularitatea îl ispitea mult mai puțin decît puterea reală și stabilă — dar cît era de stabilă? Asta cine s'o știe? Sunt convins că Ioan abhora grupulețele vehemente de dreapta, încurajate la început de Marea Finanță, dar, ca și aceasta, neprivindu-le cu teamă, periculoase fiind, credea, doar acelea ce, prin lozincile lor concrete, erau în stare să adune și să ridice masele. Eram de altă părere, văzînd cum, unul după altul, patru state europene — e drept, dintre cele slabe și instabile — căzuseră sub forța idioată și adică a u nor asemenea fascii. Bătălia se dădea acum pentru Germania revanșardă, și căderea ei în grupul țărilor teroriste și beliciste, cu industria ei puternică, ar fi constituit o adevărată primejdie pentru Continent, iar pentru noi îndeosebi. De altfel, între timp „flăcăii noștri", ca să le zicem așa, prinseseră curaj, se plictiseau grozav între două alegeri și se apucau de scandaluri și bătăi, sub privirea părintească a Poliției. Dar cînd dădură foc la cartiere întregi din Borșa, bătînd oameni și apoi zvîrlindu-i încă vii în flăcări, Ioan sau chiar șefii săi își ziseră că „băieții" se întrecuseră cu gluma și, pentru exemplificare, ordonară ca inițiatorii incendiului să fie arestuiți; nu li se întîmplă mare lucru: o mardeală „*à la carte*", să le intre mințile 'n cap, apoi, uscheală, plecați acasă și să nu vă mai prindem, că vă ia mama dracului !, o corecțiune paternă pentru un fiu derbedeu. Numai că șefii „Zimbrilor de fier" nu luară deloc lucrurile așa, în ușor: cum erau puțini, cum masele nu-i urmau, că n'aveau de ce, înțeleseră că singura lor șansă era să vîre spaima

în oameni (și în cei politici mai cu osebire), să joace tare, să pluseze, cu alte cuvinte, cum se zice la un joc de baftă, să facă o cacialma. Pe șeful poliției locale îl gîtuiră într'o noapte, aruncîndu-l într'o prăpastie; dar asta nu sperie pe nimeni, nu era lipsă de polițai, Administrația se făcu a nu fi observat nimic; se credea că lucrurile aveau a se opri aici, dar „Zimbrii de fier" hotărîseră să inaugureze „o eră nouă", și — după impresia mea — reușiră. Ioan era de un curaj dement, fusese totdeauna și nu-i trecuse. Ca „să facă mișcare" se ducea la slujbă, și se întorcea, pe jos, fără nici un om de pază, deși serile venea tîrziu prin străduțele pustii ale Parcului Filipescu; și într'o noapte din astea, fără lună, cîțiva inși ieșiră de după niște copaci, unde se ținuseră pitiți, și, de la un metru, își descărcară pistoalele în el, nici nu mai știu cîte gloanțe, apoi, lăsîndu-l mort în stradă, se topiră în natură. Nu mai spun cît m'a zdruncinat știrea, era doar un prieten vechi și de nădejde, un bărbat în plină putere, și chiar dacă ultima lui vizită, ca și noua lui slujbă (după care nu mă prăpădeam) ne despărțiseră definitiv, vechile sentimente au o forță a inerției care nu se risipește cu una, cu două. Fusese victima unei tactici greșite, nu pot ști în ce măsură a lui, sau a factorilor de decizie, pe care o urmase din disciplină numai, sau și din convingere (din discuțiile antebelice purtate cu Matei reieșise că nu fusese deloc antisocialist, considerase doar unirea prioritară), dar îi privise pe „Zimbrii de fier" ca pe niște bieți derbedei, „utili în anumite limite și împrejurări", deși exemple contrare nu lipseau din țări nu prea îndepărtate; sau îl speriase o revoluție radicală, el fiind doar pentru reforme treptate și controlate, chiar dacă își dăduse seama că acelora ce „controlau" societatea, doar de reforme nu le ardea: progresiștii dăduseră tot ce erau în stare să facă ei, acum executau pași mici, dar decișI spre dreapta, iar din concubinajul țărăniștilor cu naționalii finanțelor ardelene numai un program coerent nu se putea ivi. Adevărul era că nu mai știam nimic din ce se petrecuse în mintea lui Ioan. Din ultima (vai !) noastră discuție mîrîită nu ieșise mai nimic. Aveam o poftă grozavă să mă lămuresc cu el, așa cum stam noi de vorbă, frățește, în tinerețile noastre nu prea depărtate, de care ne despărțea totuși un hău, dar asta nu mai era cu putință, Ioan murise ! Și poate chiar de ne-am mai fi aflat odată, înaintea nenorocirii, împreună,

tonul de altădată n'ar fi revenit, am fi rămas la generalități, ascunzîndu-ne unul de celălalt, și ruptura s'ar fi declarat pe față. Visam, naiv, ca atentatul să fi avut loc, fără să reușească, iar noi să stăm de vorbă în noua situație, dar mă tem că ar fi atribuit totul unui descreierat, ceva fără semnificație politică, deși în practică ar mai fi strîns șurubul în partea cealaltă. Nu era el omul să recunoască în față că s'a înșelat. Oricum, convorbirea nu mai era posibilă, și asta era adevărata durere cînd pierdeai pe cineva apropiat, mai mult decît știrea însăși, ce te trăsnea în moalele capului. Dar nu poți să realizezi un gol, o absență, decît atunci cînd te trezești că vrei să comunici neapărat ceva unui amic, să te sfătuiești cu el într'o cestiune sau să-i arăți, printr'un fapt nou că s'a înșelat — cum era acum cazul ! Vezi, Ioane, c'ai greșit ? Nu mai era cu putință, și abia acum realizam asta: Ioan murise. Mă gîndeam însă că asasinatul avea să le deschidă nițel ochii în fața primejdiei reale, dar m'am înșelat, întîmplîndu-se ce cu gîndul nu gîndești: dacă toți criminalii se făcuseră nevăzuți, se prezentă la Poliție un flăcău zdravăn, un șef al „Zimbrilor de fier", ce se declară autorul moral al crimei. La procesul înscenat în pripă, acesta vorbi de onoare și răzbunare, amenință că dacă faptele mîrșave se vor mai repeta (corecția paternă a incendiatorilor), ei vor răspunde la lovitură cu lovitură și nu se vor da în lături de a izbi „mai sus încă", pentru „a le vîrî frica'n oase" celor ce le vor feșteli onorul. Spre mirarea mea, oamenii politici din felurite partide, inși în vîrstă și cu nume mare, defilară ca martori, punînd sub acuzație „procedeele incalificabile ale Poliției" (nu pomeniseră de asta niciodată cînd fuseseră schingiuiți muncitorii ce ieșiseră în stradă cu mâinile goale, strigîndu-și doar revendicările profesionale), punîndu-se chezași pentru onorabilitatea „flăcăului" în zeghe, și, ce să vezi matale ?, îl achitară, mai ales că dînsul nici nu pusese mâna pe armă (dar despre cei ce trăseseră, ucigînd, nici nu se pomeni). Era o încurajare la asasinatul politic ! Ce poate ieși de-aci ?! Începe o vreme rea, aveam mai demult intuiția asta, acum am și dovada, cum se încheiau multe dintre romanele veacului trecut: „Însă aceasta e o altă poveste".

Eram oarecum dornic să aflu părerea lui Victor (politicienii de mâine, nu ?), iar acesta, luînd o poziție de autor

pe scaun, declară sobru: — Actele de violență în viața publică sunt, nu-i așa, reprobabile. Domeniul public, nu-i așa, trebuie să rămînă acela al înfruntărilor de idei. Despre depozițiile colegilor săi vîrstnici: — Este aici un act politic temeinic cugetat. Condamnîndu-se vinovatul de onoare, și-l numesc așa fiindcă nu el este făptuitorul ... Eu (iritat): Dar el a ordonat ... El (sec): — Asta nu știm, n'avem dovezi, deci pe cel ce se prezentase singur, dintr'un stimabil sentiment de solidaritate ... Eu (sec): — Cu niște criminali ... El (grav): — Era un răspuns la o dezonorantă maltratare: ... Eu (sarcastic): — Dar multă onoare mai intră în crima asta bestială ! El (oratorul nu admite întreruperile): — Deci, condamnîndu-se autorul ... simbolic al vindictei s-ar fi declanșat un indezirabil lanț de violențe, care în felul acesta a fost curmat. Eu: — Prin urmare, la orice acte de violență s'ar deda derbedeii, poliția e ținută să nu se amestece, spre a nu-i ofensa pe bătăuși ... Victor (victorios): — Sunt convins că factorii de răspundere sunt avizați și că vor lua din timp măsurile corespunzătoare. N'avea nici un chichirez să mai leorbăim: „măsurile corespunzătoare" tocmai că nu existau, dacă a-i aresta pe incediatorii unui tîrgușor însemna a-i ofensa, logica onoarei cerînd asasinarea unui proeminent om politic, iar interesele superioare ale destinderii interne ordonînd achitarea criminalului — simbolic au ba. Jocul începuse, iar auzul fin al lui Victor prinsese acordurile suave din sferele politice. Spaima produce armonie. „Ceilalți", încurajați, nu vroiau să se potolească, ci aveau „să pluseze". Cînd se vor deștepta „factorii de răspundere" ? Cînd va fi asasinat prim — ministrul ! Ce mă ului însă la Victor al meu nu era răspunsul lui, previzibil din datele caracterului, ci ... însoțitoarea lui. Am pomenit aici, în treacăt, de o fată bondoacă, grăsană, rîzoasă, arătîndu-și dantur gălbejită și oariată — în treacăt, fiindcă mi se părea o oarecicine —, rău împercheată cu un băiat elegant, zvelt, cu un profil elen, sensibil și cultivat, cu darul paradoxului și mofturos din fire. Rău asortați, mi-am zis, dar nu era treaba mea, deloc. Mi-a atras nițel atenția cînd cu boroboața lui Zaharia, (cu „transportul de arme" treabă rău cusută cu ață albă, neverosimilă, în care Ioan, sau cine-o pusese la cale, nu-și dăduse osteneala, cît de cît, unei înscenări mai de Doamne-ajută), fusese și ea de față la „acțiune", condamnată la cîțiva anișori,

și acum (îmi fac cruce cu limba), iat-o nu numai liberă (cîtă clemență pe juzi), la un timp atît de scurt după „fuga de sub escortă" a lui Zaharia, dar și însoțind un alt bărbat frumos (mai viril, cum se spune), ea, bondoaca grăsană, cu mamiferlîcul supradezvoltat, cu fundamentul jos și major, scurtă-n picioare groase. De, am zis cu clasicul toate gusturile sunt în natură !, mai ales că văzusem des băieți frumoși însoțindu-se cu nasoale și, viță vercea, fete mîndre căsătorindu-se cu bărbați rău construiți, probabil pentru că urîtului îi place frumosul, firesc, iar frumoasa nu vrea, pe stradă sau într'un local, să împartă entuziasmul cu partenerul (ra), ci s'o concentreze întreagă. Mai erau și alte socoteli, mai puțin estetice. Așa am aflat, cu surprindere, că grăsana, cu fusta șifonată și pantofi scîlciați, era fiica unică a unui medic de boli femeiești, foarte *en vogue* și foarte scump (poate tocmai taxa ridicată să fi atras suferindele, mai mult sau mai puțin imaginare), pe scurt; tăicuțul era, cum se zice, putred de bogat, avea și o vilișoară gigea — asta lămurea neasortata însoțitoare, dar deschidea alte cîteva întrebări: dacă rolul grăsanei în pilotarea lui Zaharia, ca și în temerara, dar jalnica acțiune cu „transportarea armelor" îmi era lămurit, nu pricepeam de ce fiica unui doctor celebru și bogat avusese nevoie să intre într'o treabă pe care sărăcia doar ar mai fi scuzat-o poate, iar felul ei rîzos și hăhăit nu indica o natură diavolicească, mai degrabă un temperament cam ușuratec și acomodant (de cîteva ori am surprins-o încruntîndu-se scurt, de m'au trecut fiorii). Dar faptele sunt fapte, deși în unele privințe trebuie să te rezumi la ipoteze, bune și ele cînd sunt amănunțit ciocănite. Naiva juca teatru în draci (mulțime de talente ce-ar face furori și furouri pe scenă) și ceea ce nu îndreptățea sărăcia (nefiind deloc cazul) ar explica poate urîțenia (asta nu-i lipsea defel), nevoia de a se face remarcată (asta, la frumoase, vine dela sine), deși rolul ei era obscur, dar îl știa dînsa, căuta intensitatea unei vieți care o plictisise cu belșugul. Așa făceau băieții de bani gata, extravaganțe, de ce, la o adică, n'ar face și fetele de bani gata pozne de-ale lor, de-alea nefăcute ? Numai că poznele ei erau fără nici un risc adevărat, castele de mucava de pe scene de Operă. Să fi avut vrun amor incipient pentru un june ce-o vîrîse în joc, după care o delăsase? Dar care să fi fost rolul ei pe lîngă Victor ? În Zaharia întîlnise, spre sur-

prinderea mea (bătrîn și naiv !!), un amator de aventuri spectaculoase. (Mă gîndesc că dacă n'ar fi luat parte la farsa aceea — fiind acum legat, printr-o sentință judecătorească, de cei ce continuau să-l manevreze — s'ar afla (astăzi, din aceleași impulsuri și calcule, printre cei ce-și spală onoarea cu focuri de armă). Crezuse poate, durdulia, c'o să mă mir grozoav văzînd-o, dar nu i-am făcut plăcerea. Dar cu Victor ? ... El era omul „conjuncturii realistice", al planurilor temeinic calculate, al îndrăznelilor prubuluite, în nici un caz al deraierilor spectaculoase, al aventurilor extravagante. Nu. Atunci, dar, ce urmărea grăsana, mai bine zis: ce urmăreau șefii ei, cu Victor, omul legalității, al ordinii stabilite? Să comită Victor un act nesăbuit, nici pomeneală, să se subordoneze unei invizibile puteri, el, care vroia să joace partida de șah sau de tenis sau de ce-o fi fost singur, să calculeze totul cu capul său și condus de steaua lui norocoasă, nici asta nu era cu putință. Atunci, da, ce? Dar dacă, pur și simplu, Victor fusese sedus de averea ei remarcabilă, de care el avea nevoie, am mai spus, nu ca să se lăfăie, ci drept capital politic, într-o lume în care, cum se zice, interesul poartă fesul, iar ea, fata, pur și simplu se îndrăgostise (na !) de un băiat frumos, pe care și socrul îl acceptase văzîndu-l așezat, liniștit (nu un zvăpăiat din ăștia), lipsit de vicii și pus pe drum întins, pe rostuială, nu să-i pape banii socruțului, după care să-i lase fetița cu ăla mare și lat pe gheață? *Dar dacă ea îl iubea ? !* Ce, o explicație simplă, omenească, să nu fie posibilă? Ba da, ba da, că ei îi plăcea de el e sigur, avea și de ce! Întrebarea e însă: avea dînsa învoire să-l ia de soț — da, sau ba? Am arătat că un om ca Victor nu prezenta pentru șefii ei nici un interes special, iar pînă avea el să ajungă mare și tare și o țîră independent, paște Murgule, iarbă verde! Dar dacă din dorința de a o „spăla de pata pușcăriei", a face din dînsa o doamnă onorabilă, ei ar fi acceptat căsnicia sub condiția că dacă va răsuna cornul de vînătoare — ca în *Hernani* —, dînsa să-și dedubleze sentimentele, acordîndu-și grațiile nu numai legitimului, ci și celui indicat, iar grăsana — asta-i situația — primise? Asta, pe cale logică, mă mulțumea, ca ipoteză. Dar pe cînd el rîdea mulțămit în gușuliță, iar ea necheza, demonstrîndu-și dantura, gălbejită și cariată, mă trăsni un gînd diabolicesc: *dar dacă* juna nu era ceea ce credeau șefii ei, o ascultătoare

executantă a ordinelor lor, riscînd fără primejdie, ci asculta altă putere, a „Zimbrilor de fier", introducîndu-se printre oamenii ordinei, ca să-i iscodească, avînd a face același lucru cu partenerii de echipă ai soțului ei (care-i plăcea)? M'am frecat la ochi, să-mi alung năluca, și dacă mai tîrziu m'am liniștit, de convins nu m'am putut convinge deloc. Să-i fi deschis ochii lui Victor? Nebunie curată. El era atît de încrustat în certitudinile lui, printre care că e un bărbat irezistibil — și era —, încît nu l-aș fi clintit cu o iotă: ar fi izbucnit într-un hohot de rîs, zicînd că am năluceli ... Numai că am văzut atîtea năluceli din astea, încît ... Și m'am păcălit nu cînd le-am crezut, ci atunci cînd le-am alungat. Să-i spun lui Ioan? Dar Ioan era mort, fusese ucis. „Însă aceasta e o altă povestire." Bietul narator omniscient: cunoaște niște oameni, niscai fapte, vorbe, încearcă să le lege prin ipoteze, și cînd e convins că a reușit, paf, poftim, se întîmplă una neîntîmplată, de-ți surpă toată construcția, măcar o parte a ei și, vrei, nu vrei, bea, Grigore, agheasmă, ia-o de la început! Însă încrederea în infailibilitatea ta s'a dus pe copcă. Amușinăm, prubuluim, facem legături ... ce se poate cere mai mult de la un om?

Am spus că echipa noastră de juni din jurul lui Miron Perieteanu, din bicisnicul Platonești, unde destinele noastre începuseră a prinde contur din încrucișarea și ciocnirea temperamentului cu indescifrabilele, pe atunci, evenimente, se caracterizase prin setea de intensitate și spirit de echipă, cu excepția contemplativului Luca. Acesta, lăsînd la o parte epoca neutralității, cînd a trudit la ziar, cot la cot cu alți redactori, și mai tîrziu, în vremea războiului, cînd publicația fusese mutată în Moldova (despre asta am auzit), trăise izolat, dacă nu totdeauna în mizerie, mereu în sărăcie, fugind de lume și chiar de amici, părăsind repede un serviciu, cînd îl avea, și acum ducînd tot o astfel de viață înjghebată din te-miri-ce și mai nimic și fugise ca de ciucă de mirobolanta „viață literară", unde se practică antropofagia în absența celui devorat. Nu-i mai puțin adevărat că dintre noi toți, poetul fusese cel mai lihnit de intensitate, pe care și-o prepara singur cînd viața exterioară nu-i dădea porția necesară de jăratec. Cît privește spiritul de echipă, e drept, îi cam lipsea, așa, *stricto sensu*, dar cum să numesc astfel frenezia lui de a scrie versuri dacă nu sete de comunicare cu oamenii? Cu

scrisul se întîmplă niște ciudățenii: pe de o parte el este o încercare de a se dezvălui celorlalți în sine însuși și în raportul cu lumea, pe de alta există și o dorință de învelire, de ascundere chiar, sau de prezentare deformată, poate fiindcă alții ne par simpli, reductibili la caractere unitare (dar și aceștia, cu cît ne sunt mai apropiați, cu atît ne apar mai complicați, contradictorii!), însă pe noi înșine, cunoscîndu-ne mai bine, mai de aproape, ne vedem mai smuciți, sinuoși, nuanțați — ceea ce e și firesc. Ceva mai mult, însă, nu suntem mereu la fel cînd scriem, atmosfera se poate schimba de la poem la poem, cu atît mai abitir de la un roman la altul, la acesta durata lucrării ținînd mai mult. Scriem cu nervii noștri, cu cinestezia greu detectabilă, dar extrem de prezentă, apărîndu-ne în toate sensurile, fără să vrem, adesea fără să știm, cu obsesiile ce ne năvălesc nechemate adesea, și asemenea modificări, adînci uneori, transpar cu necesitate în ce scriem, astfel încît e posibil ca autorul să se schimbe de la carte la carte, să apară altfel, uneori chiar în preocupări, ritm și stil, pentru că el e mai bogat în nuanțe, stări de spirit și chiar idei decît naratorul unei cărți — deși cititorul avizat va rămîne atent la tot ceea ce — inevitabil — se păstrează constant în expresia unei personalități, aceeași. Iarăși deosebiri: Bacovia este mereu același, Arghezi are cîteva euri, pe care le încearcă pe rînd. Există însă la prozatori încă un fel de a se ascunde, pentru că, vrînd să se revele drept ei înșiși, cu experiența și temperamentul propriu, îi plictisește să retrăiască în scris exact ceea ce trăiseră în viață, și atunci introduc modificări, inversări ale întîmplărilor, contopesc mai multe persoane într'un singur personaj, antedatează evenimente (procedee primejdioase în măsura în care nu orice poate fi suprapus pe orice), intrînd aici dorința de a experimenta și alte experiențe posibile, de a-și retrăi existența pe alte latențe și potențe: poate totul ar fi fost altfel! Nu, n'ar fi foarte deosebite, *Destinul interior*, ritmul interior rămînînd aceleași, Dar dincolo de contradicția dezvăluire — învelire, în actele de comunicare omul dorește a se manifesta ca atare, a fi recunoscut drept el însuși; da, însă pentru asta trebuie să ajungi la propria ta esență, ceea ce nu-i deloc ușor, înveliți cum suntem, ca o varză în foile ei cu achizițiile recente, poncife și vechi traumatisme pietrificate. Luca, ființă vibratilă, om care avea rafinamentul de a se chinui

singur — heautontimorumenos —, era un sensibil, cu nervii vibratili, ce dorea în ființa sa autentică să comunice real cu oamenii prin ce avea mai al său: — poezia — drept care scria. Deși avea, incontestabil, talent, constată că versurile lui ... nu-i aparțineau, decît în mică măsură, fiindcă deși era îndemnat să „cînte" parcurile autumnale, cu arborii despuiați, banca verde, udă de ploi subțiri, unde fuseseră ei doi, în plenitudinea verii, acum rătăcind, umbră, de unul singur, coșurile fumegoase ale fabricilor, mahalalele noroioase cu case mucede, stînd într'o rînă, și proletarii livizi ieșind amețiți de osteneală, puhoi, în sunetul de alarmă al sirenelor ce nu fermecau pe nimeni, deși avea o strună nouă la străvechea liră, ei bine poemele sale „aduceau" cu cele ale simboliștilor dintr'o generație anterioară și dintr'o limbă străină. Vroia să sape mai adînc, să dea de el însuși, construindu-și nu numai o zicere nouă, ci și sentimente încă neexplorate. Pentru asta se claustrase, trudind, ca un ocnaș. Și reușise, cu prețul sănătății lui fragile, reușise mult mai bine decît ar fi fost nevoie, fiindcă dorința sa de a comunica autentic cu ceilalți, de a fi de o sinceritate deplină se izbi tocmai de prea marea originalitate. Cititorii ar fi trebuit să facă un efort spre a înțelege un limbaj nepereche, dar erau leneși, doreau ceva mestecat gata, încît vrerea lui de comunicare se lovi de nedumerire și caragață, ceea ce-l sili la o recluziune nouă, amară și fără speranță. Turnul lui nu era de fildeș, nu, era de paiantă, muced și pauper, și nu din trufie se osîndise la izolare și trudă, ci pentru a găsi un drum nou spre oameni. Ar trebui să mai aștepte puțin gloria ce-l va întîmpina pe temerarul explorator, dar trupul său temeinic șubrezit, disprețuit de sine însuși, avea să mai reziste?, trupul său mîncat de suflet ...

Și așa, în timpul meu nemărginit și stressat de apropiata prăpastie, aceste tinere prezențe îmi păreau ființe de pe alt tărîm — al viitorului, mie interzis — amestecîndu-se cu fumuriile aparității ale unui trecut, totuși, nu prea depărtat, dar de care mă despărțeau atît un război, cît și starea mea de nemișcare în care cei de altădată mă vizitau mai rar decît viziunile lor în visele de noapte și de seară, adesea prezențele amestecîndu-se cu viziunile într'un mod bizar și armonios.

Unica ființă vie, reală, legîndu-mă de fugitivul prezent, îndemnîndu-mă, cu gustul ei miraculos, la scris și îndreptat, făcînd să-mi fie dragă viața asta cam chinuită, unica, întreținîndu-mi jindul de a găsi un dram de sens unor întîmplări ce, adesea, păreau a nu fi avut nici unul, constituindu-se doar în destine ca niște statui înțepenite în spasm, aceea ce — atît de greu — mă ținea în viață, insuflîndu-i stăruință și atîtea bucurii, ființa ce mă ocrotea și pe care încercam în înțepeneala mea s'o ocrotesc — Măiastra. Într'o dimineață fui vizitat de apariția unui tînăr, ce părea mai tînăr chiar decît era, deșirat și mlădios ca o trestie visătoare. Șezînd în pozițiile cele mai neașteptate, filfîind gesturi neînchipuite, figura prelung feciorelnică frumos desemnată, cu ciuf blond acoperită și mai ales cu albastrul privirii îndreptat spre himere, surîdea atît de dezarmant, încît părea, la un mod inadmisibil, figurarea unui poet genial, atît de mult încît căutam să mă scutur de apariția lui ... Vorbele lui se rostogoleau în năluciri de un comic ascuns și ciudat, fără legătură nici una cu îndeletnicirea lui sau cu apariția sa în fața uluită a mea; dar n'a fost nici o surprindere cînd, scoțîndu-l, n-am observat de unde, puse în fața mea un catastif gros și grosolan, strașnic legat cu un solid carton, pagini împărțite în rubrici cu cerneală tipografică roșie, un catastif dintre acelea cum au doar băcanii pentru ținerea de socoteală un catastif, plin ochi, firește, cu versuri scrise cu o cerneală, fină și ușor citeață. Am întîrziat în noapte, cu Măiastra, descifrînd poeziile: erau cursive, uneori cu întorsături bizare, dar liniștit voioase, solare cum se zice; din loc în loc sclipirea teribilă de iatagan, metafore năucitoare ce ne făceau să clipim des, de minunare, alteori chiar poezii întregi cu vedenii de pe alt tărîm, necunoscut. Erau semnele unui mare talent, într'o cantitate de versuri plăcute, obișnuite, ce păreau să dezmintă apariția lui aproape extraterestră. M'am pregătit de discuție, dar cînd a revenit, destul de repede, nici n'a vrut să vorbim despre versurile din catastif, lepădîndu-le cu un filfîit de mînă — niște copilării (dar, atunci, de ce le adusese?), și după ce mi-a povestit de zborul unor elefanți ce-și aveau cuibul într'o pădurice și cum fusese urmărit de un cățel, ce creștea pînă cînd, ajungînd cît un vițel, i se așezase în față; — Cuțu, cuțu!, i-am spus, speriat. Iar el,

mîrîind: — Cuțu, cuțu, hai!?, după astea și altele, a plecat lăsîndu-mi un teanc de hîrtii scrise cu o aceeași cerneală aeriană. De data asta am rămas înmărmuriți, Măiastra și cu, mine, în fața unei metamorfoze: era alt poet. Tînăr și subțiri, cu pletele-i arzînd, călărea un leu ce zbura printre aștri interpelînd familiar soarele cu un umor bizar, străbătînd tărîmuri necunoscute date în acele culori neobișnuite ce populau îndepărtatul interior al lui Miron Perieteanu; despre care tînărul nici nu avusese cum să audă, dar care existau cumva dacă altcineva era în stare să vadă sferele vijiind, portocalii și sinilii, într'o mare aeriană dungată de bare zmeurii, dincolo de care se lăsa bănuit un îndepărtat încă și mai Interior. Fericit sol fertil în care abia se stingea un soare, ca să se aprindă altul, tot atît de strălucit și atît de altul!

Într'una din aceste zile, pe cînd scriam notele astea pentru un roman, sosi, pe neașteptate și pe'nserat, Tiberiu. Părea cam obosit, dar îi reveni repede, pe figura prelungă, surîsul ironic și vesel de băiat fără griji. — Observ, cu plăcere, că prea literara voastră, noastră revistă începe să-i înțepe pe „Zimbrii de fier". Aveți amatori?, că e o treabă cu primejdie, Zimbrii au trăgaciul ușor. — Cu toate astea, amatorii, cum le spui, prisosesc. Am impresia că a început să se priceapă de unde vine primejdia. La greu, am observat, sunt mai mulți inși curajoși decît s'ar bănui în vremile amorfe. Tiberiu, surîzînd: — Am auzit că și studenții pregătesc o revistă cu studii antizimbru. Eu (preocupat): — Și o să-i lase? Tiberiu, glumeț: — Cîteva numere tot apucă ei să scoată ... Pe urmă, făcînd și văzînd. Dar să-ți spun una bună, deși e rea. N'o să mă crezi. Știi cu cine m'am întîlnit nas în nas? Cu Zaharia. Eu, uluit: — Nu se poate! Tiberiu, amuzat: — În carne și oase! E Zimbru curat. Eu, dezmeticindu-mă: — Deci, așa repede. Tiberiu: — Treburile se precipită. Tanti Clio se trezește iar. Eu (curios): — Și ... cu ce se ocupă zimbrușul? Tiberiu (crainic triumfal): — Băgător de seamă la un consorțiu petrolier germano-român. Nu s'a făcut, dar e pe făcutelea ... Eu (meditativ): — Aha! Ceres. Tiberiu (nelămurit): — Ce e aia? Eu (a lehamite): — Nu mai e; a fost. Tot o mixtură comercială ... și nu numai. Tiberiu (voios): — Cumpără suflete moarte ... Eu (curios): — Cam

așa ceva. Dar parcă fusese un proces. Tiberiu (zîmbitor) — care proces... Eu (același joc): — Cu o condamnare. Tiberiu (același joc): — Juzii sunt băieți de înțeles. Eu (același joc): — Cîteodată. Dar fusese și un polițist ucis. Tiberiu (izbucnește în rîs): — N'a existat nici un polițist: nici mort, nici viu: și viță vercea, firește. Eu (serios): — Toate astea le-ai născocit tu ? Tiberiu (ghiduș): — Nici pomeneală! El mi-a povestit totul. Sincer ca totdeauna. (Pauză.) Zice că aiureala cu petrolul ar fi așa ... o aiureală, că de fapt își pregătește doctoratul ... firește, în Germania. Eu (distrat): — Cu ce temă ? El (tot voios): — Absurdul și Abisalul — de n'o fi cumva invers. (Pauză.) Tiberiu (grav): — Știți ... treburile se'nășpresc ... Eu: — îmi dau seama. Tiberiu (trist): — S'ar putea ca ... un timp ... să nu pot trece pe aici ... și n'aș vrea, cumva, să credeți că eu ... aș fi ... n'aș mai dori să ... Eu (trist): — Înțeleg foarte bine. Nu vrei să-mi dăunezi ... Tiberiu (precipitat): — Sau să trag vr'un fir pînă aici. Eu (fără voia mea): — Să știi că nici eu nu stau deoparte ... Tiberiu (grav): — Știu. Tocmai de-aceea. Eu (trist): — O să-mi lipsești ... cu veselia ta .. pe care am avut-o și eu ... dar ... s'a pierdut pe drum. Tiberiu (emoționat): — Și mie o să-mi lipsiți .... mult. Mă simțeam atît de bine aici, nici nu știu cum să vă explic ... Eu (emoționat): — Ai să întîlnești mulți oameni adevărați. O urare îți fac ... Să-ți rămînă această lumină veselă în ochi. Să ți-o păstrezi ori ce s'ar întîmpla ... Tiberiu (vrea să spună ceva, e prea emoționat, renunță). (Exit).

Stau lîngă Măiastra, nițeluș trist, dar și cu o bucurie calmă. Privim amîndoi drumul lui Tiberiu. Sare din tramvai, la stație, o ia la dreapta, mergînd repede. La prima încrucișare traversează și o ia la stînga, tot repede; la prima cotitură se oprește și așteaptă; se uită la ceas; iese din ascunziș, privind cu atenție în urmă; o pornește îndărăt, tot repede, traversează piațeta și continuă pe aceeași stradă pînă cînd aceasta face un cot. Acolo, așteaptă. Urmărisem scena cu emoție. Tiberiu iese din ascunziș, privește atent, apoi pornește repede înapoi, traversează piațeta, merge înainte, trece de cotul unde se pitise înainte, cîteva case, un mic bloc cu un cat, privește numărul (57), intră pe o portiță, deschide ușa,

urcă trepte ştirbe, palier mic, uşa din dreapta, sună de trei ori, aşteaptă puţin, sună încă o dată de trei ori, îi deschide un băiat, un coridor strîmt, sumbru, un vestibul, o cameră: sofa, un birou, scaune. Trei băieţi — el ar fi al patrulea —, o fată. La birou stă Matei, cu expresia lui blînd zîmbitoare. A slăbit mult, are şuviţe albe în păr. Calm: — Ee, acum c'a venit şi puştiulache, putem începe. Noi doi răsuflăm uşuraţi. Măiastra îmi pune mâna ei aeriană pe umăr. — Unde e lumina veselă din ochii tăi? Asta-i hazul tău. Şi ai şi motivul: cum vezi, istoria continuă, nu?

Lector Magdalena Bedrosian
Tehnoredactor Constanța Vulcănescu

Apărut: 1988 Bun de tipar: 4.08.1988
Format 16/54×84. Coli tipar 20,5

Tiparul executat sub comanda
nr. 1004
Întreprinderea Poligrafică
„13 Decembrie 1918".
str. Grigore Alexandrescu nr. 89-97
București.
Republica Socialistă România

Lei 17